DERS KİTABI

TARİH VE TOPLUM 6

İLKÖĞRETİM ALTINCI SINIFLAR İÇİN

Prof. Dr. Vojislav Sarakinski
Prof. Dr. Stefan Panovski
Prof. Dr. Vanço Gjorgjiev
Ivica Gievski
Dr. Kole Pavlov
Dr. Pece Trifunovski

lamina

TARİH VE TOPLUM 6, ilkokul altıncı sınıf ders kitabı
Telif hakları © 2025 Ars Lamina

Yayınevi
Ars Lamina – Yayıncılık, Üsküp 2025

Editör
Branka Bugariska

Yazarlar
Prof. Dr. Vojislav Sarakinski
Prof. Dr. Stefan Panovski
Prof. Dr. Vanço Gjorgiev
Ivica Gievski
Dr. Kole Pavlov
Dr. Pece Trifunovski

Makedoncadan çeviri
(„ИСТОРИЈА И ОПШТЕСТВО 6, учебник за шесто одделение во основно образование ", Арс Ламина 2025)
M-r Selsebil Karaağaç

Dil redaksiyonu
Önder Özgürlü

Bilimsel redaksiyon
Dr. Nenad Markoviç, Hukuk Fakültesi "Justinijan Birinci", Üsküp, siyaset bilimi profesörü
Dr. Biljana Giçevski, coğrafya öğretmeni
Pane Perunovski, coğrafya öğretmeni
Igorçe Dunimagloski, tarih öğretmeni

Tasarım
Pointer Creative Agency

Grafik ve teknik düzenleme
Ars Lamina – Yayıncılık

Baskı
Branko Gapo - Grafik üretim, Üsküp 2025

Baskı adedi
900

Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın hiçbir bölümü yayınevinin yazılı izni olmaksızın herhangi bir biçimde veya herhangi bir araçla – elektronik veya mekanik, fotokopi, kaydetme dâhil – çoğaltılamaz, aktarılmaz veya yeniden bulunmak üzere bir sistemde saklanamaz.

Bu ders kitabı, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın ilkokul VI. sınıf için Tarih ve Toplum ders kitabının onayı ve kullanımı hakkındaki 22.08.2025 tarihli, 26-915/1 sayılı kararı ile dokuz yıllık ilköğretimde kullanım için onaylanmıştır.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

373.3.016:93/94(075.2)=512.161
373.3.016:316.3(075.2)=512.161

TARİH ve toplum. 6, ilkokul altıncı sınıf ders kitabı / Vojislav Sarakinski, ...[и др.] ; [Makedoncadan çeviri Selsebil Karaağaç].- Üsküp : Ars Lamina, 2025. - 214 стр. : илустр. ; 29 см

Превод на делото: Историја и општество 6, учебник за шесто одделение во основно образование. - Останати автори: Stefan Panovski, Vanço Gjorgiev, Ivica Gievski, Kole Pavlov, Pece Trifunovski

ISBN 978-608-259-341-8

1. Sarakinski, Vojislav [автор] 2. Panovski, Stefan [автор] 3. Gjorgiev, Vanço [автор] 4. Gievski, Ivica [автор] 5. Pavlov, Kole [автор] 6. Trifunovski, Pece [автор]
а) Историја -- Учебници за основни училишта б) Општество -- Учебници за основни училишта

COBISS.MK-ID 66784 26

ÖNSÖZ

Sevgili öğrenciler,

Önünüzde tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi olmak üzere üç alanda sizi yönlendirecek bir ders kitabı duruyor. Bu alanlar farklı ama birbiriyle bağlantılıdır ve birlikte çevrenizdeki dünyayı daha iyi anlamanıza yardımcı olacaklar – nasıl oluştuğunu, nasıl göründüğünü ve genç bir yurttaş olarak içindeki rolünüzün ne olduğunu öğreneceksiniz.

Tarih sayesinde zamanda yolculuk yapacak ve insanların geçmişte nasıl yaşadıklarını, en büyük uygarlıkları ve onlardan neler öğrenebileceğimizi keşfedeceksiniz. Antik halkları, kralları, sıradan insanları ve dünyayı değiştiren önemli olayları tanıyacaksınız. Coğrafya ile doğal zenginlikleri, ülkeleri, nehirleri ve dağları inceleyecek, insanların gezegenin farklı bölgelerinde nasıl yaşadıklarını anlayacaksınız. Vatandaşlık bilgisi sayesinde ise adalet, haklar, özgürlük ve sorumluluk gibi değerleri konuşacağız – aktif, sorumlu ve cesur bir genç yurttaş olmanın ne anlama geldiğini öğreneceğiz.

Kitap; düşünme soruları, araştırma etkinlikleri, ilginç bilgiler ve öğrenmeyi daha yaratıcı ve ilgi çekici kılacak görsellerle zenginleştirilmiştir. Her bölüm yalnızca öğrenmenizi değil, aynı zamanda sorular sormanızı, fikirlerinizi paylaşmanızı ve bilgileri günlük yaşamla ilişkilendirmenizi teşvik edecek şekilde özenle hazırlanmıştır.

Geçmiş, mekân ve toplum içindeki yolculuğunuz şimdi başlıyor. Öğreniminizde başarılar, bol merak ve birçok yeni keşif diliyoruz!

Yazarlar

BU DERS KİTABI NASIL KULLANILIR

Ders kitabı üç alandaki konuları kapsar:

Tarih
coğrafya
ve
vatandaşlık bilgisi.

Her alan ayrı bir renkle belirgin bir şekilde ayrılmıştır.

Konuya Giriş

Bu bölüm sana işleyeceğin konuyu kısaca tanıtır. Ne okuyacağını, bunun neden önemli olduğunu öğrenir ve ardından gelecek içerikleri daha kolay kavraman için seni hazırlar.

İçerikler

Konuda yer alan içeriklerin listesi.

Bu konunun sonunda yapabileceklerin...

Burada dersi tamamladığında öğreneceğin şeyler belirtilmiştir.

Temel İçerik

Bu bölüm ders kitabının en önemli kısmıdır. Burada tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi konularını öğrendiğin ana metin bulunur.

Sözlük

Sözlük bölümünde sana yeni gelebilecek veya anlaması daha zor olan terimler açıklanmıştır.

Biliyor musun...?

Bu bölüm konuyla ilgili ilginç bilgiler ve ek bilgiler içerir.

Daha Fazlasını Öğren

Konuyla ilgili bilgini genişletmene yardımcıolacak ek açıklamalar veya veriler

Eski Yazarların Eserlerinden

Eski tarihî kaynaklardan ve metinlerden alıntılar. Bunlar o dönemin insanlarının olaylara nasıl baktığını sana gösterir.

Tarihi kişilikler

Konuyla ilgili önemli tarihi kişilerin öyküleri

Araştır

Daha derin düşünce veya tartışma gerektiren etkinlik, proje ya da soru önerileri.

Düşün ve cevapla

Öğrendiklerin hakkında daha derin düşünmeni teşvik eden sorular. Burada senin görüşün, anlayışın ve farklı fikirleri birbirine bağlama yeteneğin önemlidir.

Aklında kalsın

Dersin en önemli bilgilerini özetleyen kısa bir bölüm. Tekrar yapmadan önce okuman iyi olur.

Öğrendiklerini kontrol et

Dersin sonunda yer alan sorular, içeriği ne kadar öğrendiğini kontrol etmene yardımcı olur. Onlarla sınavlara ve kontrole hazırlanırsın.

Genişletilmiş sözlük

Bu, bilmediğin kelime ve terimlerin açıklamalarıyla genişletilmiş bir sözlüktür. Ders kitabının sonunda yer alır ve ne zaman ihtiyaç duyarsan ona geri dönebilirsin.

İÇİNDEKİLER

KONU I: Tarihe Giriş 8
I.1. Tarih ve Önemi 10

KONU II: Tarih öncesi 16
II.1. İlk insan toplulukları 18
II.2. Tarih Öncesi İnsanların İnançları ve Sanatı 22

KONU III: En Eski Medeni yetler 26
III.1. İlk Devletler 28
III.2. En Eski Uygarlıklarda Yaşam 32
III.3. En Eski Uygarlıkların Kültürü 36

KONU IV: Eski Çağ'da Balkanlar 42
IV.1. Avrupa'daki En Eski Krallıklar 44
IV.2. Yunan Şehir Devletlerinin Dünyası 48
IV.3. Makedonya Krallığı 52
IV.4. İliryalılar ve Krallıkları 57
IV.5. Trakyalılar ve Odrys Krallığı 61
IV.6. İskender Dönemi 65
IV.7 Aleksandar'ın Mirasçıları 71
IV.8 Eski Çağda Balkan Toplumları 75
IV.9 Antik Tanrıların Dünyası 79
IV.10 Bilim ve Kültür Merkezleri 82

KONU V: Eski Roma 88
V.1. Eski Roma 90
V.2. Roma İmparatorluğu 94
V.3. Roma toplumu 98
V.4. Roma'da Gündelik Yaşam 102
V.5. Roma Kültürü ve Sanatı 106
V.6. Roma Döneminde Din 110
V.7. Hristiyanlığın Ortaya Çıkışı 114

KONU VI: Coğrafi Alanda Yönelim 120
VI.1. Küre ve Coğrafi Harita Üzerinde Dünya 122
VI.2. Ölçek ve ölçek türleri 125
VI.3. Coğrafi Harita Türleri 128
VI.4. Coğrafi/Kartografik Ağ, İzohipsler ve Kartografik İşaretler 131
VI.5. Coğrafi Enlem ve Boylam 134
VI.6. Uzayda Yön Bulma 137
VI.7. Dünya'nın dönüşü ve dolanımı 140
VI.8. Yerel zaman, saat dilimleri ve tarih çizgisi 143

KONU VII: Akdeniz Ülkelerinin Coğrafyası 148
VII.1. Akdeniz'in Coğrafi Konumu ve Bölgesel Genel Görünümü 150
VII.2. Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in Doğu Avrupa Alt Bölgesi 153
VII.3. Apenin Yarımadası ve Fransa'nın Akdeniz Kıyısı 156
VII.4. İber Yarımadası 159
VII.5. Akdeniz Afrika'sı ve Asya'sı 162
VII.6. Akdeniz ülkelerinin doğal-coğrafi özellikleri 165
VII.7. İklim, hidroğrafya, bitki örtüsü ve hayvan dünyası 168
VII.8. Akdeniz ülkelerinin nüfusu ve yerleşimleri 172
VII.9. Diller, dinler, yemekler ve mimari 175
VII.10. Ekonomik-coğrafi özellikler 179
VII.11. Turistik yerler ve kültürel simgeler 182

KONU VIII: Demokrasi ve Yasalar 188
VIII.1. Demokrasi ve demokratik düzen 190
VIII.2. Demokrasi türleri 193
VIII.3. Demokratik seçimler 196
VIII.4. Kuvvetler ayrılığı 199
VIII.5. Hukukun üstünlüğü 202
VIII.6. İyi yönetim ilkeleri 205

Yeni ve Daha Az Bilinen Kelimeler Sözlüğü 211

TARİHE GİRİŞ

Giriş

Tarih, insan uygarlığının bir tanığı ve kültürümüzü ile toplumumuzu şekillendiren deneyimlerin bir aynasıdır. Yüzyıllar boyunca, en eski insan topluluklarından günümüze kadar meydana gelen olayları, olguları ve değişimleri inceler. Belgeler, eserler ve halk anlatıları gibi tarihsel kaynakları araştırarak tarihçiler geçmişin gerçeğini ortaya çıkarır ve atalarımızın yaşamına dair bir tablo oluştururlar. Tarih, kökenlerimizi anlamamızı ve geçmiş kuşakların deneyimlerinden dersler çıkarmamızı öğreterek geçmiş ile günümüz arasında daha sağlam bir bağ kurmamızı sağlar.

İÇERİKLER

- I.1. Tarih ve Önemi
- Öğrendiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:
- ✓ Tarih dersinin öğrenilmesinin önemini açıklayabileceksin;
- ✓ Tarihsel kaynakları güvenilirliklerine göre sınıflandırıp karşılaştırabilecek ve bunların tarih bilimi için önemini değerlendirebileceksin;
- ✓ Tarihin bölümlenmesini açıklayabilecek ve tarih dönemlerinin başlıca özelliklerini karşılaştırabileceksin;
- ✓ Geçmişte ve günümüzde zamanın hesaplanma yöntemlerini karşılaştırabilecek ve zaman dilimlerini hesaplayabileceksin;

...ve tarih bilimine ve tarih dersine, ayrıca onun çağdaş toplumdaki rolüne saygı geliştireceksin.

I.1. Tarih ve Önemi

TARİHİN KONUSU VE GÖREVİ

Günlük yaşamda sıkça "**tarih**" kelimesini duyarız. Bu kelime, geçmişte yaşanmış her şeyi; geçmiş olayları, olguları ve insanların yaşamı ile faaliyetlerindeki değişiklikleri ifade eder.

Tarih, insanın ortaya çıkışından günümüze kadar geçen geçmişi inceleyen bilim dalıdır. Tarih bilimi, geçmişte yaşanmış olayları ve olguları inceler, karşılaştırır, açıklar ve aralarındaki ilişkileri ortaya çıkarır. Tarih bilimine aynı zamanda **historiografya** da denir.

2500 yıldan fazla bir süre önce Yunan historiografı Herodot, Yunanlar ile Persler arasındaki savaşları anlattığı ilk tarih eserini yazmıştır. Bu yüzden, eski çağlarda "tarihin babası" olarak adlandırılmıştır.

Geçmişi inceleyen bilim insanlarına tarihçi denir. Tarihçiler, geçmişte yaşamış insanların izlerini araştırarak yaşadıkları dönemin sırlarını ortaya çıkarırlar. Tarihçiler bulgularını kitaplar, dergiler, ansiklopediler, atlaslar, televizyon ve internet aracılığıyla yayınlarlar.

Tüm insanlığın geçmişini araştıran tarih dalına **genel tarih** denir; sadece bir milletin veya devletin geçmişini inceleyen tarih dalına ise **milli tarih** denir.

TARİHİN BÖLÜMLERE AYRILMASI

İnsanlığın geçmişi beş büyük tarihsel döneme ayrılır: Tarih Öncesi, Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ.

Tarih Öncesi, insanın ortaya çıkışından yazının bulunmasına ve ilk devletlerin kurulmasına kadar olan zamanı kapsar. Bunu takip eden dönem **eski çağdır (antik dönem).** Bu dönem, ilk devletlerin kurulmasından Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar olan süreyi kapsar. Diğer tarih dönemlerini sonraki bölümlerde öğreneceksiniz.

Geçmiş ayrıca insanların kullandığı alet ve silahların yapıldığı materyale göre de ayrılır. En eski çağda bunlar taştan yapılırken, ardından bakır, bronz ve son olarak demir kullanılmıştır. Bu tür sınıflandırmayı arkeologlar kullanır. Onlar insanlık tarihinin en erken dönemlerini taş, bakır, bronz ve demir çağı olarak ayırırlar.

TARİHİN KAYNAKLARI

Tarihçilerin anlattığı hikayeler, geçmişten korunmuş izlere dayanır. Bizden önce yaşamış insanların bıraktığı

Klio Müzesi
Eski Yunan mitolojisinde Klio, tarihin koruyucu müzesi olarak kabul edilirdi. O, hafıza tanrıçası Mnemosine'nin kızıdır.

Sözlük

mit – tanrılar ve kahramanlar hakkında anlatılan hikâye.

efsane – bazı uzak olaylar veya kişilikler hakkında, varlığı kesin tarihsel kaynaklarla kanıtlanmamış hikâye.

arkeoloji – insanın geçmişini eski kültürler ve uygarlıklardan kalan maddi kalıntılar aracılığıyla inceleyen bilim dalı.

yerleşim alanı – geçmişten maddi kalıntıların bulunduğu ve arkeolojik kazıların yapıldığı yer.

yerleşim alanları, eşyalar, belgeler, mektuplar, fotoğraflar, gazeteler ve kitaplar vardır. Ayrıca halk şarkıları, efsaneler ve aile anıları bize onların geçmişteki yaşamını anlatır. Tüm bu insan faaliyetlerine ait izlere **tarihsel kaynaklar ya da tarihin kaynakları** denir.

Tarihsel kaynaklar **maddi ve yazılı olarak ayrılır**, ayrıca **sözlü anlatımlar** da kullanılır.

Maddi kaynaklar arasında eski yapılar, anıtlar, sanat eserleri, mobilya, silah, alet, giysi, para, takı, kaplar ve daha birçok şey yer alır. Maddi kaynaklar en eski geçmişin incelenmesinde çok önemlidir. Bunların incelenmesiyle arkeoloji ilgilenir.

Yazının keşfinden sonra insanlar önemli olaylar, barış anlaşmaları ve yasalar hakkında kayıtlar bırakmaya başladılar;

Müzede sergilenen maddi kaynaklar

Zaman çizelgesinde gösterilen büyük tarihî dönemler

Arkeologlar arkeolojik kazı alanını kazıyorlar

Çivi yazılı Sümer tableti

bunları taşlara veya kil tabletlerine yazdılar. Daha sonra ilk kitaplar ortaya çıktı; onları çeşitli raporlar, anılar, mektuplar ve gazeteler izledi. Tüm bu yazılı belgeler **yazılı kaynaklar** olarak adlandırılır.

Sözlü anlatımlar ise efsaneler, mitler, hikâyeler ve şarkılar anlamına gelir. Bunlarda birçok hata, uydurma olay ve kişilik bulunduğundan tarihçiler bunları çok dikkatli kullanırlar.

Mısır hiyeroglif yazısı

Herodot

Tarihi kişilikler

Herodot, M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Yunan historiografıdır. Geçmişten gerçek olayları kaydeden ilk yazarlardan biridir. Pek çok yere seyahat etmiş, insanların efsaneleri, yaşamları ve savaşları hakkında soru sormuştur. "Tarih" adlı eserinde Yunanlar ile Persler arasındaki büyük savaşı anlatır; ziyaret ettiği yerleri, karşılaştığı farklı kültürleri ve kendisine anlatılan efsaneleri de tasvir eder. Bu hikâyelerin bazıları tamamen doğru olmayabilir ancak günümüzde hâlâ antik dünyayı anlamak için onun eserini okumaktayız.

ZAMANIN HESAPLANMASI

Geçen zaman günler, aylar ve yıllar olarak hesaplanır. On yıllık süreye **on yıl**, yüz yıllık süreye **yüzyıl**, bin yıllık süreye ise **binyıl** denir.

Geçmişte insanlar zamanı kolayca ölçebilecek araçlara sahip değillerdi. Çevrelerindeki dünyaya göre yönlerini belirlerlerdi. Önceleri sadece gündüz ve geceyi ayırt ederler, sonra da farklı mevsimleri fark ederlerdi. Böylece ne zaman ekim yapılacağını, ne zaman biçilecek veya meyvelerin toplanacağını bilirlerdi.

İlk uygarlıkları kuran halklar, ilk takvimleri de geliştirmiştir. Bazıları güneşin hareketine göre, bazıları ise ayın görünüşü ve hareketine göre takvimler oluşturmuştur; ilk takvimler **güneş takvimi (solar)**, ikinciler ise **ay takvimi (lunar)** olarak adlandırılır.

Her halk, yılları saymaya başladığı önemli bir olaya göre hesap yapmıştır. Yahudiler zamanı dünyanın yaratılışından itibaren, Mısırlılar firavunların saltanatından, Yunanlılar Olimpiyat Oyunlarından, Romalılar ise Roma kentinin kuruluşundan itibaren saymıştır. Hristiyanlar zamanı İsa Mesih'in doğumundan, Müslümanlar ise Peygamber Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden itibaren sayarlar.

Günümüzde çoğu ülkede yıllar İsa Mesih'in doğumundan itibaren sayılmaktadır. İsa Mesih'in doğumundan önce gerçekleşen olaylar için "**milattan önce**" (M.Ö.)

Klepydra, Yunan su saati, orijinal ve rekonstrüksiyonu.

veya **"eski çağ"** (E.Ç.) denir. Doğumundan sonra gerçekleşen olaylar ise **"milattan sonra"** (M.S.) veya **"yeni çağ"** (Y.Ç.) olarak adlandırılır. M.Ö. yıllar büyükten küçüğe doğru geriye doğru sayılır: 120, 119, 118 M.Ö. M.S. yıllar ise küçükten büyüğe doğru ileriye doğru sayılır: örneğin 2023, 2024, 2025 yılı gibi.

Pompeii'deki Apollon Tapınağı'ndan Roma güneş saati

Güneş saati – Üsküp

Sözlük

lunar (ay) takvim – ayların uzunluğunun ay fazlarına bağlı olduğu takvim.

solar (güneş) takvim – ayların uzunluğunun güneşin yıldızlara göre konumuna bağlı olduğu takvim.

Araştır

Yaşadığın yerde geçmişten hangi kalıntılar var?

Evinde veya çevrende eski bir eşya var mı? Nasıl görünüyor? Ne için kullanılıyordu?

Büyüklerin (büyükanne, büyükbaba) geçmişte yaşanmış bir olay veya kişiyle ilgili sözlü bir anlatımı var mı?

Düşün ve cevapla

1. Neden en eski maddi kaynaklar yerin altında bulunur?
2. Neden "Tarih hayatın öğretmenidir" denir?
3. Geçmişteki olaylar aracılığıyla günümüz yaşamı hakkında ne öğrenebiliriz?
4. Gelecekte insanlar yaşadığın zaman hakkında ne bilmesini isterdin?

Aklında kalsın

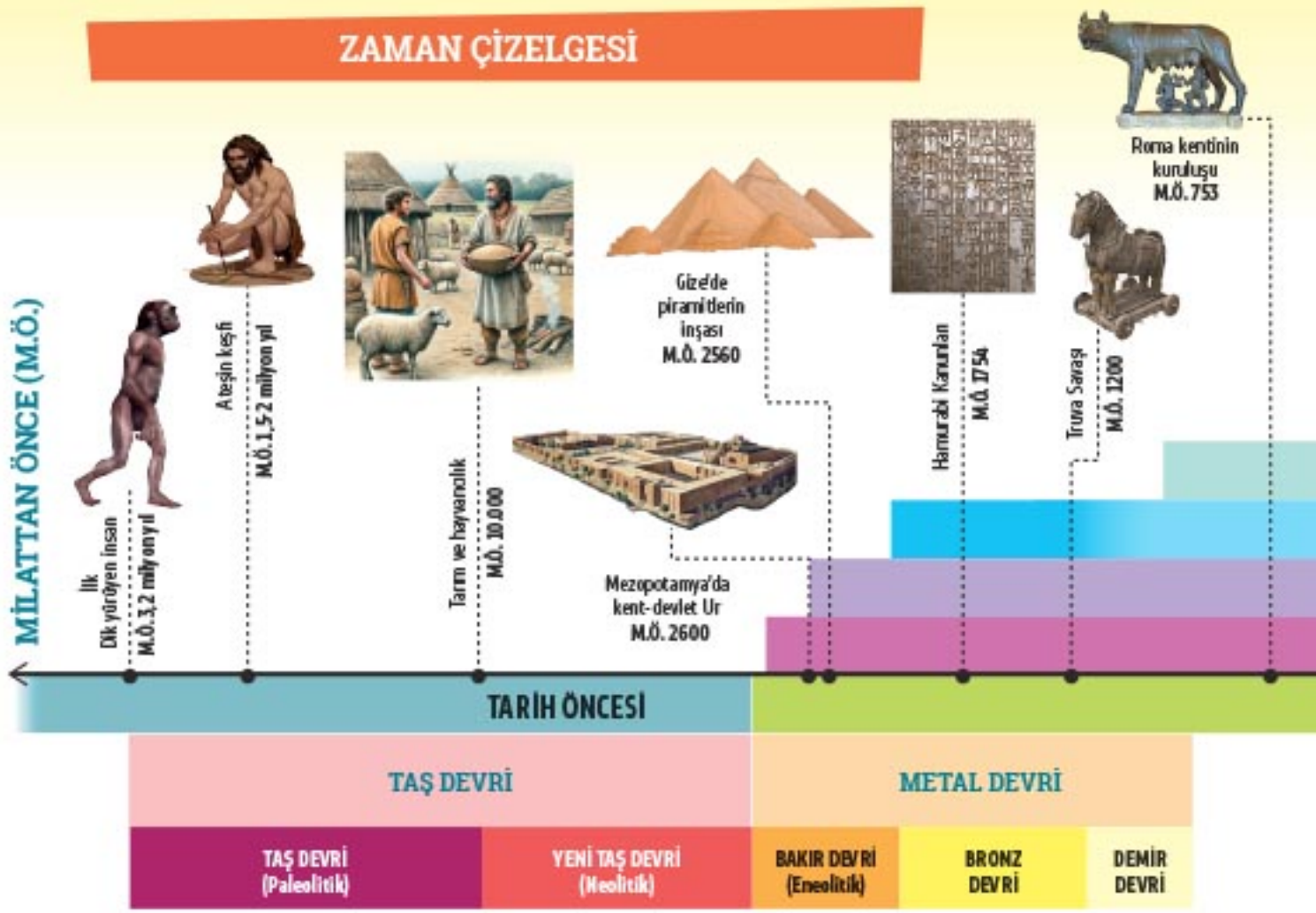
- Tarih, geçmişte insanların yaşamındaki olayları ve değişimleri inceler.
- Geçmiş, tarihsel kaynaklar yardımıyla araştırılır: maddi, yazılı ve sözlü.
- Tüm insanlığın tarihi genel tarih olarak adlandırılır; sadece bir milletin veya devletin tarihi ise milli tarih olarak adlandırılır.
- Tarih beş büyük döneme ayrılır: tarihöncesi, eski çağ, orta çağ, yeni çağ ve yakın çağ.
- Tarihi zamanı İsa Mesih'in doğumuna göre hesaplarız. Onun doğumundan önce gerçekleşen olaylara "milattan önce" (M.Ö.), doğumundan sonra gerçekleşen olaylara ise "milattan sonra" (M.S.) denir.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

1.1. Tarih ve Önemi

1. "Tarih" kelimesi ne anlama gelir ve hangi dilden gelir?
2. İnsanlar neden tarihi incelemeye başlamıştır?
3. Geçmişteki tüm olaylar tarihin bir parçası mıdır? Açıkla.
4. Neden tarih "hayatın öğretmeni" olarak kabul edilir?
5. Kim "tarihin babası" olarak adlandırılır ve bu unvanı neden almıştır?
6. Tarihsel kaynaklar nedir? Türlerini say ve açıkla.
7. Yazılı kaynak ile sözlü kaynak arasındaki fark nedir?
8. Tarihsel kaynaklar kasıtlı olarak yok edildiğinde ne olur?
9. Tarihsel bir kaynakta gerçek ile görüş arasındaki fark nedir?
10. Neden tarih, günümüzü anlamamıza yardımcı olur denir?

ZAMAN ÇİZELGESİ

TARİH ÖNCESİ VE ESKİ ÇAĞ

Tarihî Dönemler

- TARİH ÖNCESI DÖNEM • MÖ 3,3 milyon - 3000
- ESKİ ÇAĞ (ANTIK ÇAĞ) • MÖ 33.000 - MS 476

- ESKİ TAŞ DEVRİ (Paleolitik) • MÖ 3,3 milyon - 10.000
- YENİ TAŞ DEVRİ (Neolitik) • MÖ 10.000 - 3.500
- BAKIR DEVRİ (Kalkolitik) • MÖ 3.500 - 3.000
- TUNÇ DEVRİ • MÖ 3.000 - 1.200
- DEMİR DEVRİ • MÖ 1.200 - 500

En Eski Medeniyetler

- ESKİ MISIR • MÖ 3.100 - 31
- ESKI DOĞU • MÖ 2.600 - 330
- GİRİT-MİKEN UYGARLIĞI • MÖ 2.100 - 1.200
- ESKİ YUNANİSTAN • MÖ 1.200 - 338
- ESKİ ROMA • MÖ 753 - MS 476

Demokrasinin ilk temelleri (Solon) MÖ 594

Roma Cumhuriyet oluyor MÖ 509

Hamurabi Kanunları MÖ 451

II. Filip kral olur MÖ 359

İskender Mısır'ı fethedip İskenderiye şehrini kuruyor MÖ 331

Jül Sezar "ömür boyu diktatör" oluyor MÖ 44

Octavianus Augustus ilk Roma imparatoru oluyor MÖ 27

ESKİ ROMA

ESKİ YUNANISTAN

ESKİ DOĞU

ESKİ MISIR

0

Milattan sonra (MS)

ESKİ ÇAĞ

MS 1
İsa Mesih'in doğumu

MS 313
Milano Fermanı

TARİH ÖNCESİ

Giriş

Tarih öncesi, insanlık tarihinin en uzun ve en gizemli dönemi olup, yazının ortaya çıkmasından ve ilk devletlerin kurulmasından önceki zamanı kapsar. Bu dönemde insanlar avcı ve toplayıcı olarak yaşamış, yavaş yavaş ateşi keşfetmiş ve ilkel aletler yapmışlardır. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi, ilk yerleşimlerin ve toplulukların kurulmasını mümkün kılmış, insanların kültürel yaşamın ve dinin temellerini şekillendirdikleri ortamı oluşturmuştur. Mağara resimleri ve heykeller gibi sanatsal ifadeler, dünyayı anlama ve ifade etme çabasının kanıtıdır. Tarih öncesi, öğrenmenin, keşfetmenin ve insan uygarlığının temellerini atmanın zamanıdır.

İÇERİKLER

- II.1. İlk insan toplulukları
- II.2. Tarih öncesi insanların inançları ve sanatı
- Öğrendiğiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ İlk insan topluluklarının oluşumunu ve göçebe yaşam biçiminden yerleşik yaşama geçişi açıklamak;
- ✓ Taş Çağı (Taş Devri) ve Metal Çağı'nda (Metal Devri) insanların yaşamını açıklamak ve karşılaştırmak;
- ✓ Tarih öncesinde insanların toplumsal ve ekonomik değişimlerini ve günlük yaşamını açıklamak;
- ✓ Tarih öncesi insanların kültürel, bilimsel ve teknolojik başarılarını tanımlamak;
- ✓ Tarih öncesi insanların inançlarını açıklamak ve karşılaştırmak.

II.1. İlk insan toplulukları

İNSANIN KÖKENİ VE ORTAYA ÇIKIŞI

İnsanın kökeni eskiden tanrılarla açıklanıyordu. Sümerler, tanrıların insanları onlar için çalışsınlar diye topraktan yarattıklarına inanıyordu. Yunanlılar, titan Prometheus'un topraktan bir insan yaptığına ve tanrıça Athena'nın ona yaşam üflediğine inanırlardı. Hristiyanlık, Tanrı'nın insanı yeryüzüne hükmetsin diye yarattığını öğretir, İslam'a göre ise Allah insanı topraktan yaratmış ve ona ruh üflemiştir.

19. yüzyılda İngiliz bilim insanı Charles Darwin, insanın uzun bir süreç olan **evrim** yoluyla ortaya çıktığını kanıtlamıştır. Evrim, milyonlarca yıl boyunca canlıların hayatta kalabilmek için yavaş yavaş değişmesi ve gelişmesi anlamına gelir. Evrim sürecinde şekilleri, görünümleri ve özellikleri de değişir.

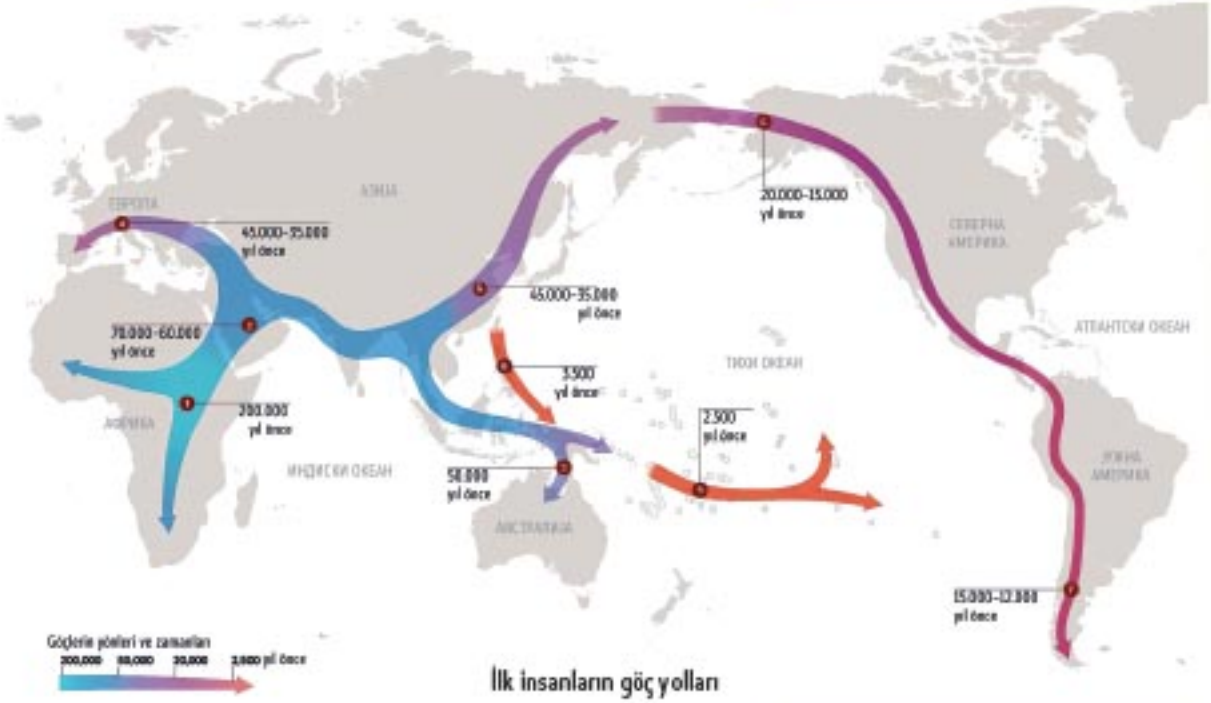
En eski insanlar milyonlarca yıl önce yaşamış ve maymunlara benzemiştir. Zamanla iki ayak üzerinde yürümeye başlamışlar, sonra da günlük yaşamda kendilerine yardımcı olması için aletler kullanmaya başlamışlardır. İlk insanlar konuşmayı bilmez, mimikler ve haykırışlarla anlaşırdı. Akıl ve konuşma yavaş yavaş gelişmiştir. Konuşma, insanların birbirini anlaması için önemli olmuş ve insanın daha sonraki gelişiminde büyük rol oynamıştır.

Evrim sürecinde insanın boyu, görünüşü ve yetenekleri yavaş yavaş değişmiştir.

İnsanlar ateşi kontrol etmeye ve yedikleri eti pişirmeye başlamışlardır.

İlk insanların göç yolları

İlkel insan uzun süre ateşten korkmuş ve ondan kaçmıştır. Zamanla ateşin ısıttığını, ışık verdiğini ve yırtıcı hayvanların ondan kaçtığını anlamıştır. Bu yüzden onu korumaya ve sürdürmeye başlamıştır. Daha sonra kuru odunları sürterek veya taştan kıvılcım çıkararak kendi başına ateş yakmayı da öğrenmiştir. Ateş sayesinde insanlar daha soğuk yerlerde yaşayabilmiş, eti pişirebilmiş ve yiyecekleri kaynatabilmişlerdir.

Sözlük

Evrim – canlıların nesilden nesile yavaş ve aşamalı olarak gelişmesi ve değişmesi.

TARIM VE HAYVANCILIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

İlk insanlar, "**ordu**" adı verilen gruplar halinde yaşamışlardır. Böylece hayvanların ve diğer insanların saldırılarından daha güvende olduklarını hissetmişlerdir. Doğada yiyecek toplayarak beslenmişler, ok ve yay bulunduktan sonra hayvan avlayarak da geçinmişlerdir.

Taş Devri'nin sonlarına doğru iklim değişmeye başlamıştır. Daha önce toprağı kaplayan buzullar yalnızca en kuzeyde kalmıştır. Buzulların çekildiği yerlerde çeşitli bitkilerle kaplı ormanlar ve çayırlar ortaya çıkmıştır. Nehirler, üzerinde çavdar, darı ve yabani buğday yetişen verimli topraklar oluşturmuştur.

İnsanlar artık kendi yiyeceklerini üretebilir hale gelmişlerdir. İlk başta yalnızca buğdayı toplamışlar, fakat kısa sürede ekmeyi de öğrenmişlerdir. Yaban keçisi, koyun ve sığır sürülerini kendilerine çekmeye başlamış, onları yavaş yavaş evcilleştirerek beslemişlerdir. Böylece avcı ve toplayıcılardan çiftçilere ve hayvancılıkla uğraşanlara dönüşmüşlerdir.

Erken tarım yerleşim yeri. İnsanlar evlerinin yakınında tahıl ekmeye başlamışlardır.

METALLERİN KEŞFİ

Taş ararken insan maden cevherlerini tanımış ve metaller elde etmeyi öğrenmiş. Böylece Metal Çağı başlamıştır. Metal aletler, taş aletlerin yerini almış, çünkü daha düzgün biçimli olmuş ve kullanımı daha kolay olmuş. İlk olarak bakır bulunmuş, fakat bakır çok yumuşak olduğundan aletler eğrilmiş. Daha sonra insanlar bakırı kalayla karıştırarak bronz elde etmeyi öğrenmişler. Bronzdan yapılan aletler daha sert ve dayanıklı olmuş. Son olarak insan, bronzdan daha sert ve dayanıklı olan demiri keşfetmiştir.

Metallerin keşfi, saban ve pulluk, tekerlek ve araba gibi başka buluşlara da olanak sağlamıştır. Bunlar sayesinde insan daha fazla üretebilmiş ve yiyecek ile diğer ürünlerden artan miktarlar biriktirebilmiş. Kısa sürede ilk örgütlü insan yerleşimleri de ortaya çıkmıştır.

İLK YERLEŞİM YERLERİ

İlkel insanlar kalıcı barınaklara sahip değillerdi, yalnızca geçici sığınaklar yaparlardı. Ancak tarım ortaya çıktıktan sonra toprağa bağlandılar ve kulübe ve toprak evler şeklinde kalıcı barınaklar inşa etmeye başladılar. Suyun üzerinde kazıklar üzerine inşa edilen kulübelere "kazıklı yerleşimler" denirdi.

Yaşam biçimi değiştiği için insanlar artık "ordu" adı verilen topluluklarda değil, akrabalardan oluşan topluluklarda yani "**soylar**" içinde yaşamaya başladılar. Birkaç soy bir araya gelerek "**kardeşlik**", birkaç kardeşlik ise "**kabile**" oluştururdu. Topluluğun tüm üyeleri eşitti ve ürettikleri her şey ortaktı. Bu düzen "**soy düzeni**" olarak adlandırılır.

Erken Taş Devri'nde kalıcı bir yerleşim yeri

ZANAATÇILIK VE TİCARİ TAKAS

Kalıcı yerleşimlerde yaşamak insanlar için çok yararlıydı. Evlerini ev eşyalarıyla doldurmuşlar ve ürünlerini hayvanlardan korumak için depolamışlardır. Yeni tahıl

Biliyor musun...

- konumu ve elverişli doğal koşulları nedeniyle Makedonya ve Balkanlar en eski zamanlardan beri yerleşim görmüş müydü? Bu bölgelerde insan yaşamına ait ilk izler Eski Taş Devri dönemine tarihlenmektedir.
  O zamanlar insanlar ilkel tarım, hayvancılık, avcılık, balıkçılık ve çömlekçilikle uğraşıyorlardı. Nehirlerin, göllerin, denizin kenarında ve ovalarda kalıcı barınaklara sahiptiler.
- Makedonya'da birçok yerde tarih öncesi yerleşimler keşfedildi mi? Eski ve Yeni Taş Devri'nden yerleşim kalıntıları Tarinci köyü (Štip bölgesi), Porodin (Bitola bölgesi), Govrlevo, Zelenikovo ve Madjari (Üsküp bölgesi), Amzabegovo (Sveti Nikole bölgesi) ve başka yerlerde bulunmuştur. Oralarda kil kaplar, aletler ve silahlar bulunmuştur. Metal Çağı'na ait yerleşimler Pelagonya'da, Trebenište (Ohri bölgesi), Brazda (Üsküp bölgesi), Vardar Tepesi (Gevgeli bölgesi) ve başka yerlerde keşfedilmiştir.
- Makedonya'da Ohri Gölü ve Prespa Gölü'nde kazıklı yerleşimler de keşfedildi mi? İnsanlar bunları vahşi hayvanların ve düşmanların saldırılarından korunmak için inşa etmişlerdir. Kazıklı yerleşimlerin sakinleri yiyeceklerini çoğunlukla göllerden balık ve kuş avlayarak sağlamışlardır.

Üsküp'ün Tumba Madzari Neolitik köyünde Neolitik döneme ait (Erken Taş Devri) bir evin yeniden inşası.

Ohrid, Peştani yakınlarındaki "Kemikler Körfezi"nde bir kazık evin yeniden inşası.

Tarihi kişilikler

"Etsi", İtalya ile Avusturya arasındaki Ötztal Alpleri'nde 5000 yıldan daha uzun bir süre önce yaşamış bir tarih öncesi insandı. 1991 yılında iki dağcı onun bedenini bir buzulda donmuş halde buldu. Bin yıllar boyunca donmuş kaldığı için bedeni çok iyi korunmuştu. Etsi'nin vücudunda dövmeler vardı ve yanında çeşitli aletler, hatta yay ve oklar taşıyordu. Muhtemelen bir avcı veya çobandı. Vücudunda yaralanmalar görülüyordu, bu nedenle ölmeden önce bir çatışmaya katıldığı düşünülüyor. Etsi, tarih öncesinden günümüze ulaşan en iyi korunmuş mumyalardan biridir. Bilim insanları onun bedenini inceleyerek tarih öncesi insanların yaşam biçimi hakkında pek çok şey keşfetmişlerdir.

türleri bol ürün veriyor ve daha uzun süre saklanabiliyordu. Çiftçilerin emeğiyle sadece tarlada çalışmayan, günlük yaşam için eşyalar üreten insanlar da beslenebiliyordu. Böylece ilk zanaatlar ortaya çıktı. Orak, çapa ve dokuma tezgâhı gibi yeni aletler icat edilip geliştirildi. İnsanlar kil kaplar yapmaya ve bunları fırında pişirmeye başladılar, böylece ilk **seramik** ortaya çıktı. Kadınlar yün örüyor ve keten ile kenevir dokuyorlardı.

Zamanla insanlar yiyecek ve eşya fazlasını takas etmeye başladılar; böylece **ticaret** doğdu. Paranın ortaya çıkmasından önce takasla ticaret yapılıyordu. Ancak ürün fazlasının birikmesi insanlar arasında farklılıklar yarattı; toplum zenginler ve yoksullar olarak bölündü. İnsanlar devletin ortaya çıkmasına bir adım yaklaşmış oldular.

Takas yoluyla ticaret: demirci bir baltayı bir keçiyle değiştiriyor.

Düşün ve cevapla

1. Konuşma, ilkel insan için neden en önemli kazanımlardan biri olmuştur?
2. Tarım ve hayvancılık, avcılık ve toplayıcılığın yerini insanın beslenme biçimi olarak nasıl ve neden almıştır?
3. Metallerin tarih öncesi insanın yaşamındaki rolü neydi? Onların keşfi ne gibi değişiklikler yaratmıştır?

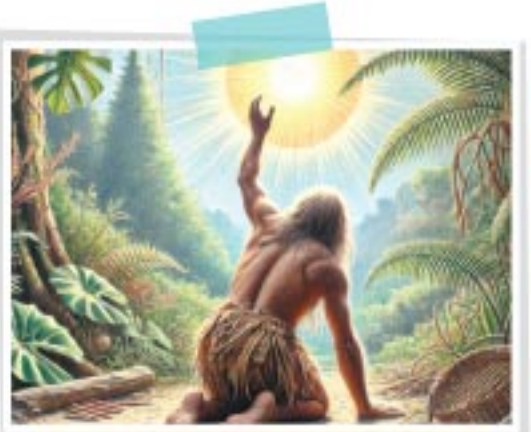
Aklında kalsın

- İnsan uzun bir süreç olan evrim yoluyla ortaya çıkmıştır. Zamanla topluluklar halinde yaşamaya ve tarım ile hayvancılıkla uğraşmaya başlamıştır.
- Topluluklar büyüdükçe insanlar yaşam biçimlerini geliştirmiş, metalleri işlemeyi öğrenmiş ve soylar, kardeşlikler ve kabileler halinde yaşamışlardır.
- Konumu ve elverişli doğal koşulları nedeniyle Makedonya ve Balkanlar en eski zamanlardan beri yerleşim görmüştür. O döneme ait kalıntılar ülke genelinde çeşitli arkeolojik alanlarda bulunmuştur.

II.2. Tarih Öncesi İnsanların İnançları ve Sanatı

TARİH ÖNCESİ İNSANLARIN İNANÇLARI

Tarih öncesi insanlar gök gürültüsü, şimşek, yağmur, kar, gündüz, gece ve hastalık gibi doğa olaylarını açıklayamıyorlardı. Bunlardan korkuyorlardı, çünkü bunlara görünmez güçlerin, hayalet gibi varlıkların neden olduğuna inanıyorlardı. Toprağı işlerken çiftçiler onun verimliliğinin doğa olaylarına, özellikle güneşe ve yağmura bağlı olduğunu anlamışlardı. Bu yüzden onlara doğaüstü özellikler yüklemiş ve tanrı saymışlardı. Güneş ve Toprak yaşamın kaynağı olarak görülür ve bereketin ve ürünün en yüce koruyucu tanrıları olarak saygı görürdü. İnsanlar onlara yakarır ve bir dilek ya da ihtiyaçlarını yerine getirmeleri için dua ederlerdi, örneğin yağmur yağması, güneşin açması ya da yılın verimli olması gibi. Güneş ve Toprak dışında atalarımız en çok Ana Tanrıça'ya saygı gösterirlerdi ve onu canlıların atası olarak kabul ederlerdi. Onun onuruna taş, kemik veya kilden kadın figürinleri yaparlardı.

Tarih öncesi insanlar güneşi bir tanrı olarak kabul ederlerdi...

TOTEMLER VE AHİRET İNANCI

Tarih öncesi insanlar bir hayvandan türediklerine ve onunla aralarındaki bağın kendi yaşamlarının devamını sağladığına inanırlardı. Bu inanç, "soy veya kabilenin atası" anlamına gelen **totem** sözcüğünden türeyen **totemizm** olarak adlandırılır. Ölmüş atalar güçlü koruyucu ruhlar olarak kabul edilirdi. İnsanlar onlara dualar eder ve kötü güçleri yatıştırmak, iyi tanrıların korumasını sağlamak için onlara kurban sunarlardı. Kısa sürede bu tür dinsel ayinleri yürüten ilk rahipler de ortaya çıktı. Rahipler insanlar ile tanrılar arasında aracılar olarak görülür ve onlara büyüsel yetenekler de atfedilirdi.

İlk çiftçiler ölülerini evin tabanının altındaki sığ çukurlara veya evin yakınında, yerleşim sınırları içindeki yerlere gömerlerdi. Yaşayanlar böylece ölülerle bağlantıyı koruyacaklarına ve onların korumasını alacaklarına inanırlardı. Mezarlarına hayatta kullandıkları aletleri, silahları, kapları ve takıları koyarlardı ki ölümden sonra da onlara hizmet etsin. Taş Devri'nin sonlarına doğru ölüler yerleşimlerin dışındaki özel alanlara gömülmeye başlandı; arkeologlar bu alanlara **nekropol** adını verirler.

... Şimşek ile gök gürültüsünden ise kötü bir ruh gibi korkarlardı.

GÖRSEL TEMSİLLERLE DÜNYA

Atalarımız düşüncelerini ve duygularını çeşitli sanat biçimleriyle ifade etmişlerdir. En bilinen tarih öncesi sanat türü, on binlerce yıllık mağara resimleridir. Fransa'daki Lascaux Mağarası'nda inanılmaz ayrıntılar ve canlı renklerle atlar, geyikler ve boğalar resmedilmiştir,

Türkiye'deki Göbekli Tepe yerleşiminden tarih öncesi bir totemli sütun

İspanya'daki Altamira Mağarası'nda ise bizon, geyik ve yaban domuzu resimleri görülür. Sanatçı konturları ocaktan aldığı bir kömür parçasıyla çizmiş, sonra figürleri hayvansal yağla karıştırılmış sarı veya kırmızı kil ile boyamıştır. Sahneler o dönemin insanı için en önemli faaliyeti, yani yiyecek sağlama işini temsil ediyordu; insanlar avlayacakları hayvanların resmini çizerek başarılı bir av elde edeceklerine inanıyorlardı.

Tarih öncesi insanlar heykeller de yapmışlardır. En ünlüsü Avusturya'daki Willendorf kasabası yakınlarında bulunan iri yapılı bir kadın nesneidir; arkeologlar ona "Willendorf Venüsü" adını vermişlerdir.

Başka benzer figürinler (nesneler) de vardır, bunlar da "Venüsler" olarak adlandırılır; bazıları mamut kemiğinden yapılmıştır ve bunlardan birinde sanatçı insan yüzünü tasvir etmiştir. Yaklaşık 40.000 yıllık olan "Aslan Adam" figürü de oldukça ünlüdür.

Mağara duvarlarında insan, çevresindeki dünyayı tasvir ediyordu. İllüstrasyonda, Fransa'daki Lascaux Mağarası'ndan bir mağara resmi görülüyor.

Araştırmacılar İspanya'daki Altamira Mağarası'nda mağara resimlerini inceliyorlar

Sözlük

Ruh – hayali, görünmez, doğaüstü güç.

ayin – belirli bir düzene göre gerçekleştirilen, dini veya manevi anlamı olan sembolik eylem.

totem – soyun veya kabilenin atası, kurucusu; atanın veya koruyucunun tasvirinin yer aldığı sütun.

nekropol – eski dönemlerden kalma, çok sayıda mezarın bulunduğu gömü alanı.

"Govrlevo Adamı", Üsküp bölgesindeki Govrlevo köyünde, Ceriye yerleşiminde bulunmuş oturan bir erkek figürininin parçası

Ünlü figürin "Willendorf Venüsü"

Holenstein'den "Aslan Adam", fildişinden bir figürin

Brassempouy Venüsü

Tarihi kişilikler

"**Brassempouy Venüsü**" yaklaşık 25.000 yıllık küçük bir figürindir. 1894 yılında Fransa'daki bir mağarada tesadüfen bulunmuştur. Mamut kemiğinden oyulmuş olup yalnızca yaklaşık 4 cm yüksekliğindedir ve muhtemelen daha büyük bir heykelin parçasıydı. Bu Venüs'te bir yüzü tasvir etme yönünde ilk denemeyi görüyoruz: alın, gözler ve burun gibi ince detaylar fark ediliyor ve saç ya da başörtüsünü temsil edebilecek desenler bulunuyor. Arkeologlar tam olarak neyi temsil ettiğinden emin değildir, ancak güzellik ya da bereket sembolü olması mümkündür.

Biliyor musun...

- Porodin'de ve Pelagonya'daki bazı diğer buluntu yerlerinde harika seramik kalıntıları bulunmuştur. Bunlar, bacasının üzerinde insan yüzlü silindirik bir şekil yer alan evin seramik modelleridir.
- anaerkillik döneminde tanrılar da kadın biçiminde tasavvur edilmiş ve betimlenmiş miydi? O dönemin başlıca tanrısı Büyük Ana Tanrıça olarak bilinir. Üsküp çevresinde (Madjari, Govrlevo) Ana Tanrıça'nın küçük nesneleri bulunmuştur.

Araştır

Kendinin de bir tarih öncesi sanatçısı olduğunu hayal et. Resimlerinde en çok hangi renkleri kullanırdın? Ne tür sahneler tasvir ederdin? Hangi hayvanlarla? Tarih öncesi mağara resimleri tarzında bir sahne çizmeye çalış!

Düşün ve cevapla

1. Tarih öncesi insanlarda inançlar nasıl ortaya çıktı?
2. Tarih öncesi insanlar neden ruhlara inanıyordu?
3. İnsanlar mağara duvarlarına en çok ne çiziyordu? Neden?

Aklında kalsın

- Tarih öncesi insanlar doğa olaylarını açıklayamıyorlardı, bu yüzden onları ruhlar ve görünmez güçler olarak hayal ediyorlardı. Hayvanlardan geldiklerine inanırlardı – bu inanç totemizm olarak adlandırılır.
- Dünyanın en eski bulunan sanatsal tasvirleri Fransa'daki Lascaux ve İspanya'daki Altamira mağara resimleri ile "Venüs" ve "Aslan Adam" nesneleridir.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

II.1. İlk İnsan Toplulukları

1. "Evrim" kelimesi ne anlama gelir?
2. İnsan türünün evrim yoluyla ortaya çıktığı öğretisini ilk ortaya koyan bilim insanı kimdir?
3. İnsanın kökenine dair dinsel ve bilimsel açıklamalar nasıl farklılık gösterir?
4. Konuşma insanın gelişimi için neden önemliydi? İlkel insanlar gibi bir arkadaşınla kelimesiz nasıl iletişim kuracağını hayal et.
5. İnsan ateş yakmayı nasıl öğrendi? Ateşin hayatta kalmak için neden önemli olduğunu açıkla.
6. İnsanlar başlangıçta neden ateşten korkuyordu?
7. İnsanların ekmeye başladığı ilk tarım ürünleri hangileriydi?
8. İnsanlar nasıl avcı ve toplayıcılardan çiftçilere dönüştü?
9. Hayvanların evcilleştirilmesi tarih öncesi insanın günlük yaşamını nasıl değiştirdi?
10. Metal aletlerin ortaya çıkışı hayatı nasıl kolaylaştırdı?
11. Kazıklı yerleşimler nedir?
12. İnsanlar neden "ordu" adı verilen gruplarda yaşamayı bıraktı?
13. Kalıcı yerleşimlerin ortaya çıkışı örgütlü yaşamı nasıl etkiledi?
14. Parasız ticaret takası ne demektir?
15. Eski zamanlarda insanlar kendi aralarında nasıl takas yaparlardı?
16. Ülkemizdeki en önemli tarih öncesi buluntu yerleri hangileridir?

II.2. Tarih Öncesi İnsanların İnançları ve Sanatı

1. Tarih öncesi insanlar neden doğa olaylarından korkuyordu?
2. Güneş ve Toprak neden tanrı olarak kabul ediliyordu?
3. Ana Tanrıça neyi temsil eder ve insanlar için neden önemliydi?
4. İnsanlar tanrılar onuruna nasıl nesneler yaparlardı?
5. Totemizm nedir?
6. İnsanlar neden hayvanlardan geldiklerine inanırlardı?
7. Rahiplerin topluluk içindeki rolleri nelerdi?
8. İnsanlar ruhlara veya tanrılara neden kurban sunarlardı?
9. Ölüleri evin içinde veya yanında gömme geleneği neyi gösterir?
10. Yerleşim dışındaki mezarlık alanları nasıl adlandırılır?
11. Mağara resimleri nasıl ortaya çıkardı? İnsanlar neden avladıkları hayvanları çizerdi?
12. Lascaux Mağarası'nda hangi hayvanlar tasvir edilmiştir?
13. Altamira Mağarası nerede bulunur ve içinde ne resmedilmiştir?
14. O dönemin sanat eserleri neden büyüsel bir anlam taşırdı?
15. Pelagonya'da bulunan keşifler nelerdir ve neyi temsil ederler?

TARİH KONU III

EN ESKİ MEDENİYETLER

Giriş

En eski medeniyetler büyük nehirlerin kıyılarında ortaya çıkmıştır; burada yaşam için elverişli koşullar tarımın ve ticaretin hızlı gelişmesini sağlamıştır. Mezopotamya, Mısır, Hindistan ve Çin, insan kültürünün ilk merkezleri arasında yer alır; burada yazının ortaya çıkması, devletlerin örgütlenmesi ve dini sistemlerin gelişmesi gerçekleşmiştir. Bu eski toplumlar piramitler ve zigguratlar gibi görkemli mimari eserler yaratmış ve matematik ile astronomi alanlarında bilimsel bilgiler geliştirmişlerdir. Yazılı kaynaklar ve arkeolojik buluntular sayesinde bugün onların yaşam biçimlerini, inançlarını ve insanlık tarihinde kalıcı bir iz bırakmış olan başarılarını keşfediyoruz.

İÇERİKLER

- III.1. İlk devletler
- III.2. En eski medeniyetlerde yaşam
- III.3. En eski medeniyetlerin kültürü
- Öğrendiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ En eski medeniyetleri adlandırabilecek ve ne zaman ve nerede ortaya çıktıklarını açıklayabileceksin;
- ✓ Mezopotamya'daki şehir-devletlerinin ortaya çıkışını ve ilk krallıklar ile imparatorlukların oluşumunu açıklayabileceksin;
- ✓ Mısır medeniyetinin gelişimini ve onun çevresindeki medeniyetlere etkisini açıklayabileceksin;
- ✓ En eski medeniyetlerde toplumsal düzeni ve günlük yaşamı tanımlayabileceksin;
- ✓ Mezopotamya ve Mısır halklarının inançlarını ve dinlerini karşılaştırarak açıklayabileceksin;
- ✓ En eski medeniyetlerdeki kültürel, bilimsel ve teknolojik başarıları betimleyebileceksin;

... ve en eski medeniyetleri dünya kültürel mirasının bir parçası olarak saygıyla değerlendireceksin.

III.1. İlk Devletler

İnsanların yaşamı giderek daha zengin ve karmaşık hale geldikçe, daha büyük topluluklar içinde birleşme ihtiyacı duydular. İlk devletler, en elverişli doğal koşullara sahip olan Mezopotamya ve Mısır'da ortaya çıktı. Kısa süre sonra Anadolu'da ve Akdeniz kıyısında da devletler kuruldu. İlk devletlerin ortaya çıktığı bu tüm bölgeye **Eski Doğu** adını veriyoruz.

MEZOPOTAMYA'DA DEVLETLER

Mezopotamya'nın güneyinde Sümerler yaşıyordu. M.Ö. 4. binyılda Ur, Uruk, Lagaş, Nippur ve daha birçok gerçek şehir yerleşim yerleri kurmaya başladılar. Her bir şehrin kendi koruyucu tanrısı ve ona ibadet edilen büyük bir tapınağı vardı. Barış zamanında tapınaktan şehir yöneticisi sorumluydu, savaş zamanında ise bir komutan seçiliyordu. Şehirler, verimli topraklar ve sulama kanallarının denetimi için sürekli birbiriyle savaş halindeydi.

M.Ö. 3. binyılda Mezopotamya'ya Akadlar yerleşti. Yaklaşık M.Ö. 2350 yılında Akad kralı Sargon, Mezopotamya'yı ilk kez büyük bir devlet olarak birleştirdi. Akad Krallığı yaklaşık 150 yıl sürdü ve ardından savaşçı kabilelerin saldırıları nedeniyle yıkıldı. Bu döneme kadar Sümerce konuşulmaz olmuş, Sümer ve Akad kültürleri birbiriyle kaynaşarak tek bir kültür haline gelmişti.

M.Ö. 2. binyılın başlarında Mezopotamya'da **Babil** şehri kuruldu. Babil Kralı Hammurabi, krallığının sınırlarını büyük ölçüde genişletti ve ülkesini katı yasalarla yönetti.

Hammurabi döneminde zanaatlar ve ticaret gelişmiş, Babil Mezopotamya'nın merkezi haline gelmiştir. Daha

Sözlük

devlet – belirli bir toprak üzerinde yaşayan, yönetim organlarına, yasalara ve orduya sahip örgütlü insan topluluğu.

tapınak – bir veya daha fazla tanrıya çeşitli ayinlerle ibadet edilen özel yapı.

krallık – bir hükümdarın, kral veya kraliçenin yönettiği devlet.

medeniyet – bilim, kültür ve sanat alanlarında önemli başarılar elde etmiş gelişmiş insan topluluğu.

firavun – Mısır krallarının unvanı.

şehir-devlet – bir şehir merkezinin çevresinde kurulmuş küçük devlet.

Ur şehrinin görünümü, sanatsal rekonstrüksiyon

Eski Doğu'ya ait bronz bir kral başı. Tarihçiler bunun Akad Kralı Sargon'u tasvir ettiğini düşünmektedir.

Eski Doğu'nun tarımın, şehirlerin ve ilk devletlerin en erken ortaya çıktığı bölgeler "Verimli Hilal" olarak da bilinir.

sonra Babil'in yerini savaşçı Asurlular almıştır. Asurlular gümüş, bakır, kumaş ve zanaat ürünleriyle ticaret yapmışlardır. Ancak en çok savaş alanındaki yenilikleri ve büyük askeri başarılarıyla tanınırlar. Asurlular, orduyu ilk kez piyadeler, okçular, süvariler ve savaş arabaları olarak sınıflara ayırmışlardır. Zamanla Asur, dünyanın ilk imparatorluğu haline gelmiştir.

ESKİ MISIR

Mısır uygarlığı, her yanı çölle çevrili verimli Nil Nehri vadisinde doğmuştur. Ülke iki bölüme ayrılmıştı. Nehrin kaynağına daha yakın olan güneyde Yukarı Mısır, Nil'in Akdeniz'e döküldüğü kuzeyde ise Aşağı Mısır bulunuyordu.

Sıcak iklim ve Nil'in taşması Mısır'a mükemmel tarım koşulları sağlamıştır. Nehir her yıl taşar ve toprağı verimli alüvyonla zenginleştirirdi. Çiftçiler, suyu tarlalarda tutmak ya da uzaklaştırmak için yoğun bir kanal, set ve baraj ağı kurmuşlardı. Su Ekim ayında çekilir ve ekim işleri başlardı.

İlk şehirler, iktidar, zanaatlar ve ticaret merkezleri olarak daha MÖ 4. binyılda ortaya çıkmıştır. Bu şehirlerde pek çok farklı meslek gelişmiştir – kâtipler, komutanlar, askerler. Yaklaşık MÖ 3200 yılında, Yukarı Mısır kuzey bölgeleri

Aşağı Mısır'ın tanrıçası Wadjet ve Yukarı Mısır'ın tanrıçası Nekhbet, Firavun Ptolemaios VIII'i Mısır'ın çift tacıyla taçlandırıyor.

fethetmeyi başarmış ve tüm ülkeyi birleştirmiştir. Birleşik krallığın ilk kralının adı Menes idi. Krallığın başkenti Memfis şehri olmuştur.

Mısır tarihi Eski, Orta ve Yeni Krallık olarak üçe ayrılır. Eski Krallık'ta krallar büyük bir yetkiye sahipti ve görkemli piramitler inşa ediyorlardı. Fakat bu dönemin sonuna doğru iklim değişmiş, kuraklık ve kıtlık baş göstermiştir. Şehir yöneticileri kralı dinlemeyi bırakmış, çeşitli istilacılar girmeye başlamış ve krallık çökmüştür. Orta Krallık'ta Mısır kültürü yeniden canlanmış, bilimler ve edebiyat gelişmiştir. Fakat kısa sürede bu da birkaç devlete bölünerek birbirleriyle savaşmaya başlamıştır. Mısır yeniden Yeni Krallık döneminde birleşmiş ve Afrika sınırlarının ötesine fetihler yapmaya başlamıştır. Bu dönemin en ünlü firavunları III. Tutmosis ve II. Ramses'tir. Onların döneminde Mısır'a tüm bilinen dünyadan zenginlikler gelmiştir.

KRALLIKLAR VE İMPARATORLUKLAR

Mezopotamya'daki ilk devletlere "şehir-devletleri" veya "şehir-krallıkları" diyoruz, çünkü sadece bir şehir ve onun çevresinden oluşuyorlardı. Kral, savaş zamanında orduya komuta ederdi fakat sınırsız bir yetkisi yoktu, vatandaşlarla iş birliği yapmak zorundaydı. Kral, halkı yönetme yetkisini kendisine tanrıların verdiğine inanılan bir temsilci olarak görülürdü. Mezopotamya'da kralın iktidar sembolleri iki boynuzlu taç ve kraliyet asasıydı, Mısır'da ise Mısır'ın çift tacıydı.

MÖ 1. binyılda devlet örgütlenmesinin yeni bir biçimi ortaya çıktı – **imparatorluk**. İmparatorluk, birçok krallık ve halkın fethedilerek oluşturulduğu, büyük bir toprak parçasına sahip devlet olup, tek bir kral-fatih tarafından yönetilirdi. Bu türden ilk devlet Asur İmparatorluğu olmuştur. Güçlü Asur ordusu tüm Mezopotamya'yı ve hatta Mısır'ın bazı bölgelerini fethetmeyi başardı. Biraz daha sonra Babil de kendi imparatorluğunu kurdu.

Asur okçuları, eski dünyanın en korkutucu savaşçılarından biri olarak kabul edilirdi.

Eski arşivlerden

"...Eğer bir kişi tanrıya ya da saraya ait bir mülk çalarsa, öldürülmelidir; çalınanı alan veya kabul eden de aynı şekilde öldürülmelidir. Eğer bir kişi tanrıya ya da saraya ait bir öküz, koyun, eşek, domuz veya tekne çalarsa, otuz katını ödemelidir; eğer çalınan şey sıradan bir vatandaşa aitse, on katını ödemelidir. Hırsızın ödeyecek bir şeyi yoksa, öldürülmelidir. Eğer biri başka birinin gözünü yaralarsa, onun da gözü yaralanmalıdır..."

– Hammurabi Kanunları'ndan
(yaklaşık MÖ 1750)

Hatşepsut
(MÖ 1479-1458)

Tarihi kişilikler

Bazen Mısır'da firavun tahtına bir kadın otururdu. Firavun II. Tutmosis'in ölümünden sonra, eşi **Hatşepsut** yönetimi devraldı. Otoritesini pekiştirmek ve halkın itaatini sağlamak için taç ve sahte sakal gibi tüm hükümdarlık sembollerini taşırdı. Savaşmak istemiyor, tapınaklar inşa ediyor ve devleti düzenliyordu. Ölümünden sonra, varislerinden biri adının tüm anıtlardan silinmesini emretti. Ancak tarih yine de onun yaptıklarının hatırasını korudu.

Bu imparatorluk tüm Mezopotamya, Suriye ve Filistin'e uzanıyordu ve en büyük kralı II. Nabukadnezar'dı. Onun ölümünden kısa süre sonra Babil devleti Persler tarafından fethedildi; Persler, Eski Doğu'nun son büyük imparatorluğuydu. MÖ 4. yüzyılda ise Pers İmparatorluğu, III. Aleksandros (Büyük İskender) tarafından fethedildi.

Babil, Kral II. Nabukadnezar döneminde. Resimde tanrıça İştar'ın ünlü kapısı görülüyor (sanatsal rekonstrüksiyon).

Düşün ve cevapla

1. Haritaya Eski Doğu'ya bak. Sence Eski Doğu'daki halklar birbirleriyle ilişkili miydi? Birbirlerini etkilemişler midir?
2. İnsan topluluklarının ilk biçimlerini daha önce öğrenmiştik. Onlar hakkındaki bilgileri Eski Doğu devletleri hakkındakilerle karşılaştır. Bu iki dönem hakkında bilgilerimiz ne kadar farklı? Neden?
3. Şehir-devletleri, krallıklar ve imparatorluklar arasındaki benzerlikleri ve farkları düşün. Hangileri daha büyüktür? Hangilerini yönetmek daha kolaydır? İlkel insan için neden en önemli kazanımlardan biri olmuştur?

Aklında kalsın

- İlk şehir-devletleri Mezopotamya ve Mısır'da ortaya çıkmıştır. Başlarında bir yönetici veya kral, Mısır'da ise firavun bulunuyordu.
- Sümerler MÖ 4. binyılda Ur, Uruk, Lagaş, Nippur gibi ilk gerçek şehir yerleşimlerini kurmuşlardır. Akad Kralı Sargon, Mezopotamya'yı büyük bir devlet halinde birleştirmiştir.
- Mısır devleti Nil Nehri boyunca gelişmiş, nehrin verimli toprağı Mısır uygarlığının gelişmesine olanak sağlamıştır.

III.2. En Eski Uygarlıklarda Yaşam

MEZOPOTAMYA VE MISIR'DA TOPLUM

Mezopotamya'da en büyük haklara kral ve büyük topraklara ve başka zenginliklere sahip soylular sahipti. Sarayda, tapınaklarda ve orduda hizmet eden kâtipler özellikle saygı görürlerdi. En kalabalık grup ise küçük toprak ve sürü sahipleri, zanaatkârlar ve küçük tüccarların yer aldığı özgür vatandaşlardı. Kölelerin ne mülkleri ne de insan hakları vardı.

Mısır'da toplumun en tepesinde firavun bulunuyordu. O, tüm ülkenin sahibiydi ve büyük mülklere sahipti. Her bölgede tarımdan, vergilerden ve ordudan sorumlu bir yönetici vardı. Yöneticinin hemen altında özel bilgi ve becerilere sahip kişiler – kâtipler, zanaatkârlar, tüccarlar ve askerler – bulunuyordu. Burada da en saygın kişiler, toprağı ölçen, bilgileri kaydeden ve vergileri hesaplayan kâtiplerdi. Çiftçiler özgür insanlar olup kişisel mülkleri, aileleri ve hakları vardı. Soylular, çiftliklerinde çalıştırdıkları yüzlerce köleye sahipti.

İNSANLARIN GÜNLÜK YAŞAMI

Mezopotamya sakinleri başlıca tarım ve hayvancılıkla uğraşırlardı. Şehirlerde zanaatkârlar, tüccarlar, çeşitli memurlar, ama aynı zamanda kralın hizmetindeki soylular ve saray mensupları yaşardı. Çiftçiler arpa ve

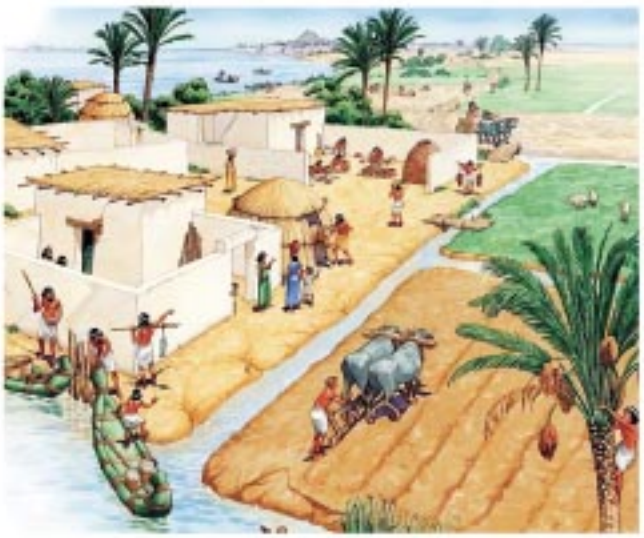
Sözlük

Din – insanın tanrıya veya tanrılara inanması; tanrılara saygı göstermek için inançlar ve ritüeller sistemi.

mumya – ölü bir kişinin bedenin korunması için işlenmiş bedeni.

Mezopotamya rölyefi üzerinde bir şölen sahnesi: balıklar, kuzu etleri ve sebzeler yeniyor, bira içiliyor ve en altta lir çalan bir müzisyen ile bir şarkıcı tasvir edilmiş.

Mezopotamya köylerinde çiftçiler, hayvancılıkla uğraşanlar, balıkçılar ve zanaatkârlar yaşardı.

Mısır'daki soylular, üzerinde yüzlerce kölenin çalıştığı büyük çiftliklere sahipti.

buğday yetiştirir, meyve bahçelerinde ceviz, hurma, nar, limon ve dut yetişirdi. Keçi, koyun, sığır, domuz ve ördek beslenirdi. Öküzler ve eşekler saban çekmek ve yük taşımak için kullanılırdı. Çalışma yükümlülükleri herkes için geçerliydi, kadınlar ve çocuklar dâhil.

Mezopotamyalılar arpa, buğday, çeşitli etler ve balıkla beslenir, hatta kanallarda buldukları kaplumbağa ve yengeçleri bile yerlerdi. Eti yalnızca büyük dini bayramlarda yerlerdi. En sevdikleri içecek arpadan yapılan biraydı.

Mısırlı bir aile tarlada çalışıyor; altta onların bahçesi tasvir edilmiş.

Bir Mısırlı, Nil'den "şaduf" adı verilen bir düzenekle su çekiyor. Şaduf Mısır'da günümüzde de kullanılmaktadır.

Mısırlılar da ekmek ve bira için arpa ekerlerdi. Sebze olarak salatalık, pırasa, sarımsak, soğan ve nohut yetiştirir, meyve olarak hurma, incir ve üzüm üretirlerdi. Sığır hem iş hem de et kaynağıydı. Zenginlerin mülklerinde bahçeler ve meyve bahçeleri, ama aynı zamanda zanaat atölyeleri,

Biliyor musun...

- Kadınlar Mezopotamya'da kişisel özgürlüğe ve önemli haklara sahipti. Mülk edinebilirlerdi, birçoğu okula giderdi ve bazıları ticaretle uğraşırdı. Soylu ailelerin kadınları sıklıkla rahibe olurdu. Böyle biri de Kral Sargon'un kızı Enheduanna'ydı. Farklı tanrılara adanmış ilahiler yazardı ve bu yüzden insanlık tarihinin ilk kadın şairi olarak anılır.
- Mezopotamya'da en çok hurma vardı. Hurma palmiyeleri her yerde yetişirdi. Hurma besin olarak kullanılır, gövdesinden mobilya, kayık ve başka ürünler yapılırdı. Meyvesi yenir veya ondan bal ve şarap yapılırdı.
- ünlü Keops Piramidi Gize'de MÖ 26. yüzyılda az tanınan bir firavun onuruna inşa edilmiştir. Piramit yaklaşık 140 metre yüksekliğindedir ve içinde 2.300.000 taş blok bulunur, bu blokların ağırlığı 2 ile 30 ton arasındadır!

Keops Piramidi

dokuma atölyeleri, fırınlar, kasaplar ve birahaneler bulunur ve burada birçok işçi çalışırdı. Özgür vatandaşlar maaşlarını arpa olarak alırlardı.

Giysiler keten kumaştan yapılırdı. Hem erkekler hem kadınlar makyaj yapardı ve aynalar özel bir zenginlik göstergesiydi. Boşzamanlarında Mısırlılar mütevazı şölenlerde bir araya gelir ve masa oyunları oynarlardı. En sevilen oyunlardan biri "senet" adını taşırdı.

Mısırlılar tarlanın büyüklüğünü bir ip yardımıyla ölçüyorlar.

BİLİM VE TEKNİĞİN GELİŞİMİ

Eski Doğu'da ilk sulama sistemleri ortaya çıktı, ama bunun yanında saban, tahta tekerlekler, eşek veya öküzlerin çektiği arabalar gibi pek çok buluş da yapıldı. Atlar evcilleştirildikten sonra hızlı ve hafif savaş arabaları da ortaya çıktı.

İlk bilimsel bilgiler, insanların hayatlarını kolaylaştırma ihtiyacından doğdu. Toprağı doğru ölçmek için geometri bilmek gerekiyordu. Matematik ev yapımında veya yüzey alanı hesaplamalarında kullanılıyordu. Astronomi özellikle önemliydi. Sümerler gökyüzünü gözlemlemiş ve gezegenlere ilk isimleri vermiş. Babilliler ise Güneş ve Ay tutulmalarını öngörebilmişlerdi. Mısırlılar yılı 12 aya ve üç mevsime ayırmışlardı – taşkın, ekim ve hasat. Astronomi ve takvim tarım için çok önemliydi, çünkü insanların ne zaman ekeceklerini ve dikeceklerini ne zaman biçeceklerini bilmeleri gerekiyordu.

Ninova'da bulunan, görünür takımyıldızları gösteren Sümer tasviri.

Mısır ve Mezopotamya'daki hekimler yaraları dikebilir ve sarabilir, kompres uygulayabilir, kanamayı durdurabilir, hatta cerrahi operasyonlar yapabilirlerdi. Çeşitli bitkilerden 200'den fazla doğal ilaç tanıyorlardı. Ancak gözle görülmeyen hastalıklar – örneğin baş ağrısı – tedavi edilirken büyüye başvururlardı.

İNANÇLAR, GELENEKLER VE DİN

Mezopotamya'daki her şehrin bir koruyucu tanrısı vardı. Babil'in koruyucusu tanrı Marduk, Uruk'un koruyucusu ise tanrıça İnanna'ydı. Güzellik ve savaş tanrıçası İştar da çok saygı görürdü. Mısır'da da birçok tanrıya tapılırdı. En önemlileri Güneş tanrısı Amon Ra, yeraltı dünyasının tanrısı Osiris ve güzellik tanrıçası Hathor'du.

Babil tanrısı Marduk'un röliyef tasviri.

Mezopotamya halkları üstünde tapınak bulunan yüksek basamaklı kule şeklinde tapınaklar inşa ederdi. Bu basamaklı kulelere **ziggurat** denirdi. Tanrıların oraya inip dünyaya geldiklerine inanılırdı ve tapınağın içine yalnızca rahipler girebilirdi. Mezopotamya'da insan hayatının kader tarafından önceden belirlendiğine ve değiştirilemeyeceğine inanılırdı.

Mısırlılar ise yaşamın ölümden sonra da devam ettiğine inanır ve bu yüzden ölülerin bedenlerini çürümekten korumaya çalışırlardı.

Daha fazla öğren...

Eski Mısırlılar ahiret hayatına inanır ve ölenlerin bedenlerini korumak isterlerdi. Bedenlerin çürümesini engellemek için **mumyalama** adı verilen özel bir teknik kullanırlardı. Önce, rahipler ölünün iç organlarını çıkarır ve bunları özel seramik kaplara koyardı. Sonra bedeni kuruması için özel bir tür tuzla doldururlardı. 40 gün sonra bedeni yıkar ve şeklini koruması için bezler ve baharatlarla doldururlardı. Ardından bedeni çok katmanlı keten kumaşla sarar ve sertliğini koruması için reçineyle kaplarlardı. Böyle hazırlanmış mumyayı süslü bir tabuta, yani **lahite** yerleştirir ve mezara çeşitli zenginlikler, yiyecekler ve ahiret yaşamı için eşyalarla birlikte gömerlerdi. Mısırlılar sevdiklerini bu şekilde ölümsüz ahiret hayatına hazırlarlardı.

Bunun için **mumyalama** adı verilen bir yöntem geliştirmişlerdi ve ünlü Mısır mumyalarını bu şekilde yaparlardı.

Eski Doğu'da yalnızca tek bir tanrının var olduğu ilk din de ortaya çıktı. Bu, eski İbranilerin diniydi; onlar Tanrı Yahve'ye inanırlardı. İbrani rivayetlerine göre Tanrı Yahve dünyayı yedi günde yaratmıştı. Onların kutsal metinleri Eski Ahit'te toplanmış olup bugün Hristiyan İncil'inin bir parçası haline gelmiştir.

Mısır tanrısı Amon, Mısır freskine göre çizim.

Düşün ve cevapla

1. Zenginlerin evleri, fakirlerin evlerinden nasıl ayrılırdı?
2. Mezopotamya ve Mısır'daki günlük yaşamı karşılaştır. İnsanların yaşamı benzer miydi?
3. Mezopotamyalıların ve Mısırlıların hangi buluşlarını bugün de kullanıyoruz (örneğin keten giysi)? Başka var mı?

Aklında kalsın

- Mezopotamya ve Mısır'daki toplum katmanlara ayrılmıştı. En fazla hakka kral ve soylular sahipti. Onların altında özgür vatandaşlar – çiftçiler, zanaatkârlar ve tüccarlar – yer alıyordu. En altta ise mülksüz ve hakları olmayan köleler bulunuyordu.
- En eski uygarlıklarda geometri, matematik, astronomi ve tıp gibi bilimlerin temelleri atılmıştır.
- Eski halklar ahiret hayatına inanıyorlardı ve Mısırlılar ölülerin bedenlerini çürümekten korumanın bir yolunu bulmuşlardı. Mumyalama işlemiyle ünlü Mısır mumyalarını yapıyorlardı. Mezarlarına çeşitli zenginlikler ve eşyalar koyuyor, bunların öteki dünyada onlara gerekli olacağına inanıyorlardı.

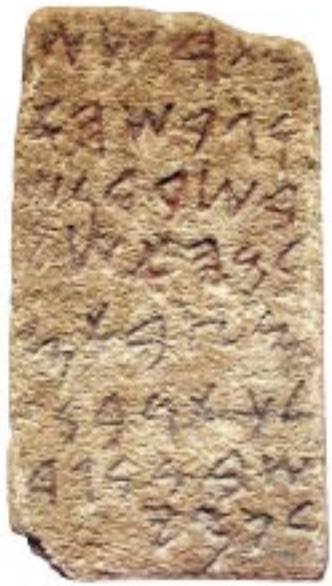
III.3. En Eski Uygarlıkların Kültürü

MEZOPOTAMYA VE MISIR'DA YAZI

Sümerler yazıyı MÖ 4. binyılda geliştirdiler. Başlangıçta tüccarların ticaretini kaydetmek için gerekliydi. İlk başta resim şeklinde yazılıyordu, fakat yazı zamanla gelişti ve hece ve sesleri ifade eden işaretler de kullanılmaya başlandı. Böylece yazıyla daha karmaşık düşünceler de ifade edilmeye başladı.

Mısır'da **hiyeroglif** yazısı oluşturuldu. İlk başta o da resimliydi. Ancak bu tür bir yazıyla her şey ifade edilemiyordu, bu yüzden kavramlar birkaç resmin birleşimiyle yazılmaya başlandı: örneğin, ev, ayak ve ağız işaretleri bir arada "gidiyorum" anlamına geliyordu. Yaklaşık 700 işaret bilinmesi gerekiyordu, bu yüzden yazı yazmayı bilenler çok değerli sayılıyordu.

Sümer'de ıslak kil tabletlerin üzerine kamışla yazılır, sonra tabletler kurutulurdu. İşaretler çivi şeklinde olduğundan bu yazıya **çivi yazısı** diyoruz. Mısır'da ise farklı malzemeler üzerine yazılırdı, en çok taş ve papirüs kullanılırdı.

Fenike tableti üzerinde alfabe işaretleri, MÖ X. Yüzyıl.

Sözlük

çivi yazısı – Mezopotamya'da kullanılan, çivi şeklinde işaretlerden oluşan yazı.

hiyeroglif – resimli işaretlerden oluşan Mısır yazısı.

alfabe – her ses için bir işaret bulunan yazı sistemi.

papirüs – tarihteki ilk yazı malzemesi, papirüs bitkisinin özünden yapılırdı.

kireçtaşı – inşaatta çok kullanılan bir taş türü.

alçı – suyla temas edince sertleşen beyaz veya gri yumuşak mineral.

büst – yalnızca baş, boyun ve göğsü tasvir eden heykel.

Mısır mezarından bir freskte tasvir edilen Mısırlı kâtipler.

Asur rölyefinden bir sahne. Komutanın arkasında iki kâtip duruyor – biri Asurlu ve üzerine çivi yazısıyla yazdığı bir tablet tutuyor, diğeri ise Fenikeli ve alfabe yazısıyla yazdığı bir deri parçası tutuyor.

Nefertiti Büstü

Tarihi kişilikler

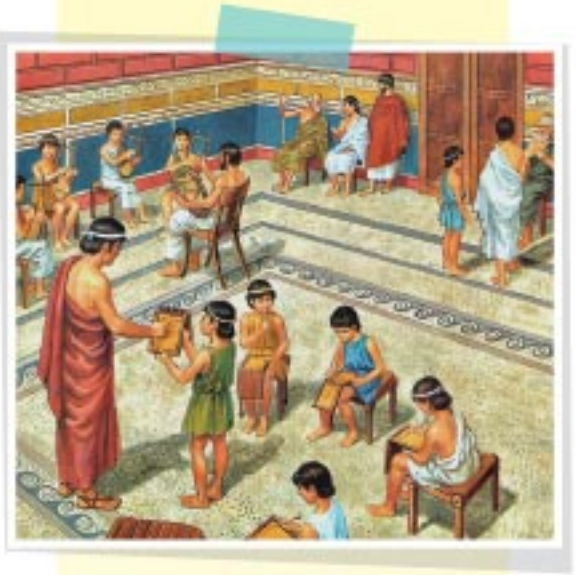
Nefertiti Büstü, firavun Akhenaton'un eşi Kraliçe Nefertiti'nin ünlü bir heykelidir. Bundan 3000 yıldan fazla bir süre önce Mısır'da yapılmıştır ve güzelliği ile detaylı işçiliğiyle ünlüdür. Kireç taşından yapılmış olup üzerine renkli bir alçı kaplama uygulanmıştır. Kraliçe Nefertiti uzun boynu, belirgin elmacık kemikleri ve yüksek mavi tacıyla betimlenmiştir; sanatçı bu şekilde kraliçenin zarafetini ve gücünü vurgulamak istemiştir. Büst, 1912 yılında Alman arkeologlar tarafından Amarna'da bulunmuş ve bugün Berlin'deki Yeni Müze'de sergilenmektedir. Eski Mısır ustalarının en ünlü sanat eserlerinden biridir.

MÖ 2. binyılda Fenikeliler ilk ses temelli yazıyı icat ettiler. Bu yazıda her işaret bir sesi temsil ediyordu. Böyle bir yazıya **alfabe** veya **abece** diyoruz. Alfabe diğer yazılara göre daha kolay ve hızlı yazılabiliyordu. Günümüzdeki hemen hemen tüm alfabeler onun örneğinden ortaya çıkmıştır.

EĞİTİM, OKULLAR VE KÜTÜPHANELER

En eski uygarlıklarda çoğu insan okuma yazma bilmezdi, bu yüzden kâtiplik mesleği çok değerliydi. Mezopotamya'daki okullar genellikle tapınaklarda bulunurdu; burada çocuklar okuma, yazma ve matematik öğrenirdi. Eğitim uzun sürerdi, ama öğrenciler daha sonra sarayda veya tapınakta iş bulurlardı.

Mısır'daki tapınaklarda da okullar vardı. Bu okullara soyluların çocukları gider ve okuma, yazma, matematik ve geometri öğrenirlerdi. Öğrenciler önce küçük seramik parçaları üzerinde alıştırma yapar, sonra papirüse geçerlerdi. Mürekkebe batırılmış sivri tahta çubuklar kullanırlardı.

Mezopotamya'da okul.

Ninova'daki büyük kütüphanenin kazılarında bulunmuş tabletler. Bugün Britanya Müzesi'nde korunuyor.

Mısır okulu.

Daha fazla öğren...

Papirüs, Mısır'da Nil Nehri kıyısında yetişen kamışa benzer yüksek bir bitkidir. Papirüs, Eski Mısır'daki en önemli bitkilerden biriydi. Mısırlılar ilk kâğıt türünü yapmak için sapını şeritler halinde keser, sonra bu şeritleri presleyip kurutarak yazı için yapraklar elde ederlerdi. Bu yapraklar mektuplar, devlet belgeleri, dini metinler ve çizimler için kullanılırdı. Papirüs ayrıca kayık, yatak, sepet, ip hatta sandalet yapımında da kullanılırdı. Hafif olması ve rulolar halinde sarılabilmesi sayesinde Mısır'ın yazı kültürünün önemli bir parçası olmuş ve bilginin yayılmasına ve gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Yazı sayesinde, Mısır ve Mezopotamya'da ilk edebi eserler ortaya çıktı. Tanrıları ve kralları öven ilahiler, aşk şiirleri, öyküler ve öğütler yazılırdı. Her saray ve tapınakta zengin bir kütüphane bulunurdu. MÖ 7. yüzyılda, Asur kralı Asurbanipal Ninova şehrinde dönemin en büyük kütüphanesini kurdu. Burada 25.000'den fazla kil tablet bulunmuştur; bu tabletlerde anlaşmalar, yasalar, tıbbi metinler, mitler ve şiirler yer alırdı.

MEZOPOTAMYA VE MISIR'DA SANAT

Eski Doğu'daki sanat da saraylara ve tapınaklara bağlıydı. Kralı ve onun başarılarını öven rölyefler ve taş levhalar yapılırdı. Tapınaklarda tanrıların ve kralların dev heykelleri bulunurdu; bu heykellerde uzun sakallar, onların güç ve toplumdaki yüksek konumlarının bir simgesi olarak gösterilirdi.

Kraliçe Puabi'nin takıları, Ur'daki kraliyet mezarlarında bulunmuştur.

Biliyor musun...

- Hiyeroglif yazısında başlangıçta yaklaşık 800 işaret varken daha sonra 5000'e kadar çıkmıştır. Çivi yazısı ise basitleşmiştir: başlangıçta 1000 işaret vardı, sonlara doğru ise sadece elli civarına inmiştir.
- Eski Doğu halkları yazıyı yukarıdan aşağıya ve sağdan sola doğru yazarlardı. Günümüzde kullanılan soldan sağa yazma şekli ise Yunanlılar tarafından getirilmiştir.
- En eski Sümer şehri Uruk'ta yapılan kazılarda, toprak tuğlalardan yapılmış sıralara sahip bir okul bulunmuştur. Sıralarda, yazma alıştırması için ıslak kilden yapılmış öğrenci tabletleri vardı. Bu tabletlerde öğretmen tarafından yazılmış bir cümle bulunur, öğrenciler bunu defalarca yazarak pratik yaparlardı.

Ur mozaği, kral ve soylularının şölenini tasvir eder. Altta ise şölen için meyve, sebze ve hayvanlar taşıyan hizmetçiler yer alır.

Sözlük

Fresk – duvar ya da tavan üzerine, yaş ve nemli sıva üzerine yapılan resimdir.

Mısır mezarlarında, firavunun hayatından veya Mısır mitolojisinden sahneler içeren freskler bulunurdu. Bu fresklerde, Mısır'daki canlı hayat çizgi roman tarzında tasvir edilmiştir. Mısırlı zanaatkârlar ağaç, metal ve kemikten eşyalar yapar, soylular için ise altın ve değerli taşlardan süs eşyaları üretirlerdi.

Heykeller çeşitli malzemelerden yapılırdı, en çok kireçtaşından. Başlangıçta canlı renklere boyanırlardı ancak yüzyıllar içinde renkleri solmuştur. Eski Doğu'nun en güzel heykellerinden biri Kraliçe Nefertiti'nin büstüdür.

Mısırlı Nebamun adlı kâtipin mezarından bir fresk. Freskte Nil Nehri kıyısındaki bitki ve hayvan dünyası betimlenmiştir.

Düşün ve cevapla

1. Zenginlerin evleri, fakirlerin evlerinden nasıl ayrılırdı? Mezopotamya ve Mısır'daki günlük yaşamı karşılaştır. İnsanların yaşamı benzer miydi?
2. Mezopotamyalıların ve Mısırlıların hangi buluşlarını bugün de kullanıyoruz (örneğin keten giysi)? Başka var mı?

Aklında kalsın

- Eski uygarlıklarda ortaya çıkan ilk yazı resimliydi. MÖ 2. binyılda Fenikeliler ilk ses temelli yazıyı geliştirdi.
- Yazının gelişmesiyle okuryazarlık da arttı. Eğitim yavaş yavaş gelişti ve genellikle tapınaklarda okullar kuruldu.
- Ninova kentinde Kral Asurbanipal 25.000'den fazla kil tabletin bulunduğu büyük bir kütüphane inşa etti.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

III.1. İlk Devletler

1. İnsanlar neden daha büyük topluluklarda bir araya gelme ihtiyacı hissettiler?
2. İlk devletler nerede ortaya çıktı ve "Eski Doğu" terimi ne anlama gelir?
3. Doğal koşullar devletlerin oluşumunu nasıl etkiledi?
4. Sümerlerin en bilinen şehirleri hangileridir ve tapınaklar bu şehirlerde ne rol oynadı?
5. Sargon kimdi ve Mezopotamya tarihi için neden önemlidir?
6. Hammurabi kimdir ve neden tanınır?
7. Asurlular savaşta ne gibi yenilikler getirdi?
8. Nil çevresindeki yaşam ve tarım koşulları nasıldı?
9. Birleşik Mısır'ın ilk kralı kimdi ve başkenti neresiydi?
10. Piramitler neden inşa edildi? Açıklayınız.
11. Tutmosis ve II. Ramses kimlerdir?
12. Şehir-devlet nedir ve bu devletlerde yönetim nasıl organize edilirdi?
13. Mezopotamya'da ve Mısır'da kraliyet gücünün sembolleri nelerdir?
14. İmparatorluk nedir ve neden Asur ilk imparatorluk olarak kabul edilir?
15. Persler kim tarafından ve ne zaman fethedildi?
16. Mezopotamya ve Mısır devletleri arasındaki benzerlikler ve farklar nelerdir?
17. Bir şehir-devlette yaşamın nasıl olacağını düşünüyorsun?

III.2. En Eski Uygarlıklarda Yaşam

1. Mezopotamya ve Mısır'da kâtiplerin rolü neydi?
2. Mısır'da toplumun en üstünde kim vardı?
3. Kâtiplerin toplumda neden bu kadar değerli olduğunu açıklayın.
4. Mezopotamya'da çoğu insan ne ile uğraşırdı?
5. Mısır'daki temel tarım ürünleri nelerdi?
6. Mısır'da özgür vatandaşların yaşamı nasıldı?
7. Giysiler, aynalar ve makyaj neden özel bir öneme sahipti?
8. Bir Mısırlı ailenin günlük yaşamını tasvir edin.
9. Eski Doğu'da hangi önemli icatlar ve teknik çözümler ortaya çıktı?
10. Tarımda astronomi ve takvim neden önemliydi?
11. Sümerlerin astronomiye katkıları nelerdir?
12. Mısır ve Mezopotamya doktorlarının kullandığı üç bilgi veya yöntem nedir?
13. Zigguratlar nedir ve neden önemlidir?
14. Mısır ve Mezopotamya halklarının ölümden sonraki yaşama dair inançları nasıl farklıydı?
15. Mumyalama nedir ve amacı nedir?
16. Mısır'daki en önemli tanrılar kimlerdi?
17. Eski Ahit nedir ve neden önemlidir?
18. Eski Mısır'da bir çocuk olduğunu hayal et. Günün nasıl geçerdi?

III.3. En Eski Uygarlıkların Kültürü

1. Eski Doğu'da yazının ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir?
2. Yazının neden "çivi yazısı" olarak adlandırıldığı nedir?
3. Mezopotamya'da nasıl yazılırdı, Mısır'da nasıl?
4. Mısır yazısındaki hiyeroglif işaretleri neyi temsil ederdi?
5. Yazı yazabilen insanlar neden çok değerliydi?
6. İlk alfabe hangi halk tarafından oluşturuldu?
7. Alfabenin diğer yazı sistemlerine göre avantajları nelerdir?
8. Mezopotamya'da kimler okula gidebiliyordu, Mısır'da kimler? Okullar herkes için açık mıydı?
9. Tapınaklarda öğrenciler ne öğrenirdi?
10. Eğitim neden eski toplumlar için önemliydi?
11. En büyük kütüphaneyi hangi kral kurdu ve nerede?
12. Asurbanipal'in kütüphanesindeki kil tabletlerden ne öğrenebiliriz?
13. Tanrılar ve krallar heykellerle nasıl temsil edilirdi?
14. Mezopotamya ve Mısır sanatları arasındaki bir farkı açıklayın.
15. Mısırlı sanatçılar hangi malzemeleri kullanırdı?
16. Heykellerin boyaları zamanla neden soldu?
17. Kraliçe Nefertiti büstünü özel kılan nedir?
18. Mezopotamya'da bir kâtip olduğunu hayal et. Bir iş günün nasıl geçerdi?

TARİH KONU IV

ESKİ ÇAĞ'DA BALKANLAR

Giriş

Eski Çağ'da Balkanlar, Avrupa tarihini şekillendiren önemli medeniyetlerin ve kültürlerin ortaya çıktığı bir bölgedir. Balkanların güney kıyılarındaki Minos ve Miken kültürleri, kalıcı arkeolojik ve kültürel izler bırakmıştır. Atina ve Sparta gibi Yunan şehir devletleri, tüm antik dünyayı derinden etkileyen gelişmiş yönetim biçimleri, sanat, felsefe ve bilim alanlarında ilerlemeler kaydetmiştir. II. Filip ve Büyük İskender gibi ünlü hükümdarlara sahip olan Makedonya Krallığı ise etkisini bilinen dünyanın her yanına yaymıştır. Bunların yanı sıra İlirya ve Trakya da Balkan tarihinin önemli unsurlarıdır. Bu eski toplumların araştırılması, bu bölgeyi yüzyıllar boyunca şekillendiren karmaşık halklar ve kültürler mozaiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

İÇERİKLER

- IV.1. Avrupa'daki En Eski Krallıklar
- IV.2. Yunan Şehir Devletlerinin Dünyası
- IV.3. Makedonya Krallığı
- IV.4. İliryalılar ve Krallıkları
- IV.5. Traklar ve Odrys Krallığı
- IV.6. İskender Dönemi
- IV.7. İskender'in Ardılları
- IV.8. Eski Çağ'da Balkan Toplumları
- IV.9. Antik Tanrıların Dünyası
- IV.10. Bilim ve Kültür Merkezleri
- Öğrendiklerini Kontrol Et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ Eski Yunan'da şehir devletlerinin oluşumunu açıklayabilecek ve toplumsal düzenleri arasındaki farklılıkları tanıyabileceksin;
- ✓ Yunan şehir devletlerinin savaşlarını açıklayabilecek ve bu savaşların Eski Yunanlar üzerindeki etkisini ve önemini belirtebileceksin;
- ✓ İliryalıların, antik Makedonların ve Trakların yaşadıkları bölgeleri sayabilecek; İlirya, Makedonya ve Trak krallıklarının yönetim ve yaşam özelliklerini açıklayabileceksin;
- ✓ III. Aleksandros'un fethettiği bölgeleri belirtebilecek ve imparatorluğu içindeki kültürel etkileşimleri açıklayabileceksin;
- ✓ Antik Balkan halklarının toplumsal düzenlerini, ekonomik ve günlük yaşamlarını karşılaştırabileceksin;
- ✓ Antik Balkan halklarının kültürel, bilimsel ve teknolojik başarılarını açıklayabilecek ve bu başarıların günümüz toplumundaki etkilerini tanıyabileceksin;
- ✓ Antik Balkan halklarının inanışlarını ve dinlerini açıklayıp karşılaştırabileceksin;

...ve Antik Balkan halklarının kültürel mirasına saygı duyma becerisi kazanacaksın.

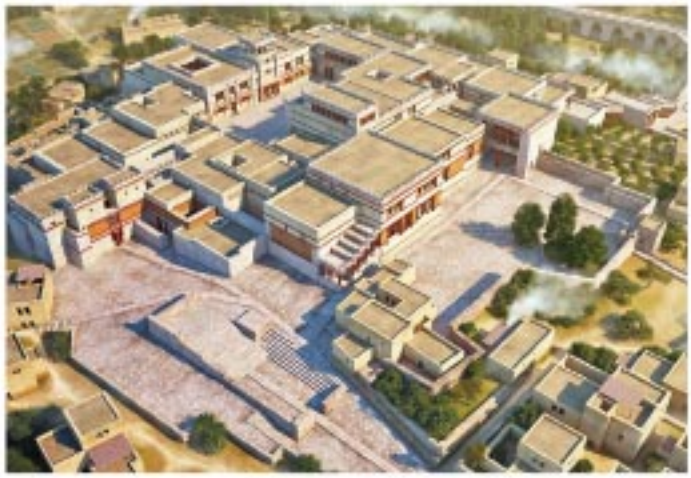
IV.1. Avrupa'daki En Eski Krallıklar

MÖ üçüncü binyılın sonlarına doğru Avrupa'daki ilk uygarlık ortaya çıkmıştır. En önemli arkeolojik buluntuların keşfedildiği yerlerden hareketle bu uygarlığa **Girit-Miken** uygarlığı adını vermekteyiz.

MİNOSLULAR VE GİRİT KÜLTÜRÜ

Girit adası, Ege Denizi'nin güneyinde yer alır. Burada yaşam için elverişli koşullar bulunmaktaydı: İklim ılıman, dağlar ormanlarla kaplı, geniş ovalar ise tarım ve hayvancılık için uygundu.

Girit'te, bağımsız krallıklar şeklinde varlık gösteren çok sayıda şehir bulunmaktaydı. Zamanla, Knossos şehrinin kralı, Girit'in tamamı ve çevresindeki adalar üzerinde egemenlik kurmuştur. Eski yazarların aktardığına göre bu kralın adı Minos'tu. Bu nedenle söz konusu uygarlığa **Minos** veya **Girit** uygarlığı denmektedir.

Knossos Sarayı'nın Rekonstrüksiyonu

Sözlük

epope – büyük kahramanlar, önemli olaylar ya da mitolojik hadiseler hakkında uzun şiirsel hikâyedir; genellikle dizeler hâlinde yazılır ve kahramanca işleri, savaşları veya yolculukları anlatır.

Knossos'tan Minos freski. Giritlilerin en sevdiği oyunlardan biri olan boğa atlama gösterilmiştir; antik dünyada bir tür korida.

Tarihi kişilikler

Homeros

Homeros, Antik Yunanlı bir şair olup, iki büyük Yunan destanı olan **İlyada** ve **Odysseia**'yı yazdığına inanılır. 2.500 yıldan daha uzun bir süre önce yaşadığı varsayılır, ancak tam olarak ne zaman yaşadığı bilinmemektedir. Bazılarına göre Homeros kör bir şairdi ve hikâyelerini sözlü olarak anlatırdı; insanlar ise bu hikâyeleri ezberlerdi. Homeros'un hikâyelerinde kahramanlardan, tanrılardan ve kaderden bahsedilir. **İlyada**'da Truva Savaşı'nın bir bölümü anlatılırken, **Odysseia**'da kahraman Odysseus'un eve dönüş macerası konu edilir. Hakkında fazla bilgiye sahip olmasak da Homeros, tarihteki en önemli şairlerden biri olarak kabul edilir. Eserleri günümüzde hâlâ okunmakta ve incelenmektedir.

Giritliler tüm doğu Akdeniz'de denizcilik yaparlardı. Zeytin, zeytinyağı, incir ve kereste ihraç eder, bronz ve fildişi ithal ederlerdi. Böylece büyük bir zenginlik kazanmışlardı. Girit'in kültürel etkisi Yunan anakarasına kadar yayılmıştı.

Girit'te geniş salonlara ve güzel fresklere sahip görkemli saray kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. En büyük saray, 300'ü aşkın odasıyla Knossos şehrinde yer almaktaydı. Saray yalnızca kralın evi değil, aynı zamanda ticaretin ve devlet idaresinin merkezidir. Ortasında bir avlu bulunur, çevresinde ise yaşam odaları, atölyeler, depolar ve kutsal alanlar yer alırdı.

Girit'te özel tapınaklar yoktu, dini törenler sarayda gerçekleştirilirdi. Mağaralarda ve bazı dağların zirvelerinde de kutsal alanlar bulunurdu.

MÖ ikinci binyılın ortalarında Girit kültürü sona ermiş ve yerini Miken kültürüne bırakmıştır.

Ünlü "Aslanlı Kapı" – Miken kalesinin girişi

MİKEN KÜLTÜRÜ

Mikenli Yunanlıların kültürü, en güçlü merkezlerinden biri olan Miken kentinin adını taşır. Mikenliler, Girit'ten yapı

Girit-Miken uygarlığının kapsadığı topraklar ve en önemli merkezleri

Biliyor musun...

... Miken yazısı uzun süre çözülememişti. Onu nihayet İngiliz Michael Ventris, birkaç yardımcısıyla birlikte 1952 yılında çözmeyi başardı. Miken tabletlerindeki dilin, Yunancanın çok erken bir biçimi olduğu ortaya çıktı. Ventris, kelimelerin nasıl okunduğunu ve ne anlama geldiklerini kavramayı başardı. Bu kayıtlar çoğunlukla yiyecek, silah ve tanrılara sunulan hediyelerin hesapları ve listeleriydi. Michael Ventris'i ilk destekleyen ve sonraki çözümlemelere katkı sağlayan bilim insanlarından biri, Üsküp'teki Felsefe Fakültesi profesörü Mihail Petruševski'ydi.

Lineer B yazılı bir tablet

üslubu, yönetim sistemi ve yazıyı gibi bazı gelişmeleri almışlardır. Zamanla büyük bir güç haline geldiler, Giritlilerin topraklarını ele geçirdiler ve kültürlerini Ege Denizi'ne yaydılar.

Mikenliler, tüm Akdeniz'de seramik, zeytinyağı ve metallerle ticaret yapan usta askerler ve tüccarlardı. Şehir-krallıkları kalın taş surlara sahipti. Miken mimarisinin en ünlü anıtı Miken'deki Aslanlı Kapı'dır. Miken sanatından günlük yaşam sahnelerini betimleyen duvar freskleri, güzel altın maskeler ve değerli takılar günümüze ulaşmıştır.

Miken nekropolünden altın maske

Daha fazla öğren...

Theseus ve Minotauros

Yunan mitolojisinde anlatıldığına göre, Girit'in güçlü kralı Minos, insan gövdeli ve boğa başlı korkunç bir canavar olan Minotauros'u saklamak istemiştir. Bu yüzden ünlü mucit Daidalos'a ve onun oğlu İkaros'a öyle büyük ve karmaşık bir labirent yaptırmıştır ki, içine giren bir daha çıkamamıştır.

Her dokuz yılda bir, Atinalılar yedi erkek çocuk ve yedi kız göndermek zorundaydı; Minotauros onları labirentte yerdi. Ancak bir gün, Atina kralının oğlu cesur Theseus canavarı öldürmeye karar verdi.

Girit'e vardığında, kralın kızı Ariadne ona yardım etti. Ona yolunu işaretlemesi için bir ip yumağı verdi. Theseus Minotauros'u öldürdü ve ipin yardımıyla labirentten çıkmayı başardı. Böylece Atinalıları bu korkunç vergiden kurtardı.

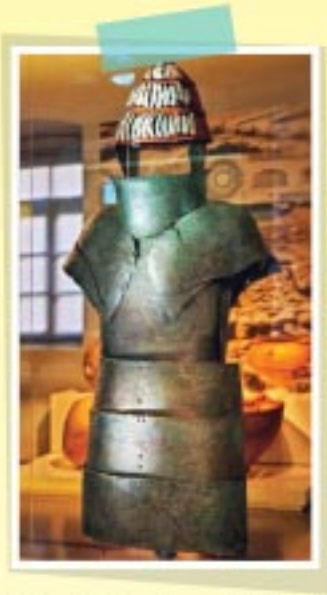

TRUVA SAVAŞI

Rivayetlere göre, MÖ 12. yüzyıl dolaylarında Mikenli Yunanlılar zengin Truva kentine saldırmışlardır. "Truva Savaşı" adı verilen bu olayı şair Homeros İlyada ve Odysseia destanlarında işlemiştir. Bu eserlerde Mikenliler "Aka" olarak adlandırılır ve İlyada adı, Truva'nın eski adı olan "İlion"dan gelmektedir.

İlyada'daki hikâyeye göre savaş, güzel Helena yüzünden başlamıştır. Helena, Truvalı prens Paris'e âşık olmuş ve kocası olan Aka kralı Menelaos'tan kaçmıştır. On yıl süren savaşta en büyük kahraman Aşil olmuştur ve Akalar zengin Truva'yı ele geçirmeyi başarmıştır. Ancak tarihçiler savaşın başka nedenlerle başladığını düşünmektedir. Truva çok zengindi çünkü önemli ticaret yollarını kontrol ediyordu. Değerli hammaddelere – demir, bakır, kurşun, gümüş ve altın – kolay erişimi vardı. Muhtemelen savaşın gerçek nedeni buydu.

Bu olaylardan kısa bir süre sonra Miken uygarlığı çökmüştür. Zengin şehir krallıkları yok olmuş, yazı unutulmuş ve ticaret durmuştu. İnsanlar tekrar tarım ve hayvancılığa yönelmişti. Yunanistan ancak MÖ 8. yüzyılda yeniden ilerlemeye başlamıştır.

Mikenli bir askerin zırhı ve miğferi. Miğfer kalın deriden yapılmış olup üzerine yaban domuzu dişleri dikilmiştir.

Efsaneye göre, Akalar Truva'yı, Truvalılara hediye olarak bıraktıkları büyük bir tahta atın içine askerlerini gizleyerek ele geçirmişlerdir.

Araştır

"Aşil'in topuğu" ve "anlaşmazlık elması" ifadelerinin ne anlama geldiğini ve nasıl ortaya çıktığını öğren. Bunlar Truva Savaşı'na dair efsanelerle bağlantılıdır ama bugün de kullanılmaktadır.

Düşün ve cevapla

1. Neden Homeros'a tarihçi demiyoruz?
2. Truva Savaşı'nın nedenlerine dair açıklamaları karşılaştır. Sence hangi neden daha olasıdır?

Aklında kalsın

- Avrupa'daki en eski uygarlık Girit Adası'nda ortaya çıkmıştır
- Miken kültürü, Girit kültüründen yazıyı, yönetim biçimini ve mimari üslubu almış ve etkisini zamanla Ege Denizi'ne yaymıştır.
- Şair Homeros, İlyada ve Odysseia destanlarında efsanevi Truva Savaşı'nı işlemiştir.

IV.2. Yunan Şehir Devletlerinin Dünyası

Mezopotamya'daki küçük şehir-krallıkları gibi, Eski Yunan'daki şehirler de "polis" adı verilen küçük devletlerdi. Polisler bağımsızlık ve özgürlüklerini korur, asla tek bir devlet altında birleşmezlerdi. Antik dönemdeki en ünlü Yunan şehir devletleri Sparta ve Atina idi.

SPARTA

Güçlü bir askerî devlet olan Sparta, Peloponez Yarımadası'nda bulunuyordu. Yönetimi basitti. Devletin başında orduyu komuta eden iki basileus (kral) vardı. Devleti ayrıca **gerousia** adı verilen Yaşlılar Konseyi yönetirdi. Bu konsey savaş ilan eder, barış antlaşmaları yapar ve devletin en yüksek mahkemesi görevini üstlenirdi. Sparta'da ayrıca bir Halk Meclisi vardı. Bu meclise otuz yaşını doldurmuş tüm Spartalılar katılırdı.

Sparta nüfusu üç sınıfa ayrılmıştı: **spartiatlar**, **perioikoslar** ve **heilotlar**. **Spartiatlar** askerlik için yetiştirilir ve tüm siyasi güce sahip olurlardı. **Perioikoslar** tarım, zanaatkârlık ve ticaretle uğraşır, vergi öder ama hiçbir hakka sahip olmaz ve yönetime katılmazlardı. En kalabalık grup **heilotlardı**; bunlar bir tür devlet kölesiydi. Spartiatların kırsal mülklerinde yaşar, tarımla uğraşır ve toprağın gelirini efendilerine verirlerdi.

Sparta'da kadınlar herkes tarafından saygı görürdü. Onlar oğullarını gururla savaşa gönderirlerdi. Bir Spartalı savaşa giderken annesi ona kalkanını uzatır ve şöyle derdi: "Onunla dön ya da onun üzerinde." Sıkı ve katı bir eğitim sayesinde Spartalılar mükemmel askerler haline gelmiş, tüm Yunanistan'da ve ötesinde saygı görmüşlerdi.

Savaştan sonra Spartalı asker

Tarihi kişilikler

Leonidas

Leonidas, Sparta'nın basileusu, antik tarihin en cesur komutanlarından biriydi. MÖ 480'deki Termopylai Savaşı'nda sadece 300 Spartalı ve birkaç bin müttefikle Kral Xerxes'in büyük Pers ordusuna karşı koymuştu. Kazanamayacağını bilmesine rağmen Leonidas, diğer Yunanlıların savunma hazırlığı yapabilmesi için son nefesine kadar savaşmaya karar vermişti. Onun cesareti ve fedakârlığı insanlara mücadeleye devam etme ilhamı verdi.

Yüzyıllar boyunca Leonidas, cesaretin, fedakârlığın ve vatana sevginin simgesi haline geldi. Gerçek bir kahramanın, kazanma şansı çok az olsa bile asla teslim olmayacağını gösterdi.

ATİNA

Atina, Attika Yarımadası'nda, deniz kıyısına yakın bir yerde bulunuyordu. Devlete çevredeki köy yerleşimleri de dâhildi, bu yüzden Attika sakinlerine Atinalılar denirdi.

Atina nüfusu **aristokratlar** (soylular) ve **demos** (vatandaşlar) olarak ikiye ayrılmıştı. Aristokratlar, büyük topraklara sahip saygın yurttaşlardı. Başlangıçta tüm iktidar onların elindeydi. Demosu köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlar oluşturuyordu. Sayıca en kalabalık grup olmalarına rağmen yönetimde yer almazlardı. Köleler ise nüfus sayılmaz ve hiçbir hakka sahip olmazlardı.

Atina devletini her yıl seçilen üç görevli olan arkhonlar yönetirdi. Ayrıca, zengin soyluların yer aldığı **areopag** adı verilen bir Yaşlılar Konseyi bulunuyordu. Reşit erkekler Halk Meclisi'ne katılırdı.

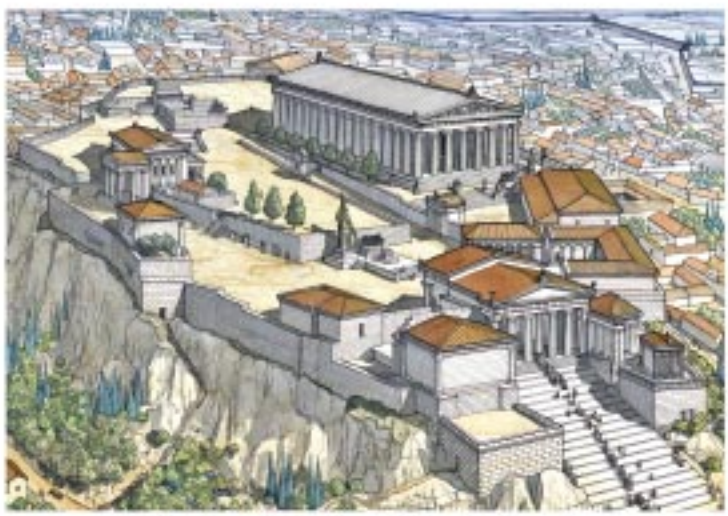
Atina'daki demos sürekli olarak daha fazla hak talep etti, bunun üzerine aristokratlar devlet yönetiminde **değişiklikler** yapmayı kabul ettiler. Atina'nın iki büyük reformcusu Solon ve Kleisthenes'ti. Onların reformları sayesinde Atina'daki tüm özgür vatandaşlar yönetime katılma hakkı kazandılar. Atina'da **demokratik bir yönetim** – yurttaşların egemenliği – kurulmuş oldu.

Atina devleti en çok MÖ 5. yüzyılda, devlet adamı Perikles'in önderliğinde gelişti. Onun döneminde Atina, tüm Hellas'ın ekonomik ve kültürel merkezi haline geldi.

YUNAN–PERS SAVAŞLARI

Yunan şehir devletlerinin en büyük askerî başarısı, büyük Pers İmparatorluğu'na karşı özgürlüklerini savundukları Yunan–Pers Savaşları'ndaki zaferdir.

MÖ 6. yüzyılda Persler, Anadolu'daki Yunan şehirlerini egemenlikleri altına almıştı. Bu şehirlerden bazıları isyan etmiş

Atina Akropolisi ve tanrıça Athena'nın tapınağı

Sözlük

basileus – antik Yunanca'da kral veya hükümdar anlamına gelir.

reformlar – bir devleti daha adil ve daha iyi organize edilmiş hale getirmek için yapılan değişiklikler veya iyileştirmeler.

demokrasi – tüm vatandaşların karar alma süreçlerine katıldığı devlet yönetim biçimi.

Hellas – Eski Yunanistan'ın, yani antik Yunan şehir devletleri dünyasının ve kültürünün eski adı.

akropolis – şehirlerin genelde bir tepe ya da yükselti üzerine inşa edilmiş tahkimatlı bölümü. Bunlar savunma kaleleri olduğu gibi, aynı zamanda şehirlerin idari ve dini merkezleriydi. Böyle bir akropolis örneği Üsküp Kalesi'dir.

Atinalı devlet adamı Perikles vatandaşlara konuşma yapıyor

ve özgür Yunan şehir devletlerinden, özellikle de Atina'dan yardım almıştı. Pers kralı ise isyanı bastırmış ve yardım eden herkesi cezalandırmaya karar vermişti.

MÖ 490'da Persler Ege Denizi'ni geçmiş ve Atina yakınlarındaki Maraton Ovası'nda mevzilenmişti. Atinalılar sayıca az olmalarına rağmen özgürlükleri için cesurca savaşmış ve zafer kazanmışlardı. Pers ordusu savaş alanını terk edip Asya'ya dönmüştü. Maraton Muharebesi askerî tarihin en ünlü savaşlarından biridir.

On yıl sonra Persler büyük bir orduyla Yunanistan'a yeniden saldırmıştı. Sparta kralı Leonidas'ın önderliğindeki küçük bir Spartalı birlik, onları Termopylai Geçidi'nde durdurmaya çalışmıştı. Spartalılar cesurca savaşmış ama son adamlarına kadar ölmüşlerdi. Ancak Salamis Adası yakınlarındaki bir deniz savaşında Atina filosu Persleri yenmeyi başarmıştı. Plataia kentindeki bir başka Yunan zaferinin ardından Pers birlikleri Balkan Yarımadası'ndan çekilmiş ve bir daha geri dönmemişti.

Sözlük

(askerî) sefer – bir orduyu yabancı bir bölgeye gönderme yoluyla yapılan askerî harekât; keşif yapmak, fethetmek veya bazı müttefiklere destek vermek amacıyla düzenlenir.

Yunanlılar ve Persler arasında savaş

PELOPONEZ SAVAŞI

Yunan şehir devletleri bazen birleşerek güçlü ittifaklar kurarlardı. Bunların en ünlüleri Sparta'nın başını çektiği **Peloponez Birliği** ve Atina'nın önderlik ettiği **Deniz Birliği'ydi**.

Bu iki birlik özellikle ticarette amansız rakipti. Bu nedenle MÖ 431'de "Peloponez Savaşı" dediğimiz savaş başlamıştı. Bu savaş tam otuz yıl sürmüş ve neredeyse tüm Yunanistan'ı içine almıştı. Spartalı ordu birçok kez Attika'ya girmiş ama Atina'nın sağlam surlarını aşamamıştı. Atinalılar denizden saldırılarla Peloponez'i yakıp yıkmışlardı. Ayrıca Sicilya Adası'na büyük bir deniz seferi düzenlemişlerdi ama bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Savaşın sonuna doğru Sparta Atinalıları yenmeyi başarmış, filolarını ele geçirmiş, kenti kuşatmış ve kesin zafer kazanmıştı. Savaş MÖ 404'te sona ermişti, ancak aslında gerçek bir kazanan yoktu. Katılanlara büyük acılar getirmiş, Yunan dünyasını yıkıma ve yoksulluğa sürüklemişti.

Biliyor musun...

... bir antik hikâyeye göre, Yunanlılar Perslere karşı Maraton Muharebesi'ni kazandıktan sonra, haberci Pheidippides durmaksızın 42 km koşarak zafer haberini Atina'ya ulaştırmış. Şehre vardığında "Kazandık!" diye haykırmış ve ardından yorgunluktan ölüp yere düşmüş. Onun bu inanılmaz başarısı, günümüzdeki Olimpiyat Oyunları'ndaki maraton koşusuna ilham kaynağı olmuştur.

Peloponez Savaşı'ndaki en önemli Yunan şehir devletleri ve birlikler. Sarı ile Atina Deniz Birliği'nin, kırmızı ile ise Peloponez Birliği'nin ve ayrıca Atina'ya karşı savaşan Thebai'nin toprakları gösterilmiştir.

Araştır

Pers İmparatorluğu'nun nerede ve ne zaman kurulduğunu araştır. Persleri güçlü bir imparatorluk haline getiren kral kimdi? Persler, Yunanlılarla karşılaşmadan önce hangi bölgeleri fethetmişti?

Düşün ve cevapla

1. Sparta ordusu neden tüm Yunanistan'daki en güçlü ordu olarak görülüyordu?
2. Atina ve Sparta'nın yönetim biçimlerini karşılaştır. Farklı devlet düzenlerinin başlıca özelliklerini vurgulamaya çalış.

Aklında kalsın

- En ünlü Yunan şehir devletleri (polisler) Atina ve Sparta idi. Sparta, spartiatlar tarafından yönetilen güçlü bir askerî devletti. Atina ise yapılan reformlardan sonra demokratik bir yönetim geliştirmişti. Bu iki devlet sık sık birbiriyle savaşmıştı.
- MÖ 490'da Yunan şehir devletleri Perslere karşı birlikte savaşmak zorunda kalmıştı. Persleri yendikten sonra Yunan şehir devletleri arasında tarihte Peloponez Savaşı olarak bilinen bir iç savaş başlamıştı. Savaş MÖ 404'te sona ermiş, fakat gerçek bir kazanan olmamıştı.

IV.3. Makedonya Krallığı

TOPRAKLARI VE NÜFUSU

Antik Makedonya, dağlar, nehirler ve verimli ovalardan oluşan, tarım ve hayvancılık için çok elverişli bir ülkeydi. En büyük nehirleri Aksios (bugünkü Vardar), Strymon (bugünkü Struma) ve Erigon (bugünkü Kara Reka) olup, bu nehirler verimli tarlaları suluyor ve mal taşımayı kolaylaştırıyordu. Kıyı bölgeleri aracılığıyla Makedonlar, Yunan şehirleriyle ve daha uzak ülkelerle ticaret yaparlardı.

Makedonya farklı özelliklere birçok bölgeye ayrılmıştı. İç kesimlerdeki dağlık bölgelere **Yukarı Makedonya**, kıyıdaki düz ve alçak bölgelere ise **Aşağı Makedonya** denirdi. Batı bölgeleri dağlıkken, doğuya doğru buğday, arpa ve üzüm yetişen geniş ovalar uzanıyordu. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve yağışlıydı.

Makedonlar, her birinin kendi lideri ve yönetici hanedanı olan birçok kabileye bölünmüştü. En büyük kabileler Paionlar, Pelagonlar, Lynkestler ve Orestlerdi.

Sözlük

hanedan – ardışık olarak aynı aileden gelen hükümdarların yönetimi; bir hanedan içinde iktidar genellikle babadan oğula veya başka yakın bir akrabaya miras yoluyla geçer.

drahmi – yaklaşık 4,5 gramlık bir Yunan ağırlık ölçüsü; aynı zamanda bu ağırlıkta olan gümüş sikkeye verilen ad.

oktodrahmi – sekiz Atina drahmisine eşdeğer büyük gümüş sikke.

başkent – bir monarşinin yönetim merkezi, hükümdarın şehri.

Antik Makedonya'daki en önemli bölgeler ve şehirler

Tarihi kişilikler

Demosthenes

Demosthenes, Atina'nın en ünlü hatibi olarak bilinir. Çocukken konuşma güçlüğü vardı, fakat uzun ve azimli bir şekilde çalıştı – hatta telaffuzunu geliştirmek için ağzında çakıl taşlarıyla konuştu. O, II. Filip'e şiddetle karşı çıkıyor ve Atina'nın bağımsız kalması gerektiğine inanıyordu. Bu yüzden Atinalılara "Filippikalar" olarak bilinen birçok konuşma yaparak onları Makedon kralının büyüyen tehdidine karşı uyarmıştı. Daha sonra, İskender döneminde de karşı çıkmaya devam etti, ancak sonunda şehirden kaçmak zorunda kaldı. Makedonya Krallığı'na karşı mücadelesinde başarılı olamasa da Demosthenes, usta ve keskin bir hatip örneği olarak hatırlanmıştır.

Bazen birbirleriyle savaşmışlar ama ortak düşmanlara karşı da işbirliği yapmışlardır. Zamanla bu kabilelerin hepsi Makedonya Krallığı'nın bünyesine katılmıştır.

II. FİLİP DÖNEMİNE KADAR KRALLIK

Makedon kabilelerinin birleşmesi MÖ sekizinci yüzyılda başlamıştır. Krallığın kurucusu Kral Perdikkas I'tir. Başkenti Pieria Dağları eteklerindeki Aigai şehriydi. Kraliyet ailesi Orestida bölgesindeki Argos kentinden geliyordu, bu yüzden ilk Makedon hanedanına **Argoslu (Argead) Hanedanı** da denir.

Kral, yönetimi Halk Meclisi ile paylaşırdı. Halk Meclisi kralı ilan eder ve tüm devlet işlerini karara bağlardı. Meclise silah taşıyabilecek durumda olan tüm Makedonlar katılırdı. **Hetairoi** adı verilen kralın sadık yoldaşları önemli bir role sahipti; hükümdarı her yere – barışta, savaşta, avda – takip ederlerdi. Orduda süvari olarak görev yaparlardı.

Perdikkas I'in halefleri devleti güçlendirmeye ve genişletmeye çalışmışlardır. Sonraki en önemli krallar Aleksandros I, Perdikkas II ve Arhelaos'tur.

Aleksandros I, Yunan–Pers Savaşları döneminde hüküm sürmüştür. Tarihçi Herodotos, Aleksandros'tan birkaç bölümde söz eder ve onun Perslere karşı savaşta Yunanlılara yardım ettiğini anlatır; bu yüzden daha sonra **Philhellen**, yani "Yunan dostu" olarak anılmıştır. Aleksandros I döneminde Makedonya Krallığı Strimon Nehri'ne kadar genişlemiştir.

Onun ardılı Kral Perdikkas II, Atina ile Sparta arasındaki Peloponez Savaşı döneminde hüküm sürmüştür. Genelde Atina'nın yanında savaşmış ama birkaç kez Spartalılarla da ittifak kurmuştur. Perdikkas, ustaca politikası sayesinde krallığı savaş tehlikelerinden korumayı başarmıştır.

Aleksandros I'in Oktodrahmisi. O, zengin gümüş madenlerine sahip ilk Makedon kralıydı ve bu yüzden ilk kez sikke bastırmıştır. Bazı araştırmacılara göre, bu sikkelerde tasvir edilen kişi bizzat kralın kendisidir.

Makedon askerini betimleyen fresk. Elinde uzun bir mızrak tutuyor ve başında "kausia" adı verilen ünlü Makedon şapkasını taşıyor.

Kral Arhelaos döneminde Makedonya devleti büyük bir gelişme yaşamıştır. Arhelaos iç düzenlemelere önem vermiş – yollar açtırmış, kaleler inşa etmiş ve orduyu düzenlemiştir. Başkenti Aigai'den, krallığın merkezine daha yakın olan Pella'ya taşımıştır.

Aigai'deki kraliyet sarayı

İkinci başkent Pella'daki saraydan neredeyse hiçbir şey günümüze kalmamıştır.

Onun Pella'daki sarayında ünlü Yunanlı sanatçılar, yazarlar ve mimarlar kalmış ve çalışmıştı; bunlar arasında Atinalı tragedya şairi Euripides de vardı. Arhelaos döneminde, Olimpos Dağı eteklerindeki kutsal Dion kentinde oyunlar da düzenlenirdi. Bu oyunlar Olimpiyat Oyunları'na benzerdi.

Biliyor musun...

... sadece üç kilometre uzaklıktaki Bitola'daki Şirok Sokak'ın yakınında, II. Filip tarafından kurulmuş Herakleia kenti bulunur. Herakleia, stratejik açıdan önemli bir şehir olarak Lynkest kabilesinin topraklarında kurulmuştu. Bu şekilde Filip, Yukarı Makedonya'daki bölgeler üzerindeki denetimini güçlendirmek istemişti. Ancak şehir en büyük gelişimini Roma döneminde yaşamıştır. Bugün bu alanda bir tiyatro, Roma hamamı, dört bazilika, güzel mozaikler ve Roma heykelleri görülebilir.

II. FİLİP DÖNEMİ

Kral II. Filip (MÖ 359 – 336), yetenekli bir hükümdar, büyük bir komutan ve akıllı bir siyasetçiydi. Onun döneminde Makedonya Balkanlar'daki en güçlü devlet haline geldi.

Filip, Makedonya devletini güçlendirmek için birçok reform yaptı ama en önemlisi ünlü **Makedon falangasını** kurmasıydı. Falanga, çok uzun **mızraklar (sarissa)** taşıyan 16 sıra hâlinde dizilmiş askerlerden oluşuyordu. Filip, falanga sayesinde İliryalılar, Paionlar ve Traklara karşı başarılı savaşlar yürüttü. Hepsi onun otoritesini kabul etti. Daha sonra kıyıdaki Yunan kolonilerini ve zengin tahıl bölgesi Tesalya'yı da ele geçirdi.

Kral Filip, sürekli birbiriyle savaşan Yunan şehir devletleri arasındaki anlaşmazlıkları ustaca kullandı. Bir tarafı diğerine karşı destekleyerek nüfuzunu Orta Yunanistan'a kadar genişletti. Bu, Atina ve diğer polisler için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Atina'da halk, Filip'in destekçileri ve karşıtları olarak ikiye bölünmüştü. Bazıları onu Yunanları birleştirecek lider olarak görüyor ve Perslere karşı sefere çıkmasını istiyordu; diğerleri ise onu en büyük düşman olarak görüyordu. Filip'e karşı çıkanların başında Atina'nın en ünlü hatibi Demosthenes vardı. Demosthenes, birkaç polisi Makedonlara karşı bir ittifak kurmaya ikna etti.

Filip II ile birleşik Yunan ordusu arasındaki son savaş MÖ 338'de Khaironeia kentinde yapıldı. Savaş Makedonya ordusunun zaferiyle sonuçlandı. Bu savaşta kralın oğlu genç İskender özellikle öne çıktı. Yunanlılar Filip II'nin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı.

Khaironeia'daki zaferden sonra II. Filip, Yunan şehir devletlerinin temsilcileriyle buluşmuş ve onları Perslere karşı bir savaşa götürmek konusunda anlaşmıştı. Ancak ölümü kralın bu seferi tamamlamasını engelledi. Savaşın en başında, Filip Pella'daki bir törende öldürüldü.

Sözlük

tetradrahmi – dört Atina drahmisi değerinde gümüş sikke.

portre – bir kişinin, genellikle yüzünün veya üst gövdesinin sanatsal tasviri.

Filip'in fildişinden yapılmış figürini, muhtemelen Makedon kralının tek gerçekçi portresi

II. Filip'in Tetradrahmisi

Aigai'de II. Filip ve oğlu III. Philip Arrhidaeus'un gömülü olduğu kraliyet mezarlarının girişi

II. Filip'in öldürüldüğü Aigai'deki tiyatro. Ondan neredeyse hiçbir şey kalmamıştır çünkü yalnızca ilk sıra oturma yerleri taştan, diğerleri ise ahşap sıralardan yapılmıştı.

Eski yazarların eserlerinden

"Makedon kralının henüz bir bebek olduğunu gören İliryalılar Makedonlara saldırmaya karar verdiler. Savaş alanında sıkışan Makedonlar son bir çare olarak küçük krallarını beşiğinde getirip ön safların arkasına yerleştirdiler. Bu onlara yeni bir güç verdi, sanki daha önce yalnızca hükümdarları yanlarında olmadığı için kaybettiklerine inanıyorlardı. Savunmasız çocuğa duydukları kaygı onları daha da kamçıladı: Biliyorlardı ki eğer yenilirlerse kral düşmanın eline geçecekti. Bu düşünceyle tüm güçleriyle savaşa girdiler, İliryalıları yendiler ve aslında cesaretten değil, sadece krallarının yokluğundan dolayı geri çekildiklerini gösterdiler."

– Tarihçi Justin, Kral Aeropos I hakkında anlatılan efsaneyi aktarıyor

Daha fazla öğren...

Makedon falangası, II. Filip tarafından geliştirilen ve daha sonra oğlu İskender tarafından mükemmelleştirilen güçlü bir savaş formasyonuydu. İyi eğitilmiş asker sıralarından oluşuyordu. Her asker, "sarissa" adı verilen çok uzun bir mızrak taşıyordu; bu mızraklar 6 metreye kadar ulaşabiliyor ve düşmanın mızraklarından çok daha uzundu. Öndeki birkaç sıra mızrakları ileri doğru dik tutarak keskin uçlardan oluşan aşılmaz bir duvar oluşturuyordu. Arkadaki sıralar mızraklarını yukarıya dik tutuyordu.

Askerler küçük kalkanlar da taşıyorlardı ama esas korumaları, birbirlerine çok yakın durmalarıydı. Falanga bir bütün olarak ilerler ve uzun mızrakların yardımıyla düşman hatlarını yarardı.

Düşün ve cevapla

1. Helen polislerinin yönetimi nasıldı, Makedonya Krallığı nasıl yönetiliyordu? Benzerlikler var mıydı? Farklılıklar nelerdi?
2. Sence, Yunan şehir devletleri neden Filip'e karşı hemen birleşmediler?

Aklında kalsın

- Birleşmeden önce Makedonlar, Paionlar, Pelagonlar, Lynkestler ve Orestler gibi kabilelere bölünmüş durumdaydı. Perdikkas I, onların birleşmesini MÖ 8. yüzyılda başlattı ve ilk başkent Aigai oldu.
- II. Filip'in önderliğinde Makedonya Balkanlar'daki en güçlü devlet haline geldi. O, güçlü bir ordu – falanga – kurdu ve MÖ 338'de Khaironeia'da Yunan ordusunu yendi.

IV.4. İliryalılar ve Krallıkları

TOPRAKLARI VE NÜFUSU

İliryalılar, Balkan Yarımadası'nın batı kısmını yerleşim alanı olarak kullanıyorlardı. Onlar hakkında az sayıda yazılı kaynak bulunmakla birlikte çok sayıda arkeolojik buluntu günümüze ulaşmıştır.

Eski yazarlar İliryalıları uzun boylu, güçlü insanlar ve iyi askerler olarak tanımlar. Onlar ataerkil topluluklar hâlinde yaşıyorlardı. Ancak kadınlar oldukça değerli görülür, hatta bazen kabilelere liderlik ederdi.

MÖ 7. yüzyılda İlirya kıyılarında birçok Yunan kolonisi kurulmuştu. Böylece kıyıdaki İliryalılar Yunan kültürüne maruz kalmışlardı. Buna karşın iç kesimlerdeki İliryalılar eski alışkanlık ve geleneklerine uzun süre sadık kalmışlardı. MÖ 5. yüzyılın sonlarına doğru ilk kent yerleşimleri ortaya çıkmıştı. Bu yerleşimler ekonomik, zanaatkârlık ve ticaret merkezleri olup köyler ve tarım arazileriyle çevriliydi. Önemli ticaret yolları üzerinde yer alıyor ve sağlam surlarla korunuyordu.

En önemli İliryalı kabileler ve şehirler

Daha fazla öğren...

MÖ 231'de **İliryalı kraliçe Teuta** zengin Phoinike kentini ele geçirmeyi başarmıştı. Kısa süre sonra halkla anlaşarak şehri serbest bıraksa da bu durum Romalıları endişelendirmişti. Aynı zamanda hızlı İlirya gemileri Roma tüccarlarına saldırıp onları yağmalıyor, bu da İlirya'nın Roma güvenliği için bir tehdit haline geldiğini gösteriyordu.

Romalılar, yağmaları durdurmasını istemek için elçiler gönderdiler. Kraliçe ise yerel yasalara göre halkının denizdeki ganimetleri toplamasını engelleyemeyeceğini söyledi. Genç bir Romalı öfkelenerek ona başka yasalar getirmeye zorlayacaklarını, çünkü Roma'nın masumları koruduğunu ve suçluları cezalandırdığını haykırdı. Onun sert sözleri kraliçeyi gücendirdi. Elçiler ayrılırken içlerinden biri öldürüldü – muhtemelen onun emriyle. Buna öfkelenen Romalılar Teuta ve krallığına karşı savaş hazırlıklarına başladılar.

Teuta, modern bir heykel

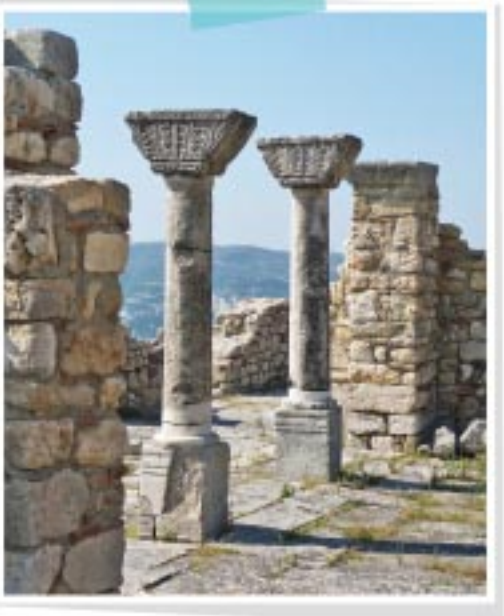
KABİLE BİRLİKLERİ VE KRALLIKLAR

İliryalılar birçok kabileye bölünmüşlerdi ve hiçbir zaman tamamen birleşmeyi başaramamışlardı. En bilinenleri Ardiaialar, Taulantlar, Delmatlar ve Partinilerdi. Eski yazarlara göre Dardanyalılar da bir İlirya kabilesiydi. Kabilelerin başında yaşlılar bulunurdu; bağımsız kalmak isterler ve yalnızca zaman zaman birlikler kurarlardı. Bu birliklerin başında ortak bir hükümdar – kral – yer alırdı.

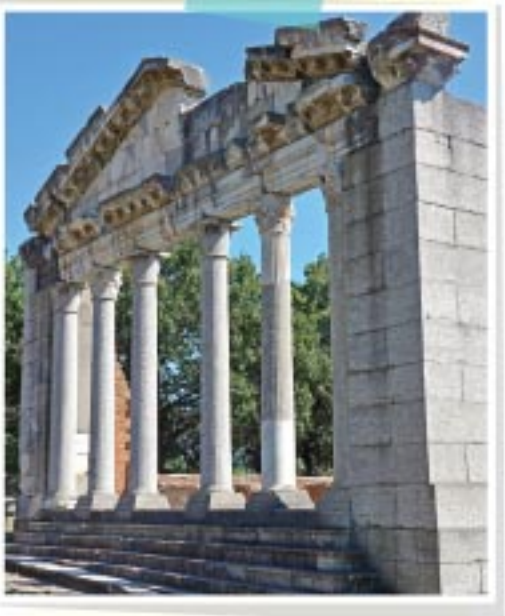
İliryalıların en eski krallığı Adriyatik kıyısında kurulmuştu. Bu güçlü devletin başında Kral Grabos bulunuyordu.

Liryalı Kral Monunius'un sikkesi, Epidamnos kentinin darphanesinde basılmıştır.

Byllis kentinin kalıntıları

Apollonia'daki şehir meclisi kalıntıları

Tarihi kişilikler

Genthios'un sikkesi

Kral Genthios, krallığını ve halkını Roma'dan her şekilde korumaya çalışıyordu. Bağımsızlığını korumak için önce Romalılarla dost olmaya çalıştı; fakat onlar onun düşmanlarını desteklediler ve elli gemisini ele geçirerek güçlerini zayıflattılar. Genthios, Roma'nın güvenilir bir müttefik olmadığını anlayınca Makedonya Kralı Perseus ile ittifak kurdu. Birlikte, giderek güçlenen Roma Devleti'ne karşı koyabileceklerini umuyorlardı. Ancak Romalılar çok güçlü ve mükemmel şekilde örgütlenmişti. Sonunda Genthios esir alındı ve Roma'ya götürüldü, krallığı ise Roma yönetimine geçti. Genthios'un mücadelesi, daha küçük halkların daha büyük ve güçlü devletlere karşı kendilerini savunmalarının ne kadar zor olduğunu gösteriyor.

Ünlü bir İliryalı hükümdar da Makedonya'ya karşı başarılı savaşlar veren ve 90 yaşında ölen Bardylis'ti.

MÖ 4. yüzyılda Kral Glaukias birçok kabileyi birleştirerek güçlü bir devlet kurdu. Zengin kıyı kolonileri Epidamnos ve Apollonia'yı ele geçirdi. İlirya'nın etkisi giderek artıyordu, fakat Glaukias ölünce krallık zayıflamaya başladı.

ROMA–İLİRYA SAVAŞLARI

En ünlü İlirya krallığını Ardiaialar kurmuştu. Kral Agron birçok kabileyi birleştirip başkenti Skodra olan güçlü bir devlet yarattı. Agron, Romalılara ve Yunanlılara karşı başarılı savaşlar yürüttü. Hafif ve hızlı donanmasıyla Yunan ve Roma gemilerine, ayrıca karadaki yerleşimlere saldırıyordu. Askerleri köylerin tarlalarını ve hayvanlarını yağmalıyor, insanları köleleştiriyordu. Agron'un ölümünden sonra tahtı karısı Kraliçe Teuta devraldı. Teuta devleti daha da genişletti ve bir Yunan savaş filosunu yenmeyi başardı.

Romalılar, İliryalıların yakında İtalya için bir tehdit haline geleceğinden korkuyordu. Gerçekten de, Teuta komşu Epir'de bir şehri ele geçirdiğinde, birçok Roma tüccarı zarar görmüştü. Bu yüzden Roma büyük bir ordu gönderdi. İliryalılar güçlü bir direniş gösterdi, ancak sonuçsuz kaldı.

İliryalı asker

Biliyor musun...

... İliryalıların mükemmel gemi yapımcıları olduklarını biliyor muydun? Onlar, antik dünyada ünlü olan lembos, liburna, liburnska serilia ve pristis gibi çeşitli gemi türleri geliştirmişlerdi.

İliryalı lembos (hafif ve hızlı savaş gemisi)

Eski yazarların eserlerinden

İki ordu birbirine yaklaştı ve korkunç bir savaş başladı. Savaşçılar güçlü haykırışlarla birbirlerine doğru koştular. Ama İliryalılar korkmadı. Hızla hizalandılar ve kendilerini korumak için sağlam bir kare oluşturdular. Savaş çok çetin geçti ve uzun süre kimsenin üstünlük sağlayamadığı görüldü. Her iki taraf da çok cesurdu ve pek çok asker öldü ya da yaralandı. Bir ara İliryalıların kazanacağı, bir başka anda ise Makedonların daha güçlü olduğu izlenimi oluştu...

Bir tokada betimlenmiş İliryalı askerler

Sonunda Makedon süvarileri yanlardan ve arkadan saldırdılar, Filip ve en iyi askerleri önden baskıya devam etti. İliryalılar güç kaybetmeye başladı ve geri çekilmek zorunda kaldılar... Filip boru çaldırarak askerlerine kovalamayı durdurma işareti verdi. Zafer anıtı dikti ve ölenleri gömdü. Böylece nihayet barış sağlandı.

– Sicilyalı Diodoros, Bardylis ile Filip II arasındaki savaşı anlatıyor

Bir yıl süren savaşın ardından Romalılar Teuta'yı devirdi, İliryalılar tüm ele geçirdikleri toprakları kaybetti ve savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı.

On yıl sonra, daha önce Teuta'yı ihanete uğratan bir Demetrios, gücünü genişletmeye ve Roma yanlılarını kovmaya başladı. Romalılar yeniden ordu gönderdi. Direniş birkaç hafta içinde kırıldı ve Demetrios Makedonya'ya kaçtı. Böylece iki İllirya savaşı sona erdi.

Sonraki yıllarda İliryalılar Roma'nın sadık müttefikleri oldular ve iki savaşta Makedonya'ya karşı savaştılar. Üçüncü savaşta ise Makedonya Kralı Perseus, Roma'ya karşı savaşta İliryalı Kral Genthios'a büyük bir servet vaat etti. Ancak bu karar yanlış çıktı; savaş kaybedildi ve İliryalılar Roma egemenliği altına girdi.

Düşün ve cevapla

1. Haritaya bak. İliryalılar hangi bölgede yaşıyorlardı? Bugün bu bölgede hangi devletler bulunmaktadır?
2. Korsanlık nedir? İliryalıların korsan saldırılarının amacı neydi?

Aklında kalsın

- İliryalılar Balkanlar'ın batı kesiminde yaşar ve en bilinen kabileler Ardiaialar, Taulantlar, Delmatlar ve Partinilerdi. Yunan kolonilerinin etkisiyle Yunan kültürünün bazı unsurlarını benimsemişlerdir.
- En eski İllirya krallığı Adriyatik kıyılarında, kral Grabos liderliğinde kurulmuştur. Üçüncü Roma-Makedonya Savaşı'nın ardından Roma'nın yayılmasıyla İliryalılar bağımsızlıklarını kaybederek Roma devletinin bir parçası olmuşlardır.

IV.5. Trakyalılar ve Odrys Krallığı

TOPRAKLARI VE NÜFUSU

Eski yazarlara göre, Traklar antik dönemde en kalabalık halklardan biriydi. Birbirinden bağımsız yaşayan birçok kabileye bölünmüşlerdi, ancak aynı dili konuşur ve benzer adetlere sahiptiler. En bilinenleri Bessitler, Odrisler ve Sapaidlerdi. Traklar cesur savaşçılar, usta çiftçiler ve avcılar; ayrıca silah ve takı yapımında ünlü zanaatkârlardı.

MÖ birinci binyılın ortalarında Trakya'da önemli şehir yerleşimleri ortaya çıktı. Bunların bazıları hükümdarların başkentleri, bazıları ise ticaret merkezleriydi. Sevtopolis kentinde büyük bir kraliyet sarayının, zengin şehir evlerinin, savunma surlarının ve geniş bir merkezi meydanın kalıntıları bulunmuştur.

Sözlük

nimfler – Yunan mitolojisinde, doğa unsurlarıyla ilişkilendirilen güzel genç kızlar.

paralı askerler – başka bir orduda ücret karşılığında savaşan askerler.

peltast – küçük, tahta bir kalkan olan "pelte" taşıyan hafif silahlı asker.

barbarlar – Yunanca veya Latince konuşmayan ya da Yunan ve Roma kültüründen farklı bir kültüre sahip halklar ve kabileler.

Trakya freski, av sahnesini betimliyor

Biliyor musun...

- Traklar ilk kez Homeros'un İlyada destanında anılmıştır. Onlara liderlik eden Kral Resos'un dağ nimfleri tarafından büyütüldüğü anlatılır.
- Yunanlar ve Romalılar Traklara "savaşçı barbarlar" derdi. Ancak onları çok değerli bulur ve ordularında sıkça paralı asker olarak kullanırlardı.
- Trak kadınları savaşçı ve hükümdar olabiliyordu. Birçok antik toplumun aksine, Trak kadınları toplumda etkin bir rol oynar, savaşlara katılır ve kabileleri yönetirdi. Bu savaşçı kültür, Yunanları etkileyerek Trak geleneğini Amazonlar miti olarak efsaneleştirmelerine ilham verdi.

Daha fazla öğren...

Trak kadınlar güzel **küpeler, yüzükler ve parlak altın ile gümüş kolyeler** takarlardı. Ancak eski sanatçılar görünüşlerinin başka çok önemli bir unsurunu da sıkça tasvir ederdi: **dövmeler**. Herodot şöyleyazar: "Traklarda dövme, soylu kökenin işareti olarak kabul edilirken sıradan halk arasında utanç belirtisidir."

Trak kadınları ellerini, ayaklarını ve boyunlarını çeşitli işaretler ve desenlerle süslerdi. Dövmeleri düz ve kıvrımlı çizgiler, noktalar, yıldızlar ve hayvan figürlerinden oluşurdu. Bu dövmelerin özel anlamları vardı ve güçlü güçlere inanışlarla ilişkilendirilirdi. Traklar için dövmeler sadece süs değil, aynı zamanda kültür ve geleneğin bir parçasıydı.

KOMŞULARLA İLİŞKİLER

Traklar savaşçı yapılarıyla tanınırlardı. Yunanlar, Makedonlar, Keltler, Persler ve Skitlerle temas halindeydiler; kimi zaman müttefik, kimi zaman ise düşman oldular.

Yunanlar Trakya kıyılarında birçok ticaret kolonisi kurmuştu. Zamanla Trak toprakları Yunan dünyasının ticaret ağına dâhil oldu. Yunanlar altın, gümüş, tahıl, odun, balmumu ve köle satın alırken, Traklar onlara süslü seramik, zeytinyağı ve değerli şaraplar satıyordu.

Makedon krallar, egemenliklerini Trakya'ya da yaydı. Trak kabileleri güçlü ama dağınıktı; bu yüzden Makedonlar onları yenip topraklarını ele geçirdi. III. Aleksandros'un ordusunda çok sayıda Trak savaşçı bulunuyordu.

Trak askerleri, Pers kabartmasında tipik şapkalarıyla tasvir edilmiştir.

Bununla birlikte, Traklar için en büyük tehdit Romalılardı. Yüzyıllarca süren mücadelelerin ardından Roma İmparatoru Claudius sonunda Trakya'yı fethedip Roma eyaleti haline getirdi. Roma'ya karşı en ünlü savaşçılardan biri Trakya'dan köle ve gladyatör olan Spartaküs'tü; o, İtalya'da büyük bir köle isyanı başlatmıştı.

Trak peltastı. Bir elinde tahta ve deriden yapılmış küçük bir kalkan, diğer elinde ise mızrağı uzağa fırlatmak için kullanılan ip bulunur.

ODRİS KRALLIĞI

Zamanla, Trak kabile liderleri kendilerini kral olarak adlandırmaya başladılar ve

Bronz ve gümüşten yapılmış Trak miğferi

Eski yazarların eserlerinden

"Akhaialılar, Truva ordusuna karşı savaşa hazırlanırken, en son katılanlar arasında Traklar ve onların kralı Resos da vardı...
Onun atları çok güzeldi, gördüğüm en büyük beyaz atlardı; kar gibi bembeyazdılar ve koşarken rüzgara uyarlardı. Savaş arabası altın ve gümüşle süslenmişti; altın silahları ise o kadar büyüktü ki, ölümlü insanların taşıması mümkün değildi; ancak ölümsüz tanrılara yakışırdı."

– Homeros, İlyada

yönetimi babadan oğula miras bırakmaya başladılar. Böylece ilk Trak devletleri kuruldu.

En büyüğü Odris kabilesinin devleti oldu. Odris Krallığı'nın kurucusu ve ilk hükümdarı Teres'ti. Uzun ömürlü olan Teres, birçok Trak kabilesini birleştirdi ve Marmara Denizi'nden güneye, Tuna Nehri ağzına kadar kuzeye uzanan büyük bir devlet yarattı. Teres, ticaret ve madenciliği kontrol etti, bu yüzden krallığı güçlü ve zengindi.

Odris Krallığı en güçlü dönemini Teres'in oğlu Sitalk zamanında yaşadı. Atina'nın telkiniyle Sitalk, Makedon Kralı Perdikkas II'ye karşı 150.000 savaşçıyla sefer düzenledi. Süvarileri kolayca Makedonya'ya girdi ve birçok bölgeyi harap etti, ancak başkent Aigai'yi ele geçiremedi. Kış yaklaştığı ve eve dönüş hazırlıkları yapılması gerektiği için Sitalk savaşı durdurmaya karar verdi.

Trak kralı ve kraliçe, freskte tasvir edilmişlerdir.

Araştır

Harita üzerinde Trakya'nın nerede olduğunu bul ve bugünkü ülkelerle karşılaştır – hangi günümüz ülkeleri eskiden Trakya'nın parçasıydı?

Trak takıları ve silahlarının nasıl göründüğünü araştır – yaptıkları altın eşyalar veya kılıçların resimlerini bulmaya çalış.

Tarihi kişilikler

Sevtes'in başı
(heykeli veya portresi)

Sevtes III, Odris Krallığı'nın son büyük kralıydı. Büyük İskender'in ölümünden sonra Makedon yönetimine karşı ayaklandı ancak yenildi; bu yüzden denizden uzak, Orta Trakya'ya çekildi, burada egemenliğini güçlendirdi ve büyük Sevtopolis kentini kurdu. Bulgaristan'daki Kazanlık yakınlarındaki mezarında arkeologlar önemli ve değerli buluntular keşfettiler: altın taç, altın şarap kadehi, gümüş ve altın takılar ile bronzdan yapılmış bir baş. Arkeologlar bunun Kral Sevtes'in portresi olduğuna inanıyor.

Perdikkas ile barış yaptı, torununu Makedon kralın kız kardeşiyle evlendirdi ve Trakya'ya geri çekildi.

Son büyük Odris kralı Kotis I oldu. Birçok savaş yürüttü ve para sağlamak için tüm Trakyalılara belirli miktarda tahıl ekme emri verdi. Toplanan tahıl Yunan kolonilerinde satıldı ve ihtiyacı olan parayı elde etti. Kotis, gümüş ve bronz sikke bastırdı; adı aynı zamanda kendisine bağlılarca hediye edilen gümüş kaplarda da yer aldı.

Kotis I'in ölümünden sonra Odris Krallığı üç varis arasında bölündü. Üç krallık sırayla Makedon Kralı II. Filip tarafından fethedildi.

Odris Krallığı'nın kurucusu Teres'in defin maskesi

Düşün ve cevapla

1. Trak kabilelerinin bağımsızlığı, dış düşmanlara karşı savunmalarını nasıl etkiledi?
2. Kotis I'in halktan kendisi için tahıl toplama kararı neyi gösteriyor?
3. Sence Traklar daha birleşik olsalardı bağımsızlıklarını koruyabilirler miydi?

Aklında kalsın

- Traklar antik dönemin en kalabalık halklarından biriydi; Bessitler, Odrisler ve Sapaidler gibi kabilelere ayrılmışlardı. Cesur savaşçılar ve usta zanaatkârlardı; Sevtopolis şehri onların önemli merkezlerinden biriydi. Birçok halkla ilişkileri vardı ve sık sık ittifaklar ya da savaşlar içinde yer aldılar.
- Teres tarafından kurulan Odris Krallığı, Sitalk zamanında zirveye ulaştı ve son güçlü hükümdar Kotis I oldu. Onun ölümünden sonra krallık II. Filip tarafından fethedildi.

IV.6. İskender Dönemi

İSKENDER'İN ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ

İskender, Kral II. Filip ve Kraliçe Olimpias'ın oğluydu. Babasının müttefiklerinin çocuklarıyla birlikte büyüdü. Küçüklüğünden beri birkaç öğretmeni vardı ve on dört yaşındayken ünlü Yunan filozofu Aristoteles onun öğretmeni oldu. Aristoteles'ten felsefe ve doğa bilimleri hakkında çok şey öğrendi. Pella'daki sarayda çeşitli ülkelerden insanlarla tanışır, onların ülkeleri, gelenekleri, uzaklıkları ve savaş tarzları hakkında sohbet ederdi.

On altı yaşına gelince, İskender babasının savaşlarına katılmaya başladı. Filip yokken devlet işlerini yönetiyordu. Böylece yaşam, askerlik becerileri ve krallık konusunda deneyim kazandı.

İskender sadece yirmi yaşında tahta geçti. Makedonya'da genç bir kralın varlığını öğrenen bazı boyun eğmiş halklar Makedon egemenliğini reddetmeye çalıştı; ancak İskender bu isyanları bastırmayı başardı. Kuzeye yaptığı bir seferde Tuna Nehri'ni de geçmeyi başardı. Balkanlar'daki durumu

Sözlük

cameo – genellikle portre ya da figürlü sahnelerin yer aldığı, taş, mineral veya deniz kabuğu üzerine yapılan kabartma türü.

sefer – bir ordunun savaşmak veya toprak ele geçirmek amacıyla bir ülkeye yaptığı yolculuk.

İskender'in büstü

Aslan avını betimleyen mozaik. Tasvir edilen figürlerin İskender ve arkadaşı Krater olduğu düşünülmektedir.

Biliyor musun...

... İskender doğduğunda, Kral II. Filip aynı anda üç sevindirici haber aldı: Birincisi ordusunun İliryalıları yenmiş olmasıydı; ikincisi atlarının Olympia'daki yarışta kazanmasıydı; üçüncüsü ise bir oğlunun doğmuş olmasıydı. Şansını artıran kahinler, yeni doğan oğlunun kimse tarafından yenilemeyeceğini kehanet etmişlerdi.

Daha fazla öğren...

"Gordiyon Düğümü" Frigya Kralı Gordios'un Zeus'a adanmış bir arabaya bağladığı çok karmaşık ve dolaşık bir düğümdü. Eski bir kehanete göre, bu düğümü çözen kişi Asya'nın hükümdarı olacaktı. Birçok kişi denemiş ama başaramamıştı. İskender Frigya'ya geldiğinde düğümü çözmesi için meydan okundu. Bir süre sonra İskender, düğümü çözmek yerine kılıcını çıkarıp güçlü bir darbe ile düğümü ikiye kesti. Halk, bu davranışının kehanetin gerçekleşmesi anlamına geldiğine inandı. Aslında İskender, en zor problemler bile alışılmışın dışında düşünerek çözülebileceğini göstermiştir.

düzenledikten sonra babasının planını gerçekleştirmek üzere doğuya, Perslere karşı ilerlemeye hazırlandı.

ASYA SEFERİ

İskender, büyük Pers İmparatorluğu'na karşı seferini MÖ 334 yılında başlattı. Yaklaşık 40.000 kişilik iyi organize edilmiş disiplinli bir orduyla yola çıktı. Pers ordusu sayıca fazla olmasına rağmen zayıf örgütlenmişti. İlk savaş, Küçük Asya'daki Granikos Nehri'nde gerçekleşti ve Makedonlar büyük bir zafer kazandı. Pers kralı III. Dareios Makedon ilerleyişini durdurmaya çalıştı ama İssos'ta gerçekleşen sonraki savaşta da yenildi. Bu iki zaferden sonra İskender Mısır'a doğru yöneldi. Orada Perslerden kurtarıcı olarak karşılandı ve firavun olarak taç giydirildi; Mısır rahipleri onu tanrı Amon-Ra'nın oğlu ilan etti.

Mieza'daki Nimfler Tapınağı, İskender ve arkadaşlarının Aristoteles'in derslerini dinledikleri yer.

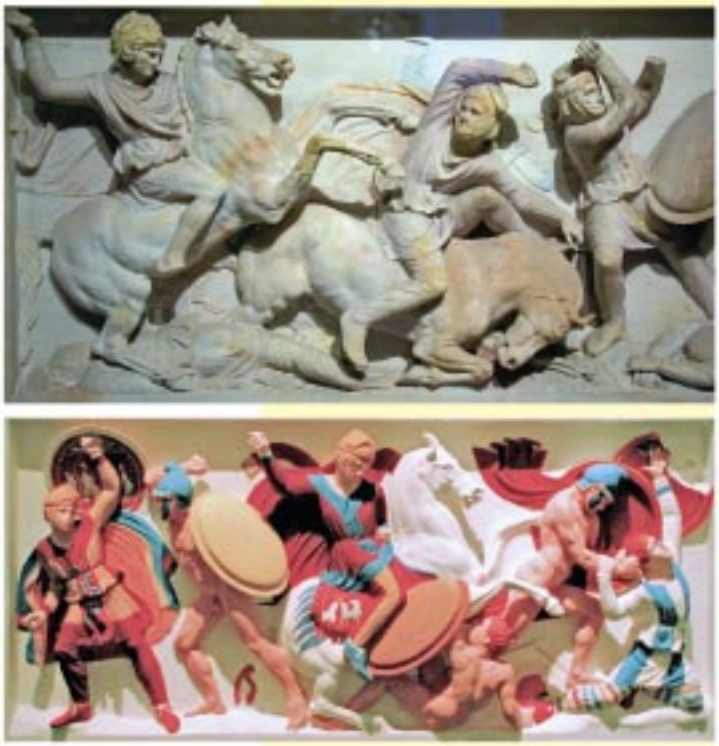

İssos Savaşı'nda İskender ve Dareios'un detayları mozaikte tasvir edilmiştir.

Akdeniz kıyısında İskenderiye şehrini kurdu. Daha sonra fethettiği topraklarda adını taşıyan yaklaşık yetmiş şehir daha kurdu.

Mısır'dan sonra Perslerin kalbine doğru ilerledi. Karşılaşmanın belirleyici olduğu savaş MÖ 331'de Gaugamela'da gerçekleşti. Pers ordusu ağır bir yenilgi aldı. İskender kendini Asya kralı ilan etti ve başkent olarak Babil'i seçti. Seferin sonunda Batı Hindistan hükümdarı Kral Porus ile de karşılaştı.

III. İskender'in devleti artık üç kıtaya yayılmış ve küresel bir güç haline gelmişti. Ancak uzak ülkelerde uzun süren savaşlar Makedon ordusunu yormuştu. Askerler uzun süre ailelerinden ayrı kalmış, zorlu iklim şartlarına dayanmakta zorlanmış ve sık sık isyan etmişlerdi. Bu yüzden İskender geri dönmeye karar verdi. Ulaştığı en uzak yere, "İskender burada durdu" yazılı bir sütun diktirdi. İskender'in Hindistan'dan Babil'e dönüşü kara ve deniz yoluyla gerçekleşti. Ordu zorlu ve çetin çöl arazilerinden geçti. Askerlerin büyük bir kısmı sıcağa ve susuzluğa yenik düştü.

İssos Savaşı'nı betimleyen kabartma. Antik dönemde kabartmalar canlı renklerle boyanırdı.

Eski yazarların eserlerinden

"Taxila bilge bir kraldı. Hindistan'ın Mısır kadar büyük, güzel meralar ve verimli topraklara sahip bir bölgesini yönetiyordu. Taxila, İskender'i karşıladı ve ona şöyle dedi: 'Kral, suyu ve ekmeği almaya gelmediysen, bize ne lazım savaşlar ve çarpışmalar? Ancak bu iki şey için insan savaşmaya değer. Zenginlik ve mallara gelince; benim daha fazlam varsa, seninle paylaşmaya hazırım; daha azsa, bana vereceğin için teşekkür ederim!'
İskender sevindi, elini uzattı ve şöyle dedi: 'Taxila, bu nazik sözlerle savaşmadan geçeceğimizi mi sanıyorsun? Hayır! Seninle iyi işler yapma yarışına gireceğim! Soylu olsan da beni yenemezsin!' Böylece birçok hediye aldı, ancak o da çok daha fazla hediye verdi; İskender, Taxila'ya yirmi beş bin kilogram madeni para verdi."

– Biyografist Plutarkhos, İskender'in Taxila ile buluşmasını anlatıyor.

Tarihi kişilikler

Aristoteles

Aristoteles, ünlü Atinalı bir filozoftu, filozof Platon'un öğrencisi ve Büyük İskender'in öğretmeniydi. Makedonya'ya oldukça yakın olan Stagira'da doğdu. Babası Nikomakos, hekimdi ve Makedon Kralı III. Amintas'ın arkadaşıydı. On sekiz yaşında Atina'ya gidip Platon'un "Akademia" adlı felsefe okulunda eğitim aldı. Platon'un ölümünden sonra, Kral II. Filip'in isteği üzerine Aristoteles, genç İskender'i eğitmek üzere Makedonya'ya geldi. İskender, Asya seferine çıktıktan sonra bile ikisi yazışmaya devam edip felsefe üzerine sohbet ettiler. Daha sonra Aristoteles, "Likyon" adlı kendi felsefe okulunu kurdu.

İskender İmparatorluğu

Birkaç ay süren yolculuktan sonra İskender ordusuyla Susa şehrine ulaştı. Bu mutlu geliş, yaklaşık on bin Makedon'un Pers kadınlarıyla evlendiği büyük bir düğünle kutlandı. İskender kendisi de iki Pers prensesiyle evlendi. Düğün Pers geleneklerine göre yapıldı ve tüm genç çiftlere kral tarafından zengin hediyeler verildi.

İskender'in tetradrahmisi

FETHEDİLEN HALKLARA KARŞI TUTUMU

Aleksandar hayatını savaşlar ve fetihlerle geçirmiş ve her zaman savaş alanında galip gelmiştir. Fethettiği halklar farklı diller konuşur, farklı tanrılara inanır ve Makedonlardan farklı geleneklere sahipti. Yine de o

hiçbir zaman fethettiği halkları ve kültürleri küçümsememiş, onların geleneklerine saygı göstermiş, bazılarını ise bizzat kendisi benimsemiştir. Bu tutumuyla fethedilen halkları kendisine çekmek istemiştir. Bu yüzden bazıları onu bir kurtarıcı olarak karşılamış ve Mısırlıların yaptığı gibi onu tanrı ilan etmiştir. Dünya çapında bir devlet kurma fikrine kapılan Aleksandar, farklı halk ve kültürlerin karşılıklı hoşgörüsünü esas alan bir siyaset yürütmüştür.

Susa'daki Düğün

Yine de Aleksandar, kendisine direnenlere karşı oldukça sertti. Özellikle yakın işbirlikçilerine, arkadaşlarına ve komutanlarına karşı çok katıydı. Onları disiplinsizlik, itaatsizlik ya da komplo ve ihanet hazırlıkları nedeniyle yargılar ve ağır şekilde cezalandırırdı.

Aleksandar tarihteki en büyük komutan ve fatihlerden biriydi. Yaptığı seferlerle Makedonya'nın adını bilinen

Biliyor musun...

- Aleksandar'ın atının adı Bukephal – "Geniş Kafalı" idi. Bukephal kendi gölgesinden korkardı, bu yüzden çok vahşiydi ve kimse ona binemezdi. Yalnızca Aleksandar onu ehlileştirmeyi başardı, bu da babası Filip'in büyük sevincine neden oldu.
- Filip'in bir şehri fethettiği veya bir savaş kazandığı haberi geldiğinde, Aleksandar bunu sevinçle karşılamaz, yaşıtlarına şöyle dermiş: "Arkadaşlar, babam her şeyi önceden alıp götürecek; bana sizinle yapacak büyük ve önemli hiçbir iş kalmayacak!"
- Aleksandar'ın fethettiği topraklarda kendi adını taşıyan 72 Aleksandria şehri kurduğunu?
- Aleksandar III'ün krallığının uzandığı topraklarda bugün 25 devlet bulunduğunu?

dünyanın sonuna kadar yaymış ve ünlendirmiştir. Avrupa, Asya ve Afrika olmak üzere üç kıtaya yayılan dev bir devlet kurmuştur. Onun fetihlerinden dolayı Romalılar ona daha sonra "Büyük" lakabını vermiştir.

Yeni seferler planları ise gerçekleşememiştir. M.Ö. 323 yılında, henüz 33 yaşındayken aniden ölmüştür. Mısır'daki İskenderiye şehrine gömülmüştür. Aleksandar'ın ölümünden sonra onun mirası ve Makedon tahtı için mücadeleler başlamıştır. Bu mücadeleler, Aleksandar'ın kurduğu büyük devletin parçalanmasına neden olmuştur.

Aleksandar'ın portresinin yer aldığı bir kame, onun özel oyma ustası Pyrgoteles tarafından yapılmıştır; Pyrgoteles kendi döneminin en ünlü sanatçılarından biriydi.

Araştır

Büyük İskender'in imparatorluğunun tarihî haritasına bak. Devleti hangi üç kıtaya yayılmıştı? O imparatorluğun parçası olan günümüzden en az üç ülke belirt.

Düşün ve cevapla

1. Aleksandar neden fethettiği halkların geleneklerine saygı göstermek istemiştir?
2. Öğretmeni filozof Aristoteles'ten aldığı eğitim, Aleksandar'ın başarılı bir hükümdar olmasına nasıl yardımcı olmuştur?
3. Neden bazı fethedilen halklar (örneğin Mısırlılar) Aleksandar'ı bir kurtarıcı olarak karşılamış ve hatta onu tanrı ilan etmiştir?

Aklında kalsın

- III. Aleksandar Makedonyalı, Kral Filip II'nin oğluydu ve çok genç yaşta Makedonya kralı oldu. Ünlü Yunan filozofu Aristoteles'ten ders aldı ve ondan felsefe ile doğa bilimleri hakkında çok şey öğrendi.
- İsyanları bastırdıktan sonra Perslere karşı sefer düzenledi ve imparatorluğunu Hindistan'a kadar genişletti. Üç kıtaya yayılan bir devlet kurdu ve fethettiği halkların kültürlerine saygı gösterdi.
- Büyük başarıları ve sayısız zaferleri nedeniyle daha sonra Büyük Aleksandar olarak anıldı ve tarihteki en büyük fatihlerden biri olarak hatırlandı.

IV.7 Aleksandar'ın Mirasçıları

HELENİSTİK KRALLIKLARIN KURULUŞU

Aleksandar III bir varis belirlemeye fırsat bulamamıştı. Makedonlar, iktidarı oğlu Aleksandar IV ile kardeşi Filip Arridaios'un paylaşmasına karar verdiler. Ancak Filip Arridaios hastaydı, Aleksandar IV ise bir bebektir, bu yüzden devleti Aleksandar'ın işbirlikçileri yönetmişlerdir. Onlara **diadokhlar**, yani "mirasçılar" denir.

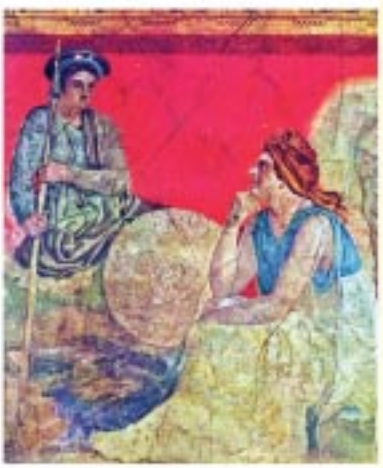
Kısa süre sonra diadokhlar arasında savaşlar başlamış ve tam kırk yıl sürmüştür. Aslında herkes kendi krallığını kurmak istiyordu. Çoğu diadokh savaşta ölmüş, öldürülmüş ya da esir alınmıştır. Savaşların sonunda yalnızca üç kraliyet hanedanı kalmıştır. **Ptolemaioslar** Mısır ve Kıbrıs'ı ellerinde tutmuş, **Seleukoslar** Aleksandar'ın krallığının Asya kısmını almışlardır. **Antigonidler** ise Makedonya'da hüküm sürmüş, diğer hanedanlardan biraz daha geç krallık kurmuşlar ama Romalılar gelene kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir.

Filip III Arridaios'un Mısır firavunu olarak tasvir edildiği bir rölyef

Ptolemaios I, Ptolemaios Hanedanının kurucusu

Makedon hükümdarı Antigonos Gonatas ve annesi Phila'yı tasvir eden bir fresk

Lysimakhos, en yetenekli diadokhlardan biri olmasına rağmen sonunda yenilmiş ve kalıcı bir devlet kurmayı başaramamıştır.

Biliyor musun...

... üç ana kraliyet hanedanı kurucularının adını taşır? Ptolemaioslar – Ptolemaios I'den, Seleukoslar – Seleukos I'den, Antigonidler ise Tek Gözlü Antigonos'tan.

Daha fazla öğren...

Helenistik krallıklar çok sık birbirleriyle savaşmışlardır. Ptolemaioslar ve Seleukoslar Suriye ve Anadolu'daki çeşitli topraklar için yedi savaş yapmışlardır. Bu savaşlar **"Suriye Savaşları"** olarak bilinir. M.Ö. 3. yüzyılda Ptolemaioslar daha güçlüydü. Mısır'ın yanı sıra Kıbrıs Adası'nı, Filistin ve Suriye'nin bazı bölümlerini, ayrıca Ege ve Akdeniz'de birçok bölge ve adayı kontrol ediyorlardı. Seleukoslar ise en geniş topraklara sahipti ama sık sık dış düşmanlarla savaşmak ve isyanları bastırmak zorunda kalıyorlardı. M.Ö. 3. yüzyılın sonunda Seleukos kralı III. Antiokhos sonunda Ptolemaiosları yenerek Mısır'a kadar tüm bölgeyi ele geçirmeyi başardı. Yine de bu zaferin pek bir anlamı olmadı. Sürekli savaşlar iki krallığı da tüketti ve M.Ö. 2. yüzyılda güçleri büyük ölçüde azaldı.

Kuşatma aracı yerleştirilmiş bir Helenistik savaş gemisinin rekonstrüksiyonu

ROMALILARIN GELİŞİ

Makedonya ile Roma arasındaki düşmanlıklar, Makedonya Kralı V. Filip'in Roma'nın düşmanı Hannibal ile ittifak kurmasıyla başlamıştır. Bunun üzerine Romalılar, Makedonya'nın tüm komşularıyla ittifak yapmıştır. V. Filip birkaç yıl boyunca topraklarını sıkı bir şekilde savunmuş ve savaş galipsiz sona ermiştir.

Kısa süre sonra Romalılar Makedonya'ya karşı yeni bir savaş başlatmıştır. Filip başarılı bir şekilde savunma yapmış, ancak Kynoskefalai denilen yerde ağır bir yenilgiye uğramıştır. Ele geçirdiği topraklardan çekilmek ve tazminat ödemek zorunda kalmıştır. Yine de Makedonya bağımsız kalmış ve Roma ordusu Balkanlar'dan çekilmiştir.

Roma'ya karşı iki kez savaşan Filip V'in portresini taşıyan gümüş tetradrahmi

V. Filip'i oğlu Perseus tahtta takip etmiştir. Makedonya yeniden güçlenmeye başlamış, Perseus ittifaklar kurmuş ve Yunanistan'da nüfuzunu genişletmiştir; Romalılarla savaşmak istememiş, ama kendini savunmaya hazırdı. Romalılar ise Makedonya Krallığı'nı tamamen yok etmeye karar verdiler. Birkaç yıl süren ağır savaşların ardından M.Ö. 168'de Perseus, Pydna

Pydna'da Perseus'a karşı kazanılan zaferin onuruna Aemilius Paullus'un zafer alayı

Biliyor musun...

- M.Ö. 1. yüzyılda Romalılar, Pontus Kralı VI. Mithridates'e karşı üç zorlu savaş yapmıştır? O, Anadolu'nun büyük bir bölümünü fethetmiş ve hatta Yunanistan'a kadar ilerlemiştir. Ancak sonunda Romalılar onu yenmeyi başarmış, krallığını kaybetmiş ve intihar etmek zorunda kalmıştır.
- Jül Sezar'ın Mısır'a gelişi sırasında ünlü İskenderiye Kütüphanesi'nin bir kısmının yandığını? Sezar, tahta çıkmak için kardeşi XIII. Ptolemaios'a karşı savaşan Kleopatra'yı desteklemiştir. Ptolemaios büyük bir ordu toplayarak Sezar ve Kleopatra'yı İskenderiye'de kuşatmıştır. İşte bu çatışmalar sırasında ünlü kütüphanenin bir kısmı yanlışlıkla yanmıştır. Sonunda Sezar, Nil Nehri yakınlarında yapılan bir savaşta zafer kazanmıştır. Ptolemaios ölmüş ve Kleopatra tek başına hüküm sürmeye devam etmiştir.

kenti yakınlarında yenilmiştir. Romalılar krallığı kaldırmış ve Makedonya'yı dört bölgeye ayırmışlardır.

Yirmi yıl kadar sonra Perseus'un oğlu olduğunu iddia eden bir Andriskos ortaya çıktı. Romalılara karşı bir savaş kazandı ama kısa sürede yakalandı. Makedonya özgürlüğünü kaybetti ve Balkanlar'daki ilk Roma eyaleti oldu.

SELEUKOSLARIN VE PTOLEMAIOSLARIN SONU

M.Ö. 1. yüzyıla gelindiğinde Seleukos Krallığı'ndan neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. Devletin bir kısmı düşmanlar tarafından ele geçirilmiş, bazı bölgeler ise krallıktan ayrılmıştı. Seleukoslar yalnızca Suriye ve Filistin'i yönetebiliyor ve Roma'ya karşı koyamayacak kadar zayıftılar. Roma komutanı Pompeius Suriye'ye geldi, son hükümdarları uzaklaştırdı ve krallığı bir Roma eyaleti ilan etti.

Son olarak Ptolemaioslar ayakta kalmıştı. Krallıkları iç karışıklıklar ve çatışmalarla zayıflamıştı. Romalılar sürekli

Seleukos hükümdarı III. Antiokhos, M.Ö. 2. yüzyılda Romalılara yenilmiş ve Anadolu'dan çekilmek zorunda kalmıştır.

Eski yazarların eserlerinden

"Demetrios en iyi süvarileriyle Antiokhos'a saldırdı. Harika savaştı ve düşmanları kaçmaya zorladı... ama şan hırsıyla peşlerine düştü ve böylece zaferi mahvetti. Döndüğünde ordusuna dönemedi, çünkü araya filler girmişti... Antigonos'a da birçok düşman saldırdı. Yanındakilerden biri ona dedi ki: 'Sana geliyorlar, kralım!' O ise şu cevabı verdi: 'Başka hangi hedefleri olabilir ki, benden başka? Ama Demetrios bana yardım getirecek!' Buna sonuna kadar inandı; dört bir yana bakarak oğlunu görmeye çalıştı, ama sonunda mızrak darbeleriyle yere düştü.

– Plutarkhos, Tek Gözlü Antigonos'un öldüğü diadokhlar arasındaki belirleyici savaşı böyle anlatır.

Tarihi kişilikler

Demetrios Kuşatıcı

Demetrios, Tek Gözlü Antigonos'un oğluydu. Şehirleri kuşatma ve ele geçirme konusunda yetenekli ve cesur bir komutandı. Bu yüzden "Kuşatıcı" olarak adlandırılmıştır. Ancak sık sık aceleci ve düşüncesiz davranmış, bu yüzden zaferleri kadar yenilgileri de olmuştur. Davranışları da benzerdi: İnsanlar onu çabuk severdi, ama o gösterişi sever ve savurgan bir yaşam sürerdi, bu yüzden insanlar ondan hızla uzaklaşırdı. Pek çok macera ve dönemeçten sonra sonunda Makedonya kralı olmayı başardı. Fakat bir kraldan beklenen görevleri yerine getirmek istemediği için Makedonlar ondan bıktılar ve onu ülkeden kovdular. Sonunda Makedonya'dan kovulduktan sonra Anadolu'ya sefer düzenledi, ancak Seleukos I tarafından yakalanarak esir düştü ve tutsak olarak öldü.

Mısır'ın iç işlerine karışıyorlardı; hatta ünlü Kleopatra bile komutan Jül Sezar'ın yardımıyla kraliçe olmuştu.

O dönemde Roma'da bir iç savaş başlamıştı. Kleopatra bunu fırsat bilerek Romalı komutan ve devlet adamı Marcus Antonius ile evlendi. Böylece Mısır, Romalıların kendi aralarındaki çatışmalara karışmış oldu. Kleopatra, Antonius'a rakibi Oktavianus'a karşı yürüttüğü savaşta eşlik etti. M.Ö. 31 yılında Antonius bir deniz savaşında yenildi ve Kleopatra ile birlikte Mısır'a kaçtı. Oktavianus kısa sürede Mısır'a geldi ve Antonius ile Kleopatra intihar ettiler.

Böylece Büyük İskender'in silah arkadaşlarının kurduğu son Helenistik krallık sona ermiş oldu.

Kleopatra VII, Ptolemaios Hanedanının son hükümdarı

Düşün ve cevapla

1. Aleksandar'ın ölümünden sonra işbirlikçileri arasında neden savaşlar çıkmıştır?
2. Helenistik krallıkların ortadan kalkması, Roma'nın bölgede en güçlü güç haline geldiğini nasıl gösterir?
3. Sence, Büyük Aleksandar'ın kurduğu büyük imparatorluk neden parçalanmıştır?

Aklında kalsın

- III. Aleksandar'ın ölümünden sonra işbirlikçileri – diadokhlar – iktidarı paylaşarak üç Helenistik krallık kurdular: Antigonidler, Seleukoslar ve Ptolemaioslar.
- Romalılar onların işlerine karışmaya ve savaşlar yapmaya başladılar. İlk olarak Makedonya Roma egemenliğine girdi, ardından Suriye, en son ise Kleopatra ile birlikte Mısır. Onun ölümüyle son Helenistik krallık sona erdi.

IV.8 Eski Çağda Balkan Toplumları

YUNAN POLİSİNDE GÜNDELİK YAŞAM

Yunan polisinde yaşamın merkezi **agora** denilen meydandı. İnsanlar burada toplanır, anlaşır ve polisle ilgili kararlar alırlardı. Yakınında pazar yeri ve zanaat atölyeleri bulunur, daha uzakta ise özel evler yer alırdı. Evler kilden yapılır, bir ya da iki katlı olur ve kiremit çatılarla kaplanırdı. Sokaktan iç avluya girilir, avlunun etrafında mutfak, oturma odası, yatak odaları ve diğer yardımcı odalar bulunurdu.

Erkekler yaklaşık yirmi yaşında evlenir, kızlar ise daha genç yaşta evlenirdi; evlilikler aileler tarafından ayarlanırdı. Boş zamanlarında erkekler misafirliğe gider, ziyafetlerde ve sohbetlerde eğlenirdi. Kadınlar ise üst katta yaşar ve nadiren evden çıkardı. Ev işlerini yürütür, yemek yapar, dikiş diker ve çocukları yetiştirirlerdi. Genellikle siyasi hayata katılmazlardı. Sadece Spartalı kadınlar ev dışında çalışır, kocalarını kendileri seçer ve kendi mülklerine sahip olurlardı.

Atina Agorası

Sözlük

agora – eski Yunan şehirlerindeki meydan, insanların toplandığı merkezi yer.

flota – birlikte seyreden düzenli gemi grubu.

triera – üç sıra kürekçili hızlı antik gemi.

krater – şarapla su karıştırmak için kullanılan büyük kap.

kausia – eski Makedonların taktığı özel bir şapka türü.

situla – kova şeklinde metal kap.

İki kadın dik dokuma tezgâhında dokuma yapıyor.

Biliyor musun...

... Eski Yunanlılar egzersiz yapmayı çok severdi? Ancak spor alanlarını yalnızca özgür erkekler kullanabilirdi. Çıplak egzersiz yaparlardı, çünkü böylece güçlerini ve güzelliklerini gösterdiklerine inanırlardı.

Tarihi kişilikler

Orpheus

Orpheus, Trakya kökenli efsanevi bir müzisyen ve şairdi. Balkanlardaki tüm antik halklar tarafından saygı görürdü. Mitlerde Orpheus'un müziğinin o kadar güzel olduğu anlatılır ki, vahşi hayvanları sakinleştirir, nehirleri durdurur ve hatta kayaları hareket ettirebilirdi. Ayrıca yeraltı dünyasına yaptığı yolculukla da tanınır; oraya sevdiği kadın Eurydike'yi kurtarmak için gitmiştir. Büyülü lirinin sesiyle ölüler tanrısı Hades'in kalbini yumuşatmıştır. Tanrı ona Eurydike'nin geri dönmesine izin vermiştir, ama bir şartla: Orpheus geri dönüp bakmamalıydı. Ne yazık ki, karısına bakmak için geri dönmüş ve Eurydike sonsuza dek yok olmuştur. Yüzyıllar boyunca Orpheus, antik kültürde sanatın, aşkın ve müziğin gücünün bir simgesi haline gelmiştir.

YUNAN KOLONİZASYONU

Yunanistan'ın çok verimli toprağı yoktu. Soyluların büyük arazileri vardı, ama birçok yurttaşın toprağı yoktu. Bazıları giderek zenginleşirken, diğerleri daha da fakirleşiyordu; bu durum iç çatışmalara yol açtı. Bu yüzden Yunanlar anavatanlarından göç etmeye ve **koloniler** denen yeni yerleşimler kurmaya başladılar. Bu deniz yoluyla Yunan göçüne **Yunan kolonizasyonu** denir.

Yunanlar tüm Akdeniz boyunca yüzlerce koloni kurdular. Yeni yerlere sadece yoksul çiftçiler değil, zanaatkârlar ve tüccarlar da giderdi. Orada her biri toprak sahibi olur ve yeni bir hayata başlardı. Bazı koloniler önemli ticaret merkezleri haline geldi. Hatta zaman zaman anavatanlarındaki şehirleri bile geride bırakırlardı.

Kolonizasyon sayesinde Yunan kültürü komşu ve hatta daha uzak ülkelere yayılmaya başladı.

Triera "Olympiada", antik bir Yunan gemisinin modern rekonstrüksiyonu

BALKAN HALKLARININ GÜNDELİK YAŞAMI

Balkan halklarının dilleri, antik çağın sonlarına doğru konuşulmaz oldu. Antik Makedon dilinden yalnızca yaklaşık 150 kelime, İlirce'den elli kadar, Trakça'dan ise yirmi kadar kelime kalmıştır. Yazılı kaynaklar bulunmadığı için bu toplumlar hakkında yalnızca Yunan yazarlarının eserlerinden ve çok sayıdaki maddi buluntudan bilgi alabiliyoruz.

Makedonlar zanaatkârlıklarıyla ünlüydü. Zengin süslemeli kaplar ve gümüş ile altından takılar yaparlardı. Makedon kerestesi özellikle gemi yapımı için çok uygundu. Makedonların uzun süre kendi donanması olmamıştı, ama Atina donanması başta olmak üzere birçok donanma Makedon kerestesinden inşa edilmiştir.

"Derveni Krateri", Makedon zanaatkârlarının bir başyapıtı

Daha fazla öğren...

Antik Makedonya'da **ziyafet** yalnızca konukların karınlarını doyurması için düzenlenmezdi. Bu şölenler, aynı zamanda önemli siyasi ve toplumsal olaylardı. Bu tür toplantılarda soylular ve askerler bir araya gelir, kızartılmış et yer, şarap içer ve ozanları ile çalgıcıları dinlerdi. Savaşlar, ittifaklar ve krallıktan gelen en yeni haberler konuşulurdu. Şölen başlamadan önce tanrılara hediyeler ve kurbanlarla saygı sunulurdu. Makedonlar, yiyecek paylaşmanın insanlar arasında güçlü bağlar kurduğuna inanırlardı. Ayrıca özenle hazırlanmış bir şölen zenginlik ve güç göstergesiydi; bu nedenle krallar, konukları için sık sık büyük şölenler düzenlerdi.

Zengin evleri resimler ve heykellerle süslenirdi, zeminlerde ise harika mozaikler bulunurdu. Pella'daki başkentte ve Vergina'daki kraliyet mezarlarında pek çok sanatsal eser korunmuştur. Zengin buluntular Ohri yakınlarındaki Trebenište köyünde, Valandovo yakınlarındaki Marvinci'de ve Gevgelija'daki Vardarski Rid'de de vardır.

Makedonlar biniciliği ve avcılığı severdi. Ortak şölenler ve dinsel kutlamalar hayatın önemli bir parçasıydı. Erkek çocuklara askerî beceri ve disiplin öğretilirdi. Soylu çocuklar okumayı ve yazmayı öğrenmenin yanı sıra felsefe de okurlardı. Aileler gelenekseldi ve sadakat, itaat ve yaşlılara saygı çok değerliydi.

Makedonlar "kausia" denilen bir şapka takardı, krallar bunun üzerine beyaz bir şerit veya diadem takarlardı. Ayrıca mühür yüzükleri ve kraliyet asaları vardı. Kendilerini, efsanevi kahraman Herakles örneğinde olduğu gibi, aslan postuna bürünmüş olarak tasvir ederlerdi.

İlirler surlarla korunan yerleşimlerde yaşarlardı. Savaşçıları dövüş becerileriyle ünlüydü ve birçoğu yabancı ordularda paralı asker olarak hizmet verirdi. Adriyatik kıyısındaki kabileler gemi yapımı, ticaret ve korsanlıkla uğraşırken, diğerleri ticaret yollarını kontrol eder ve demir, gümüş, tuz ticareti yapardı.

Kadınlar oldukça etkiliydi. Sıklıkla askerî seferlere katılır ve hatta devlet yönetiminde yer alırlardı. Erkek çocuklara küçük yaştan itibaren dövüş becerileri ve okçuluk öğretilirdi. İlirlerde özel okullar yoktu; bilgi sözlü olarak, anlatılar ve ortak geleneklerin öğretilmesi yoluyla aktarılırdı.

İlirler çok sayıda maddi kanıt bırakmıştır. Sağlam surlarla korunan şehir kalıntıları korunmuştur. Bu şehirlerde yöneticiler, soylular, tüccarlar ve büyük zanaatkârlar yaşardı. Önemli şehirler arasında Pelion, Dimale ve Scodra vardı.

Başında Makedon kausiası olan bir erkek çocuk figürini

İlir su testisi

Biliyor musun...

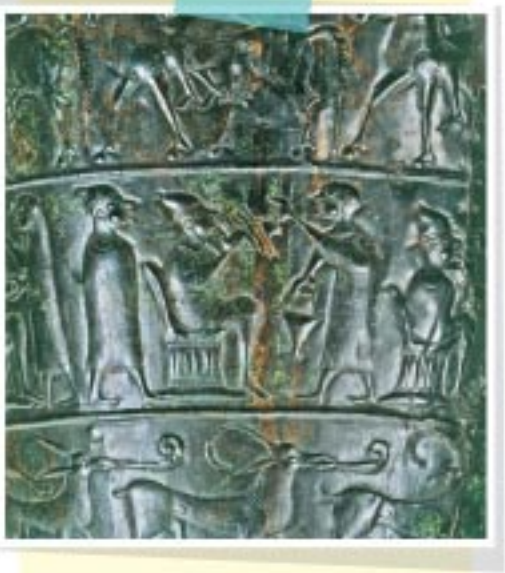
- Bazı Yunan kolonileri bugün hâlâ varlığını sürdürüyor mu? Koloni Nikaia, bugün Fransa'daki Nice kentidir. Koloniler Massalia ve Monoikos ise bugün Marsilya ve Monako olarak bilinir. İtalya'daki Neapolis kolonisi ise bugünkü Napoli şehridir. Hırvatistan'da Yunan kolonileri Hvar (Pharos), Vis (Issa) ve Trogir (Tragurion)'dur.
- Yunanistan'da sıcak iklim nedeniyle şarap suyla seyreltilerek mi içilirdi? Herodot ilgiyle anlatır ki Makedonlar ve Traklar şarabı sulandırmaz, "barbar usulü" olarak temiz yani saf şekilde içerlerdi.

En büyük şehirlerden biri Byllis'ti. Onun iki kilometreden uzun surları, büyük bir meydanı, yaklaşık 7000 seyirci kapasiteli bir tiyatrosu, su sarnıcı ve bir stadyumu vardı.

Traklar çok iyi çiftçilerdi. Buğday, arpa ve asma yetiştirirlerdi. Trak şarabı, antik dünyanın en iyi şaraplarından biri olarak ünlüydü. Traklar ayrıca metal işçiliğiyle tanınır, özellikle altın ve gümüşten değerli eşyalar, takılar ve silahlar yaparlardı.

Hükümdarlar, yerleşim yerlerinin dışında korunaklı saraylarda yaşarlardı. Herodot'a göre zengin Traklar bedensel çalışmayı sevmezdi. Av en yaygın eğlenceleriydi ve özellikle yaban domuzu avına bayılırlardı.

Trak çocukları küçük yaşlardan itibaren avlanmayı, ata binmeyi ve silahla dövüşmeyi öğrenirdi. Müzik ve şiir özellikle değerli sayılırdı. Tüm gençler çalgı çalmayı ve dans etmeyi öğrenirdi. Trakya'da da özel okullar yoktu; kabile gelenekleri sözlü olarak, kuşaktan kuşağa aktarılırdı.

İlirlerin yaşamından detaylar, bir situla üzerindeki rölyef

Düşün ve cevapla

1. Eski Makedonların yaşamı hakkında bilgi edinmemize bugün hangi kanıtlar yardımcı oluyor?

Aklında kalsın

- Yunan polislerinde yaşam agora etrafında örgütlenmişti ve kadınların rolü küçüktü (Sparta hariç). Yunanlar koloniler kurarak kültürlerini yaydılar.
- Makedonlar yetenekli zanaatkârlar ve avcılardı, metal kaplar, takılar ve mozaiklerle tanınırlardı. Sadakat, cesaret ve eğitime değer verirlerdi. İlirler savaşçı ve ticarete yönelik bir halktı, Traklar ise çiftçi ve sanatçıydı; şarapları ve takılarıyla ünlüydüler.

IV.9 Antik Tanrıların Dünyası

TANRILAR VE KAHRAMANLAR

Eski Yunanlılar tanrıların insan görünümüne ve özelliklerine sahip olduklarına ve Olimpos Dağı'nın tepesinde yaşadıklarına inanırlardı. Eski Yunanlıların en yüce tanrısı Zeus'tu. Zeus yıldırımın, dünyanın, tanrıların ve insanların efendisiydi. Işığın tanrısı Apollon, bilgelik tanrıçası Athena, güzellik tanrıçası Afrodit, av tanrıçası Artemis ve daha birçok tanrı ve tanrıça da büyük saygı görürdü.

Yunan mitolojisinde titanlar, kahramanlar ve yarı tanrılar hakkında birçok hikaye vardır. Titanlar, tanrılardan önce hüküm süren eski ve güçlü varlıklardı. Kahramanlar, olağanüstü güçleriyle cesur işler yapan ve canavarlarla savaşan insanlardı. Yarı tanrılar, bir tanrı ile ölümlü bir insanın çocukları olup genellikle özel güçlere sahipti.

Makedonların en yüce tanrısı gökyüzünün efendisi Dios'tu. Dios, ışık tanrıçası Adraia ile birlikte hüküm sürerdi. Makedonlar ayrıca bitki örtüsünün tanrısı Dialis, güzellik tanrıçası Zeyrena ve daha birçok tanrıya saygı gösterirlerdi. Mitolojik ataları olarak gördükleri Herakles'i de kutsarlardı.

İlirlerin tek bir baş tanrısı yoktu; her kabile kendi tanrılarına inanırdı. Özellikle atlı hekim tanrı Medaurus büyük saygı görürdü. Bazı kabileler, su kaynaklarının ve suların koruyucu tanrısı Bindus'u kutsardı. Ona nehir kaynaklarına sunaklar yapar ve onu sağ elinde kürek veya üç dişli yabayla tasvir ederlerdi.

Eski yazarlar Trakların Ares, Dionysos ve Artemis'e taptıklarını söyler, ancak bunlar Yunan tanrılarının aynısı değil, onlara benzeyen yerel tanrılardı.

Sözlük

kult – belirli ritüeller gerçekleştirerek bir tanrıya saygı gösterme.

Yıldırımların Efendisi Zeus, elinde yıldırımla

İlirlerin Silvan'ı, vahşi doğanın, ormanların ve tarlaların tanrısı

Trak atlısını tasvir eden bir levha

Makedon tanrıçası Athena Alkidemos bir sikke üzerinde

Daha fazla öğren...

Olimpiyat Oyunları

Antik çağda birçok tapınakta bir tanrıya onur vermek için atletizm oyunları düzenlenirdi. Bu tür oyunların en ünlüsü, her dört yılda bir düzenlenen Olimpiyat Oyunlarıydı ve ilk kez M.Ö. 776'da yapılmıştır. Oyunlar, Peloponez'deki Olimpia kentinde, tanrı Zeus'un en ünlü tapınağının bulunduğu yerde düzenlenirdi. Adını da bu yerden almıştır. Yalnızca erkekler katılırdı ve oyunlar süresince tüm savaşlar durdurulurdu. Yarışmalar beş gün sürerdi; kazananlar zeytin dallarından yapılmış taçlarla ödüllendirilir ve kahraman gibi yüceltilirdi. Günümüz Olimpiyat Oyunları bu geleneğin ilhamını taşır. Trakların Artemis'i, bereket tanrıçasıydı, Trakların Dionysos'u ise Sabazios olarak da bilinir ve yerin ve gökyüzünün efendisiydi. Trakya'da binlerce atlı figürlü levha bulunmuştur; bunlar tanrılara yerine getirilen dilekler için şükran olarak adanırdı.

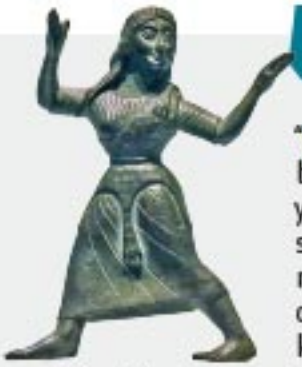
KÜLTLER VE GELENEKLER

Makedonlar doğa güçlerine saygı gösterirlerdi. Güneşi takılara, silahlara, kalkanlara ve kralların sikkelerine işlerlerdi. Nehirleri tanrı gibi görür ve onlara kurban sunarlardı. Kaynaklarda çeşitli Makedon gelenekleri anlatılır. Bir geleneğe göre düğünlerde ekmek pişirilir ve sonra bir mızrakla kesilirdi; çünkü demir bıçağın kötü ruhları kovduğuna inanılırdı. Yeni bir şehir kurulduğunda sınırları arpa unu ile işaretlenirdi; bu, şehrin birçok insanı besleyeceğinin bir işaretiydi.

İllirlerin kültleri de doğa güçleriyle bağlantılıydı. Kuzey kabilelerinde güneş özellikle kutsanırken, güneydekiler yılanı kutsardı. İllirler tapınaklar inşa eder ve tanrılara sunaklar koyarlardı. Bu sunaklara yiyecek, hayvanlar veya değerli eşyalar bırakırlardı.

Biliyor musun...

- tapınaklar eski Yunanistan'daki en önemli yapılar mıydı? En güzel örneklerden biri tanrıça Athena'ya adanan "Parthenon"dur. Yakınında, sütunları kadın biçiminde yapılmış olan ünlü "Erechteion" bulunur. Bu tapınaklar Atina Akropolü'ndeydi. Önemli kutsal alanlar arasında Olimpia'daki Zeus Tapınağı ve antik dünyanın yedi harikasından biri sayılan Efes'teki Artemis Tapınağı vardı.
- Herakles Yunan mitlerindeki en güçlü kahraman mıydı? Zeus'un oğluydu, ama bir ceza olarak "Herakles'in İşleri" denen on iki imkânsız görevi tamamlamak zorunda kaldı. Çeli□k gibi sert derisi olan bir aslanla dövüştü, rüzgâr gibi hızlı öfkeli bir geyiği yakaladı ve hatta kısa bir süre gökyüzünü bile taşıdı! Herakles cesur, zeki ve asla vazgeçmeyendi. Gücü ve kahramanlığı sayesinde öldükten sonra Olimpos Dağı'na yükseldi ve bir tanrı oldu.

Tetovo Menadı

Tarihi kişilikler

"Tetovo Menadı", 1933 yılında Tetovo'daki "Štipska" Caddesi'nde bulunmuş bronz bir kadın heykelciğidir. 9 santimetre yüksekliğindedir ve muhtemelen daha büyük bir kabın parçasıydı. Menadlar, şarap, bereket ve tiyatro tanrısı Dionysos'un sadık yoldaşlarıydı. Genellikle uzun pelerinler veya hayvan postları giymiş, başlarında sarmaşık çelenkleri ve ellerinde uzun değneklerle tanrıyı çeşitli danslar ve oyunlarla kutlarken tasvir edilirdi. Bu yüzden "Tetovo Menadı" da kolları havaya kalkmış, dans ediyormuş gibi gösterilmiştir. Antik Makedonya'da menadlara "klodonklar" veya "mimalonklar" denirdi.

ÖLÜM SONRASI HAYATA İNANIŞ

Antik Makedonlar, ölenlerin başka bir dünyada yaşamaya devam ettiğine inanırlardı. Askerler kılıç, mızrak ve zırhlarıyla gömülürdü, çünkü bunlara ölümden sonra da ihtiyaçları olacağı düşünülürdü. Kadınlar değerli altın takılarıyla gömülürdü. Mezarlarına yiyecekler ve kaplar konur, bunların gelecekteki şölenlerde onlara lazım olacağına inanılırdı.

İlirler de ölümden sonraki yaşama inanırlardı. Mezarlarına, yaşarken kullandıkları silahlar, takılar ve diğer eşyalar konurdu, çünkü bunların onlara ölümden sonra da yararlı olacağına inanılırdı. Traklar ise krallarını zengin hediyelerle, atlarla ve hatta savaş arabalarıyla gömerlerdi; bunların öteki dünyada onlara hizmet etmesi beklenirdi.

Makedon güneşi motifli altın mezar kutusu

Ohri yakınlarındaki Trebenište'de bulunmuş altın mezar maskesi

Düşün ve cevapla

1. Makedonlar neden Herakles'i kendi ataları olarak görmüşlerdir?
2. Sence insanlar neden ölümden sonraki hayata bu kadar güçlü bir şekilde inanmışlardır?

Aklında kalsın

- Eski Yunanlılar tanrıların Olimpos'ta yaşadığına ve insan özelliklerine sahip olduklarına inanırlardı. En yüce tanrı Zeus'tu.
- Makedonlar, İlirler ve Traklar da Yunan tanrılarına benzeyen kendi tanrılarına sahipti. Güneş ve nehirler gibi doğa güçlerine saygı gösterir, tapınaklar inşa eder ve adaklar sunarlardı. Ölümden sonraki hayata inanır ve mezarlara ölenler için eşyalar bırakırlardı.

IV.10 Bilim ve Kültür Merkezleri

KLASİK ANTİK ÇAĞDA KÜLTÜR

Eski Yunanların kültürü ve sanatı mitolojiyle yakından bağlantılıydı. En eski zamanlardan beri tanrıların ve kahramanların başarılarını anlatan şiirler söylenirdi. Bunlar dini törenlerde veya çeşitli şölenlerde icra edilirdi. Şiirler başlangıçta sözlü olarak aktarılır, daha sonra yazılmaya başlanırdı. Böylece edebi sanat ortaya çıktı. İlk önce epik ve lirik şiir görüldü, sonrasında ise trajedi, komedi ve nesir gelişti.

M.Ö. 5. yüzyılda halk önünde tiyatro oyunları sergilenmeye başlandı. Bunlar üzücü – trajediler ya da eğlenceli – komediler olabilirdi. En ünlü trajedileri Aiskhylos, Sophokles ve Euripides yazdı; komedileri ise Aristophanes yazdı. Tiyatrolar açık hava mekânlarıydı ve binlerce izleyici alabiliyordu.

Ünlü heykeltıraş Myron'un "Disk Atıcısı" (Diskobolos)

Eski Yunan'da ilk tarih eserleri de ortaya çıktı. "Tarihin babası" Herodotos Yunan-Pers Savaşları'nı anlattı, Thukydides ise Peloponez Savaşı'nı yazdı.

Yunan heykelleri sanatın en güzel eserleri arasında sayılır. En ünlü heykeltıraşlar Phidias, Myron ve Polykleitos'tu. Tanrıların, kahramanların ve Olimpiyat şampiyonlarının heykellerini yaparlardı. Phidias'ın en bilinen eserleri Olimpia'daki Zeus heykeli ve Atina Akropolü'ndeki Athena heykelidir. Heykeller bronz veya mermerden yapılırdı, ama Phidias

Sözlük

statü – taş, metal, ahşap veya başka bir malzemeden yapılmış, insan, hayvan veya bir nesneyi tasvir eden büyük figür.

mozole – önemli kişiler (krallar veya kahramanlar gibi) için inşa edilen büyük ve güzel mezar yapısı. İçinde ölenin bedeni korunur ve insanlar ona saygı sunmaya gelirler.

Trajik maskeler takan tiyatro oyuncuları

Biliyor musun...

... tiyatro oyuncuları abartılı yüz ifadelerine sahip büyük maskeler mi takarlardı? Bu maskeler, izleyicilerin oyuncuların duygularını uzaktan bile net bir şekilde görmelerine yardımcı olurdu. Ayrıca yalnızca erkekler oyunculuk yapabildiği için, maskeler onların kadın rolleri de oynamasını sağlardı.

Daha fazla öğren...

Hierion, Siraküza kentinin hükümdarı, değerli bir altın tacı vardı ama bunun saf altından mı yapıldığından yoksa kuyumcunun içine daha ucuz metaller katıp katmadığından emin değildi. Bu yüzden ünlü matematikçi **Arşimet**'e tacı zarar vermeden gerçeği bulmasını emretti. Arşimet düşünürken yıkanmaya karar verdi. Küvete girdiğinde suyun taştığını fark etti ve taşan suyun miktarının vücudunun hacmiyle aynı olduğunu anladı. Bu, tacı da aynı şekilde test edebileceği anlamına geliyordu: Aynı hacimde saf altın bir parça alıp ne kadar su taşıracağını görecek, sonra aynı işlemi taçla yapacaktı. Eğer taşan su miktarı aynıysa taç da saf altındı. Heyecanla Arşimet küvetten fırlayıp sokağa **"Eureka! Eureka!"** (Bulduuum! Bulduuum!) diye bağırarak koştu. O zamandan beri "Eureka!" ifadesi birinin harika bir fikir bulduğunda kullanılır.

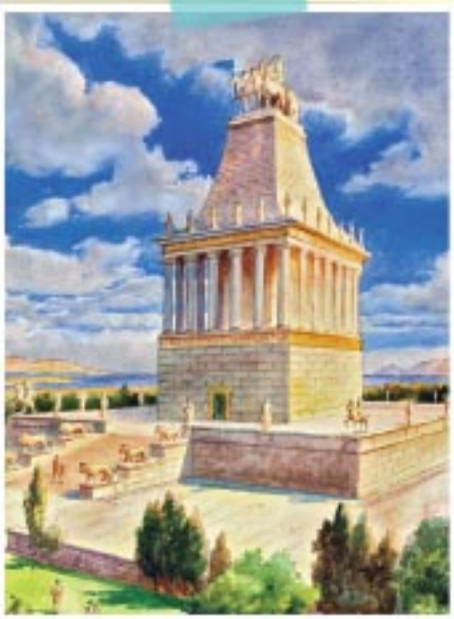

özel bir teknik kullanırdı. Heykellerin içi ağaçtan olur, derisi fildişinden yapılır, giysileri ise altın levhalarla kaplanırdı.

HELENİSTİK KÜLTÜR VE SANAT

Helenistik dönemde Makedon ve Yunan kültürü, Büyük İskender'in fethettiği doğu ülkelerinin kültürüyle birleşti. Başlıca merkezler İskenderiye, Pergamon, Antiokheia ve Efes şehirleriydi. Bu şehirlerde düzenli ve geniş caddeler, meydanlar, saraylar, tapınaklar ve tiyatrolar bulunurdu, su boruları on binlerce kişiye su sağlardı.

Bu dönem görkemli yapılarıyla ünlüdür ve bu yapılar dünya harikaları arasında sayılır. En ünlüsü, 120 metre yüksekliğindeki ve ışığı 60 kilometre uzaktan görülebilen İskenderiye Feneri'dir. Rodos limanının girişinde dev bir heykel olan **Rodos Heykeli** (Kolossos) bulunuyordu. Efes kentinde tanrıça Artemis'in görkemli tapınağı yer alırken, Halikarnas'ta Kral Mausolos'un ünlü mezarı olan **Mozole** vardı.

Halikarnas Mozolesi

Biliyor musun...

... bir sanatçının resimleri o kadar gerçekçiymiş ki kuşlar onları yemeye çalışırmış? Ressam Zeuxis, üzümleri öyle ustalıkla çizerdi ki kuşlar gelip taneleri gagalarlarmış!

Biliyor musun...

... matematikçi Pisagor'un sayıların evreni açıklayabileceğine inandığını biliyor musun? O ve takipçileri matematiğin sadece problemleri çözmek değil, her şeyi anlamanın anahtarı olduğunu düşünürdü. Dik üçgendeki üç kenarın ilişkisini anlatan ünlü teoremi bugün bile okullarda öğretiliyor.

BİLİM VE TEKNİĞİN GELİŞİMİ

Yunan filozofları ilk kez bitkiler ve hayvanlar, kara ve denizler, halklar, sayılar ve gezegenler üzerine düşünmeye başladılar. Felsefe, pek çok bilimin gelişmesini teşvik etti. Ünlü filozof Pisagor, antik dünyanın en iyi matematikçilerinden biriydi; "**filozof**" kavramını ilk o ortaya atmış ve bu kelime "bilgelik sevgisi" anlamına geliyordu. Doğanın yapısını inceleyen ve bilgi ile gerçeğe ulaşmaya çalışan insanlara bu ad verilmişti.

Felsefe, tıbbın gelişimini de etkiledi. Antik çağın en ünlü doktoru olan Koslu Hipokrat da felsefeyle ilgilenmişti. Matematik, fizik, coğrafya ve astronomi zamanla felsefeden ayrılarak bağımsız bilimler haline geldi. Hellenistik dönemde coğrafyacı Eratosthenes Dünya'nın çevresini ölçtü.

İskenderiye Kütüphanesi'nde tomarlarla dolu bir oda

Eski yazarların eserlerinden

Tüm şehir, atlılar ve arabalar için uygun caddelerle kesişiyor. En geniş iki caddesi, yüz adımdan fazla genişliğe sahip olup dik açıyla kesişir. Şehirde muhteşem kamu alanları ve toplam yüzölçümünün dörtte birini, hatta üçte birini kaplayan kraliyet sarayları vardır... Kraliyet yapılarının bir parçası da Müze'dir. Burada sütunlu bir gezinti alanı, toplantı salonu ve birlikte yemek yiyen bilginler için bir yemekhane bulunur. Yakınında "Sema" denilen, kralların mezarlarının ve Aleksandar'ın mezarının yer aldığı çevrili bir alan vardır. Büyük limanın girişinde, sağ tarafta ada ve Pharos Feneri, sol tarafta ise kayalık çıkıntı ve Kral'ın sarayının bulunduğu Lochias Burnu yer alır.

– Coğrafyacı Strabon, İskenderiye'yi böyle anlatır.

Astronom Hipparkhos

Tarihi kişilikler

Hipparkhos, Helenistik dünyanın en büyük astronomlarından biriydi. Yıldızları, Ay'ı ve Güneş'i incelemiş ve yüzlerce yıldızın konumunu kaydettiği ilk yıldız kataloğunu oluşturmuştur. Astronomi ve mühendislikte kullanılan matematiğin bir dalı olan **trigonometriyi** o icat etmiştir. En büyük keşiflerinden biri, Dünya'nın ekseninin zamanla yavaşça yer değiştirdiğini fark etmesidir. Ayrıca Hipparkhos, Ay'ın Dünya'dan uzaklığını kendi çağındaki diğer tüm bilim insanlarından daha hassas şekilde hesaplamayı başarmıştır.

matematikçi ve astronom Aristarkhos ise Dünya'nın Güneş etrafında döndüğünü öne sürdü. Matematikçi Arşimet ise cisimlerin hacmini hesapladı.

Helenistik krallar kültüre ve bilime büyük yatırımlar yapmışlardır. İskenderiye'de **"Müze"** adlı bir bilim kurumu açılmış ve burada dünyanın dört bir yanından bilim insanları çalışmıştır. Müze için yüz binlerce el yazmasıyla donatılmış bir kütüphane kurulmuştur. Bu, o zamana kadarki dünyanın bilgisinin toplandığı ünlü İskenderiye Kütüphanesi'ydi.

Araştır

İskenderiye Feneri ya da Rodos Heykeli'nin bir resmini veya rekonstrüksiyonunu bul. Sence bu yapılar neden antik dünyanın yedi harikası arasında sayılıyor?

Düşün ve cevapla

1. Kendini Phidias gibi bir heykeltıraş olarak hayal et – kimi yontardın ve neden?
2. Antik dünyanın yedi harikasından birini ziyaret edebilseydin hangisini seçerdin? Neden?
3. Bugünün bilimi hangi konularda hâlâ eski çağların bilgisine dayanıyor?
4. Antik bilim insanlarının teknoloji olmadan doğayı ve çevreyi incelemesinden ne öğrenebiliriz?
5. Zaman yolculuğu yapabilseydin İskenderiye Müzesi'nde bir gün nasıl geçerdi?

Aklında kalsın

- Eski Yunanlılar mitolojiyle bağlantılı birçok sanatsal ve edebi eser yaratmıştır. Helenistik dönemde Makedon ve Yunan kültürü, doğu ülkelerinin kültürleriyle birleşmiştir.
- İskenderiye'deki büyük deniz feneri ve Rodos Heykeli mimarlık harikalarıydı. Yunan filozofları matematiğin, astronominin ve tıbbın temellerini atmıştır. İskenderiye'de binlerce kitap ve el yazması içeren ünlü bir kütüphane kurulmuştur.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

IV.1. Avrupa'daki En Eski Krallıklar

1. Knossos Sarayı neye benziyordu, tarif et.
2. Girit uygarlığı Avrupa tarihi için neden önemlidir?
3. Miken şehir-krallıkları nasıl görünüyordu?
4. Truva Savaşı'ndaki olayları anlatan edebi eserler hangileridir?
5. Sence neden Homeros'a tarihçi demiyoruz?
6. Sence Truva Savaşı'nın en olası nedeni nedir?

IV.2. Yunan Polislerinin Dünyası

1. "Polis" terimi ne anlama gelir?
2. Sparta'yı yöneten en önemli kurumlar hangileriydi?
3. Gerousia'nın Sparta'daki rolünü açıkla.
4. Neden Spartalı ordu tüm Yunanistan'daki en güçlü ordu sayılıyordu?
5. Atina'yı ilk demokrasi olarak adlandırabilir miyiz? Gerekçelendir.
6. Peloponez Savaşı'nı kim kazandı? Açıkla.

IV.3. Makedonya Krallığı

1. Makedon kabilelerinin birleşmesi ne zaman başladı?
2. İlk Makedon hanedanı neden Argeadlar olarak adlandırılır?
3. Kral Perdikkas II devleti nasıl korumayı başardı?
4. Makedon falanksı nedir ve neden önemliydi?
5. Kral Filip II hangi reformları yaptı? Ordusu nasıldı?
6. Filip II'nin ölümünden sonra Pers seferine ne oldu?

IV.4. İllerler ve Krallıkları

1. Önemli İllir kabilelerini say. Hangileri Adriyatik kıyısında, hangileri Makedonya yakınlarındaki iç bölgede yaşıyordu?
2. İllir ittifakları nasıl organize edilmişti?
3. Agron ve Teuta'nın başkenti neredeydi? Bugün hangi şehir?
4. Roma ile yapılan iki İllir savaşı nasıl sona erdi?
5. Gentius neden Perseus'a karşı Roma'ya katıldı?

IV.5. Traklar ve Odrys Krallığı

1. Yunanlarla yapılan ticaret Trak toplumunun gelişiminde nasıl bir rol oynadı?
2. Seuthopolis şehri Traklar için neden önemliydi?
3. Odrys Krallığı'nın kurucusu kimdi?
4. Kral Kotys I iktidarını nasıl güçlendirdi?
5. Sen Kotys I'in yerinde olsan halktan tahıl toplar mıydın, toplamaz mıydın?
6. Sence Traklar daha birleşik olsalardı bağımsızlıklarını koruyabilirler miydi?

IV.6 Büyük İskender Dönemi

1. Büyük İskender'in öğretmeni kimdi ve ona ne öğretmişti?
2. Yetiştiği ortam ve aldığı eğitim İskender'in karakterini nasıl etkilemişti?
3. İskender Perslerle savaşa hangi yıl başladı ve kazandığı ilk savaşın adı neydi?
4. Mısırlılar İskender'i nasıl karşıladı? İskenderiye kentini neden kurdu?
5. Gaugamela Savaşı neden İskender'in en önemli zaferi sayılır?
6. "Burada İskender durdu" yazılı sütun neyi simgeliyor?
7. İskender fethettiği halklara ve onların geleneklerine nasıl davranıyordu?
8. III. Aleksandar neden "Büyük" lakabını aldı?

IV.7 İskender'in Mirasçıları

1. İskender öldükten sonra devletin yönetimi neden diadokhlara bırakıldı?
2. Makedonya ile Roma arasında düşmanlıklar nasıl başladı?
3. Perseus neden Roma ile savaşı önlemeye çalıştı ve sonu nasıl oldu?
4. Pompeius Seleukosların kaderinde nasıl bir rol oynadı?
5. Kleopatra neden Marcus Antonius ile evlenmeye karar verdi?
6. Kleopatra'nın ölümü neden Helenistik krallıkların sonu sayılır?

IV.8 Eski Çağda Balkan Toplumları

1. Agora Yunan polislerinde günlük yaşamda nasıl bir rol oynardı?
2. Yunan kolonizasyonu komşu halklar üzerinde ne gibi etkiler bıraktı?
3. Arkeolojik bulgulara göre bir İlir şehri nasıl görünüyordu?
4. Traklar çocukluktan itibaren hangi kültürel alışkanlıkları geliştiriyordu?
5. Sence Makedonlar, İlirler ve Trakların günlük yaşamında ortak ve farklı yönler nelerdi?

IV.9 Antik Tanrıların Dünyası

1. Yunanların ve Makedonların en yüce tanrısı kimdi?
2. Titanlar ile tanrılar arasındaki fark nedir?
3. Makedonlar neden Heraklesi kutlardı ve o onlar için neyi simgeliyordu?
4. Traklar tanrılarına nasıl davranırlardı?
5. Makedonların dine bağlı geleneklerinden bazıları nelerdi?
6. Antik halkların ölümden sonraki hayata neden bu kadar güçlü bir şekilde inandığını değerlendir.

IV.10 Bilim ve Kültür Merkezleri

1. Eski Yunan tiyatrosu nasıldı? Kimler oyunları izleyebilirdi?
2. Herodotos ve Thukydides kimdir ve neyle ünlüdürler?
3. Felsefe bilimin gelişimini nasıl etkilemiştir?
4. Hangi antik bilim insanları önemli keşifler yaptı ve neler keşfettiler?
5. İskenderiye Kütüphanesi bilimin tarihi açısından neden önemlidir?

TARİH KONU V

ESKİ ROMA

Giriş

Roma, küçük bir şehir-devletten Avrupa'yı, Asya'nın ve Afrika'nın bazı bölümlerini birleştiren güçlü bir imparatorluğa dönüşen en önemli antik merkezlerden biridir. Organizasyonu, hukuku ve kültürel başarıları aracılığıyla Roma, modern medeniyetin temelini atmıştır. Roma hukuku, mühendisliği ve mimarisi hâlâ insan ilerlemesinin bir örneğidir. Roma Cumhuriyeti'nden İmparatorluk'a kadar Roma'nın tarihi dramatik olaylar, büyük fetihler ve çöküşlerle doludur ve Avrupa ile dünya tarihi üzerinde kalıcı bir iz bırakmıştır. Roma uygarlığını anlamak, bugünkü dünyayı anlamanın anahtarıdır.

İÇERİKLER

- V.1. Eski Roma
- V.2. Roma İmparatorluğu
- V.3. Roma Toplumu
- V.4. Roma'da Günlük Yaşam
- V.5. Roma Kültürü ve Sanatı
- V.6. Roma Döneminde Din
- V.7. Hristiyanlığın Ortaya Çıkışı
- Öğrendiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ Roma devletinin oluşumunu ve yayılmasını, antik çağdaki devlet örgütlenmesini ve yönetimini açıklamak;
- ✓ Roma'nın Balkanlar'da, Afrika'da, Avrupa'da ve Asya'da toprak genişlemesi için yaptığı savaşları açıklamak;
- ✓ Eski Roma'nın toplumsal yapısını, ekonomisini ve günlük yaşamını karşılaştırmak ve açıklamak;
- ✓ Eski Romalıların kültürel, bilimsel ve teknolojik başarılarını tanımlamak ve bunların modern toplum üzerindeki etkisini fark etmek;
- ✓ Roma İmparatorluğu'nun İllirikum, Makedonya ve Trakya'daki Roma eyaletlerinde yaşayan insanların hayatı üzerindeki etkisini açıklamak;
- ✓ Romalıların inanç ve dinlerini açıklamak ve karşılaştırmak;
- ✓ Hristiyanlığın ortaya çıkışını ve yayılmasını, insanların yaşamı üzerindeki etkisini açıklamak;

...ve Roma İmparatorluğu'nun kültürel mirasını, dünya kültürel mirasının bir parçası olarak takdir etme becerisi geliştireceksin.

V.1. Eski Roma

ESKİ ROMA'NIN BAŞLANGICI

Apenin Yarımadası ılıman bir iklime ve tarım ile hayvancılığa elverişli bir toprağa sahipti, bu yüzden Antik Çağ'da birçok kabilenin yurdu olmuştu. En bilinenleri Latinler, Osklar ve Umbrilerdi. Güneyde çok sayıda Yunan kolonisi bulunuyordu. Latinlerin kuzeyinde ise Etrüskler yaşıyordu. Onlar güçlü surlarla çevrili kentlere, kendi yazılarına ve gelişmiş bir kültüre sahipti.

Roma kenti MÖ 753 yılında Tiber Nehri kıyısında, Latinlerle Etrüsklerin sınırında kurulmuştu. Bu nedenle kent, daha başından itibaren güçlü bir Etrüsk etkisine açık kalmıştı. Kaynaklara göre, Roma'nın en eski döneminde yedi kral hüküm sürmüştü. Bunlar en yüksek yetkiye sahipti ama soylularla birlikte yönetiyorlardı. İlk kral Roma'nın kurucusu Romulus'tu. Onun döneminde başlıca devlet organları kurulmuştu. Son üç kral Etrüsk kökenliydi. Onların zamanında ilk büyük inşaat faaliyetleri gerçekleştirilmişti – Capitol Tepesi'nde büyük bir tapınak inşa edilmiş ve ilk kanalizasyon sistemi yapılmıştı. Ancak son kral kibirli ve keyfi bir şekilde hüküm sürdüğünden MÖ 509 yılında Romalılar onu tahttan indirip sürgüne göndermişti. Krallık yönetimi Cumhuriyetle değiştirilmişti.

ROMA CUMHURİYETİ

En yüksek devlet organı, bütün Roma vatandaşlarının yer aldığı Halk Meclisi olmuştu. Vatandaşlar burada yasaları oyluyor, savaş ilan ediyor, barış antlaşmaları yapıyor ve "**magistratlar**" denen devlet memurlarını

Roma Senatosu'nun toplandığı bina.

Sözlük

Magistratlar – Roma'da Halk Meclisi tarafından seçilen devlet memurları.

konsüller – Cumhuriyet döneminin en önemli magistratları; her yıl iki kişi seçilirdi.

legion (lejyon) – Roma ordusundaki büyük askerî birlik.

Brutus'un Büstü, Roma Cumhuriyeti'nin kurucusu

"Lapis Niger", şimdiye kadar keşfedilmiş en eski Roma yazıtı

Jül Sezar

Tarihi kişilikler

Jül Sezar, antik çağın en büyük ve en ünlü komutanlarından biriydi. Tarihte, birçok askerî başarısıyla hatırlanmıştır. On yıl süren savaşların ardından, tüm Galya'yı (bugünkü Fransa) fethedip boyun eğdirmeyi başarmıştır; bu başarıyı bir kitapta da anlatmıştır. Sezar, Ren Nehri'ni geçen ilk Romalı komutan ve Britanya'ya giren ilk kişi olmuştur.

M.Ö. 45 yılında, Sezar iç savaşta zafer kazanmış ve Roma'daki en güçlü kişi hâline gelmiştir. Yeni yasalar getirmiş, askerlere toprak vermiş ve bugün hâlâ kullandığımız takvimi oluşturmuştur. Halk onu sevmiştir, ancak bazı senatörler onun çok fazla güce sahip olduğundan ve kral olmak istediğinden korkmuşlardır. M.Ö. 44 yılının 15 Mart günü, "Mart İdusu" olarak bilinen günde, aralarında dostu Brutus'un da bulunduğu bir grup senatör, onu Senato'da bıçaklayarak öldürmüştür.

Sezar aynı zamanda mükemmel bir hatip ve yazardı. Galya Savaşı Üzerine Notlar ve İç Savaş Üzerine Notlar adlı eserleri günümüze ulaşmıştır. Bu eserler, bu dönemin incelenmesinde önemli kaynaklardır.

Roma Forumu, kentin siyasi ve ekonomik merkezi

Sözlük

Senato – Roma'daki en güçlü organ, eski yüksek memurlar ve devletin en zengin insanlarından oluşmuştur.

Eyalet – boyun eğdirilmiş bir devletin yerine oluşturulan bölgesel birim; eyaletler, Roma'dan gönderilen valiler tarafından yönetilmiştir.

seçiyorlardı. En önemli yüksek memurlar her yıl seçilen iki konsül olmuştur. Onlar en yüksek sivil ve askerî yetkiye sahip olmuşlardır. Eski yüksek memurlar ve devletin en güçlü bireyleri **Senato** üyeleri olmuşlardır. Senato, günlük yönetimden ve en önemli kararların alınmasından sorumlu olmuştur.

Silah taşıyabilecek durumda olan ve yeterli mal varlığına sahip tüm vatandaşlar orduya hizmet etmiştir. Ordu birliklere ayrılmış, bu birliklere **lejyon** denmiştir. Roma Cumhuriyeti döneminde bir lejyon yaklaşık 4200 lejyonerden oluşmuştur. Romalılar esas olarak sayıca çok ve iyi eğitilmiş piyadelere dayanmış, süvariler ise daha az sayıda olmuştur.

Romalıların güçlü ve kalabalık bir orduya sahip olmaları gerekmiştir, çünkü komşularıyla sürekli savaş hâlinde olmuşlardır. Kuruluşunun ilk yüzyıllarında Roma çok önemli zaferler elde etmiştir – önce Latinlere, sonra çevredeki Etrüsk şehirlerine ve en sonunda da üç savaş yürüttükleri Samnitlere karşı.

İtalya'daki son meydan okuma, yardım çağırdığı Epir Kralı Pyrrhos'un desteğiyle Yunan şehri Tarent'ten gelmiştir. Birkaç kez yenilgiye uğramış olsalar da sonunda Romalılar zafer kazanmayı başarmış ve böylece tüm İtalya'ya hükmetmişlerdir.

ROMA DEVLETİNİN GENİŞLEMESİ (YAYILMASI)

Roma, İtalya'daki yenilgiye uğrattığı düşmanları boyunduruk altına almamış, bunun yerine onlarla ittifak antlaşmaları yapmış ve Roma ordusu için asker istemiştir. Böylece Romalılar büyük bir ordu toplamış ve Akdeniz'deki büyük güçlerle karşılaşmaya hazır hâle gelmişlerdir.

Romalıların en büyük rakibi, bugünkü Tunus kıyısındaki Kartaca şehri olmuştur. Romalılar, Kartaca'ya karşı **"Pön Savaşları"** adıyla bilinen üç savaş yapmışlardır.

En zorlu olanı, Kartacalıların cesur komutanı Hannibal'ın yönettiği İkinci Pön Savaşı olmuştur. Hannibal İtalya'ya girmiş ve birçok savaşta Romalıları yenmeyi başarmıştır. Ancak buna rağmen Roma savaşı sürdürmüştür. Sonunda, Romalı komutan Scipio Afrika'yı işgal etmiş ve Zama denilen yerde yapılan bir savaşta Hannibal'ı yenmiştir. Böylece Romalılar Batı Akdeniz'in hâkimi olmuşlardır.

İkinci Pön Savaşı'ndaki yenilgiden sonra, Kartaca artık Roma için bir tehdit oluşturmamış, fakat hâlâ önemli bir ticaret gücü olarak kalmıştır. Bu nedenle Romalılar şehri yok etmeye karar vermiştir. Üç yıl süren bir kuşatmanın ardından, M.Ö. 146 yılında Kartaca'yı ele geçirip tamamen yıkmışlardır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, aynı dönemde Romalılar doğuda da fetihlere başlamıştır; M.Ö. 2. yüzyılın

Fethedilen Kartaca gemilerinin gagalarının yer aldığı Duilius Zafer Sütunu'nun reprodüksiyonu (yeniden yapılandırılması).

Roma'nın en korkulan düşmanı, Kartacalı komutan Hannibal

M.Ö. 1. Yüzyılın ortalarında Cumhuriyet'in toprakları.

Daha fazla öğren...

Romalı dişi kurt, Romulus ve Remus'u emziriyor.

Bir efsaneye göre, Truva'nın düşüşünden sonra Truvalı kahraman Aeneas Latium bölgesine yerleşmiş ve oradaki kralın kızıyla evlenmiştir. Onun oğlu Ascanius, Latinlerin en önemli şehri olan Alba Longa'yı kurmuştur. Uzun yıllar sonra, orada Amulius adlı biri iktidara gelmiş ve kardeşi Numitor'un tahtını elinden almıştır. Numitor'un kızı bir rahibe olmak zorunda kalmış ve evlenmesine izin verilmemiştir. Ancak yine de Mars adlı tanrıdan ikiz çocuklar doğurmuştur: **Romulus ve Remus.**
Amulius çocukların öldürülmesini emretmiştir, fakat hizmetkârlar onlara acımış ve beşiği Tiber Nehri'ne bırakmışlardır. Beşik bir şekilde kıyıya ulaşmıştır. O anda bir dişi kurt ortaya çıkmış, bebekleri emzirmiş, ardından bir çoban onları bulup kurtarmıştır. Çocuklar büyüdüklerinde, dedeleri Numitor'a tahtını geri vermişlerdir. Kurt tarafından kurtarıldıkları yerin yakınında yeni bir şehir kurmaya karar vermişlerdir. Ancak şehir kurma sırasında kardeşler tartışmış, Romulus Remus'u öldürmüştür. Romulus, 21 Nisan M.Ö. 753 tarihinde Roma'yı tek başına kurmuştur.

sonuna gelindiğinde, Roma devleti üç kıtaya yayılmıştır. M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda fethedilen topraklar eyalet ilan edilmiştir. Eyaletlerin doğal zenginlikleri artık Roma'ya ait olmuş, halk ise vergi ödemek zorunda kalmıştır. En yüksek askerî ve sivil yetki, Roma'dan gönderilen eyalet valisinin elinde olmuştur. Çoğu vali yalnızca eyaletleri sömürmekle ve kişisel zenginleşmeyle ilgilenmiştir. Cumhuriyet döneminde Romalılar, eyalet halkının yaşamını iyileştirmek için pek bir şey yapmamıştır. Roma yönetimi büyük bir hoşnutsuzluk yaratmış, bazen isyanlara bile neden olmuştur.

CUMHURİYETİN KRİZİ

Çok sayıda başarı ve büyük fetihler, Roma Cumhuriyeti'ne sorunlar da getirmiştir. Devlet organları, Roma küçük bir şehir devleti iken kurulmuştu; artık büyük bir devleti yönetmeye uygun değillerdi. Ekonomi zayıflamaya başlamış, Romalılarla eşit haklar talep eden İtalyalı müttefiklerle savaş çıkmıştır. Cumhuriyetin son yüzyılı sürekli sarsıntılar ve iç mücadelelerle geçmiştir.

Bu durumu, Roma'da iktidar mücadelesi veren birkaç hırslı komutan kendi lehine kullanmıştır. Bunların en başarılısı, rakiplerini yenen ve Roma'nın ömür boyu diktatörü olan Jül Sezar olmuştur. Ancak o da kısa süre sonra siyasi rakipleri tarafından öldürülmüştür.

Aklında kalsın

- **Roma, M.Ö. 753 yılında kurulmuş, M.Ö. 509 yılında ise krallıktan çıkarak Cumhuriyet hâline gelmiştir; bu sistemde vatandaşlar yasaları oylamış ve görevlileri seçmişlerdir. Lejyonlar hâlinde örgütlenmiş güçlü bir orduyla Roma, üç Pön Savaşı'nı kazanmış ve Akdeniz'deki en güçlü güç olmuştur. Fethedilen topraklar eyaletlere dönüştürülmüş, ancak kötü yönetim nedeniyle iç krizler ortaya çıkmıştır. Jül Sezar diktatör olmuş, fakat siyasi hoşnutsuzluk nedeniyle öldürülmüştür.**

V.2. Roma İmparatorluğu

ROMA İMPARATORLUĞUNUN DOĞUŞU

Jül Sezar'ın öldürülmesinden sonra yeni savaşlar başlamıştır. Bu savaşların galibi, Sezar'ın yeğeni Oktavian Augustus olmuştur. Augustus, M.Ö. 27 yılından M.S. 14 yılına kadar hüküm sürmüştür. Cumhuriyet kurumlarını kaldırmamış ve yeni bir unvan almamış, kendisini devletin birinci kişisi olarak göstermiştir; oysa Cumhuriyet'in yasaları ve devlet organları hâlâ geçerliydi. Bu nedenle onun oluşturduğu yönetime "**prenslik**", yani devletin ilk kişisinin (**princeps**) yönetimi denmiştir. Prenslik sistemi yaklaşık üç yüz yıl boyunca sürmüştür.

İMPARATORLUĞUN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

Augustus, Roma tarihinin en büyük fatihi olmuştur. Onun döneminde Mısır, Balkan Yarımadası ve birçok başka toprak fethedilmiştir. Onu izleyen imparatorlar ise yalnızca devletin sınırlarını savunmakla yetinmişlerdir; bu sınırlar Ren, Tuna ve Fırat nehirlerinin akışını takip etmiştir.

İstisnalar imparatorlar Claudius ve Trajan olmuştur. Claudius, Britanya'nın büyük bir bölümünü ele geçirmeyi başarmış; Trajan ise Dakya'yı ve Mezopotamya'nın bazı bölgelerini fethetmiştir. Trajan döneminde İmparatorluk, toprak bakımından en geniş sınırlarına ulaşmıştır.

İmparatorluğun ilk iki yüzyılı barış, istikrar ve ilerleme dönemi olmuştur. Bu durum, Cumhuriyet dönemine kıyasla artık daha iyi yönetilen eyaletler için de geçerli

İlk Roma imparatoru, Oktavian Augustus.

Britanya'nın fethi onuruna yapılmış olan Claudius'un Zafer Takı'ndan bir rölyef.

Tarihi kişilikler

Aurelian

III. yüzyılda Roma İmparatorluğu büyük bir krize girmiş ve dağılacak gibi görünmüştür. Bazı topraklar ayrılmış, bazıları ise barbarlar tarafından istila edilmiştir. Neyse ki, 270 yılında dönemin en yetenekli komutanı **Aurelian** iktidara gelmiştir. Önce Balkanları ve sınırları istila eden kabileleri yenmiş, ardından doğudaki eyaletleri geri almış, son olarak da Galya'daki isyancıları mağlup ederek İmparatorluğu tamamen birleştirmiştir. Bu başarılarından dolayı kendisine "Dünyanın Yeniden Kurucusu" unvanı verilmiştir. Aurelian, görevini kötüye kullanan memurları sert bir şekilde cezalandırmıştır. Bazı memurlar, yakalanmaktan korkarak komplo kurmuş ve onu 275 yılında öldürmüşlerdir.

olmuştur. Her eyalette büyük şehirler bulunmuş, gelişmiş kent yaşamı Roma devletinin temeli olmuştur.

Ancak M.S. 3. yüzyılda İmparatorluk büyük bir krize girmiştir. Barbar kabilelerin saldırıları sıklaşmış, şehirler ise iç sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Sınırlar zayıflamış, birçok

Trajan Sütunu'ndan bir detay: Romalılar ile Daklar arasındaki bir savaşın tasviri.

M.S. 2. Yüzyılda, Roma İmparatorluğu.

Biliyor musun...

- Augustus döneminden itibaren Roma, daimî ve profesyonel bir orduya sahip olmuştur. Lejyonerler maaş almış ve yirmi yıl boyunca orduda hizmet etmişlerdir. Askerlik hizmetini tamamladıktan sonra ya toprak ya da daha büyük miktarda para almışlardır.
- Prenslik döneminde, imparator ile Senato eyalet yönetimini paylaşmıştır. İmparatorun yönettiği eyaletlere "imparatorluk eyaletleri", Senato'nun yönettiklerine ise "senato eyaletleri" denmiştir. Tüm Roma lejyonları imparatorluk eyaletlerine yerleştirilmiş, böylece imparator Roma ordusu üzerinde tam denetime sahip olmuştur.

Daha fazla öğren...

Romalılar, sınırlarında bulunan **kabilelerle** sürekli savaş hâlindeydi. Bu kabileler başlangıçta eyaletleri yağmalayıp geri çekiliyorlardı, ancak daha sonra doğudan gelen diğer kavimlerin baskısıyla eyaletlere kalıcı olarak yerleşmeye başlamışlardı. Bu durum, nüfusunu ve kaynaklarını kaybeden devlet için son derece tehlikeliydi. Devlet, savaşçı göçmenlerin bu akınıyla baş etmekte zorlanıyordu. M.S. 5. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Batı İmparatorluğu'na ait tüm eyaletler Germen kavimlerinin eline geçmişti. Britanya'ya Anglosaksonlar, Fransa'ya Franklar, İspanya'ya Vizigotlar, Afrika'ya ise Vandallar yerleşmişti. Bu kaderden İtalya da kurtulamamıştır. Son imparatorun tahttan indirilmesinden on yıl kadar sonra, İtalya'ya Ostrogotlar girmiş ve burada kendi krallıklarını kurmuşlardır.

eyalete barbar kabileler girmiş ve bazı topraklar İmparatorluktan ayrılmıştır.

DOMİNAT

İşler ancak M.S. 3. yüzyılın sonlarına doğru, Diocletian'ın iktidara gelmesiyle düzelmeye başlamıştır. Diocletian, devleti köklü reformlarla tamamen yeniden düzenlemiştir. Hükümdar artık tüm tebaası üzerinde mutlak egemen bir efendi olarak görülmüş ve bir tanrı gibi saygı görmüştür. Bu nedenle bu sisteme, Latince "efendi" anlamına gelen **dominus** kelimesinden türeyen **dominatus** (düzen), yani **dominant (baskın) yönetim** denmiştir.

Bugünkü Split'te, Salona yakınlarında, Diocletianus'un Sarayı.

Eski yazarların eserlerinden

"Hunlar, yemeklerinde ne kızartmayı bilirler ne de baharatı. Asla saban kullanmazlar; ne evlerde ne de kulübelerde yaşarlar. Sürekli ormanlarda ve dağlarda dolaşır, durmadan yer değiştirirler; daha doğrusu – bir yerleşimleri yoktur. Çocukluktan itibaren her türlü zorluğa alışkındırlar: soğuk, açlık ve susuzluk. Bu göç sırasında, sürüleri onları takip eder ve ailelerinin bulunduğu arabaları çeker."

– Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus'un Hunları betimlemesi

Biliyor musun...

- Roma İmparatoru Neron'un devletten çok şiir ve sanatla ilgilendiği doğru mudur? Sık sık şiir okumaları düzenlemiş, kendisi de şiir yarışmalarına katılmıştır. Romalılar bu tür bir davranışı bir hükümdara yakışır bulmamışlardır. Roma'da büyük yangın çıktığında, yangını söndürmeye yardım etmek yerine Neron'un Truva'nın düşüşüyle ilgili bir şarkı söylediği söylentisi yayılmıştır.
- Diocletian dönemine gelindiğinde, devleti yönetmek öylesine zor hâle gelmişti ki, o üç ortak yönetici daha almıştır? Bu yönetim biçimine "dört yönetici sistemi" ya da "tetrarşi" denir. Diocletian'dan sonra gelen yöneticiler kısa sürede birbirleriyle savaşmaya başlamış, böylece devleti dört kişiyle yönetme girişimi başarısız olmuştur.

Diocletian'ın tahttan çekilmesinin ardından, hemen yeni iktidar mücadeleleri başlamıştır. Bu mücadeleler, İmparatorluğun tek hâkimi hâline gelen Konstantin I'in zaferiyle sona ermiştir. Konstantin reformlara devam etmiş ve dominat yönetim biçimini daha da geliştirmiştir.

Onun en önemli kararlarından biri, Yunan kolonisi Byzantion'un bulunduğu yere yeni bir şehir kurmak olmuştur. Şehre Konstantinopolis adını vermiş ve M.S. 330 yılında kurmuştur. Zamanla şehir büyümüş ve gelişmiş, 5. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur.

Златна монета на Теодосиј I, последниот цар кој владеел со целата држава

Düşün ve cevapla

1. Romalılar, bu kadar büyük bir devlette iki yüzyıl boyunca barışı ve istikrarı nasıl korumayı başardılar?

Aklında kalsın

- Roma İmparatorluğu, Cumhuriyet kurumlarını koruyarak ilk kişi (princeps) olarak hüküm süren Oktavian Augustus tarafından kurulmuştur.
- Augustus ve Trajan dönemlerinde İmparatorluk en geniş sınırlarına ulaşmıştır. İlk iki yüzyıl istikrar getirmiş, ancak 3. yüzyılda büyük bir kriz ortaya çıkmıştır.
- Diocletian, hükümdarın mutlak efendi olduğu yeni bir yönetim biçimi – dominat – getirmiştir.
- Konstantin I, Konstantinopolis'i kurmuş ve bu şehir, Doğu İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Batı İmparatorluğu 476 yılında yıkılmış, ancak Doğu İmparatorluğu bin yıl daha varlığını sürdürmüştür.

V.3. Roma toplumu

TOPLUMSAL TABAKALAR

Roma devletinde vatandaşlar **patriciler** ve **plebler** olarak ikiye ayrılmıştı. Patriciler, krallık döneminden kalma eski aristokrasiyi temsil ediyordu. Cumhuriyet kurulduğunda, tüm siyasi ve dini görevleri onlar ele geçirmişti. Geri kalan vatandaşlar ise pleblerden oluşuyordu. Cumhuriyetin ilk yüzyılları bu iki tabaka arasındaki mücadelelerle dolu geçti. Daha zengin plebler en yüksek siyasi görevlere erişmeye çalışırken, yoksul olanlar ise malî durumlarının iyileştirilmesini ve haklarının korunmasını istiyordu. Siyasi mücadele, M.Ö. 3. yüzyılın başlarında sona erdi. Plebler, tüm dini ve siyasi görevlere erişim hakkı elde ettiler, ancak yoksulları ilgilendiren ekonomik sorun, Cumhuriyetin sonuna kadar tam olarak çözülmedi.

Devlet genişledikçe, vatandaşlık hakkına sahip olanlarla yabancı sayılanlar arasında bir ayrım ortaya çıktı. Bu ayrım özellikle İtalya'daki müttefik halklar arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı; onlar Roma'ya savaş ilan ettiler. Savaşın sonunda, bu halklar Roma vatandaşlığı hakkını elde etti. Devletin diğer tüm özgür sakinleri ise bu hakkı ancak M.S. 212 yılında alabildi.

İmparatorluk döneminde ise halk **"asil"** ve **"aşağı sınıf"** olarak ikiye ayrıldı. Asil sınıfa Roma'daki ve eyaletlerdeki soylular, imparatorluk memurları ve askerî komutanlar dâhildi. Onlar, alt sınıftakilere tanınmayan çeşitli ekonomik ve hukuki ayrıcalıklara sahipti. Bu tür bir ayrım, İmparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir.

Sözlük

Patriciler – eski Roma aristokrasisinin üyeleri; bir dönem boyunca Cumhuriyet'teki tüm siyasi ve dini görevleri kontrol etmişlerdir.

İtalyan isyancılara ait bir madeni para; Roma vatandaşlık hakkı talep eden bu isyancılar tarafından basılmıştır. Üzerinde, İtalyan boğasının Roma'nın dişi kurdunu mızrakladığı bir sahne tasvir edilmiştir.

İmparator Caracalla, M.S. 212 yılında İmparatorluğun tüm özgür sakinlerine vatandaşlık hakkı vermiştir.

Bir patrici ailesinde iki cariye, hanımlarına hizmet ediyor.

Tarihi kişilikler

Marcus Crassus (Mark Krass)

Marcus Crassus (Mark Krass). Geç Cumhuriyet döneminin en güçlü ve en zengin kişilerinden biriydi. Serveti 229 ton gümüş olarak tahmin edilmiştir! Servetinin büyük bir kısmını, öldürülen ya da sürgüne gönderilen siyasi rakiplerinin mülklerini ucuza satın alıp, bunları onardıktan sonra yüksek fiyatlara satarak elde etmiştir. Kendisinin söylediğine göre, yalnızca birkaç Roma lejyonunu kendi başına donatıp besleyebilen kişi gerçekten zengindir. Spartaküs isyanını acımasızca bastırmasıyla ün kazanmış, bu sırada tam 6.000 esir köleyi çarmıha gerdirmiştir. Ancak daha sonra talihi dönmüş. Partlara karşı yürüttüğü savaşta yenilmiş ve öldürülmüştür. Geleneğe göre, Partlar onun ölçüsüz açgözlülüğünü cezalandırmak için ağzına eritilmiş altın dökmüşlerdir.

ROMA'DA KÖLELİK

Roma'da köleler en eski dönemlerden beri vardı, ancak büyük fetih savaşlarından sonra sayıları önemli ölçüde artmıştır. Hayatları zorluydu ve en ağır, en tehlikeli işlerde kullanılmışlardır. Hiçbir hakları yoktu ve efendilerinin merhametine bağlıydılar. Bir Roma yazarı, kölelere bakmaktansa onları ölene kadar çalıştırıp yenileriyle değiştirmeyi daha ucuz bulduğunu bile söylemiştir.

Romalı kölelerin bağlanmasında kullanılan zincirler.

Bu nedenle köleler sık sık isyan etmişlerdir. En ünlü isyan, M.Ö. 1. yüzyılda gerçekleşen ve güçlükle bastırılan Spartaküs isyanı olmuştur. İmparatorluk döneminde durum bir miktar iyileşmiş, köleler az da olsa yasal koruma kazanmışlardır. Ancak buna rağmen durumları hâlâ zordu.

Ev işlerinde yaşayan ve çalışan köleler daha iyi koşullara sahipti; özellikle öğretmenler ve doktorlar yüksek değer görmüşlerdir. Onlar sık sık efendileri tarafından özgür bırakılmışlardır. Bu kişilere **azatlılar** denirdi.

İki köle bir şölen sırasında şarap servis ediyor.

Biliyor musun...

... durumlarından memnun olmayan plebler, birkaç kez Roma'yı terk edip kendi şehirlerini kurmakla tehdit etmişler midir? Bu durum karşısında korkuya kapılan patriciler, plebleri Roma'ya geri dönmeye ikna edebilmek için daha fazla taviz vermek zorunda kalmışlardır.

Daha fazla öğren...

Roma'nın en erken tarihinden itibaren, **patronlar** ile **müşteriler** arasındaki ilişki büyük önem taşımıştır. Bir Roma vatandaşı, yardım ve koruma arayışıyla zengin ve güçlü bir bireye başvurduğunda, ona "müşteri" denirdi. Müşteriler, her gün patronlarını ziyaret etmek, onların şehirde yürüyüşlerinde onlara eşlik etmek, emirlerini dinlemek ve mecliste onlar ile yakınları için oy kullanmak zorundaydı. Erken dönemlerde, hatta patronların topladığı ordularda savaşmak bile zorundaydılar. Patronlar ise, müşterilerinin çıkarlarını ve haklarını korumakla yükümlüydü – gerektiğinde onları mahkemede savunur, onlara para verir ve sıkıntıya düştüklerinde yardım ederlerdi. Müşteri sayısının, bir patronun gücünü yansıttığı düşünülürdü: ne kadar çok müşterisi varsa, patron o kadar güçlü kabul edilirdi. Bu gelenek imparatorluk döneminde de devam etmiştir.

Zamanla büyük bir azatlılar sınıfı oluşmuş, bunlardan bazıları büyük servetler elde etmeyi başarmıştır.

EKONOMİK FAALİYETLER

Roma ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılıktı. Farklı eyaletlerde, doğal koşullara bağlı olarak farklı ürünler yetiştirilirdi. Halkın büyük kısmı küçük ya da orta büyüklükte topraklarda çalışırdı, zenginler ise **latifundium** adı verilen devasa topraklara sahipti.

Uzun süren barış dönemi ve mükemmel yol ağı, eyaletler arası ticareti kolaylaştırmıştır. İmparatorluğun bir ucunda üretilen mallar, öteki ucunda bulunabilir hâle gelmiştir. Sadece Roma'da 150'den fazla ticaret loncası vardı. Romalılar uzak ülkelerle de ticaret yapmışlardır. Doğudan ipek, baharat ve egzotik mallar ithal edilirken, Baltık Denizi'nden kehribar gelirdi.

Sözlük

Azatlılar – efendileri tarafından özgür bırakılmış eski köleler.

Hindistan'da bulunmuş, İmparator Claudius'a ait altın bir sikke.

Biliyor musun...

- plebler, kendi pleb meclislerinde toplanarak kendi memurlarını seçmişler midir? En önemli görevli, tüm plebların çıkarlarını korumakla görevli pleb tribünleri olmuştur. Tribünlerin tanrıların koruması altında olduğuna inanıldığından, büyük bir güç ve etki kazanmışlar ve daha sonra Cumhuriyet'in yönetiminde önemli bir rol oynamışlardır.
- Sicilya'daki köleler, Spartaküs isyanından birkaç on yıl önce iki isyan başlatmışlar mıdır? Spartaküs'ün İtalya'dan kaçmayı istemesine karşılık, Sicilya'daki köleler eski kölelerden oluşan kendi devletlerini kurmuşlardır. Ancak Spartaküs'ün isyanı gibi, bu iki isyan da kanlı şekilde bastırılmıştır.

Eski yazarların eserlerinden

"Bazı insanlar, hasta ve bitap düşmüş kölelerini sağlık masraflarını karşılamak istemedikleri için Asklepios'un adasına bırakırlardı. Bu yüzden İmparator Claudius şu ilanı yayımladı: Bu şekilde terk edilen tüm köleler, eğer iyileşirlerse özgür olacaklar ve eski efendilerinin hakimiyetine geri dönmeyecekler. Öte yandan, bir kişi hasta kölesini terk etmek yerine öldürmeye karar verirse, cinayetle suçlanabilecektir."

– Suetonius, kölelerin kötüye kullanılmasını sınırlayan imparatorluk yasalarından birini anlatıyor.

El zanaatları da aynı derecede önemliydi. Tüm büyük şehirler – özellikle Roma – büyük üretim ve zanaatkârlık merkezleri olmuşlardı. Bu durum büyük lejyon kampları için de geçerliydi; aslında, birçok önemli şehir, Roma lejyonlarının kamplarının yakınında ortaya çıkmıştır.

Sözlük

Latifundiumlar – köleler ve özgür ücretli işçiler tarafından işlenen devasa toprak mülkleri.

Ostia limanında yük taşımacılığını gösteren bir mozaik. Yük, büyük bir deniz gemisinden daha küçük bir nehir gemisine aktarılmakta; bu nehir gemisi daha sonra Tiber Nehri üzerinden Roma'ya doğru yol alacaktır.

Yün tararken betimlenmiş bir Roma azatlısını gösteren mezar rölyefi.

Düşün ve cevapla

1. Bugün insanlar arasında diğerleriyle aynı fırsatlara sahip olmayanlar var mı? Bu konuda ne yapılabilir?

Aklında kalsın

- Roma toplumunda büyük farklılıklar vardı – patriciler zengin ve güçlü kişilerdi, plebler ise sıradan insanlar olup sonradan siyasi haklar elde ettiler.
- Haklara sahip olmayan köleler de vardı. En ünlü köle isyanına Spartaküs önderlik etmiştir.
- Ekonominin temeli tarımdı, ancak ticaret ve zanaatkârlık da önemliydi. Gelişmiş yol ağı, İmparatorluğun tamamını birbirine bağlıyordu.

V.4. Roma'da Gündelik Yaşam

YAŞAMA KÜLTÜRÜ

Asillerin yaşamı, sıradan vatandaşlarınkinden oldukça farklıydı. Onlar, şehirlerde ya da şehirlerin dışında bulunan büyük ve geniş villalarda yaşıyorlardı. Roma'da olduklarında günlerini forumda, Senato'da ya da mahkeme salonlarında geçirirlerdi. Boş zamanlarında gösterişli ziyafetler düzenler, siyaset, edebiyat ya da genel olarak kültürle ilgili çeşitli konular üzerine tartışmalar yaparlardı.

Roma villası

Sıradan vatandaşlar ise çok daha mütevazı bir yaşam sürerdi. Şehir dışında yaşayanlar zamanlarını günlük uğraşlarına ayırırlardı. Şehirlerde, özellikle Roma'da yaşayan daha yoksul halk ise, yüksekliği altı kata kadar ulaşan **insula** adı verilen apartmanlarda otururdu. Zemin katlarda çeşitli dükkânlar ve zanaat atölyeleri bulunurdu. Dikkatsizce inşa edildikleri için insulalar sık sık yıkılırdı; ayrıca bu binalarda yangınlar çıkardı ve bu yangınlar şehrin büyük bir bölümünü etkileyebilirdi.

Roma insulaları

Sözlük

insulalar – Eski Roma'da, yoksul insanların yaşadığı, çok katlı ve çok daireli apartman türü yapılar.

kirkus – Eski Roma'da halkın iki tekerlekli araba yarışlarını izlemek, tezahürat yapmak ve eğlenmek için toplandığı stadyum benzeri alan.

Eski yazarların eserlerinden

"Politik açıdan yetenekli bir imparator, ne sahnedeki aktörleri ve diğer gösteri sanatçılarını, ne de kirkusu ve arenayı ihmal etmemeliydi. İmparator, Roma halkını kontrol edebilmek için en önemli şeylerin, tahıl temini ve gösteriler olduğunu anlamıştı. İktidarın başarısı, ne kadar ciddi meselelere bağlıysa, o kadar da eğlenceye bağlıdır. Ciddi sorunların ihmal edilmesi daha büyük zarar getirir, fakat eğlencenin ihmal edilmesi daha büyük bir halk memnuniyetsizliği doğurur. Para dağıtmak, gösterilerden daha az sevilir: çünkü para dağıtımı sadece bazı bireysel plebleri memnun ederken, gösteriler tüm halkı mutlu eder."

– Fronto, Roma'da gösteriler ve oyunlar düzenlemenin önemini anlatıyor.

Biliyor musun...

- Romalılar yemeklerin tadını güzelleştirmek için **garumu** sıkça kullanırlardı. Bu, balık ve otlardan hazırlanan bir sostu. Balığın iç organları tuzla karıştırılırdı ve güneş altında bekletilirdi. Böylece, zamanla yoğun ve aromatik bir baharat hâline gelirdi.
- Romalılar meyhaneleri de sıkça ziyaret ederlerdi. Meyhaneler, basit sandalyeler ve masalarla döşenmişti. Menülerde şarabın yanı sıra birkaç zeytin, ekmek ve çorba bulunabilirdi. Romalılar, aslında şarabı çok severlerdi ve genellikle onu su, bal ve baharatla karıştırarak içerlerdi.

Bir meyhanenin duvarında yer alan fresk

OKULLAR VE EĞİTİM

Başlangıçta çocukların eğitimi aileye ait bir sorumluluktu. Bu tür bir eğitim, esas olarak babanın mesleğinin öğrenilmesi anlamına geliyordu. Okuma ve yazmayı yalnızca en üst tabakalara mensup çocuklar öğrenirdi. Daha sonra, soylu ailelerde öğretmenler – yani genellikle köleler ya da azatlılar olan **tutorlar** – ortaya çıkmaya başladı. M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında ilk özel okullar da açıldı. Eğitim ücretleri düşüktü, bu nedenle birçok vatandaş çocuklarının en azından temel bir eğitim almasını sağlayabiliyordu. Okullarda çoğunluk erkek çocuklar olsa da, birçok kız çocuğu da eğitim görüyordu.

Dersler sabah başlardı. Eğitim oldukça sıkıydı ve çoğu zaman fiziksel cezalarla birlikte yürütülürdü. Öğrenciler alıştırmalarını tahta tabletlere yazarlardı, daha zengin çocuklar ise papirüs kullanırlardı. Önce yazma, okuma ve temel matematik öğretilirdi; ardından Yunanca ve Latince dilleriyle birlikte klasik yazarlar incelenirdi. Eğitimin sonunda hitabet dersleri verilirdi. İmparatorluk döneminde hukuk okulları da çok önemli hâle geldi.

OYUNLAR VE EĞLENCE

Roma halkı, devlet bayramları ve kutlamalar sayesinde sık sık eğlenme fırsatı bulurdu. Ayrıca askerî ya da siyasî bir başarı nedeniyle düzenlenen çok sayıda kutlama da vardı. Roma ordusunun büyük zaferlerinden sonra düzenlenen kutlamalar özellikle görkemli olurdu; bu tür kutlamalara "**zafer alayları**" (triumphus) adı verilirdi. Cumhuriyet döneminde oyunları ve gösterileri zengin, hırslı siyasetçiler

Öğretmen, onun yardımcısı ve iki öğrencinin tasvir edildiği bir rölyef.

Daha fazla öğren...

İki tekerlekli araba yarışlarına dört takım katılırdı: Maviler, Yeşiller, Beyazlar ve Kırmızılar. Her takım bir yarışta en fazla üç sürücüyle yer alabilirdi. Aynı takımdan olan sürücüler, çoğunlukla diğer katılımcılara karşı iş birliği yaparlardı. Takımların birer taraftar ve destekçi grubu vardı; en popüler olanlar Maviler ve Yeşillerdi. Hatta imparatorlar bile coşkulu bir şekilde taraftarlık yaparlardı – çoğu Yeşilleri, bazıları ise Mavileri tutardı.
Taraftar grupları arasındaki rekabet çok sertti ve sık sık fiziksel çatışmalarla sonuçlanırdı. Bir grubun üyelerinden diğerine yöneltilmiş lanetler ve hakaretler içeren birçok tablet bulunmuştur. Taraftar grupları Doğu Roma İmparatorluğu döneminde de varlıklarını sürdürmüş ve hatta siyasi ve askerî bir önem kazanmışlardır. Taraftar gruplarıyla ilgili en önemli siyasi olay, Maviler ile Yeşiller'in İmparator I. Justinianus'a karşı birleştiği "Nika Ayaklanması"dır.

düzenlerdi; imparatorluk dönemindeyse bu organizasyonlardan imparatorluk ailesi sorumlu olurdu. Bayram günlerinin sayısı o kadar artmıştı ki, milattan sonra 2. yüzyılda bir yıl içinde tam 135 bayram günü yaşanmıştı.

Eğlence, çeşitli etkinliklerden oluşuyordu ve iki tekerlekli araba yarışları büyük ilgi görüyordu. Bu yarışlar, 150.000'den fazla izleyici kapasitesine sahip olan devasa yapı **Circus Maximus**'ta düzenlenirdi. Roma oyunları ve eğlencesi içinde gladyatör dövüşlerinin de özel bir yeri vardı. En eski dönemlerde bu dövüşler, Etrüsklerin cenaze geleneklerinin bir parçasıydı. Ancak Cumhuriyet döneminin

Katon ve kızı

Tarihi kişilikler

Geleneklere göre, Romalılar erken Cumhuriyet döneminde sade, ölçülü ve hatta katı bir yaşam sürerlerdi. Bu durum hem yoksullar hem de Roma soyluları için geçerliydi. Görevini tamamladıktan sonra topraklarına dönen ve çiftçiliğe devam eden başarılı siyasetçi ve komutanlara dair pek çok örnek vardır. Ancak M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllarda yeni etkiler ortaya çıktı.

Roma aristokrasisi gitgide daha fazla gösterişe ve serbest yaşam tarzına yönelmeye başladı. Bu duruma karşı çıkanlardan biri, Cumhuriyet'in en tanınmış siyasetçilerinden biri olan **Katon the Elder** (Yaşlı Katon) idi. O, Yunanistan'dan ve Helenistik Doğu'dan gelen etkilerle mücadele etmiş; özellikle Yunan doktorlara ve filozoflara güvenmemiştir. Eski Roma'nın sadeliğine ve mütevazı yaşamına dönülmesini savunmuş ve bu konuyu birçok eserinde işlemiştir. Önceki yazarların aksine, Yunanca değil Latince yazan ilk Romalı tarihçi Katon'dur.

Biliyor musun...

... Harpastum, günümüz ragbisine benzeyen antik bir Roma top oyunuydu. Oyunun amacı, topu sahanın karşı tarafına taşımaktı; bu sırada karşı takım topu kapmaya çalışırdı. Roma askerleri bu oyunu sık sık eğitimlerinin bir parçası olarak oynarlardı. Böylece savaş taktiğinin temel ilkeleriyle tanışır ve fiziksel dayanıklılıklarını geliştirirlerdi.

ortalarına gelindiğinde bu dövüşlerin ilk anlamı unutulmuştu ve sadece eğlence amacıyla düzenlenmeye başlanmıştı. Gladyatörler güçlerini farklı türde dövüşlerde sınarlardı. Sıklıkla geçmişteki ünlü bir savaşın canlandırması yapılırdı; zaman zaman deniz savaşları bile düzenlenirdi. Gladyatör dövüşlerinin yanı sıra, nadir bulunan yabanî hayvanlarla yapılan dövüşler de çok sevilen gösterilerdi. Bazen hayvan avları düzenlenirdi, bazen de hayvanlar birbirleriyle dövüştürülürdü. Hatta bazı suçlular, vahşi hayvanlara kurban edilmek üzere arenaya gönderilirdi.

Gladyatörler arası dövüş ve gladyatörlerin yabanî hayvanlarla yaptığı dövüş

Düşün ve cevapla

1. Roma'da zenginlerle yoksulların yaşamı nasıl farklılık gösteriyordu?
2. Sen, bir gladyatör dövüşüne katılmak ister miydin? Neden evet ya da neden hayır?

Aklında kalsın

- Roma toplumunda zenginlerle yoksullar arasında büyük bir fark vardı – zenginler villalarda, yoksullar ise insulalarda yaşardı. Çocuklar evde ya da okullarda eğitim alırlardı; dersler oldukça sıkıydı. Romalılar sık sık araba yarışları, gösteriler ve özellikle Circus Maximus'ta yapılan gladyatör dövüşleriyle eğlenirlerdi. Ayrıca yılda tam 135 gün süren pek çok bayram kutlanırdı.

V.5. Roma Kültürü ve Sanatı

ROMA EDEBİYATI

Roma edebiyatı, Yunan ve Helenistik yazarların etkisi altında gelişmeye başlamıştır. İlk Romalı yazarlar hatta Yunanca yazarlardı. Tıpkı Yunanlar gibi, Romalılar da düzyazıyı sevmişler, ama özellikle şiire büyük ilgi göstermişlerdir. Zamanla birçok Romalı yazar, üstün üslup ve dilleriyle ün kazanmış, eserleri günümüzde klasik kabul edilmiştir.

Roma edebiyatı, Cumhuriyet'in son yüzyılı ile İmparatorluk'un ilk yüzyılında zirveye ulaşmıştır. Bu dönemin en ünlü şairleri Vergilius, Horatius ve Ovidius'tur. Vergilius'un Aeneis adlı eseri özellikle büyük ilgi görmüştür. Bu epik eserde şair, Truva'nın yıkımından sonra Truvalı kahraman Aeneas'ın yolculuklarını ve maceralarını, Latin diyarına varışına kadar anlatır. Vergilius, Romalıların uzak geçmişini yüceltmiş, Roma erdemlerini övmüş ve Romalıların Akdeniz'in efendileri olmalarının kaderleri olduğunu vurgulamıştır.

Düzyazı türleri arasında Romalılar özellikle tarih yazımını (historiografi) çok severdi. En ünlü tarihçilerden

Vergilius'un, elinde Aeneis'in bir tomarını tuttuğu mozaik. Yanında ise tarih ve trajedi ilham perileri (musalar) yer almaktadır.

Biliyor musun...

... Roma'daki Kolezyum, antik çağın en büyük amfitiyatrosuydu. İmparatorlar Flavius Vespasianus ve onun oğulları Titus ile Domitianus tarafından inşa ettirilmişti; bu nedenle "Flaviusların Amfitiyatrosu" olarak da adlandırılır. Traverten, tüf ve beton kullanılarak inşa edilen bu dev yapı, yaklaşık 50.000 ila 80.000 seyirci alabiliyordu. Cephesi üç katlıydı ve her katta sırasıyla Dor, İyon ve Korint düzeninde yarım sütunlar yer alıyordu. En üstte ise kumaştan yapılmış gölgelikler için tutacaklar bulunuyordu. Kolezyum'un 80 girişi vardı; bu girişler, izleyicilerin oturacakları yerlere ulaşmalarını sağlayan koridorlar ve merdivenlerle devam ediyordu. Oturma alanlarına erişim öyle iyi tasarlanmıştı ki, tüm yapı birkaç dakika içinde boşaltılabiliyordu. Kolezyum, erken Orta Çağ'a kadar çeşitli etkinlikler ve gösteriler için kullanılmıştır – gladyatör dövüşleri, vahşi hayvan avları, suçluların infazları, tiyatro gösterileri vb.

Tarihi kişilikler

Publius Ovidius

Publius Ovidius, Roma'nın en ünlü şairlerinden biriydi. Günümüzde en çok mitolojik içerikli epik eseri Metamorfozlar (Pereobrazbi – "Dönüşümler") ile tanınır; ancak ilk olarak aşk şiirleriyle ün kazanmıştır. Çağdaşlarının aksine, Ovidius Roma'nın görkemli geçmişi hakkında yazmamış, ne de İmparator Augustus'un yönetimini övmüştür. Onun ilgisini daha çok Roma aristokrasisinin aşk maceraları ve skandalları çekmiştir. Kendisi de böyle bir skandala karıştığı için, doğrudan Augustus tarafından sürgüne gönderilmiş ve sürgünde ölmüştür. Ovidius'un ne tür bir suç işlediği tam olarak bilinmemektedir; ancak kendisi bunun "bir şiir ve bir hata" yüzünden olduğunu söylemiştir.

biri, Augustus döneminde yaşamış olan Titus Livius'tur. O, "Şehrin Kuruluşundan Beri" başlığını taşıyan, 142 kitaptan oluşan dev bir eser kaleme almıştır. Bu eserde Roma tarihinin başlangıcından Augustus'un yönetimine kadar olan dönem anlatılmıştır. Livius, tarihçi olarak birçok eksikliğe sahipti; ancak heyecan verici olayları ve kahramanlıkları anlatma konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahipti.

Hitabet sanatı, en büyük gelişimini Cumhuriyet'in son döneminde yaşamıştır. Romalı siyasetçilerden yetenekli ve etkileyici konuşmacılar olmaları beklenirdi; Senato'da, halk önünde ve mahkemelerde konuşma yapabilecek yetkinlikte olmaları gerekirdi. En büyük Romalı hatip, birçok mahkeme ve siyasi konuşması olan Cicero'dur. Cicero'nun en ünlü konuşmaları, Catilina'ya ve Antonius'a karşı yaptığı konuşmalardır. Ayrıca çeşitli felsefi eserler de yazmıştır. Ancak felsefe alanında Romalılar uzun süre Yunanların gerisinde kalmıştır.

Romalı hatip

Romalılar, hukuk biliminin gelişimine büyük katkı sağlamışlardır. Roma hukukunun başlangıcı, M.Ö. 5. yüzyılda kabul edilen **On İki Levha Kanunu**'na dayanmaktadır. Devlet geliştikçe birçok başka yasa da çıkarılmıştır. Romalı hukukçular bu yasaları analiz etmiş ve yorumlamış, böylece hukuk biliminin temellerini atmışlardır. Tüm Roma yasaları, ancak M.S. 6. yüzyılda, İmparator Justinianus döneminde bir araya getirilip düzenlenmiştir. Bu eserler, daha sonra modern hukukun gelişimine temel teşkil etmiştir.

Bir Roma villasının yatak odasındaki freskler

ROMA SANATI

Roma sanatı da dış etkiler altında gelişmiştir. İlk dönemlerde Etrüsk etkisi

Daha fazla öğren...

Roma şehirlerindeki en tanınmış yapılardan bazıları halk hamamlarıydı. Yalnızca Roma'da, M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına doğru 170'ten fazla hamam bulunuyordu; bu sayı M.S. 4. yüzyıla gelindiğinde neredeyse bine ulaşmıştı. Romalılar **hamamları** ziyaret etmekten büyük keyif alırlardı ve genellikle günde en az bir kez hamama giderlerdi.

Hamamlar birkaç ana bölümden oluşuyordu – soyunma odası, ılık oda, sıcak oda, soğuk oda ve sauna. Odaların sıcaklığı, tavan açıklığını açıp kapatmaya yarayan bronz bir disk aracılığıyla ayarlanırdı. Başlangıçta odalar kömürle ısıtılan kazanlarla ısıtılıyordu, ancak M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren yerden ısıtma sistemi yaygınlık kazandı.

Bir havalandırma sistemi aracılığıyla dışarıdaki fırınlardan gelen sıcak hava, yerin altından geçirilerek içeriye yönlendirilir, böylece önce zemin, ardından da duvarlar ısıtılırdı. Bu ısıtma sistemi sadece hamamlarda değil, diğer kamu yapılarında ve özel konutlarda da kullanılmıştır.

çok güçlüydü; daha sonra ise Yunan etkisi baskın hâle gelmiştir. Ancak Romalılar da sanatın gelişimine kendi katkılarını sunmuşlardır. Roma sanatının başlıca özelliklerinden biri gerçekçi portredir. Romalılar, kişileri idealize ederek değil, gerçekte nasıl görünüyorlarsa öyle, tüm kusurlarıyla birlikte betimlerdi. Bu gerçekçilik, Roma heykel ve resimlerinde, hatta Roma sikkeleri üzerindeki tasvirlerde bile fark edilir.

Romalılar, kamu binalarını ve özel konutlarını heykeller ve resimlerle zengin biçimde süslerlerdi. Helenistik ülkelerin etkisiyle birlikte, dikkatle işlenmiş mozaikler de yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu mozaiklerle özellikle zeminler dekore edilirdi. Mozaikler o kadar popüler olmuştu ki, zamanla her eyalet kendi üslubunu geliştirmiştir.

Romalıların getirdiği önemli bir yenilik de şuydu: Mozaikleri yalnızca zeminleri süslemek için değil, duvarlara ve tonozlara da uygulamışlardı. Bu teknik daha sonra Hristiyan kiliselerinin inşasında da kullanılmıştır.

Bitola, Herakleia'daki büyük bazilikadan bir mozaik detayı

ROMA MİMARİSİ

Romalılar olağanüstü mimarlar ve inşaat ustalarıydı. Onların döneminde tarihte ilk kez beton, temel yapı malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Roma betonu, taş blokları daha sağlam ve dayanıklı bir şekilde birleştiriyor, hatta su altında bile sertleşebiliyordu. Hazırlanış biçimi sayesinde Roma betonu, büyük dayanıklılık ve uzun ömürlülük özelliklerine sahipti. Aslında, günümüzdeki birçok modern betondan bile daha dayanıklıdır.

Roma akvadüktü

Roma mimarisinin ikinci önemli özelliği, kemer, tonoz ve kubbenin kullanılmasıdır. Beton ve kemerin birlikte kullanımı, Romalılara çok büyük ve dayanıklı yapılar inşa etme imkânı sağlamıştır. En bilinen yapılardan bazıları, "**akvadükt**" adı verilen Roma su kemerleridir. Sadece Roma şehri için ondan fazla akvadükt inşa edilmiştir. Bu yapılar, her gün bir milyondan fazla nüfusu olan başkente taze su taşımıştır.

Romalılara özgü bir başka yapı türü de zafer taklarıdır. Bu yapılar, büyük sütunlar ve üzerlerinde bir ya da birden fazla kemerli geçiş bulunan anıtsal geçitlerdi. Büyük askerî zaferlerin onuruna inşa edilirdi. Romalıların yapı konusundaki becerilerini, günümüze kadar ulaşan çok sayıda eser kanıtlamaktadır. Bunların arasında özel bir yere sahip olan yapılardan biri, tüm tanrılara adanmış tapınak olan **Pantheon**'dur. Bu tapınağın kubbesi, 15. yüzyıla kadar dünyanın en büyük kubbesi olarak kabul edilmiştir.

Roma Pantheonu

Romalılar ayrıca, taşla döşenmiş yollarıyla da ünlüydüler. Bu yollar boyunca meyhaneler, duraklar ve konaklama yerleri sıralanırdı. İmparatorluk genelindeki yolların toplam uzunluğu 80.000 kilometreyi aşmaktaydı.

Düşün ve cevapla

1. Romalı şairler, örneğin Vergilius, neden Roma'nın geçmişi hakkında yazmıştır? Ne elde etmeyi amaçlamışlardır?
2. Roma toplumunu onların sanatı ve mimarisi aracılığıyla hangi yönleriyle tanıyabiliriz?

Aklında kalsın

- Yunan edebiyatından ilham alan Roma edebiyatı, Vergilius ve Cicero gibi yazarlarla zirveye ulaşmıştır. Roma hukuku ise günümüz hukuk sistemlerinin temelini oluşturmuştur. Sanatlarında özellikle portrelerde ve heykellerde görülen gerçekçilik öne çıkar.
- Mimaride Romalılar beton ve yeni teknikler kullanarak Pantheon ve su kemerleri gibi görkemli yapılar inşa etmişlerdir. 80.000 km'yi aşan yollarıyla tüm İmparatorluğu birbirine bağlamışlardır.

V.6. Roma Döneminde Din

ROMA TANRILARI VE İNANÇLARI

Romalılar, dünyayı çeşitli doğaüstü güçler ve ruhların doldurduğuna inanırlardı. Özellikle ataların ruhlarına ve ev ile ocak koruyucusu ruhlara büyük saygı gösterirlerdi. Tanrıların ikametgâhı gökyüzünün yüksek katmanları ve yeraltı âlemi olarak kabul edilirdi. Romalılar, tanrıların insan yaşamının tüm yönleriyle ilgilendiğine ve onları yönettiğine inanırlardı. Tanrıların desteğini kazanmak ve öfkelerinden kaçınmak için onlara dua eder, çeşitli adaklar ve kurbanlar sunarlardı. En büyük tehlike zamanlarında insan kurbanlarının sunulduğuna dair örnekler de kaydedilmiştir.

Romalı tanrılar ve onlara dair anlayışlar, Yunan tanrılarıyla büyük benzerlik gösteriyordu. Yunan kültürel etkisi arttıkça bu benzerlikler daha da derinleşti ve en sonunda tanrılar neredeyse sadece adlarıyla birbirinden ayrılır hâle geldi.

En yüce tanrı, yıldırım ve gök gürültüsünün göksel hâkimi olan Jüpiter'di. O, kadınların ve evliliğin koruyucusu olan eşi Juno ile birlikte hüküm sürerdi. Onlarla birlikte Jüpiter'in kızı, bilgelik tanrıçası Minerva da anılmalıdır. Romalılar bu üç tanrıyı bir arada kutsal sayar ve devletin istikrarı ile ilerlemesi açısından en önemli tanrılar olduklarına inanırlardı. Ayrıca savaş tanrısı Mars, ev ve ocak tanrıçası Vesta, ve daha sonraları aşk tanrıçası Venüs de Romalılar tarafından büyük onurla anılan tanrılar arasındaydı.

Minerva, Jüpiter ve Juno

Mars İntikamcı, Roma'nın savaş tanrısı

Biliyor musun...

- Janus, Roma'nın en sıradışı tanrılarından biriydi. Başlangıcın ve sonun, geçitlerin, kapıların ve zamanın tanrısı olarak kabul edilirdi. Bu nedenle iki yüzlü olarak tasvir edilirdi. Başlangıçların tanrısı olduğundan, her törenin başında ona dua edilirdi; bu yüzden yılın ilk ayı olan Ocak (Januarius), adını Janus'tan almıştır. Ayrıca her savaşın başlangıcı ve sonuyla ilişkilendirilirdi; ona adanmış olan bir yapının kapısı savaş zamanlarında açık, barış zamanlarında ise kapalı olurdu.
- Güneş Sistemi'ndeki gezegenler adlarını Roma tanrılarından almıştır. İstisna olan gezegen Uranüs'tür. 18. yüzyılda bu ismi öneren kişi, Uranüs'ün Roma mitolojisine ait olduğunu yanlışlıkla varsaymış, oysa Uranüs aslında Yunan mitolojisine aittir.

Tarihi kişilikler

Numa Pompilius

Geleneklere göre **Numa Pompilius**, Roma'nın ikinci kralıydı. Romulus ve diğer kralların aksine, Numa barışçıl biriydi ve onun döneminde yeni fetih savaşları olmamıştır. Bunun yerine, yeni kurulan şehri düzenlemeye odaklanmıştır. Pek çok yasa çıkarmış. Roma'daki dini yaşamı düzenlemiş, başlıca rahip birliklerini kurmuş, her bir tanrıya adanmış rahipleri atamış, dini törenlerin nasıl doğru bir şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirlemiş, takvimi reforme etmiş ve tanrı Janus'un tapınağını inşa ettirmiştir. Numa, tüm bu önlemlerin perisi Egeria'dan ilham aldığını söylerdi; Egeria onun sürekli danışmanıydı. Aralarındaki bağ o kadar güçlüydü ki, Numa'nın öldüğünü öğrenince Egeria o kadar çok ağlamış ki, gözyaşlarından bir pınara dönüşmüştür.

Elbette bunların hepsi bir efsanedir ve Numa muhtemelen gerçekte hiç yaşamamıştır. Ancak bu tür hikâyeler önemlidir, çünkü Romalıların ne düşündüklerini ve kendi geçmişlerini, devletin başlangıçlarını nasıl anladıklarını ortaya koyar. Romulus, Roma'nın askerî gücünün ve fetihlerinin bir simgesi olarak anlaşılabilirken, Numa ise devletin düzenlenmesinin, yasalara ve tanrılara saygının simgesi olarak kabul edilir.

DOĞU KÜLTLERİ

Romalılar, yabancı inançlara saygı gösterir ve yerel tanrıların tapınımına izin verirlerdi. Küçük Asya'nın tanrıçası Kibele'nin kültü, hatta devletin resmi tanrılar panteonuna bile dahil edilmiştir. Diğer tanrılar ise zamanla halk arasında yayılmış, genellikle ticaret yollarını izleyerek Roma'ya ulaşmışlardır. Oldukça popüler olanlardan biri, eski Mısır tanrıçası İsis'in kültüydü. Roma'da İsis, evliliğin ve kadınların, yeni doğan bebeklerin ve bereketin koruyucusu olarak

Sözlük

Panteon – bir din ya da mitolojideki tüm tanrıların toplamı.

Tanrıça İsis

Tanrı Mitra, Yenilmez Güneş olarak tasvir edilmiştir.

yüceltilirdi. Bir diğer yaygın inanç ise İran kökenli Mitra kültüydü; Roma'da, "Yenilmez Güneş" kültü ile kutlanıyordu. Mitraizm, özellikle ordu içinde popülerdi ve bazı hükümdarlar Mitra'yı kişisel koruyucu tanrıları olarak kabul ederdi. Bu tür mistik inançlar, insanların daha derin bir ruhani deneyim arayışında olmaları ve ölümden sonra daha iyi bir yaşam vaat etmeleri nedeniyle yayılmıştır.

DİN VE DEVLET

Romalılar, tanrılara saygı gösterdikleri sürece devletin güvenli ve başarılı olacağına inanırlardı. Bu nedenle herhangi bir karar almadan önce, tanrıların iradesini — yani bir düşüncenin onlar tarafından onaylanıp onaylanmadığını — araştırırlardı. Bu görev, tanrıların mesajlarını çeşitli yollarla anlamaya çalışan çeşitli rahip birliklerine aitti. En yaygın yöntemlerden biri, hayvanların iç organlarını incelemekti — bu gelenek Romalılara Etrüsklerden miras kalmıştı. Yine de tanrılara saygı ve dini törenlerin gerçekleştirilmesi, Roma yasalarına uygun ve ahlaka uygun biçimde yapılmalıydı. Bu nedenle bazı yabancı kültler yasaklanmış, bu inançların mensupları ise baskı görmüşlerdir.

İmparatorluk döneminde devlet dininden imparator sorumlu olmuş ve aynı zamanda başrahip görevini de üstlenmiştir. Ölümünden sonra iyi yönetmiş imparatorlar tanrı ilan edilmiştir. Aslında, imparatorların daha hayattayken eyaletlerde kendilerine ait bir imparatorluk

Sözlük

rahip – tapınakta hizmet eden, insanlar ile tanrılar arasında bir bağ oluşturan ve bu nedenle büyük bir etkiye sahip kimse.

Augustus, en yüksek rahip olarak tasvir edilmiştir.

Daha fazla öğren...

"Saturnalia" Romalıların en neşeli ve en sevilen bayramıydı. Kutlamalar 17 Aralık'ta başlardı; o gün, yıl boyunca zincirli tutulan Satürn heykeli serbest bırakılırdı. Zamanla bayram süresi uzamış, sonunda kutlamalar yedi gün sürer hâle gelmiştir. Bazı imparatorlar bayram günlerinin sayısını azaltmaya çalışmış, ancak halk tüm haftayı kutlamaya devam etmiştir. Saturnalia sırasında neredeyse karnaval havası hâkimdi. Bolca şakalaşılır, vatandaşlar rahat ve resmiyetten uzak giysiler giyerdi. Genellikle balmumundan figürinler ya da seramik eşyalar olmak üzere hediyeler değiştirilir, insanlar yemek yer, içer, eğlenir ve çeşitli toplumsal oyunlar oynarlardı.

Tüm bu etkinlikleri "Saturnalia birincisi" yönetirdi; bu kişinin seçilmesi, genellikle devlet görevlilerinin ciddi seçimlerinin alaya alınması amacını taşırdı. Hatta kölelere daha fazla özgürlük tanınırdı. Köleler, efendilerinden önce akşam yemeği yer, onlara daha serbest – hatta küstahça – bir dille hitap edebilirlerdi! Tüm bu nedenlerle Romalılar bu neşeli bayrama büyük sevgiyle bağlıydı. Ünlü şair Catullus bugünü "yılın en güzel günü" olarak ilan etmiştir.

Biliyor musun...

- Tanrıça Vesta'ya hizmet eden kadın rahiplere "Vestal" denirdi. Bu rahibeler, soylu ailelerden seçilen genç kızlar arasından belirlenir ve en az otuz yıl boyunca hizmet ederlerdi. Bu süre zarfında evlenmeleri ya da aşk ilişkileri yaşamaları kesinlikle yasaktı. Bu yemini bozmalan korkunç bir ölümle cezalandırılırdı. Vestallerin görevi, kutsal ve sonsuz Vesta ateşini yakmak ve korumaktı; efsanelere göre bu ateşi Roma'ya kral Numa Pompilius getirmişti. Eğer bir Vestal ateşin sönmesine neden olursa, kırbaçlanır ve dövülürdü. Ancak Vestal rahibeleri büyük saygı görür ve diğer Romalılara tanınmayan ayrıcalıklara sahip olurlardı. Bu yüzden, otuz yıllık hizmet süresi dolduktan sonra bile, birçok rahibe görevine devam etmeyi tercih ederdi.
- Ayların isimleri hâlâ Romalıların kullandığı isimlerdir. Bu adların bazıları tanrıların isimlerinden, bazıları ise takvimdeki sıralarından gelmektedir. Örneğin, önceden başka isimleri olan Temmuz (Julius) ve Ağustos (Augustus), sırasıyla Jül Sezar ve Oktavian Augustus'un onuruna yeniden adlandırılmıştır.

kültü bulunuyordu. Bu kült, Tanrıça Roma'nın kültüyle birlikte kutlanırdı. İmparatorluk kültüne saygı göstermek, aynı zamanda imparatorluk yani Roma yönetimini kabul etmek anlamına gelirdi. İmparatorluk kültünü kabul etmeyenler ise cezalandırılır ve sürgüne gönderilirdi.

Araştır

Birkaç Roma tanrısının (örneğin: Jüpiter, Minerva, Mars, Venüs) adlarını yaz ve onların Yunan mitolojisindeki karşılıklarını araştır. Her biri için birer cümle yaz. Hangi semboller ya da hayvanlarla temsil edildiklerini bul. Bu tanrılardan birini, sembolleriyle birlikte çiz.

Düşün ve cevapla

1. Romalılar neden yabancı tanrıların tapınımına izin veriyor, ama yine de imparatorluk kültünü uygulamaya koyuyorlardı?
2. Din, Roma devletinin düzeni ve otoriteyi sürdürmesine nasıl yardımcı oluyordu?

Aklında kalsın

- Romalılar birçok tanrıya ve ruha saygı gösterirlerdi, özellikle eve ve atalara bağlı olanlara. Devletin koruyucuları olan başlıca tanrılar Jüpiter, Juno ve Minerva'ydı.
- Birçok Roma tanrısı, Yunan tanrılarıyla benzerdi ama farklı isimlere sahipti. Kibele, İsis ve Mitra gibi yabancı kültleri de kabul etmişlerdi.
- Din, inanç özgürlüğüyle bağlantılıydı – imparator en yüksek rahipti ve kendine ait bir kültü vardı.

V.7. Hristiyanlığın Ortaya Çıkışı

İSA MESİH

Uzun süre fetihçi güçlerin egemenliği altında yaşayan İbraniler arasında, Tanrı'nın bir Kurtarıcı göndereceğine ve bu kişinin halkı özgürlüğüne kavuşturacağına dair bir inanç gelişmişti. Böyle bir kişi, Augustus döneminde doğmuş olan Nasıralı İsa idi. En yakın takipçileri olan **havarilerle** birlikte Yahudiye ve Celile bölgelerinde yolculuk yaparak Tanrı'nın krallığını kuracağı ve adaleti getireceği mesajını yaydı. İsa yolculukları sırasında halka iyilik, alçakgönüllülük ve karşılıklı sevgi öğretmiş; hakkında mucizeler gerçekleştirdiği de anlatılmıştır. Artan halk desteği, hem Yahudi din önderleri hem de Roma makamları için bir tehdit oluşturmuştu. Bu nedenle, İmparator Tiberius zamanında İsa çarmıha gerildi – ancak öğrencilerine göre üç gün sonra dirildi.

HRİSTİYANLIĞIN YAYILIŞI

Hristiyanlık, başlangıçta Yahudi dini içinde bir hareket olarak ortaya çıktı; ancak kısa sürede diğer topluluklar arasında da yayılmaya başladı. 2. yüzyıla gelindiğinde, İmparatorluğun tüm büyük şehirlerinde önemli Hristiyan toplulukları bulunuyordu. İnananların büyük çoğunluğu alt sınıflardan gelse de, Roma aristokrasisine mensup etkili kişiler de bu dine katılmıştı.

Hristiyanlığın hızlı yayılmasında, Roma İmparatorluğu'nun iyi örgütlenmiş yapısı etkili oldu. İmparatorluk büyük bir alana yayılmıştı ve en uzak yerleri birbirine bağlayan gelişmiş bir yol ağına sahipti. Uzun süren

İsa'nın tasvir edildiği bir mozaik, Roma'daki Aziz Prakseda Kilisesi (Santa Prassede)

Sözlük

katakomblar – eski zamanlarda insanların gömüldüğü yer altı odaları veya tüneller.

hac – inananların kutsal bir mekâna yaptığı yolculuk.

Biliyor musun...

... Julianus (361–363), "Dinden Dönen" olarak anılmış ve Hristiyanlığın yayılmasını engellemeye çalışan son imparator olmuştur. Eski tanrılara ibadeti canlandırmak istemiş, kapatılmış tapınakları yeniden açmış ve zamanla harap olmuş birçok yapıyı onarmıştır. Hristiyanlara karşı yeni bir zulüm dalgası başlatmamış; ancak yıllar içinde kilise ve inananlara verilmiş olan çeşitli ayrıcalıkları kaldırmıştır. Yine de, zamanla aldığı önlemler giderek daha katı hâle gelmiştir. Sonunda, reformları başarısız olmuştur; çünkü sadece bir buçuk yıl süren iktidarının ardından, Julianus Perslere karşı düzenlediği bir seferde hayatını kaybetmiştir.

Daha fazla öğren...

Katakomblar, Hristiyanların ölen inananlarını gömdükleri uzun yer altı tünelleriydi. Büyük zulüm dönemlerinde – özel evlerde toplanmak ve ibadet etmek tehlikeli hâle geldiğinde – katakomblar gizlenme yerleri ve ibadet mekânları olarak kullanılmaya başlanmıştı. Hristiyanlar, katakomb duvarlarını basit çizimler ve sembollerle süslerdi: balık, kuzu, çoban, çapa gibi simgeler, inançlarını Romalılara fark ettirmeden ifade etmenin yollarıydı. Bu resimler dışarıdan bakıldığında sıradan sahneler gibi görünse de, inananlar için Hristiyan mesajları ve fikirlerini taşıyorlardı. Hristiyanlığın yasal ve eşit haklara sahip bir din olarak tanınmasından sonra, katakomblar hac yerlerine dönüşmüştür.

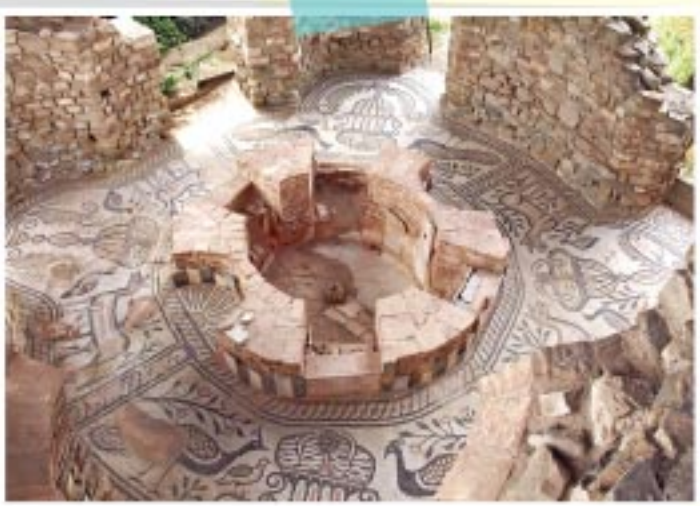

İsa ve havarileri

barış dönemi, insanların güvenli biçimde seyahat etmesine imkân tanıyordu. Uzun süren barış dönemi, insanların güvenli biçimde seyahat etmelerine olanak sağlamıştı. İmparatorluğun genelinde Yunanca ve Latince'nin kullanılması, mesajın farklı halklara daha kolay ulaşmasını mümkün kılmıştı.

İsa'nın öğretileri başlangıçta sözlü olarak aktarılmıştı. Kısa süre içinde, Hristiyan inançlarını açıklayan ve yorumlayan, ayrıca pratik tavsiyeler sunan yazılı eserler ortaya çıktı. Bu eserler arasında Aziz Pavlus'un mektupları büyük önem taşıyordu. Aynı şekilde, İsa'nın yaşamını ve yaptıklarını anlatan dört İncil de temel kaynaklar

Stobi'deki vaftizhane

Biliyor musun...

- Hristiyanlığın en önemli iki bayramı, İsa'nın doğum günü olan Noel ve diriliş günü olan Paskalyadır. Ortodoks Hristiyanlar Noel'i 7 Ocak'ta kutlarlar. Paskalya ise her yıl farklı bir tarihe denk gelir, ancak her zaman pazar günü kutlanır.
- Aziz Pavlus, misyonerlik yolculukları sırasında Makedonya eyaletini dört kez ziyaret etmiştir. Bu ziyaretleri sırasında, Filippi, Selanik (Thessaloniki) ve Beroia şehirlerinde ilk Hristiyan topluluklarını kurmuştur.

arasında yer aldı. Bu metinler, Hristiyanların kutsal kitabı olan **İncil**'in oluşumuna temel oluşturmuştur. İncil, **Eski Ahit** ile **Yeni Ahit**'ten meydana gelir.

HRİSTİYANLARA YÖNELİK ZULÜMLER

Başlangıçta Romalılar, Hristiyanlara fazla dikkat etmemişti. Onları başka bir Yahudi mezhebi olarak görmüşler ve inançlarını ile ritüellerini küçümseyip alaya almışlardı. Hristiyanlar zaman zaman saldırıya uğramış ve zulme maruz kalmışlardı – örneğin, İmparator Nero döneminde, Roma'da çıkan büyük yangından sorumlu tutularak suçlanmışlardı. Ancak, ilk iki yüzyılda bu tür olaylar istisnaydı. Hristiyanlara yönelik zulümler 3. yüzyılda sıklaşmaya başladı ve İmparator Diocletianus ile halefi Galerius döneminde zirveye ulaştı. Bu dönemde çok sayıda Hristiyan acı çekmiş ve hayatını kaybetmiştir; bu tür kişilere "**şehit**" (martir) denir.

Ancak şunu unutmamak gerekir: Bu zulümler, Hristiyan dinine yönelik bir hoşgörüsüzlükten kaynaklanmıyordu. Romalılar, Hristiyanların neye inandığıyla ilgilenmiyorlardı. Ancak Hristiyanlar yalnızca bir tek Tanrı'ya

Sözlük

Sekta(sapkın tarikat) – daha büyük bir dinî topluluktan farklı inanan ve davranan insan grubu.

diriliş – ölümden sonra hayata geri dönme.

inciller – İsa Mesih'in hayatını ve öğretilerini anlatan kitaplar.

Galerius'a ait altın sikke

Tarihi kişilikler

Aziz Pavlus

Havari Pavlus'u ilk kez "Resullerin İşleri" adlı kitapta, Hristiyanlara zulmeden biri olarak görürüz. O, Yahudi dinine bağlı gayretli bir inanan idi; ancak bir gün Şam'a doğru yolculuk ederken, gökten gelen bir ışık tarafından kör edildiği ve İsa Mesih'in kendisine neden O'nu takipçileriyle birlikte zulmettiğini sorduğu anlatılır. Bu olaydan sonra Pavlus vaftiz olmuş ve Hristiyanlığı kabul etmiştir. Roma vatandaşlık hakkına sahip olduğu için özgürce seyahat edebilmiş, Arabistan'dan İspanya'ya kadar hem Yahudilere hem de putperestlere İncil'i (Müjde'yi) duyurmuştur. Misyonerlik faaliyetleri sırasında birçok Hristiyan cemaati kurmuş ve Yeni Ahit'e dâhil edilen çok sayıda mektup (epistola) kaleme almıştır. Geleneğe göre, İmparator Neron'un döneminde Roma'da başı kesilerek idam edilmiştir.

Eski yazarların eserlerinden

"Hristiyanlar cezalandırılmamalıdır, ancak biri onları ihbar eder ve suçlarsa, o zaman cezalandırılmaları gerekir. Eğer biri Hristiyan olduğunu inkâr eder ve bunu, tanrılarımıza kurban sunarak açıkça gösterirse – geçmişte şüpheli görülmüş olsa bile – tövbe ettiği için bağışlanmalıdır. Suçlamalarda isimsiz ihbarlar dikkate alınmamalıdır, çünkü bunlar en kötü örnektir ve zamanımızın ruhuna uygun değildir."

– İmparator Trajan'ın, Hristiyanlara yönelik suçlamalar karşısında nasıl davranması gerektiği konusunda eyalet valisi Plinius'a verdiği talimatlardan.

inandıkları için, devlet tanrılarına saygı göstermeyi ve imparatorluk kültüne katılmayı reddetmişlerdi. Daha önce de belirtildiği gibi, bu tür bir reddediş, ihanet olarak görülüyor ve ölümle cezalandırılıyordu. Yine de 4. yüzyıla gelindiğinde, Hristiyanlığın zorla ortadan kaldırılamayacağı artık anlaşılmıştı. Bu nedenle, 313 yılında I. Konstantin ve Licinius, **Milano Fermanı**nı ilan ettiler. Bu belgeyle, Hristiyanlara din özgürlüğü tanındı ve önceki zulümler sırasında ellerinden alınan tüm mülklerin geri verilmesi garanti altına alındı. Zaten kısa bir süre sonra, 380 yılında İmparator I. Theodosius Hristiyanlığı resmî devlet dini olarak ilan etti.

Milvian Köprüsü Savaşı'nın tasviri. Rivayete göre, bu savaş öncesinde Konstantin gökyüzünde haç şeklinde bir işaret görmüştür.

Düşün ve cevapla

1. Sence herkesin istediğine inanma özgürlüğüne sahip olması önemli midir? Neden?
2. Hristiyanların zulme uğradığı bir dönemde öğrenci olduğunu hayal et. Birinin sadece farklı bir inanca sahip olduğu için cezalandırıldığını duysan, nasıl hissederdin?

Aklında kalsın

- Hristiyanlık, İsa Mesih'in sevgi, adalet ve Tanrı'nın krallığına dair öğretileriyle başlamıştır. İnanca göre, çarmıha gerilmiş ve üç gün sonra dirilmiştir.
- İnanç, barış ortamı, yollar ve ortak diller sayesinde Roma İmparatorluğu genelinde hızla yayılmıştır.
- Hristiyanlar, imparatorluk kültüne saygı göstermedikleri için zulme uğramışlardır. 313 yılında Milano Fermanı ile din özgürlüğü kazanmış, 380 yılında ise Hristiyanlık devlet dini hâline gelmiştir.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

V.1. Eski Roma

1. Appenin Yarımadası'nda yaşamış en önemli ve en tanınmış halklar hangileriydi?
2. Roma şehrinin konumu neden onun gelişimi için elverişliydi?
3. Roma'nın kurucusu kimdi ve onun zamanında hangi organlar kuruldu?
4. Etrüsk kralları erken Roma'nın görünümünü ve kültürünü nasıl etkiledi?
5. Roma Cumhuriyeti nasıl işliyordu? İktidarın başlıca organları nelerdi?
6. Roma'da konsüllerin ve Senato'nun rolü neden önemliydi?
7. Cumhuriyet döneminde Roma ordusu nasıl görünüyordu?
8. Roma bütün İtalya'yı nasıl fethetti? Hangi halkları yendi?
9. Hannibal ve Scipio'yu komutan olarak karşılaştır. Hangi yönleriyle farklıydılar?

V.2. Roma İmparatorluğu

1. Julius Caesar'ın ölümünden sonra çıkan mücadeleleri kim kazandı?
2. Octavian Augustus'un yönetimi neden "prenslik" (principatus) olarak adlandırılır?
3. Augustus hangi toprakları fethetti ve bu topraklar İmparatorluğu nasıl güçlendirdi?
4. İmparator Claudius ve Trajan hangi yönleriyle öne çıktılar?
5. Trajan döneminde Roma İmparatorluğu nasıl bir görünüme sahipti?
6. İmparatorluğun ilk iki yüzyılı neden istikrar dönemi olarak kabul edilir?
7. Dominatus nedir ve principatus'tan farkı nedir?
8. Diocletian devlet içinde neden köklü reformlar gerçekleştirdi?
9. I. Konstantin Roma İmparatorluğu'nun sonraki gelişiminde nasıl bir rol oynadı?

V.3. Roma Toplumu

1. Erken Roma devletinde iki ana toplumsal grup hangileriydi?
2. Plebler neden patriklere karşı mücadele verdi?
3. M.Ö. 3. yüzyıldaki pleb mücadelesiyle ne başarıldı?
4. Cumhuriyet döneminde plebleriin ve patriklerin konumu nasıldı?
5. Roma devleti genişledikçe vatandaşlar ile yabancılar arasındaki ayrım nasıl gelişti?
6. İmparatorluk döneminde kimler "onurlu" vatandaş sayılırdı ve neden?
7. Roma'daki kölelerin durumu nasıldı?
8. Roma devletindeki başlıca ekonomik faaliyetler nelerdi ve neden?
9. Bir Roma zanaatkârı ya da tüccarının günlük yaşamı nasıl görünürdü?

V.4. Roma'da Gündelik Yaşam

1. Roma'da soyluların yaşam tarzı ile sıradan vatandaşlarınki nasıl farklıydı?
2. İnsulalar şehirde neden sıkça kazalara yol açardı?
3. Roma çocuklarının eğitimi en erken aşamalarda nasıldı?
4. Roma'daki okul ile günümüz okulları arasında nasıl farklar vardır?
5. Halk konuşmacısı olmak isteyen öğrenciler için hangi ders özellikle önemliydi?
6. Roma'da büyük askerî zaferlerin kutlamaları ne olarak adlandırılırdı?

7. Cumhuriyet'ten İmparatorluk dönemine geçerken bayramların sayısı ve düzenlenme şekli nasıl değişti?
8. Roma'da en popüler oyun ve eğlence türleri hangileriydi?
9. Gladyatör dövüşleri Roma toplumunda ne tür bir rol oynuyordu?

V.5. Roma Kültürü ve Sanatı

1. En ünlü Roma destanı hangisidir ve yazarı kimdir?
2. Aeneis nedir ve Romalılar için neden önemliydi?
3. Neden Roma şairleri sık sık Yunan mitlerinden ve edebiyatından ilham almışlardır?
4. 142 kitaptan oluşan eseriyle tanınan Roma tarihçisi kimdir? Üslubu nasıldı?
5. Roma Cumhuriyeti'nde hitabet neden önemliydi?
6. En eski Roma yasası nedir, ne zaman kabul edilmiştir ve neden önemlidir?
7. Roma eyaletinde bir sanatçı olduğunu hayal et. Nasıl bir mozaik yapardın ve nereye yerleştirirdin?
8. Roma su kemerleri (akvadüktler) nasıl çalışırdı ve işlevleri neydi?
9. Pantheon neden Roma mimarisinin en görkemli başarılarından biri sayılır?

V.6. Roma Döneminde Din

1. Romalılar neden tanrılara kurbanlar sunarlardı?
2. Yunan kültürünün etkisiyle Roma tanrıları nasıl değişti?
3. Roma panteonundaki en yüce tanrı kimdi ve onunla birlikte hükmeden iki tanrı kimdi?
4. Jüpiter, Juno ve Minerva neden devletin koruyucuları olarak kabul edilirdi?
5. Roma'da kabul edilip yayılmış olan yabancı kültler hangileriydi?
6. İsis kültünü açıkla ve neden Roma'da popüler olduğunu belirt.
7. Mitraizm gibi mistik inançların popülerliğinin nedenleri nelerdi?
8. Kendini bir Roma askeri olarak düşün. Neden Mitra kültünü benimserdin?
9. Roma'da din ile devlet politikası arasında nasıl bir ilişki vardı?
10. Bazı yabancı kültler Roma'da neden yasaklanmıştı?

V.7. Hristiyanlığın Ortaya Çıkışı

1. İsa Mesih kimdi ve nereden geliyordu?
2. İsa'nın mesajı neden İmparatorluk'taki bazı insanlar için bir umut olarak görülüyordu?
3. Hristiyanlara göre, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra ne olmuştur?
4. Hristiyanlık Roma İmparatorluğu boyunca nasıl yayıldı?
5. Yunan ve Latin dillerinin inancın yayılmasında önemi neydi?
6. Aziz Pavlus'un mektupları nedir ve neden önemlidir?
7. Yeni Ahit nasıl oluşmuştur?
8. Hristiyanlar Roma yetkilileri tarafından neden zulme uğramışlardır?
9. Milano Fermanı nedir ve Hristiyanlık açısından ne anlam ifade eder?

COĞRAFYA KONU VI

COĞRAFİ ALANDA YÖNELİM

Giriş

İnsanlar her zaman güvenli bir şekilde hareket edebilmek ve hedeflerine ulaşabilmek için mekândaki konumlarını belirleme ihtiyacı duymuştur. Zamanla çevrelerinde yol bulabilmek için doğal ve insan yapımı çeşitli işaretleri kullanmayı öğrenmişlerdir.

İster bir dağ, bir nehir, bir kültürel-tarihi anıt ya da bir spor tesisi olsun, yön bulma yeteneği çevremizi anlamak için kilit önemdedir. Güneş, Kutup Yıldızı, ağaçlardaki yosunlar, pusula ve haritalar, bir nesnenin veya yerin coğrafi konumunu kesin olarak belirlemek için kullandığımız araçlardan bazılarıdır.

Günümüzde yön bulma yalnızca bir hayatta kalma becerisi değil, aynı zamanda seyahat etmenin, keşfetmenin ve yeni yerler bulmanın temelidir.

İÇERİKLER

- VI.1. Dünya küre üzerinde ve coğrafi haritada
- VI.2. Ölçek ve ölçek türleri
- VI.3. Coğrafi harita türleri
- VI.4. Coğrafi/kartografik ağ, izohipsler ve kartografik işaretler
- VI.5. Enlem ve boylam
- VI.6. Mekânda yön bulma
- VI.7. Dünya'nın dönüşü ve dolanımı
- VI.8. Yerel saat, saat dilimleri ve tarih değiştirme çizgisi
- Öğrendiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ Küre, coğrafi harita, paraleller, meridyenler, izohipsler ve kartografik işaretleri belirli durumlarda kullanmak;
- ✓ Bir yerin enlem ve boylamını belirlemek ve coğrafi harita yardımıyla ölçek kullanarak doğadaki mesafeyi hesaplamak;
- ✓ Mekânda yön bulma yöntemlerini açıklamak ve bunlardan bazılarını uygulamak;
- ✓ Yerel/saat dilimi zamanı, bölgesel/zonsal zaman, dünya zamanı, saat dilimleri hakkında açıklama yapmak ve farklı saat dilimlerine ait yerlerin/şehirlerin zamanını belirlemek.

VI.1. Küre ve Coğrafi Harita Üzerinde Dünya

KÜRE ÜZERİNDE DÜNYA

Küre, ders aracı olarak şekli, görünümü ve ekseninin konumuyla okullarda Dünya'nın en gerçekçi modelini temsil eder ve incelemek için kullanılır. Küreden Dünya'nın şekli, büyük kara ve su kütlelerinin dağılımı ve Dünya ekseninin eğikliği öğrenilir. Küre, Dünya'nın yüzeyini genel hatlarıyla ve daha az detaylı bir şekilde gösterir, özellikle küçük ülkeler için daha sınırlı bilgi verir.

Coğrafya dersinde iki tür küre kullanılır: **yazılabilir** (indüksiyonel) **küre** ve **coğrafi küre**. Yazılabilir kürede kara ve su gibi doğal unsurlar gösterilmez. Üzerine okul tahtası gibi yazı yazılabildiği için alıştırmalar için uygundur. Coğrafi kürede ise kıtalar ve okyanuslar, yani Dünya'nın en büyük şekilleri gösterilir. Küre taşımak ve saklamak için pratik değildir ve Dünya yüzeyi hakkında sınırlı bilgi verir. Bu nedenle daha geniş kullanım için farklı **coğrafi harita** türleri geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur.

COĞRAFİ HARİTA

Coğrafi harita, Dünya yüzeyinin tamamının veya bir bölümünün düz bir yüzeye küçültülerek veya genelleştirilerek aktarılmış görüntüsüdür. Bu, belli bir amaca yönelik olarak özenle seçilmiş renkler ve matematiksel kurallar kullanılarak çizilmiş özel bir görüntüdür ve

Sözlük

coğrafi küre – dönen Dünya modelidir.

coğrafi harita – Dünya yüzeyinin, belli bölümlerinin, kıtaların veya ülkelerin çizimidir.

eksen – bir cismin etrafında döndüğü hayali doğru.

hemisfer – yarım küre.

Coğrafi Küre

Yazılabilir (İndüksiyonel) Küre

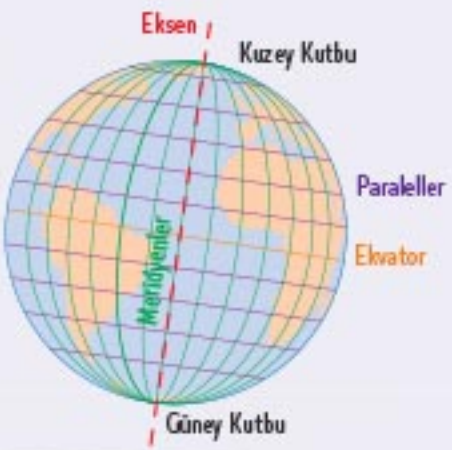
Daha fazla öğren...

Küredeki unsurlar nelerdir?

Eksen: Küre her zaman, Kuzey Kutbu, Güney Kutbu ve Dünya'nın merkezinden geçen hayali bir eksen üzerinde durur.

Kutup noktaları ve ekvator: Kuzey ve Güney Kutbu kürenin en kuzey ve en güney noktalarıdır. Ekvator, küreyi tam ortasından dolanan ve onu kuzey ve güney yarım kürelere ayıran hayali bir çemberdir.

Kartografik ağ: Paraleller (enlemler) ve meridyenlerden oluşur. Ekvatora paralel olan çizgilere paraleller denir, onu dik kesen çizgilere ise meridyenler denir.

Küreden haritaya aktarılmış (düzleştirilmiş) Dünya yüzeyi

Avrupa'nın küre ve harita üzerindeki içerik ve bilgilerinin farkı: Küre, gezegenimizin şeklini en doğru şekilde gösteren modeldir, harita ise Dünya'nın düz bir yüzeye aktarılmış temsilidir. Küre üzerinde tüm dünya gösterilirken, haritada ister tüm dünya ister sadece bir bölümü gösterilebilir.

Sözlük

elipsoid – kendi ekseni etrafında dönen bir elipsin oluşturduğu geometrik şekil.

ekvator – Dünya küresinin kutuplara eşit uzaklıktaki hayali çemberi, gezegeni iki yarım küreye ayırır.

lejant – harita üzerindeki işaretlerin listesi ve açıklamaları.

atlas – coğrafi veya başka türde haritaların toplandığı kitap.

Harita Öğeleri

gösterilen alanı gerçekçi şekilde temsil etmeyi amaçlar. **Renkler**, ovalar, dağlar, okyanuslar, göller, nehirler gibi Dünya'nın doğal unsurlarını açık ve kesin biçimde göstermek için kullanılır. Bunların yanı sıra haritalarda **isimler**, **sayısal veriler** ve başka **işaretler** de bulunur. Tüm bunlar haritayı öğrenme açısından faydalı kılar çünkü doğal unsurların nerede olduğunu ve insanların yaşadıkları alanı nasıl kullandıklarını gösterir. Coğrafi harita çeşitli bölümlerden ve öğelerden oluşur: **çerçeve, ölçek, içerik, lejant (açıklama), kartografik ağ** ve diğer unsurlar.

Yüzyıldan bir coğrafi harita, üzerinde yarım küreler, kıtalar ve okyanuslar gösteriliyor

Biliyor musun...

... Dünya'nın şekli düzensiz bir küresel, yani elipsoidal formdadır? En kuzey ve en güney noktalarında (kutuplarda) basıktır, ortasında ise şişkindir ve ekvatorda en geniş halini alır.

Coğrafi haritalar elektronik ve basılı olarak, kâğıt veya bez üzerine hazırlanır. Coğrafi haritaların yanı sıra, okullarda başka amaçlar için de farklı harita türleri kullanılır. Dünya yüzeyinin tamamını bir bütün olarak gösteren birden çok coğrafi haritanın toplandığı esere **atlas** denir.

Coğrafi Atlas

Araştır

1. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin yüzölçümünü kürede ve coğrafi haritada karşılaştır. Farklar görüyor musun? En önemli farklardan birini belirt ve açıkla.

Düşün ve cevapla

1. Küreyi çevir ve gitmek istediğin yeri bul. Oraya en kolay nasıl ulaşırsın?
2. Coğrafi haritalar farklı projeksiyonlarla yapılır. Okul haritalarında hangi kıtalar en gerçekçi şekilde gösterilir, hangilerinde boyutlar bozulmuştur? Neden?
3. Dünyanın en büyük adası Grönland, Avrupa kıtasının beşte biri büyüklüğündedir. Sence neden dünya haritalarında Grönland Avrupa'yla benzer büyüklükte görünür?
4. Coğrafi haritalarda kara yüzeyleri neden farklı renklerle gösterilir?
5. Bir yerleşim yerinin haritasını çizerken sağlık ocağını hangi sembolle gösterirsin?

Aklında kalsın

- Küre, görsel bir araç olarak Dünya'yı en gerçekçi şekilde gösterir.
- İki tür küre vardır: coğrafi ve yazılabilir (indüksiyonel) küre.
- Coğrafi harita, Dünya'nın küçültülmüş veya genelleştirilmiş bir görüntüsüdür.
- Her harita birçok öğe içerir: başlık, ölçek, içerik, lejant, kartografik ağ ve diğerleri.
- Birden çok haritanın toplandığı esere atlas denir.

VI.2. Ölçek ve ölçek türleri

ÖLÇEK KAVRAMI

Ölçek, haritaları özel çizimler (resimler) olarak rastgele yapılan sanatsal çizimlerden ayıran matematiksel bir öğedir. Ölçek, gösterilen alanın gerçek (doğal) boyutları ile haritadaki temsilî boyutları arasındaki oranı verir. Ölçek, Dünya'nın küçültülmüş yüzeyinin haritada doğru ve gerçeğe uygun şekilde gösterilmesini sağlar. Mekândaki unsurların düzenini koruyarak gerçekçi bir temsil sunar. Ölçek, haritadaki mesafeler ile doğadaki gerçek mesafeler arasındaki oranı ifade eder. Bu oran, doğadaki bir uzunluğun veya yüzeyin haritada kaç kat küçültüldüğünü gösterir.

ÖLÇEK TÜRLERİ

Haritanın ölçeği **sayısal** veya **grafik** (çizgisel) olarak belirtilir. Ölçek sayesinde haritada gösterilen yolların, nehirlerin, sınırların gerçek uzunlukları hesaplanabilir. Ayrıca devlet sınırları, göller, belediyeler gibi yüzey alanları da ölçekle hesaplanabilir. Ölçek, okulda veya evde coğrafi alanın gerçek boyutları hakkında bilgi edinmemizi sağlar.

Coğrafi haritalarda **sayısal ölçek** büyük ve dikkat çekici rakamlarla haritanın çizili alanının dışında gösterilir. Bu, haritanın zorunlu bir matematiksel unsurudur ve Dünya yüzeyinin gerçek boyutu ile haritadaki temsilî boyutu arasındaki oranı verir.

Soldaki ilk rakam bire eşittir ve haritadaki mesafeyi gösterir, ikinci sayı ise bu mesafenin doğadaki boyutuna göre kaç kat küçültüldüğünü ifade eder. Örneğin, ölçek 1 : 1.000.000 demek, haritadaki 1 cm'nin doğada 1.000.000 cm, yani 10.000 m veya 10 km'ye karşılık geldiği anlamına gelir.

Sözlük

ölçek – haritadaki boyutların doğadaki boyutlara göre kaç kat küçültüldüğünü gösteren sayı.

sayısal ölçek – ölçeğin sayılarla gösterilmesi, örneğin: 1 : 100.000.

grafik ölçek – ölçeğin bir çizgi üzerinde bölmelerle gösterilmesi.

Sayısal Ölçek

Daha fazla öğren...

Korsanların gizli **hazine haritaları**, yalnız haritayı yapan kişinin anlayabilmesi için ustalıkla değiştirilmiş ölçeklerle hazırlanırdı. Bu haritaları tesadüfen bulanlar, hazine aramaya çıkmadan önce haritanın ölçeğini çözmek için ekstra çaba harcamak zorundaydı.

Grafik ölçek yatay bir çizgi olup eşit parçalara bölünmüştür. Çizginin üstünde veya altında yazan sayılar doğadaki gerçek mesafeyi gösterir; yani çizgi üzerindeki her bir santimetre doğada bir veya daha fazla kilometreye denk gelir. Grafik ölçek, sayısal ölçekte gerekli olan matematiksel hesaplamalara gerek kalmadan, haritadaki kısa mesafeleri hızlı ve kolayca ölçmek için kullanılır.

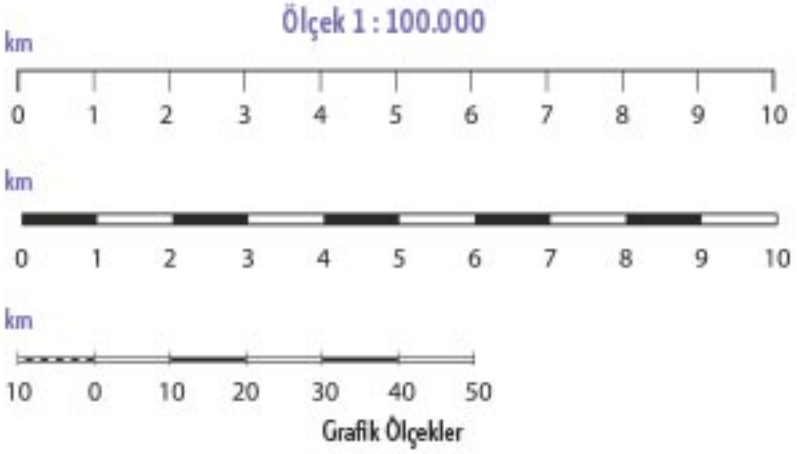
GRAFİK ÖLÇEĞİN KULLANIMI

Grafik ölçek, cetvel veya pergel yardımıyla harita üzerindeki iki yer arasındaki mesafe ölçülerek uygulanır. Ölçülen bu mesafe grafik ölçeğin sıfır noktasından sağa doğru yerleştirilir. Haritadaki mesafenin denk geldiği sayı doğadaki gerçek mesafeyi gösterir.

Örneğin, haritada iki nokta arası 3 cm ölçüldüyse ve bu uzunluk grafik ölçekte 6 km'ye denk geliyorsa, doğadaki gerçek mesafe bu iki nokta arasında 6 kilometredir.

İŞLEVİ VE AMAÇLARI

Ölçek, sayısal veya grafik olarak, coğrafi haritaların olmazsa olmaz bir unsurudur ve haritacıların Dünya yüzeyini doğru ve gerçeğe uygun şekilde kâğıda aktarmasına yardımcı olur.

Grafik Ölçekler

Cetvel ve pergel kullanarak grafik ölçeğin uygulanması

Daha fazla öğren...

Dünya haritalarındaki ölçek **görecelidir**, yani her yerde aynı değildir. Çünkü Dünya'nın küresel yüzeyi düz bir yüzeye aktarılmaya çalışıldığında özellikle kutup bölgelerinde daha fazla gerilme (bozulma) olur. Bu nedenle, Dünya haritasında kutup çevresindeki alanlar gerçek boyutlarına göre daha büyük gösterilir.

Biliyor musun...

... 2012 yılında, yalnızca 22'ye 11 mikrometre boyutlarında dünyanın en küçük haritası oluşturuldu. Bu haritanın ölçeği yaklaşık 1 : 200.000.000.000'dir. O kadar küçüktür ki, yalnızca çok güçlü bir mikroskopla görülebilir. Bu tür haritalardan bin tanesi tek bir tuz tanesinin üzerine sığabilir!

Bizim içinse haritadaki yerler arasındaki mesafeleri ve gösterilen alanların büyüklüklerini daha kolay ve doğru anlamamızı sağlar. Ölçek sayesinde, haritadaki iki nokta arasındaki gerçek mesafeyi doğaya gitmeden hesaplayabiliriz. Bu, seyahat planlaması, araştırma, öğrenme ve yön bulma için çok faydalıdır. Ayrıca ölçek, haritanın küçük bir alanı (büyük ölçekle) mı yoksa geniş bir alanı (küçük ölçekle) mı gösterdiğini de belirtir. Bu nedenle her coğrafi haritada ölçeğin açıkça belirtilmiş olması, onu doğru kullanabilmemiz için şarttır.

Grafik ölçek, haritadaki 4 cm mesafenin doğada 1 km'ye karşılık geldiğini gösterir.

Araştır

Küçük gruplara veya ikili takımlara ayrılın. Ölçeği kullanarak haritada ölçtüğünüz mesafeye göre, Üsküp (Skopje) ile Strumica arasındaki gerçek mesafenin doğada ne kadar olduğunu hesaplayın.

Düşün ve cevapla

1. Haritada ölçek 1 : 100.000 ise iki nokta arasındaki mesafe 5 cm'dir. Bu noktalar doğada ne kadar uzaktır?
2. Haritada İştip ile Radoviş arasındaki mesafe 10 cm'dir. Doğada kuş uçuşu mesafe 25 km'dir. Haritanın ölçeği nedir?

Aklında kalsın

- Dünya, küre ve dünya haritası üzerinde daha az veya daha çok küçültülmüş bir biçimde gösterilir.
- Bir harita hazırlanırken belirli bir ölçek olması gerekir.
- Gösterime bağlı olarak ölçek sayısal veya grafik olabilir.
- Grafik ölçek, eşit parçalara bölünmüş yatay bir çizgidir.

VI.3. Coğrafi Harita Türleri

HARİTALARIN SINIFLANDIRMA KRİTERİ

Haritalar, hazırlandıkları amaç ve kullanıcıların ihtiyaçlarına göre çeşitli türlerde olabilir. Genel olarak, tüm haritalar **ölçek**, **içerik** ve **kullanım amacı** kriterlerine göre sınıflandırılabilir.

ÖLÇEĞE GÖRE HARİTALARIN SINIFLANDIRILMASI

Ölçeğin büyüklüğüne göre haritalar şunlara ayrılır: **planlar, topografik haritalar ve coğrafi haritalar**.

Planlar, genelde 1 : 1.000 ile 1 : 10.000 ölçeğe sahiptir. Küçük alanların (şehirler gibi) çok ayrıntılı ve yüksek doğrulukla gösterilmesi için kullanılır.

Topografik haritalar genellikle 1:10.000 ile 1: 200.000 ölçekle hazırlanır. Daha büyük alanların (belediyeler ve ülkelerin küçük bölgeleri gibi) zengin ve ayrıntılı bir şekilde gösterilmesini sağlar. Bunlar daha küçük alanlarda

Rotterdam Şehrinin Büyük Ölçekli Planı

Sözlük

plan – büyük ölçekli harita, Dünya'nın küçük alanlarının (şehirlerin) ayrıntılı olarak gösterilmesi için.

topografik harita – sınırlı (belirli) alanların (belediyeler ve ülkelerin küçük bölgeleri) zengin ve ayrıntılı şekilde gösterilmesi için harita.

Küçük Ölçekli Haritada Rotterdam

Biliyor musun...

- biliyor musun ki en eski bilinen coğrafi harita yaklaşık 2500 yıllıktır ve Antik Yunanlı bilim insanı Anaksimandros tarafından yapılmıştır? Bu harita deri veya tahta-odun üzerine çizilmişti ve o dönemde bilinen dünya bölgelerini gösteriyordu!

yön bulmak için kullanılır. Bu haritalarla arazi eğimi, herhangi bir noktanın deniz seviyesinden yüksekliği belirlenebilir ve başka pratik avantajlar da sunar.

Coğrafi haritalar orta ölçekle (1 : 200.000'den 1 : 1000.000'e kadar) veya küçük ölçekle (1 : 1000.000'den 1 : 40.000.000'e kadar) hazırlanır. Bu haritalar çok geniş alanları (ülkeler, kıtalar veya tüm dünya) gösterir ancak yüksek düzeyde genelleştirilmiş ve daha az ayrıntı içerir.

Sözlük

fiziksel harita – orta veya küçük ölçekli genel bir harita türü olup, Dünya yüzeyindeki doğal unsurları (dağlar, ovalar, göller, nehirler vb.) gösterir.

Bir Topografik Harita Parçası,
Ölçek 1 : 25.000

Bir Coğrafi Harita Örneği,
Ölçek 1 : 25.000.000

İÇERİK VE AMACA GÖRE HARİTA SINIFLANDIRMASI

Haritalar **içeriğine göre fiziksel, siyasi ve ekonomik** olarak ayrılır. Fiziksel haritalar, Dünya yüzeyindeki doğal unsurları öne çıkarır: kıyılar, yüzey şekilleri ve sular. Siyasi haritalar, dünyanın ülkeler, ülkelerin bölgeleri, belediyeler ve yerleşim alanlarının idari sınırlarıyla bölünmesini gösterir. Ekonomik haritalar, gösterilen alanın yapısal ve ekonomik özelliklerini gösterir: tarım, sanayi, ulaşım, turizm vb.

Avrupa Fiziksel Haritası

Avrupa Siyasi Haritası

Avrupa'nın Enerji Kaynakları ve Tesisleri
Ekonomik Haritası

Biliyor musun...

... geçmişte 1 : 25.000 ile 1 : 50.000 ölçeğinde hazırlanmış topografik haritalar öncelikle askeri amaçlar için çok önemliydi? Bu haritalar arazinin ayrıntılı okunması ve saldırı veya savunma stratejisinin doğru şekilde planlanması için kullanılırdı.

İçerik ve amaç çoğu zaman örtüşür, bu yüzden amacına göre haritalar şu şekilde ayrılabilir: **okul haritaları, ulaşım haritaları, denizcilik haritaları, turistik haritalar, tarihî haritalar, iklim haritaları** ve diğerleri. Okullarda coğrafya derslerinde genellikle kullanılan haritalara fiziksel-coğrafi haritalar denir. Bu haritalar gösterilen alanda doğal ve ekonomik unsurları dengeli bir şekilde sunar.

Amerika'nın iklim haritası örneği

Avrupa turistik haritası

Düşün ve cevapla

1. İnsanlar neden tek bir harita türü yerine farklı coğrafi harita türleri kullanırlar?
2. Eğer dağlık ve yerleşim olmayan bir alanda hareket ediyorsan, hangi tür harita daha faydalı olur — topografik mi yoksa siyasi mi? Neden?
3. Tüm haritalar aynı doğrulukta mıdır? Sence hangisi daha önemlidir — haritanın büyüklüğü mi yoksa gösterilen bilgilerin doğruluğu mu?

Aklında kalsın

- Dünya'nın alanı belirli bir ölçek, içerik ve lejant ile düz bir yüzeyde gösterilir.
- Planlar çok büyük ölçekle hazırlanır.
- Coğrafi haritalar Dünya'nın geniş alanlarını temsil eder.
- Haritalar amaçlarına göre okul, ulaşım, denizcilik, turizm vb. olarak sınıflandırılır.
- Topografik haritalar mekânda yön bulma ve yol bulmada büyük pratik öneme sahiptir.

VI.4. Coğrafi/Kartografik Ağ, İzohipsler ve Kartografik İşaretler

KARTOGRAFİK AĞ

Küre ve haritalarda gösterilen tüm öğelerin **konumunu** daha kolay ve doğru belirlemek için yatay ve dikey çizgilerden oluşan bir **ağ** hazırlanır. Bu çizgiler, **paraleller** (enlemler) ve **meridyenlerden** oluşan kartografik ağı yani **coğrafi koordinat sistemini** oluşturur.

PARALELLER

Yerkürenin dönüşü sırasında, kutuplar hariç Dünya üzerindeki tüm noktalar, 24 saatte 360° tam tur atan tüm noktalar hayali paraleller oluşturur ve birbirine paralel olarak yer alırlar. Bu hayali çemberlere **paraleller** veya enlemler denir.

Paralellerin uzunlukları farklıdır. En uzun paralel, Dünya'nın ortasından geçen ve gezegeni kuzey ve güney yarımküre olarak iki eşit parçaya bölen **ekvatordur**. Ekvator başlangıç paraleli olarak 0° ile gösterilir. Ekvatordan Kuzey ve Güney Kutbu'na doğru gidildikçe paralellerin çapı küçülür. Kutuplar tam dairesel bir dönüş çizmediğinden, her yarımkürede **89 paralel** çekilebilir. Bunların toplamı, başlangıç paraleli olan ekvatorla birlikte, kürede ve coğrafi haritalarda kartografik ağda 179 paralel yapar.

MERİDYENLER

Meridyenler, Kuzey Kutbu ile Güney Kutbu'nu birbirine bağlayan hayali yarım daire çizgilerdir. Hepsi eşittir çünkü ekvator, 360° olan bir çemberdir, dolayısıyla **360 meridyen** vardır. Tüm meridyenlerin uzunlukları aynı olduğundan, başlangıç meridyeni uluslararası bir anlaşmayla belirlenmiştir. Başlangıç meridyeni, Londra yakınlarındaki

Sözlük

naporednici – paraleller, Dünya küresi üzerinde ekvatora paralel hayali dairesel çizgiler.

meridiani – meridyenler, paralelleri kesen ve Dünya'nın iki kutbunu birbirine bağlayan hayali yarım daire çizgileri.

kartografska mreža – kartografik ağ, paraleller ve meridyenlerden oluşan coğrafi koordinat sistemi.

izohipsa – topografik haritada aynı deniz seviyesindeki noktaları birleştiren eğri çizgi.

ekvidistanca – izohipsler arasındaki yükseklik farkı.

kota – coğrafi haritada rakamlarla belirtilen yükseklik noktası.

Paraleller

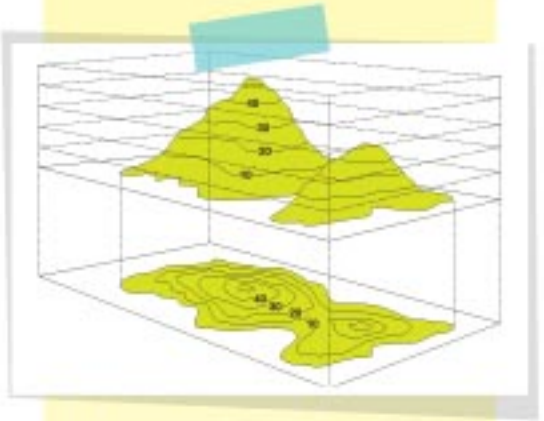
Meridyenler

Greenwich'ten geçen meridyendir ve bu meridyen **Greenwich** meridyeni olarak adlandırılır ve 0° ile gösterilir.

İZOHİPSLER

İzohipsler, aynı deniz seviyesine sahip noktaları birleştiren kapalı eğri çizgilerdir ve hiçbir zaman kesişmezler. Bunlar, özellikle topografik haritalarda, arazi yüzeylerinin dağılımını, yayılımını ve eğimini gerçekçi bir şekilde göstermek için kullanılır.

Bir grup izohips, birbirine konsantrik olarak yerleştirildiğinde, genellikle içte kalan ve daha kısa olan izohipsler daha yüksek araziyi gösterir. Daha dışta kalan ve uzun olan izohipsler ise daha alçak arazileri temsil eder. İki bitişik izohips arasındaki mesafe, temsil edilen arazideki yükseklik farkını gösterir. İzohipsler birbirine yakınsa, arazi diktir yani eğim yüksektir. İzohipsler birbirinden uzakta ise, arazi daha yumuşak bir eğime sahiptir.

İzohipslerle arazi yüzeylerinin gösterimi

Haritaların lejantında mutlaka **ekvidistans** (izohipsler arasındaki yükseklik farkı) belirtilmelidir.

Haritaların daha kolay kullanımı için izohipslerin yanında **kotlar** da bulunur; bunlar, metre cinsinden belirtilen yükseklik noktalarıdır. İzohipsler ile kotlar birlikte, haritayı okuyanlara arazi özelliklerinin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlar.

Topografik haritadaki izohipsler

KARTOGRAFİK İŞARETLER

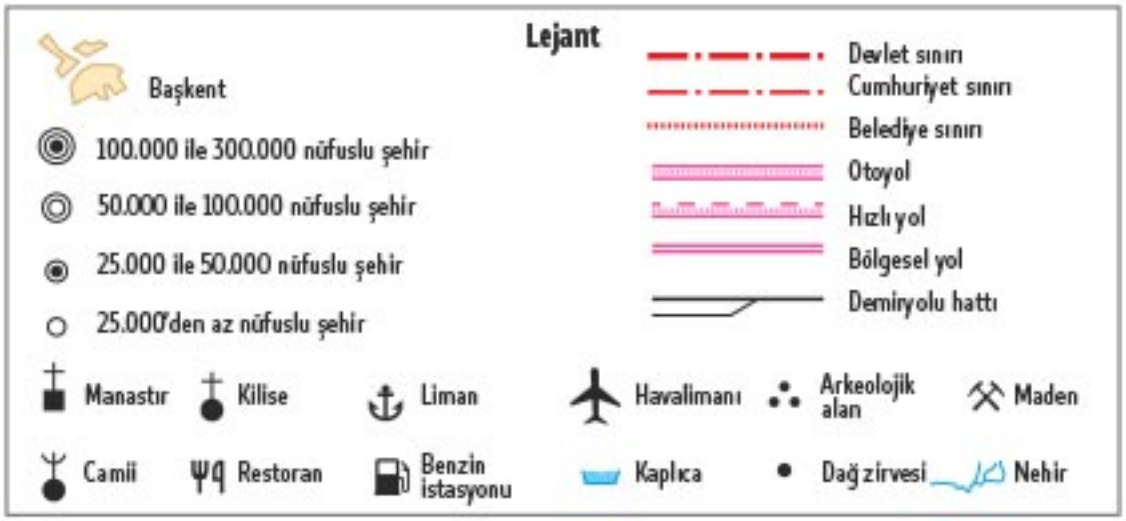
Arazi şekilleri ve diğer doğal unsurların yanı sıra coğrafi alanda **yerleşim yerleri, yollar, demiryolları, havaalanları, madenler, fabrikalar, hidroelektrik santralleri, dini yapılar** vb. gibi insan yapımı yapılar da vardır. Bunların coğrafi haritalarda gösterilmesi büyük alan kaplayabilir ve doğal unsurların bir kısmını örtbas edebilir. Bu nedenle, ekonomik ve bazı doğal yapıların

Daha fazla öğren...

Bir izohipsi takip ederek aynı deniz seviyesine sahip tüm noktaları bulabiliriz. İzohipsler birbirine yakınsa arazi diktir. Birbirinden uzaksa arazi daha düz veya alçaktır.
1 : 50.000 ölçekli topografik haritalarda izohipsler arasındaki ekvidistans genellikle 20 metredir. Her beşinci izohips kalın çizgiyle gösterilir ve bu çizgi 100 metrelik yükseklik değişimini ifade eder.

gösterimi, **kartografik işaretler** kullanılarak yapılır. Bu işaretler, haritanın içerik bölümünde çok fazla yer kaplamayan küçük sembollerdir ve bu yapıların doğadaki konumunu gösterir. Bu sembollerin anlamı, haritaların okunmasını kolaylaştıran lejantta açıklanmıştır.

Kartografik İşaretler

Araştır

Topografik harita kullanarak, izohipsleri kullanarak farklı yüksekliklere sahip birkaç yer bulun. Haritada karşılaştığınız 5 kartografik işareti tanıyın ve not edin.

Düşün ve cevapla

1. Kuzey ve Güney Kutup noktalarını birbirine bağlayan çizgilere ne ad verilir?
2. Paraleller hangi tür çizgilerdir, dairesel mi yoksa yarım daire mi? Meridyenler ise nasıldır?
3. Doğada paralel veya meridyenleri görebilir miyiz? Neden?

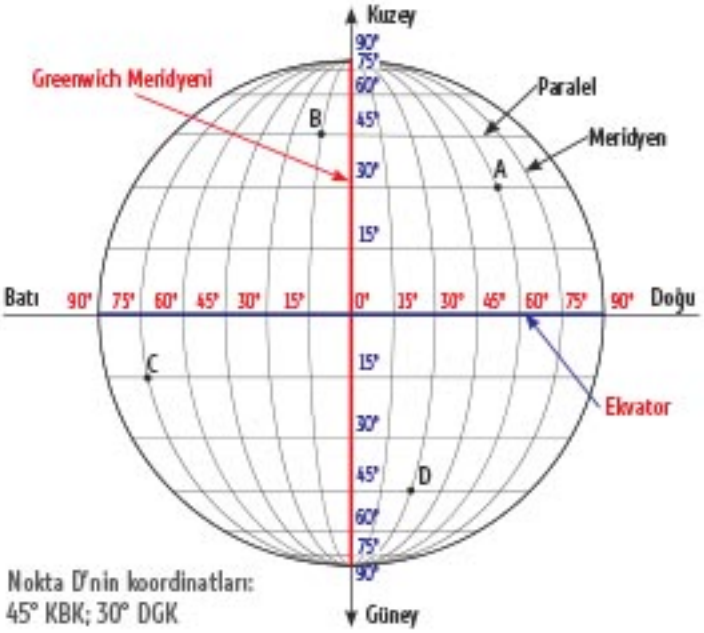
Aklında kalsın

- Haritadaki ve küredeki her noktanın konumunu daha kolay ve doğru belirlemek için paraleller (enlemler) ve meridyenlerden oluşan kartografik ağ bulunur.
- Ekvatorun kuzeyinde ve güneyinde yer alan hayali paralel dairelere paraleller denir; Kuzey ve Güney Kutbu birbirine bağlayan hayali yarım dairelere ise meridyenler denir.
- Başlangıç meridyeni olarak Greenwich meridyeni kabul edilir.
- İzohipsler, haritada aynı deniz seviyesindeki noktaları birleştiren kapalı eğri çizgilerdir.
- Lejantta, kartografik işaretlerle haritadaki ekonomik ve bazı doğal objeler gösterilir.

VI.5. Coğrafi Enlem ve Boylam

BELİRLİ BİR NOKTANIN DÜNYA ÜZERİNDEKİ KONUMU

Bir noktanın Dünya yüzeyindeki konumunu belirlemek, ister yerleşim yeri olsun, ister okyanus ortası veya çöl, o noktanın **koordinatlarının** belirlenmesi demektir. Bu ise, o noktanın coğrafi enlemi ve boylamının belirlenmesi anlamına gelir. Bunun için küre ve coğrafi haritalar üzerine işlenmiş paralel ve meridyenlerden oluşan **Coğrafi Koordinat Sistemi** (ağı) kullanılır.

Coğrafi konum belirlemek için koordinat sistemi

COĞRAFİ ENLEM

Coğrafi enlem, seçilen bir noktanın Dünya yüzeyindeki konumunun **ekvatora** olan açısal uzaklığıdır. Enlem, kuzey veya güney olabilir. Ekvatorun kuzeyinde bulunan noktalar kuzey enlemi (KE), ekvatorun güneyinde bulunan noktalar ise güney enlemi (GE) olarak adlandırılır. Coğrafi enlem açısal derece, dakika ve saniye cinsinden ifade edilir. Kuzey yarımküredeki noktalar 0° ile maksimum 90° (Kuzey Kutbu'nda) arasında kuzey enlemi taşır. Güney yarımküredeki noktalar ise 0° ile maksimum 90° (Güney Kutbu'nda) arasında güney enlemi taşır.

Sözlük

koordinatlar – Doğada veya coğrafi haritada belirli bir noktanın coğrafi konumunun tanımı.

Paraleller

Meridyenler

Koordinat noktası

Koordinat belirlemek için ağ çizgileri

COĞRAFİ BOYLAM

Coğrafi boylam, seçilen bir noktanın Dünya yüzeyindeki konumunun **Greenwich meridyenine** olan açısal uzaklığıdır. Boylam sadece doğu veya batı yönünde olabilir. Greenwich'in doğusunda bulunan noktalar doğu boylamı (DB), batısında bulunan noktalar ise batı boylamı (BB) olarak adlandırılır.

Coğrafi boylam, açısal derece, dakika ve saniye cinsinden ifade edilir. Greenwich'in doğusunda bulunan noktalar 0° ile maksimum 180° arasında doğu boylamına sahip olabilir, batısında bulunan noktalar ise 0° ile maksimum 180° arasında batı boylamına sahip olabilir. Ekvator Dünya'yı kuzey ve güney yarımküre (hemisfer) olarak ikiye bölen bir çemberdir; Greenwich meridyeni ise Dünya'yı batı ve doğu yarımküre olarak ikiye bölen bir yarım dairedir.

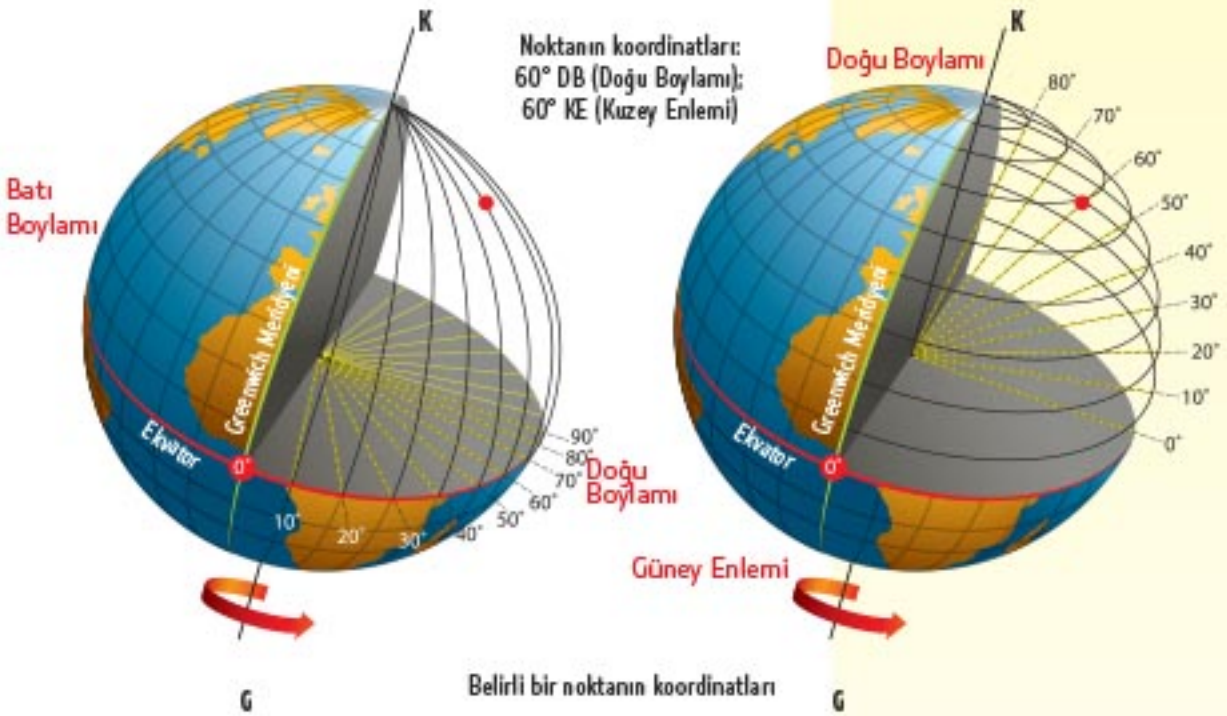
Sözlük

coğrafi enlem – herhangi bir noktanın ekvatora göre açısal uzaklığı.

coğrafi boylam – herhangi bir noktanın Greenwich meridyenine göre açısal uzaklığı.

ekvator – Dünya'yı iki yarımküreye bölen hayali dairesel çizgi.

Greenwich – Londra yakınlarında bulunan ve Kraliyet Gözlemevi'nin yer aldığı yerleşim yeri.

Belirli bir noktanın koordinatları

Biliyor musun...

... Kutuplar en yüksek coğrafi enleme sahiptir (Kuzey Kutbu 90° KE ve Güney Kutbu 90° GE) ve belirlenmemiş coğrafi boylama sahiptir. Kuzey Kutbu, Dünya'da herhangi bir yönde gidildiğinde güney yönüne gidilen tek noktadır. Güney Kutbu'nda ise durum tam tersidir; oradan her yönde gidildiğinde kuzeye gidilir!

Yani, Dünya yüzeyindeki belirli bir noktanın coğrafi koordinatları, aynı noktanın paralel ve meridyeninin kesiştiği yerde bulunur. Coğrafi koordinatlar, noktanın konumunu, ekvatora ve Greenwich meridyenine olan açısal uzaklıkları olarak ifade eder.

Coğrafi boylam ve enlem, Dünya üzerindeki herhangi bir noktanın konumunu hassas bir şekilde belirlemeyi sağlar. Bu, yön bulma, navigasyon ve coğrafi haritaların kullanımı için büyük önem taşır. Günümüzde uydu ve GPS cihazları (ya da mobil telefonlarımızdaki GPS uygulamaları) sayesinde koordinatlar hızlı ve doğru şekilde belirlenmekte, bu da seyahat, haritalama ve araştırma için özellikle önemlidir.

Greenwich Meridyeni

Biliyor musun...

... 1884 yılına kadar başlangıç meridyeni olarak Paris Meridyeni kabul edilirdi. Bu nedenle eski haritalarda Paris'in coğrafi boylamı 0 derece olarak gösterilir ve diğer tüm boylamlar bu meridyene göre ayarlanmıştır. Başlangıç meridyeninin hangisi olacağı kararı, Fransa ile Büyük Britanya arasında siyasi güç mücadelesi olarak görülüyordu. Günümüzde Paris'te, Paris Meridyeni'nin tam olarak geçtiği yeri görmek için Paris Gözlemevi ziyaret edilebilir.

Pariz meridyeni Paris Gözlemevi'nden geçer

Düşün ve cevapla

1. İki yer aynı enleme sahip olabilir mi?
2. İki yer aynı enlem ve boylama sahip olabilir mi?
3. Ekvator Dünya gezegenini kuzey ve güney yarım kürelere ayırıyorsa, Greenwich meridyeni onu hangi yarım kürelere ayırır?
4. Deniz seviyesinden yükseklik negatif bir değere sahip olabilir mi?

Aklında kalsın

- Enlem, bir yerin ekvatordan kuzeye veya güneye ne kadar uzak olduğunu gösterir.
- Boylam, o yerin başlangıç meridyeninden doğuya veya batıya ne kadar uzak olduğunu gösterir.
- Harita ağında 360 meridyen ve 179 paralel vardır.
- Enlem kuzey veya güney olabilirken, boylam doğu veya batı olabilir.

VI.6. Uzayda Yön Bulma

Yön bulma kavramı, bir anda uzayda nerede bulunduğumuzu bilme durumunu ifade eder. Coğrafi yön bulma, bulunduğumuz noktadan dünyanın yönlerini belirleme ve gösterme işidir. Bu, **yön bulma araçları yardımıyla** yapılabilir. Bunlar teknik cihazlar olabileceği gibi (örneğin pusula), analog kol saati veya uzayda bulunan bazı doğal ve yapay nesneler de olabilir.

PUSULA

Dünyanın yönleri en doğru şekilde **pusula** ile belirlenir. Pusula, üzerinde başlıca ve ara yönlerin uluslararası kısaltmalarının harflerle yazılı olduğu bir kutudan oluşur: N – kuzey, S – güney, E – doğu ve W – batı. Ortasında ise pusula yatay konumdayken kolayca dönebilen manyetik bir iğne bulunur. İğnenin bir yarısı kırmızı renkle boyanmıştır ve kuzey

Doğada pusula yardımıyla yön bulma

Sözlük

yön bulma – belirli bir noktanın konumunu saptama.

pusula – manyetik iğneli bir araç olup dünyanın yönlerini belirlemeye yarar ve uzayda yön bulmak için kullanılır.

Pusula

Biliyor musun...

... ilk pusula bundan 2000 yıldan fazla bir süre önce eski Çin'de icat edilmişti. Pusula, metal bir levha üzerinde dönen kaşık şeklinde mıknatıslanmış taştan yapılmıştı. Bu alet yolculuk için değil, fal bakmak ve uğurlu yönü seçmek için kullanılıyordu! Ancak daha sonra yolculuklarda yön bulmak için kullanılmaya başlandı.

yönünü gösterir, diğer yarısı ise güneyi gösterir. Dünyanın yönlerini doğru belirlemek için pusulanın yakınında metal nesneler bulunmamalıdır çünkü onlar pusulanın **manyetik iğnesini** çeker.

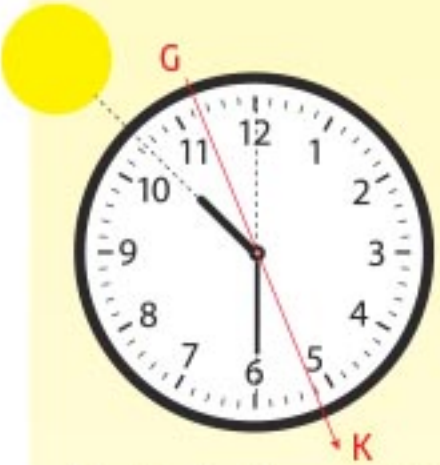
GÜNEŞ VE KOL SAATİ YARDIMIYLA YÖN BULMA

İnsanlar çoğu zaman **Güneş'e** göre yönlerini belirlerler. Yeryüzündeki nesnelerin oluşturduğu gölgeler gün boyunca uzunluk ve yön değiştirir. Nesnelerin gölgeleri öğle vakti en kısadır ve kuzey yönünü gösterir. Bu kural bizim bölgemiz için geçerlidir ve dünyanın her yeri için evrensel değildir çünkü yılın ayına ve yön bulmanın yapıldığı yerin enlemine bağlıdır. Güneş ve analog kol saati yardımıyla güney yönü belirlenebilir. Küçük ibre Güneş'e yöneltildiğinde, onun ile 12 rakamı arasındaki açının açıortayı güney yönünü gösterir.

Sözlük

yosun – nemli yüzeylerde yaşayan yeşil bitkisel örtü.

yaş halkaları – bir ağacın kesilmiş gövdesinin yüzeyinde görülen eşmerkezli halkalar.

Kol saati yardımıyla dünyanın yönlerini belirleme

Güneş ve kol saati yardımıyla yön bulma

Biliyor musun...

... dağlarda ve tepelerdeki kar ve buz, yönlerin belirlenmesinde bir göstergedir. Kar kuzeye bakan (gölge alan) yamaçlarda daha uzun süre kalır, güneye bakan (güneş alan) yamaçlarda ise daha hızlı erir. Yaz döneminde güney yamaçlar, kuzey yamaçlara göre belirgin şekilde daha fakir bir bitki örtüsüne sahiptir. Nem izleri ve epifitik bitki örtüsü (yosunlar), eski ve bakımsız yapıların kuzey duvarlarında fark edilir.

YILDIZ KUTUP YILDIZI YARDIMIYLA YÖN BULMA

Geceleri, hava açık olduğunda uzayda yön bulmada en iyi gösterge **Kutup Yıldızı**'dır. O, **Kuzey Kutbu**'nun üzerinde yer alır ve kuzey yönünü gösterir. Kutup Yıldızı en parlak yıldızdır ve Küçük Ayı ya da Küçük Kepçe takımyıldızında bulunur.

Doğada Kutup Yıldızı yardımıyla yön bulma

DOĞAL VE YAPAY NESNELER YARDIMIYLA YÖN BULMA

Yoğun ormanda, **yosunlara** ve **ağaç halkalarına** (yıllık halkalar) bakarak yön bulabiliriz. Yosun genellikle ağaçların kuzey tarafında büyür çünkü bu kısım güneş görmez. Ağaçların kesilmiş gövdelerinde, güney tarafındaki halkalar birbirinden daha fazla ayrıdır, kuzey tarafındakiler ise daha sıkışık haldedir.

Ayrıca, uzayda **dini yapılar** (kiliseler, camiler vb.) yardımıyla da yön bulabiliriz. Örneğin, Ortodoks kiliselerinde ana giriş batı tarafında yer alır, mihrap ise doğu tarafına konumlandırılmıştır. Ortodoks mezarlıklarında mezar taşları batı tarafına yerleştirilir, bu da güneşin doğudan doğuşuna karşılık gelir.

Kesilmiş ağaç gövdesindeki yıllık halkalar yardımıyla yön bulma

Araştır

Kendi gölgende, kol saatinde ve Kutup Yıldızı'nda yön belirleme kuralını incele. Herhangi bir sapma fark ediyor musun?

Doğada başka hangi yollarla yön bulabileceğini araştır, örneğin hayvan izleri, dereler, rüzgar, kayalar ve yer şekilleri yardımıyla.

Düşün ve cevapla

1. Uzayda yönünü bulmak ne anlama gelir?
2. Doğada gündüz nasıl yön bulabiliriz, gece nasıl yön bulabiliriz?
3. Uzayda yön bulmak için hangi araçları kullanabiliriz?

Aklında kalsın

- Yön bulma kavramı, uzaydaki konumun farkında olmayı ifade eder.
- Dünyanın yönleri en basit şekilde pusula yardımıyla belirlenir.
- Doğada yön bulmak için doğal işaretleri kullanabiliriz. Bu konuda bize gündüz Güneş'in konumu, gece Kutup Yıldızı, ağaçlardaki yosunlar ve yıllık halkalar vb. yardımcı olabilir.

VI.7. Dünya'nın dönüşü ve dolanımı

DÜNYA SÜREKLİ HAREKET EDER

Dünya sürekli hareket halindedir. Kendi ekseni etrafında döner, Güneş'in etrafında hareket eder ve Güneş ile diğer gezegenlerle birlikte **galaksinin** merkezi etrafında hareket eder. Geçmişte, özellikle Orta Çağ'da, Dünya'nın hareketsiz olduğu ve diğer gök cisimlerinin onun etrafında döndüğü şeklinde bir görüş vardı. Bu yanlış tez (görüş), gözlemcinin duyusal yanılgısından kaynaklanıyordu. Dünya'nın hareketsizmiş gibi görünmesi, çevredeki tüm nesnelerin gözlemciyle birlikte Dünya ile aynı hızda hareket etmesinden ileri gelir.

Dünya'nın dönüşü

Sözlük

galaksi – yüz milyarlarca yıldızdan oluşan yıldız topluluğu.

yörünge – gök cisimlerinin veya yapay uyduların izlediği yol.

Dünya'nın dönüşü – Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesi, hareket etmesi.

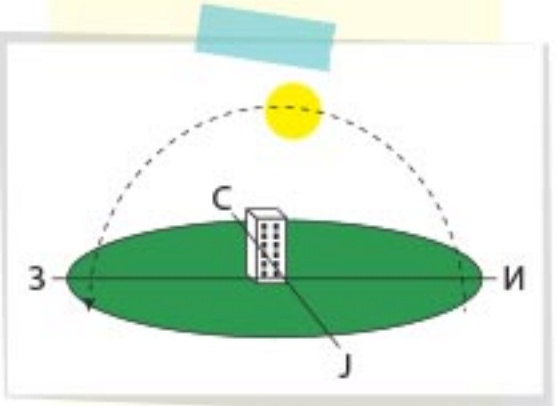
Dünya'nın dönüş yönü ve dönüş hızları

DÜNYA'NIN DÖNÜŞÜ VE SONUÇLARI

Dünya'nın batıdan doğuya doğru hayali ekseni etrafındaki hareketine **Dünya'nın dönüşü** denir. Dönüş sırasında Dünya, ekseni etrafında 24 saatlik bir sürede ya da bir gün ve gece boyunca tam bir tur atar.

Dünya üzerindeki tüm noktalar aynı hızla dönmez. En yüksek dönüş hızı, Dünya çevresinde çizilen en uzun daire olan ekvatordaki noktalarda görülür. Kutuplara yakın noktalar aynı sürede daha kısa daireler çizer, bu da daha yavaş döndükleri anlamına gelir.

Dönüş nedeniyle, Dünya yüzeyindeki her nokta gün içinde yalnızca bir kez Güneş'in karşısına gelir. Bu, öğle vakti gerçekleşir ve o anda Güneş'in en yüksekte, yani o noktanın tam **tepe noktasında** (**zenitinde**) olduğunu söyleriz.

Güneş'in günlük görünen hareketi

Bilimsel kanıtlar arasında Dünya'nın dönüşü için şunlar sayılır: Güneş'in Dünya etrafında doğudan batıya doğru görünen günlük hareketi, Dünya'nın elipsoit şekli, sürekli rüzgârların (alizelerin) sapması ve diğerleri. Dünya'nın dönüşünün başlıca sonucu 24 saatlik bir sürede gün ve gece değişimidir.

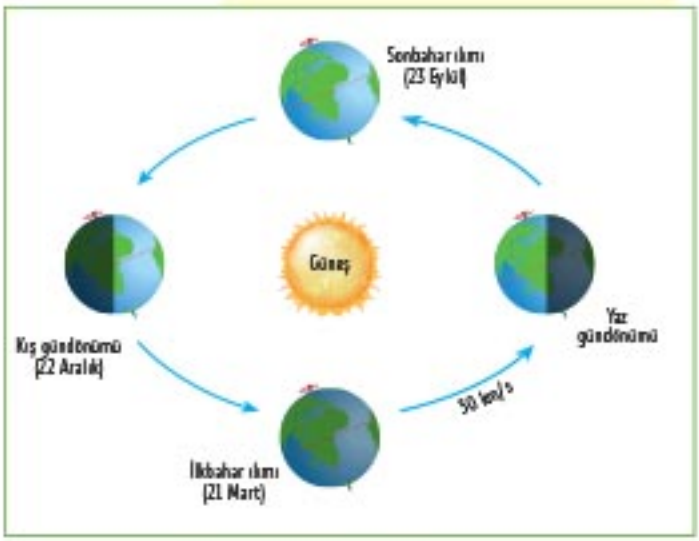
Sözlük

Dünya'nın dolanması – Dünya'nın Güneş etrafındaki hareketi.

zenit – Güneş'in bir noktanın üzerindeki gökyüzünde en yüksek konumda olduğu an.

DÜNYA'NIN DOLANMASI VE SONUÇLARI

Dünya'nın Güneş etrafındaki hareketine **Dünya'nın dolanması** denir. Dünya yaklaşık 365 gün 6 saatte Güneş etrafında bir kez döner ve bunu eliptik bir yol üzerinde yapar; bu yola **yörünge** denir. Yörünge 940 milyon kilometre uzunluğundadır. Dünya'nın ekseni, yörüngenin düzlemine 66 derece 33 dakika (66° 33') eğiktir. Dünya'nın dolanma hızı ortalama olarak yaklaşık 30 km/s'dir.

Dünya'nın dolanması ve başlıca sonuçları

Dünya'nın dolanmasına ilişkin pek çok bilimsel kanıt vardır. Bunlardan biri yıldızların gökyüzündeki yıllık görünen hareketidir. Yıldız gözlemcilerine, yıldızların yıl boyunca konum değiştirdiği ve gökyüzünde dairesel hareketler yaptığı izlenimi oluşur. Dünya'nın ekseni eğiktir, bu yüzden yıl boyunca Dünya'nın farklı bölgeleri farklı miktarda güneş ışığı alır. Bu da Dünya'nın dolanmasının sonuçlarına yol açar: **mevsimlerin değişimi** ve iki yarım kürede **gündüz ve gecenin sürelerinin farklı olması**.

MEVSİMLERİN DEĞİŞİMİ

20-21 Mart arasında **ilkbahar ılımı** yaşanır. Bu sırada Dünya öyle bir konum alır ki her iki yarım küre de Güneş tarafından eşit şekilde aydınlatılır ve ısınır. Gündüz ve gece 12 saat sürer. Kuzey yarım kürede ilkbahar başlarken güney yarım kürede sonbahar başlar.

20-22 Haziran arasında **yaz gündönümü** yaşanır. Dünya öyle bir konum alır ki kuzey yarım küre güney yarım küreye göre daha fazla aydınlanır ve ısınır. Kuzey yarım kürede yaz başlar ve gündüz geceye göre belirgin şekilde daha uzundur. Güney yarım kürede kış başlar ve gece gündüzden daha uzundur.

Biliyor musun...

... yaz gündönümünün kökenleri, Güneş'in gücünü ve toprağın verimliliğini kutlayan eski kültürlere dayanır. İnsanlar bu günde Güneş'in en büyük güce sahip olduğuna ve arınma, bereket ve enerjinin yenilenmesi için ideal bir zaman olduğuna inanırlardı. Günümüzde de insanlar dünyanın dört bir yanında bu özel günü şarkılar, danslar ve ateşlerle kutlayarak doğayı ve ışığı onurlandırırlar. Yaz gündönümü yaşam gücünün ve yenilenmenin bir simgesidir.

Daha fazla öğren...

Geleneksel olarak, Dünya'nın kuzey yarım küresi için ilkbaharın başlangıç tarihi **21 Mart** olarak kabul edilir. Ancak, astronomik ilkbaharın başlangıcı her yıl sabit bir tarih ve saatle belirlenmez! Bunun nedeni Dünya'nın Güneş etrafında hareket ederken hızının düzensiz olması ve **takvim yılı** (365 veya 366 gün) ile **astronomik yılın** (365 gün, 5 saat, 48 dakika ve 46 saniye) farklılık göstermesidir. Bu nedenle ilkbahar farklı yıllarda 19, 20 veya 21 Mart'ta başlayabilir. Diğer mevsimler için de durum benzerdir.

22-23 Eylül arasında **sonbahar ılımı** yaşanır. Bu sırada Dünya öyle bir konum alır ki yıl içinde ikinci kez her iki yarım küre de Güneş tarafından eşit şekilde aydınlatılır ve ısınır. Gündüz ve gece 12 saat sürer. Kuzey yarım kürede sonbahar başlarken güney yarım kürede ilkbahar başlar.

21-22 Aralık arasında **kış gündönümü** yaşanır. Dünya öyle bir konum alır ki güney yarım küre kuzey yarım küreye göre daha fazla aydınlanır ve ısınır. Kuzey yarım kürede kış başlar ve gündüz geceye göre belirgin şekilde daha kısadır. Güney yarım kürede yaz başlar ve gece gündüzden daha kısadır.

Kutuplarda gündüz ve gece 6 ayda bir değişir. Sonbahar ılımından ilkbahar ılımına kadar Kuzey Kutbu gölgede kalır yani gece yaşanır, ilkbahar ılımından sonbahar ılımına kadar ise sürekli aydınlanır ve gündüz olur. Güney Kutbu'nda durum tersidir.

Araştır

Araştır, öğren ve açıkla: Şubat ayı neden 28 ya da bazen 29 gün sürer?

Düşün ve cevapla

1. Neden Güneş'in Dünya etrafındaki hareketine "görünür" diyoruz?
2. Neden Dünya'nın hareketleri duyusal algıyla kanıtlanamaz?
3. Mevsimlerin değişimi nasıl gerçekleşir?

Aklında kalsın

- Dünya sürekli olarak kendi ekseni etrafında, Güneş'in etrafında ve Güneş'le birlikte galaksinin merkezi etrafında hareket eder.
- Dünya'nın hareketleri insan duyuları için fark edilmesi zor olup bilimsel olarak kanıtlanır.
- Dönüş, Dünya'nın kendi ekseni etrafındaki günlük hareketidir ve gün ile gece değişimini oluşturur.
- Dolanma, Dünya'nın Güneş etrafındaki hareketidir ve mevsimlerin değişmesine ve gündüz ile gecenin farklı uzunluklarda olmasına yol açar.

VI.8. Yerel zaman, saat dilimleri ve tarih çizgisi

TEMEL ZAMAN ÖLÇÜ BİRİMLERİ

Dünya'nın dönüşü, Dünya'daki zaman ölçümü için kullanılmıştır. Zaman ölçümünde temel **birimler** şunlardır: saniye, dakika, saat, gün, hafta, ay ve yıl. **Gün**, Dünya'nın bir dönüşü için gereken süre olarak kabul edilir; yani Dünya'nın kendi ekseni etrafında tam bir tur atması için geçen zamandır. Gün 24 saate, yani 1440 dakikaya veya 86.400 saniyeye bölünür. **Yıl** ise Dünya'nın bir dolanma hareketini tamamlaması için gereken süredir. Geçmişte zamanı ölçmek için güneş saati ve kum saati gibi araçlar kullanılmıştır. Günümüzde ise çok hassas analog, kuvars ve atom saatleri kullanılmaktadır.

Güneş saati — Kum saati — Analog saat — Dijital saat

YEREL ZAMAN

Zaman **yerel** (lokal), **bölgesel** ve **evrensel** olabilir. Dünya yüzeyindeki her yerin kendi yerel (lokal) zamanı vardır. Güneş, gözlem yerinin üzerindeki en yüksek konuma ulaştığında, gözlemcinin meridyen çizgisiyle aynı hizada olur. Bu durumda yerel saate göre **öğle vakti**, yani saat 12'dir. Dünya'nın batıdan doğuya dönmesi nedeniyle, gözlemcinin doğusunda bulunan noktalarda öğle vakti geçmiş olurken, batısındaki noktalar öğle vaktine yaklaşır. Bir meridyen üzerindeki tüm noktalar aynı yerel zamana sahiptir.

BÖLGESEL ZAMAN VE SAAT DİLİMLERİ

Dünya üzerindeki tüm yerleşim yerlerinin kendi yerel saatine göre hareket etmesi pratik olmadığından **bölgesel zaman uygulaması** getirilmiştir. Bu, Dünya'daki yirmi dört saat diliminden her birinin zamanıdır. Dünya 24 saatlik sürede kendi ekseni etrafında bir tur attığı için **24 saat dilimine** bölünmüştür. Tam bir daire matematiksel olarak 360 derece olduğuna göre, her saat içinde Dünya üzerindeki bir nokta dairenin 15 derecesini kat eder. Bu nedenle her saat

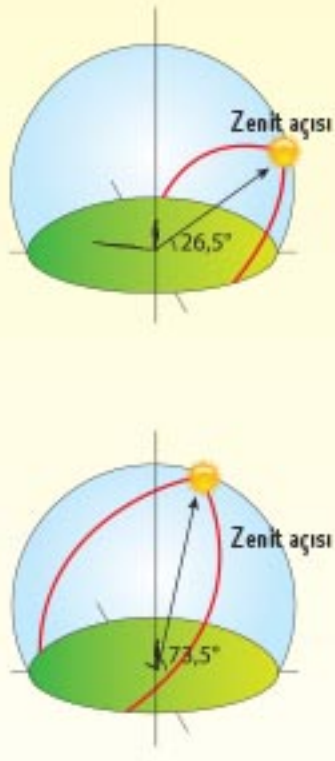
Sözlük

yerel zaman – bir yerin zamanı; Dünya yüzeyindeki her yerin kendi yerel zamanı vardır.

evrensel zaman – Greenwich meridyeninin yerel zamanı.

saat dilimleri – Dünya üzerinde meridyen doğrultusunda uzanan 24 kuşak; her kuşak 15 derece boylam kapsar ve bu kuşaktaki tüm yerler aynı zonal zamanı paylaşır.

bölgesel zaman – Dünya'daki yirmi dört saat diliminin her birinin zamanı.

Güneş'in meridyen üzerindeki tepe noktası (yerel saate göre öğle vakti)

Daha fazla öğren...

Evrensel zaman **UTC** ile gösterilir. Eğer bulunduğumuz saat diliminde saat, evrensel zamandan beş saat ileri ise bu dilim UTC+5 olarak belirtilir. Eğer yedi saat geriyse UTC-7 olarak gösterilir. UTC+12 ve UTC-12 dilimleri günü başlatan ve bitiren yerleri ifade eder ve Greenwich'ten bakıldığında gezegenin karşı tarafında yer alır.

dilimi 15 meridyen ya da boylam derecesini kapsar. Başlangıç (sıfırıncı) saat dilimi Greenwich'ten doğuya ve batıya doğru 7°30' genişliğe kadar uzanır ve **Batı Avrupa saat dilimi** olarak adlandırılır. Bunun doğusunda **Orta Avrupa saat dilimi** bulunur ve Kuzey Makedonya Cumhuriyeti bu dilimde yer alır. Bu, Londra'da saat 12 öğleyken, Üsküp'te saatin 13 öğleden sonra olduğu anlamına gelir. Orta Avrupa saat diliminin doğusunda ise **Doğu Avrupa saat dilimi** bulunur. Örneğin Sofya'da aynı anda saat 14 öğleden sonra olur.

Dünya'nın saat dilimleri

Biliyor musun...

... Rusya tam 11 saat dilimine bölünmüştür. Saat dilimlerinin sınırları genellikle öngörülen meridyenleri tam olarak takip etmez ve devlet sınırlarına göre kaydırılır. İki saat diliminin sınırında yer alan küçük ülkeler genellikle tüm ülkede aynı saatin geçerli olması için bir tanesini seçerler.

Biliyor musun...

... tarih çizgisi belirleme gereksinimi 16. yüzyıla kadar uzanır. Magellan'ın seferi, dünyayı doğudan batıya doğru dolaşırken, günlüğü çok titiz tutmalarına rağmen İspanya'ya vardıklarında bir günü "kaybetmişlerdi." Dünya'nın dönüşü ve tüm saat dilimlerini aşmaları nedeniyle günlüğe bir gün fazladan eklemeleri gerektiğini gözden kaçırmışlardı!

EVRENSEL ZAMAN VE TARİH ÇİZGİSİ

Zonal zamanın yanı sıra Greenwich meridyeninin yerel saatine karşılık gelen **evrensel zaman** da bilinir. Buna göre Dünya'da yeni gün, Greenwich meridyeninde gece yarısı başladığında başlar. Saat diliminden başka bir saat dilimine geçerken saatin bir saat ileri veya geri alınması gerektiği açıktır. Bu nedenle Greenwich'ten 180 derece doğuda ya da batıda yer alan meridyen, **tarih çizgisi** olarak kabul edilir ve buradaki yerel saat, Greenwich'in yerel saatinden 12 saat farklıdır. Denizcilikte yaygın bir uygulama olarak, batıdan doğuya doğru seyahat ederken Dünya'nın dönüşü nedeniyle tarih çizgisi geçildiğinde aynı tarih yeniden yazılır. Ancak doğudan batıya doğru seyahat edilirse bir gün ileri atlanır.

Sözlük

tarih çizgisi – Greenwich meridyeninin karşı tarafında yer alan ve tarihin değiştiği hat.

Dünya'daki tarih çizgisi

Düşün ve cevapla

1. Her kıtada bir arkadaşın var. Hangisi senin bulunduğun yerle yaklaşık olarak aynı saatte yaşar?
2. Üsküp, Greenwich'in bulunduğu Londra'dan bir saat ileride. Üsküp'ün bulunduğu saat dilimini nasıl belirtirsin?
3. Endonezya'nın başkenti Cakarta UTC+7 saat diliminde yer alıyor. Orada şu anda saat kaç?
4. Arjantin'in başkenti Buenos Aires UTC-3 saat diliminde yer alıyor. Orada şu anda saat kaç?

Aklında kalsın

- Zaman ölçmenin temel birimleri: saniye, dakika, saat, gün, hafta, ay ve yıldır.
- Zaman yerel (lokal), zonal ve evrensel olabilir.
- Bir meridyen üzerindeki tüm noktalar aynı yerel zamana sahiptir.
- Dünya'da 24 saat dilimi vardır.
- Tarih çizgisi olarak 180. meridyen belirlenmiştir.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

VI.1. Dünya'nın küresi ve coğrafi harita

1. Küre nedir ve küreden hangi bilgileri edinebiliriz?
2. Eğitim küresi ile coğrafi küre arasındaki fark nedir?
3. Coğrafi harita neden "Dünya'nın küçültülmüş resmi" olarak adlandırılır?
4. Bir coğrafi haritada hangi doğal unsurlar gösterilebilir?
5. Haritada açıklama (lejant) yoksa renklerin ve sembollerin ne anlama geldiğini nasıl anlarsın?
6. Sence harita neden matematiksel kurallara göre hazırlanmalıdır?
7. Hangi durumlarda basılı, hangi durumlarda elektronik harita kullanmak daha iyidir?
8. Sence gelecekte dijital haritaların gelişmesi nedeniyle küre daha az mı kullanılacak? Açıkla.

VI.2. Ölçek ve ölçek türleri

1. Bir coğrafi haritanın ölçeği neyi ifade eder?
2. Ölçek, haritadaki yüzeyin doğruluğunu nasıl belirler?
3. Sayısal ölçek ile grafik ölçek arasındaki fark nedir?
4. 1 : 1.000.000 ölçeği ne anlama gelir?
5. Hesapla: Haritada 1 cm gerçekte 5 km ise, 4 cm kaç kilometreyi gösterir?
6. Ölçek seyahat veya araştırma planlamasında nasıl yardımcı olur?
7. Neden her haritanın ölçeği açıkça belirtilmelidir?

VI.3. Coğrafi harita türleri

1. Ölçek açısından plan, topografik ve coğrafi harita arasındaki fark nedir?
2. Planlarda hangi alanlar gösterilir ve hangi ölçekte hazırlanırlar?
3. Neden planların ölçeği büyüktür? Örneklerle açıkla.
4. Topografik haritaların pratik faydası nedir? En az iki tane belirt.
5. İlçede bir yürüyüş planlıyorsan hangi tür haritayı kullanırsın ve neden?
6. İçeriğe göre üç temel harita türü nedir? Açıkla.
7. Yeni bir ülkede turist olduğunu düşün. Hangi harita türü senin için en kullanışlı olur ve neden?

VI.4. Coğrafi/kartografik ağ, izohipsler ve kartografik işaretler

1. Paraleller nedir ve Dünya'nın dönüşüyle nasıl bağlantılıdır?
2. Neden ekvator en uzun paraleldir?
3. İki yarım kürede kaç paralel çizilebilir ve bu sayı nasıl elde edilir?
4. Greenwich meridyeni neden başlangıç meridyeni olarak kabul edilir?
5. İzohips nedir ve bize arazi hakkında ne bilgi verir?
6. Bir haritada izohipslerle eğimli ve düz arazileri nasıl ayırt edebilirsin?
7. Haritalarda kotların rolü nedir?
8. Kartografik işaretler neden kullanılır ve avantajları nelerdir?

VI.5. Enlem ve boylam

1. Dünya yüzeyindeki bir noktanın "konumu" ne anlama gelir?
2. Harita veya küre üzerinde tam konumu belirlemek için hangi iki koordinat kullanılır?
3. Bir noktanın kuzey mi güney enlemine mi sahip olduğunu nasıl anlarız?
4. Greenwich meridyeni boylam ölçümünde neden önemlidir?
5. Belirli bir noktanın konumunu bulmak için paraleller ve meridyenler hangi açıyla kesişir?
6. Haritada 45° KEB ve 20° DB yazıyorsa bu sayılar neyi ifade eder?
7. Neden bugün koordinatları elle hesaplamak yerine GPS cihazları kullanıyoruz?

VI.6. Uzayda yön bulma

1. Coğrafi anlamda "yön bulma" ne demektir?
2. Uzayda yön bulmak için hangi araçlar kullanılabilir?
3. Pusula nasıl çalışır? Neden pusulanın yakınında metal nesneler olmamalıdır?
4. Gündüz Güneş yardımıyla nasıl yön bulabilirsin?
5. Gece yön bulmak için hangi yıldız kullanılır ve nerede bulunur?
6. Yoğun bir ormanda teknik araç olmadan yönü nasıl belirleyebilirsin?
7. Kendini bir ormanda cep telefonsuz hayal et. Kuzey yönünü nasıl bulursun?

VI.7. Dünya'nın dönüşü ve dolanması

1. Dünya hareket ediyor dediğimizde ne demek istiyoruz?
2. Neden ekvatordaki noktalar kutuplara yakın olanlardan daha hızlı döner?
3. Dünya'nın dönüşünün başlıca sonucu nedir?
4. Dünya'nın döndüğüne dair iki bilimsel kanıt belirt.
5. Dünya'nın dolanması nedir ve ne kadar sürer?
6. Dünya'nın eksen eğikliği mevsimleri nasıl etkiler?
7. Kutup bölgelerinde yıl boyunca gündüz ve gece uzunlukları nasıl değişir?
8. Yaz gündönümünde kuzey ve güney yarım kürelerdeki durumları karşılaştır.

VI.8. Yerel zaman, saat dilimleri ve tarih çizgisi

1. Bir yerde yerel (lokal) zaman nasıl belirlenir?
2. Neden gözlemcinin doğusundaki yerlerde öğle vakti "geçmiş" olur?
3. Zonal zaman nedir ve neden uygulanmaya başlanmıştır?
4. Bir saat dilimi kaç meridyen derecesi kapsar ve neden tam bu kadar?
5. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti hangi saat diliminde yer alır?
6. Londra'da saat 12 ise Sofya'da saat kaçtır? Peki Üsküp'te saat kaçtır?
7. Evrensel zaman nedir ve Dünya'da yeni gün ne zaman başlar?
8. Doğudan batıya doğru seyahat edip tarih çizgisini geçersen tarihte ne olur?
9. Japonya'dan Kaliforniya'ya gemiyle seyahat ettiğini düşün – takvim günü nasıl ve neden değişir?

AKDENİZ ÜLKELERİNİN COĞRAFYASI

Giriş

Akdeniz, üç kıtanın – Avrupa, Asya ve Afrika'nın – kıyılarını kapsayan, dünyanın en çeşitli ve en büyüleyici bölgelerinden biridir. Bu bölge, zengin tarihi, kültürel çeşitliliği ve doğal güzellikleriyle tanınır. Akdeniz ülkeleri, ortak bir doğal özelliğe – Akdeniz iklimine – sahiptir ve bu iklim onları yaşam ve turizm açısından cazip kılar. Sıcak ve uzun yazlar, ılıman kışlar ve güneşli günler bu bölgeleri öne çıkaran özelliklerdir. Akdeniz aynı zamanda eski uygarlıkların beşiğidir; burada ilk kültürler gelişmiş ve önemli tarihî olaylar meydana gelmiştir. Günümüzde ise bu bölge, gelenekle modernliğin bir birleşimini temsil eder; antik şehirler modern kentsel merkezlerle iç içe geçmiştir. Akdeniz ülkelerinde seyahat ederken kültür, doğa ve tarihin benzersiz bir birleşimini keşfederiz; bu da bu bölgeyi bu kadar özel kılar.

İÇERİKLER

- VII.1. Akdeniz'in Coğrafi Konumu ve Bölgesel Genel Görünümü
- VII.2. Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in Doğu Avrupa Alt Bölgesi
- VII.3. Apenin Yarımadası ve Fransız Akdeniz Kıyısı
- VII.4. Pirene Yarımadası
- VII.5. Akdeniz Afrika'sı ve Asya
- VII.6. Akdeniz Ülkelerinin Doğal-Coğrafi Özellikleri
- VII.7. İklim, Hidrografya, Bitki ve Hayvan Dünyası
- VII.8. Akdeniz Ülkelerinde Nüfus ve Yerleşmeler
- VII.9. Diller, Dinler, Yemek Kültürü ve Mimari
- VII.10. Ekonomik-Coğrafi Özellikler
- VII.11. Turistik Yerler ve Kültürel Anıtlar
- Öğrendiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ Akdeniz ülkelerinin coğrafi konumunu, bölgesel genel görünümünü ve başkentlerini tanımlayabilecek ve coğrafya haritası üzerinde gösterebileceksin;
- ✓ Akdeniz bölgesinin doğal-coğrafi özelliklerini tanımlayabileceksin: yer şekilleri, iklim, hidrografya, bitki ve hayvan dünyası;
- ✓ Akdeniz ülkelerinin sosyo-coğrafi özelliklerini tanımlayabileceksin: nüfus sayısı, konuşulan diller, dinler ve diğer kültürel özellikler;
- ✓ Akdeniz bölgesinde en yaygın olan ekonomik faaliyetleri sıralayabilecek ve coğrafya haritası üzerinde en büyük sanayi merkezlerini ve bölgedeki en önemli turistik yerleri gösterebileceksin.

VII.1. Akdeniz'in Coğrafi Konumu ve Bölgesel Genel Görünümü

COĞRAFİ KONUM

Akdeniz, kıyıları doğrudan Akdeniz'e, onun kenar ve iç denizleri aracılığıyla açılan ülkelerin kıyı bölgelerini kapsayan bir bölgedir. Bu, **Balkan**, **Apenin** ve **Pirene** Yarımadalarındaki güney Avrupa ülkelerinin yanı sıra **Kuzey Afrika** ve **Güneybatı Asya**'daki ülkeleri de içine alır. Fransa, Batı Avrupa bölgesine ait bir ülke olmakla birlikte, Akdeniz'e kıyısı olan Azur Kıyısı sayesinde Akdeniz bölgesine de dahildir.

Akdeniz (Orta Deniz), Eski Dünya'nın üç kıtasını – Avrupa, Afrika ve Asya – birbirine bağladığı için elverişli bir coğrafi konuma sahiptir. Akdeniz üzerinden bu kıtaları birbirine bağlayan en kısa deniz yolları geçer. 14 kilometre genişliğindeki **Cebelitarık Boğazı** ile bölgenin batısı Atlas Okyanusu'na açılır. **Çanakkale Boğazı**, **Marmara Denizi**, **İstanbul Boğazı** ve **Karadeniz** suları aracılığıyla ise Akdeniz, Doğu Avrupa, Güneybatı ve Orta Asya ile açık bağlantılara sahiptir.

Süveyş Kanalı'nın XIX yüzyılın ikinci yarısında, kazılmasıyla birlikte Afrika ile Asya arasındaki kara bağlantısı kesilmiş, ancak Avrupa ülkelerini şu bölgelerle bağlayan kısaltılmış bir deniz yolu açılmıştır: Güney, Güneydoğu ve Doğu Asya; Doğu Afrika ve Avustralya. Kanal, Mısır topraklarından

Sözlük

Akdeniz – Orta Deniz, Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler.

Alt bölge – bir bölgenin daha küçük bir kısmı.

Kenar denizler – kıta kıyısındaki, daha büyük bir denizin veya okyanusun parçası olan denizler.

Akdeniz'in Coğrafi Konumu

Daha fazla öğren...

Akdeniz, eski uygarlıkların ortaya çıktığı yerdir. Bu uygarlıklar tüm gezegeni keşfedememişlerdi, bu yüzden uzun süre buranın bütün dünya olduğunu düşünmüşlerdi. Birçok komutan, dünyayı fethetmek üzere sefere çıktığında aslında Akdeniz'i fethediyordu. Bu nedenle, bu ülkeler sık sık dünyaya hükmeden büyük imparatorlukların parçası olmuşlardır. İşte bu yüzden, Akdeniz adı da buradan gelmektedir; bu ismi Romalılar türetmiştir. Latince'de bu kelime "dünyanın ortasında" anlamına gelir; yani Akdeniz'i, o dönemde bilinen dünyanın merkezi olarak kabul etmişlerdir.

Roma İmparatorluğu En Geniş Sınırlarında (MS 2. yüzyıl)

Biliyor musun...

... **Süveyş Kanalı'nın** inşası 10 yıl mı sürdü? Kanal, 1859 ile 1869 yılları arasında Fransız diplomat Ferdinand de Lesseps. yönetiminde inşa edilmiştir. İnşasında 25.000 fellah (Mısırlı köylü) da görev almıştır. Kanalın kazılmasıyla birlikte, Balkan Yarımadası'ndan Hindistan'a deniz yolu tam 10.000 km kısalmıştır! Günümüzde Süveyş Kanalı'ndan her yıl binlerce gemi geçerek milyarlarca dolar değerinde mal taşımakta, bu da onu dünya ticaretinde en önemli deniz yollarından biri haline getirmektedir!

Süveyş Kanalı

geçmekte olup, Akdeniz ile Kızıldeniz'in sularını birbirine bağlamaktadır. Uzunluğu 163 km (ek bağlantı ağı ile birlikte 193 km) olan bu kanal, **Port Said** ve **Süveyş** şehirleri arasında uzanır.

AKDENİZ'İN BÖLGESEL AYRIMI

Akdeniz yalnızca ortak bir coğrafi bölgeyi paylaşan nüfus ve devletlerden ibaret değildir. Konumunun yanı sıra, Akdeniz'deki birçok halkı ortak bir tarih, benzer kültürel özellikler ve karşılıklı ekonomik bağlar da birbirine bağlar. Bu nedenle Akdeniz, birçok düzeyde bir bütün olarak işleyen özel bir doğal-coğrafi, tarihî ve ekonomik bölge olarak kabul edilebilir.

Büyük yarımadaların, adaların, derin iç denizlerin ve farklı yüzey şekillerinin oluşturduğu mekânsal parçalanmışlığa bakıldığında, Akdeniz bölgesinde birden fazla mekânsal birim, yani daha küçük bölgeler (alt bölgeler) ayırt edilmektedir. Bunlar, doğal-coğrafi, sosyo-ekonomik ve politik-coğrafi özellikler temel alınarak ortaya konulmuştur. Buna göre, Akdeniz'de aşağıdaki mekânsal birimler, yani alt bölgeler ayırt edilmektedir: Balkan Yarımadası: Apenin Yarımadası,

Daha fazla öğren...

İspanya, Akdeniz'in tek krallığıdır. İlk bakışta tamamen Avrupa'da yer alıyor gibi görünse de, Fas kıyılarına daha dikkatli bakıldığında, orada İspanya'ya ait iki küçük şehir – Ceuta ve Melilla – bulunduğu görülür. Atlas Okyanusu'ndaki Kanarya Adaları da Afrika'nın bir parçası olmasına rağmen, İspanya'ya aittir. Mısır da iki kıtaya yayılmış bir ülkedir. Sina Yarımadası, Filistin ve İsrail sınırına kadar uzanan bölgesiyle Asya kıtasının bir parçası olarak kabul edilir.

Kanarya Adaları

Daha fazla öğren...

Akdeniz, **daha küçük** denizlerden oluşur: Alboran Denizi, Balear Denizi, Tiren Denizi, Adriyatik Denizi, İyon Denizi, Ege Denizi, Levant Denizi, Libya Denizi, Ligurya Denizi, Karadeniz, Marmara Denizi ve Azak Denizi. Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na, Çanakkale Boğazı ile Marmara Denizi'ne, Süveyş Kanalı ile ise Kızıldeniz'e bağlanır.

Fransız Akdeniz kıyısı,
Pirene Yarımadası,
Akdeniz'in Afrika alt bölgesi,
Akdeniz'in Asya alt bölgesi,
Akdeniz'in Doğu Avrupa alt bölgesi.

Akdeniz'in Alt Bölgeleri

Araştır

Akdeniz'e doğrudan kıyısı olan ülkeler ve başkentlerinin bir listesini hazırla. Ayrıca, her biriyle ilgili üç temel özelliği araştır ve tanımla.

Düşün ve cevapla

1. Akdeniz kıyısına hangi komşu ülkeler üzerinden ulaşabilirsin?
2. Harita üzerinde Portekiz'i bul. Neden Portekiz bir Akdeniz ülkesi değildir?
3. Türkiye iki kıtaya yayılmıştır. Onun büyük bölümü hangi kıtada yer alır?
4. Hangi ülkeler Karadeniz kıyısında yer alır?

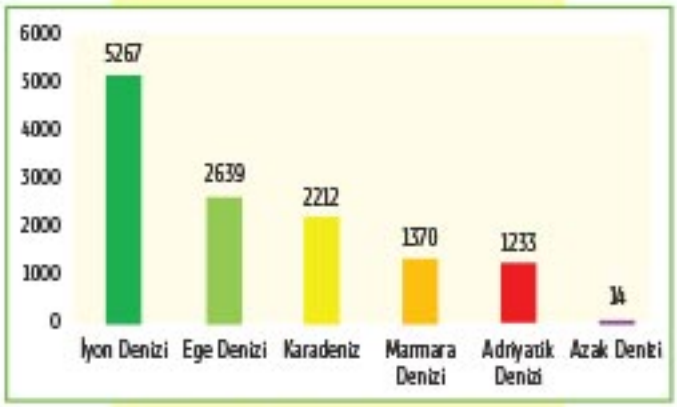
Aklında kalsın

- Akdeniz, doğrudan Akdeniz'e kıyısı olan ülkeleri kapsayan bir bölgedir.
- Akdeniz, üç kıtanın arasında yer aldığı için elverişli bir coğrafi konuma sahiptir.
- Akdeniz üzerinden tüm kıtalara doğru önemli deniz yolları uzanır.
- Akdeniz'de yedi ayrı alt bölge (sübregion) öne çıkar.

VII.2. Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in Doğu Avrupa Alt Bölgesi

COĞRAFİ KONUMU

Balkan Yarımadası, Avrupa kıtasının güneydoğusunda, **Güney Avrupa** adlı büyük bölgede yer alır. Balkan Yarımadası'nın doğal kuzey sınırı olarak Tuna ve Sava nehirlerinin akışları kabul edilir, ancak siyasi açıdan bu nehirlerin geçtiği ülkeler bütünüyle Balkanlar'a dâhildir. Güneybatı, güney, güneydoğu ve doğuda bu Akdeniz bölgesi **Adriyatik**, **İyon**, **Ege**, **Marmara** ve **Karadeniz'in** sularıyla çevrilidir. Balkanlar'ın birçok denize kıyısı olması nedeniyle konumu elverişlidir. Bu, onun diğer dünya bölgeleriyle özellikle Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı üzerinden deniz yoluyla kolayca bağlantı kurmasını sağlar. Ayrıca Balkanlar üzerinden Orta Avrupa ülkeleri ile Güney Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan önemli yollar geçer.

Balkan Yarımadası çevresindeki denizlerin maksimum derinliği (metre)

Akdeniz'e kıyısı olan veya olmayan Balkan ve diğer ülkeler

Hırvatistan'ın topografyası ve kıyı şeridinin girintili çıkıntılı yapısı

Biliyor musun...

... Monako ve Bosna-Hersek (BH), Avrupa'da en kısa deniz kıyı şeridine sahip ülkelerdir. Bosna-Hersek'in kıyı uzunluğu 20 km, Monako'nun ise sadece 4,1 km'dir! Kısa sahil şeridiyle Bosna-Hersek, Hırvatistan'ın deniz kıyısının bütünlüğünü iki parçaya böler!

BALKANLAR'IN SİYASİ VE BÖLGESEL BÖLÜNÜŞÜ

Bu Akdeniz alt bölgesinde, doğrudan Adriyatik, İyon, Ege, Marmara ve Karadeniz'e kıyısı olan yedi **Balkan ülkesi** (devleti) vardır. Balkan Yarımadası'nda ayrıca denize kıyısı olmayan ama çok yakın konumda **üç kara ülkesi** bulunur: Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Kosova. **Adriyatik** Denizi'ne doğrudan kıyısı olan ülkeler şunlardır: başkenti Ljubljana olan **Slovenya**, başkenti Zagreb olan **Hırvatistan**, başkenti Saraybosna olan **Bosna-Hersek** ve Podgorica başkentli **Karadağ**. Hem Adriyatik hem de İyon Denizi'ne kıyısı olan ülke ise başkenti Tiran olan **Arnavutluk'tur**. Başkenti Atina olan **Yunanistan** bir Balkan ülkesi olarak İyon, Ege ve Akdeniz'in sularıyla çevrilidir. **Türkiye** ise Avrupa'daki topraklarının bir bölümüyle Balkan Yarımadası'nda yer alır ve Ege, Marmara ve Karadeniz'e çıkar. **Karadeniz'e** doğrudan kıyısı olan tek Balkan ülkesi ise başkenti Sofya olan **Bulgaristan'dır**.

Akdeniz'e Kıyısı Olan Balkan Ülkelerinin Temel Özellikleri
(Türkiye'nin Balkan kısmı hariç)

Adı	Yüzölçümü(km²)	Başkent
Slovenya	20.273	Ljubljana
Hırvatistan	56.578	Zagreb
Bosna ve Hersek	51.197	Saraybosna
Karadağ	13.812	Podgorica
Arnavutluk	28.748	Tiran
Yunanistan	131.957	Atina
Bulgaristan	110.910	Sofya

Akdeniz'e Kıyısı Olmayan Balkan Ülkelerinin Temel Özellikleri

Adı	Yüzölçümü(km²)	Başkent
Sırbistan	77.474	Belgrad
Kuzey Makedonya	25.713	Üsküp
Kosova	10.908	Priştine

Dubrovnik, Hırvatistan

Üsküp, Kuzey Makedonya

Biliyor musun...

... Gelibolu Yanmadası boyunca, Türkiye Cumhuriyeti'nde Avrupa ile Asya'yı ayıran ve Ege Denizi ile Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan **Çanakkale Boğazı** bulunur. Boğaz 61 km uzunluğunda olup genişliği 1,2 ile 6 km arasında değişir. 2022 yılında boğazın üzerinde karayolu ulaşımı için modern bir köprü inşa edilmiştir.

Çanakkale Boğazı üzerindeki köprü

AKDENİZ'İN DOĞU AVRUPA ALT BÖLGESİ

Balkan Yarımadası'nın kuzeydoğusunda, Karadeniz'e kıyısı olan daha büyük ülkeler yer alır ve Karadeniz Akdeniz'in bir parçası olarak kabul edilir. Bu ülkelerin toprakları Doğu Avrupa bölgesine derinlemesine uzansa da, Karadeniz sularına kıyısı olmaları nedeniyle Akdeniz'i de kapsar ve Akdeniz ülkeleri arasında sayılabilirler. Bu ülkeler şunlardır: başkenti Bükreş olan **Romanya**, Kiev başkentli **Ukrayna** ve Moskova başkentli **Rusya**.

Akdeniz'e Kıyısı Olan Doğu Avrupa Karadeniz'e Temel Özellikleri

Adı	Yüzölçümü(km²)	Başkent
Romanya	238.397	Bükreş
Ukrayna	603.628	Kiev
Rusya	17.125.191	Moskova

Odesa, Ukrayna

Köstence, Romanya

Araştır

Avrupa haritasında tüm denize kıyısı olan Balkan ülkelerini işaretle ve hangi denizlere kıyısı olduğunu yaz. Hangi ülkenin en fazla denize kıyısı var, keşfet!

Düşün ve cevapla

1. Ne düşünüyorsun, neden bir devletin denize kıyısı olması önemlidir?
2. Balkan Yarımadası'nın konumu tarihte farklı kültürlerin, ticaretin ve yolların gelişimini nasıl etkilemiştir?
3. Balkanlar'da hangi devletlerin denize kıyısı yoktur?
4. Neden Romanya, Ukrayna ve Rusya gibi ülkeler Doğu Avrupa'nın bir parçası olmalarına rağmen Akdeniz ülkeleri arasında sayılırlar?

Aklında kalsın

- Akdeniz'in Balkan alt bölgesi, Balkan Yarımadası'ndaki ülkeleri kapsar ve bunlar doğrudan Akdeniz'in iç ve kenar denizlerine kıyısı olan ülkelerdir;
- Balkan Yarımadası elverişli bir coğrafi konuma sahiptir, çünkü önemli deniz ve kara ulaşım yollarının kavşağında yer alır;
- Balkan Yarımadası'nda (Türkiye'nin Avrupa kısmı hariç) doğrudan Akdeniz'in iç ve kenar denizlerine kıyısı olan yedi devlet vardır;
- Karadeniz'e Doğu Avrupa ülkeleri olarak Romanya, Ukrayna ve Rusya kıyı yapmaktadır.

VII.3. Apenin Yarımadası ve Fransa'nın Akdeniz Kıyısı

APENİN YARIMADASI VE FRANSA'NIN AKDENİZ KIYISININ COĞRAFİ KONUMU

Apenin Yarımadası, Akdeniz'de merkezi bir konumda yer alır. Coğrafi konumu oldukça elverişlidir çünkü birkaç denize kıyısı vardır: Adriyatik, İyon, Akdeniz, Tiren ve Ligur Denizi. Kuzeyde **Lombardiya Ovası** üzerinden Alp bölgesine ve Batı ile Orta Avrupa ülkelerine bağlanır. Apenin Yarımadası'nın üç tarafından Akdeniz ve onun kenar ve iç denizlerinin sularıyla çevrili olması, bölgedeki ülkelerin genel ekonomik gelişmişliği için, özellikle de turizm için güçlü bir etkendir.

Apenin Yarımadası ve Fransa'nın kıyı bölgesinin coğrafi konumu

Apenin Yarımadası'nın doğusunda ve İber Yarımadası'nın batısında, Akdeniz kıyısı **Fransa**'nın güney kesimleri ve Akdeniz'e kıyısı olan küçük devlet **Monako** boyunca uzanır. Fransa kıyısının İtalya sınırına yakın doğu bölümü Fransız Rivierası ya da **Azur** Kıyısı olarak bilinir. Bunun dışında, bu bölümdeki Akdeniz'e İtalya'ya ait birçok ada (**Sicilya**, **Sardinya** vb.) ve Fransa'ya ait **Korsika** Adası da dâhildir.

APENİN YARIMADASI VE FRANSA'NIN AKDENİZ KIYISININ SİYASİ-BÖLGESEL BÖLÜNÜŞÜ

Apenin Yarımadası, Akdeniz'in bir parçası olarak siyasi-bölgesel açıdan şu devletler arasında paylaşılmıştır: başkenti Roma olan **İtalya**, başkenti San Marino olan **San Marino** ve başkenti Vatikan olan **Vatikan**. Akdeniz'in bir parçası olan Fransız kıyıları ise siyasi olarak başkenti Paris olan **Fransa'ya** aittir. Fransa bölgesel

Sözlük

Riviera – kıyı bölgesi.
Azur Kıyısı – Fransa'nın güneydoğusundaki Akdeniz kıyısı, İtalya sınırına kadar uzanan bölüm.

Fransa'daki Azur Kıyısı'nın konumu

Nice, Fransa

Biliyor musun...

... **Monako**, Vatikan'dan sonra Avrupa'nın en küçük ikinci devletidir. Toplam yüzölçümü sadece 2 km² olup 39 bin nüfusa sahiptir. Monako'nun Akdeniz'e kıyısı vardır ve tek kara komşusu Fransa'dır. Bu kadar küçük olmasına rağmen Monako, dünyanın en zengin ve en göz alıcı ülkelerinden biridir. Kumarhaneleri, lüks otelleri ve yatlarla dolu limanlarıyla ünlüdür. Ayrıca Monako, şehrin sokaklarında düzenlenen ve dünyanın en prestijli yarışlarından biri olan ünlü Formula 1 – Monako Grand Prix'sine ev sahipliği yapmaktadır.

Monako

olarak Batı Avrupa'ya dâhil olsa da, Akdeniz'e kıyısı olması onu Akdeniz ülkeleri topluluğuna da katmaktadır. Azur Kıyısı'nın küçük bir kısmı ise **Monako** Prensliği'ne (başkenti Monako) aittir. Bu Akdeniz alt bölgelerinin dışında ama Sicilya'ya – İtalya'nın ve Akdeniz'in en büyük adasına – yakın konumda, başkenti Valletta olan ve 316 km² yüzölçümüne sahip küçük ada devleti **Malta** yer almaktadır.

Vatikan – Avrupa'nın en küçük devleti

İTALYA'NIN TEMEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

İtalya, 301.340 km² yüzölçümüyle Apenin Yarımadası'ndaki en büyük devlettir. Üç tarafından **Adriyatik**, **İyon**, **Akdeniz**, **Ligur** ve **Tiren Denizi** sularıyla çevrilidir ve kuzeyde Alpler boyunca Fransa, Avusturya, İsviçre ve Slovenya ile sınır komşusudur. İtalya'nın yer şekilleri **Alpler**, **Apeninler** ve **Lombardiya Ovası**'ndan oluşur. İklimi ağırlıklı olarak **Akdeniz iklimidir**, Alpler'de ise dağlık iklim görülür. İtalya'daki nehirler kısadır ve Adriyatik ile Tiren Denizi'ne dökülür. Bunların en ünlüleri **Po** ve **Tiber**'dir. En büyük göller ise **Como**, **Garda** ve **Maggiore**'dir. İtalya, cumhuriyetle yönetilen bir devlettir. Yaklaşık 59 milyon nüfusu vardır ve halkın çoğunluğu Katolik mezhebine mensuptur.

Apenin Yarımadası ve Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki devletlerin temel özellikleri

Devlet	İtalya	San Marino	Vatikan	Fransa	Monako
Başkenti	Roma	San Marino	Vatikan	Paris	Monako
Yüzölçümü	301.340 km²	61,2 km²	0,44 km²	543.908 km²	2 km²

Roma, İtalya'nın başkenti

İtalya, sanayi ve tarım açısından yüksek derecede gelişmiş bir ülkedir ve dünyanın en gelişmiş yedi devletinden biridir. En büyük İtalyan şehirleri şunlardır: **Roma**, **Milano**, **Napoli**, **Torino** ve **Palermo**.

İtalya'nın topografyası

Araştır

Fransa'nın Azur Kıyısı'ndaki en çok ziyaret edilen şehirler hangileridir?

Düşün ve cevapla

1. Neden Apenin Yarımadası bu kadar elverişli bir coğrafi konuma sahiptir?
2. Neden tam da Apenin Yarımadası'nda Roma İmparatorluğu ortaya çıkmış ve gelişmiştir?
3. "Azur Kıyısı" adının ne anlama geldiğini ve nereden geldiğini araştır.

Aklında kalsın

- Apenin bölgesi Akdeniz'de merkezi bir konumda yer alır. Oldukça elverişli bir coğrafi konuma sahiptir çünkü Adriyatik, İyon, Akdeniz, Tiren ve Ligur Denizi'ne kıyısı vardır.
- Apenin Yarımadası siyasi olarak üç devlete bölünmüştür: İtalya, Vatikan ve San Marino. Vatikan ve San Marino'nun Akdeniz'e kıyısı yoktur.
- Fransız kıyıları ve Azur Kıyısı siyasi olarak Fransa ve Monako devletlerine aittir.

VII.4. İber Yarımadası

İBER YARIMADASI'NIN COĞRAFİ KONUMU

Avrupa'nın güneybatı ucunda, Akdeniz'in bir alt bölgesi olarak **İber Yarımadası** yer alır. Apenin Yarımadası gibi bu alt bölge de oldukça elverişli bir coğrafi konuma sahiptir çünkü doğrudan Akdeniz'e, Atlas Okyanusu'na açılır ve Afrika'ya yakındır. **Cebelitarık Boğazı**, Güney Avrupa'nın "kapısı" olarak Akdeniz'i dünyanın geri kalanıyla birleştirir ve Avrupa kıtasını Afrika'dan yalnızca 14 km'lik bir şeritle ayırır. Kuzeyde **Pirene** Dağları üzerinden İber Yarımadası'ndaki ülkeler Fransa'ya ve dolayısıyla Batı Avrupa bölgesine bağlanır.

SİYASİ VE BÖLGESEL BÖLÜNÜŞÜ

İber Yarımadası siyasi-bölgesel açıdan üç bağımsız devlete ve Birleşik Krallık'a bağlı bir dış bölge olan Cebelitarık'a ayrılmıştır. Bağımsız devletler şunlardır: başkenti Madrid olan **İspanya**, başkenti Lizbon olan **Portekiz** ve başkenti Andorra'la Vella olan **Andorra**. Portekiz ve Andorra'nın Akdeniz'e kıyısı yoktur ancak daha geniş anlamda, İber Yarımadası'nın bir parçası olarak Akdeniz bölgesine dâhildirler.

Pirine Yarımadası'ndaki devletlerin temel özellikleri

Devlet	İspanya	Portekiz	Andorra
Başkenti	Madrid	Lizbon	Andorra la Vella
Yüzölçümü	505.990 km²	92.212 km²	467,6 km²

Sözlük

Bağımsız devlet – Birleşmiş Milletler'e üye olan devlet.

boğaz – iki büyük su kütlesini birbirine bağlayan dar su yolu.

İber yarımadası

Daha fazla öğren...

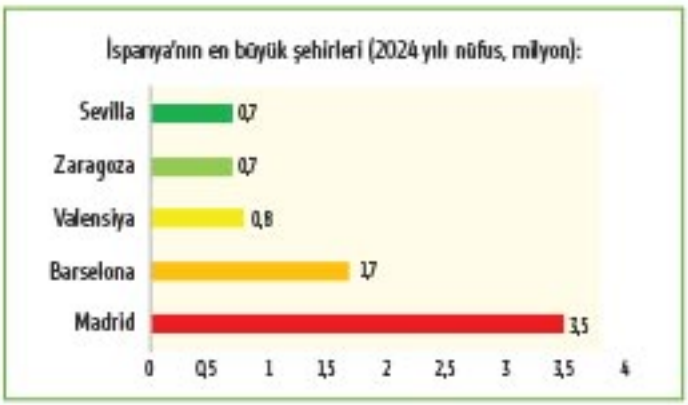
Pirene Dağları silsilesi Fransa ile İspanya arasında doğal bir sınırdır. Batı – doğu yönünde dağın uzunluğu 430 km'dir. En yüksek zirvesi Aneto'dur (3404 m). Ayrıca 3000 m'nin üzerinde 47 zirve daha vardır.

Biliyor musun...

... Cebelitarık'ın en tanınmış sembolü **Cebelitarık Kayası**'dır. 426 metre yüksekliğinde büyük bir kireçtaşı kayasıdır ve Avrupa'daki tek vahşi maymun türü olan **Berberi makaklarına** ev sahipliği yapar. Cebelitarık, Pirene Yarımadası'nın güney ucunda kayalık bir burun olarak yer alır ve stratejik konumuyla ünlüdür – Akdeniz'in girişinde bulunur ve Avrupa ile Afrika arasındaki boğazı kontrol eder. Yüzölçümü 6,8 km², kıyı uzunluğu 12 km ve nüfusu 38 bin kişidir. Yerel bir efsaneye göre, maymunlar Cebelitarık'ta kaldığı sürece burası Britanya yönetiminde kalacaktır.

Barselona, İspanya

İSPANYA'NIN TEMEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

İspanya, 505.990 km² toplam yüzölçümüyle İber Yarımadası'nın en büyük devletidir. Kıta kısmının yanı sıra, İspanya'ya Akdeniz'deki **Balear Adaları** da dâhildir. İspanya'nın elverişli coğrafi konumu, Akdeniz'e ve Atlas Okyanusu'na kıyısının bulunmasından kaynaklanır. İspanya'nın yer şekillerinde dağlar (**Kantabria**, **İber**, **Pirene**, **Sierra Nevada** vb.) ve yüksek platolar (**Meseta**) hakimdir. En büyük ovaları ise **Endülüs** ve **Aragon**'dur.

İspanya topografyası

Daha fazla öğren...

İspanya aynı zamanda **flamenko müziği**, boğa güreşi (korida), paella (pirinçle yapılan geleneksel yemek) ve şarabıyla da ünlü bir ülkedir. İspanyol halkı aile geleneğine, adetlere, festivallere ve karnaval kutlamalarına büyük önem verir.

İspanya'daki iklim tipleri arasında **Atlantik**, **Akdeniz**, **ılıman-kıtasal** ve **dağlık** iklim görülür. İspanya'daki nehirler Atlas Okyanusu'na ve Akdeniz'e dökülür. En uzun nehirler şunlardır: **Duero**, **Tajo**, **Miño**, **Guadiana**, **Guadalquivir ve Ebro**.

İspanya, 48 milyon nüfusa ve kilometrekare başına 95 kişi nüfus yoğunluğuna sahip bir monarşidir. En büyük şehirleri **Madrid**, **Barselona**, **Valensiya ve Sevilla**'dır. Nüfusun %87'sini **İspanyollar**, %13'ünü ise diğer halklar oluşturur. Resmi dili **İspanyolca**'dır, ayrıca **Katalanca**, **Baskça ve Galiçyaca** da kullanılmaktadır.

İspanya, Avrupa'nın sanayi açısından en gelişmiş beş ülkesinden biridir ve dünya çapında zeytinyağı, şarap, pirinç, badem ve narenciye üreticisidir. Dünyanın en çok ziyaret edilen ikinci ülkesi olarak turizm, İspanya'nın ulusal gelirinin %12'sini oluşturan önemli bir sektördür.

İspanya'daki iklim tipleri

Düşün ve cevapla

1. Neden Cebelitarık Boğazı için "dünyaya açılan kapı" denir?
2. Portekiz bir Akdeniz ülkesi midir? Gerekçelendir.
3. İspanya'da neden çok turist vardır? Pirene Yarımadası'nın doğası ve konumu bunda nasıl bir rol oynar?
4. Yarımadanın coğrafi konumu İspanya ve Portekiz'de ticaretin ve denizciliğin gelişimini nasıl etkilemiştir?

Aklında kalsın

- İber Yarımadası, Akdeniz'in en batı ucunu kapsar.
- Cebelitarık Boğazı Avrupa kıtasını Afrika'dan ayırır ve Akdeniz'i dünyanın geri kalanıyla birleştirir.
- İber Yarımadası üç bağımsız devlete – İspanya, Portekiz ve Andorra – ve Birleşik Krallık'a bağlı dış bölge olan Cebelitarık'a ayrılmıştır.
- İber Yarımadası'ndaki en büyük devlet İspanya'dır, 48 milyon nüfusa sahiptir. İspanya'nın başkenti Madrid'dir.

VII.5. Akdeniz Afrika'sı ve Asya'sı

AKDENİZ AFRİKASI'NIN COĞRAFİ KONUMU VE TERİTORİYAL BÖLÜNÜŞÜ

Akdeniz Afrikası, Kuzey Afrika bölgesindeki Akdeniz'e kıyısı olan ülkelere karşılık gelir. Bu ülkeler Afrika kıtasının en kuzey kesiminde, batıda Atlas Okyanusu'ndan doğuda Kızıldeniz'e kadar uzanır. Sahra bölgesinde yer almalarına rağmen, bu Akdeniz alt bölgesinin ekonomik avantajlarını Akdeniz'e kıyısı olması, **Cebelitarık Boğazı'na ve Süveyş Kanalı**'na yakınlığı sağlar.

Akdeniz Afrikası beş devlete ayrılmıştır: başkenti Rabat olan **Fas**, başkenti **Cezayir** olan Cezayir, başkenti **Tunus** olan Tunus, başkenti Trablus olan **Libya** ve başkenti Kahire olan **Mısır**.

Sözlük

Sahra – dünyanın en büyük sıcak çölü. Afrika'nın kuzeyinde yer alır, sıcak iklimi, kumullar ve çok az bitki örtüsü ile tanınır.

Akdeniz Afrikası'ndaki devletlerin temel özellikleri

Devlet	Yüzölçümü	Başkent	Başkent nüfusu
Fas	446.550 km²	Rabat	1,8 mil. kişi
Cezayir	2.381.740 km²	Cezayir	2 mil. kişi
Tunus	163.610 km²	Tunus	0,6 mil. kişi
Libya	1.759.540 km²	Trablus	1,1 mil. kişi
Mısır	1.001.450 km²	Kahire	10 mil. kişi

Akdeniz Afrika'sı ve Asyası'nın siyasi bölünüşü

Kahire, Mısır

Trablus, Libya

AKDENİZ ASYASI'NIN COĞRAFİ KONUMU

Asya'nın Akdeniz'e ait bölümü, Güneybatı Asya bölgesindeki doğrudan Akdeniz'e veya onun kenar ve iç denizlerine kıyısı olan ülkeleri kapsar. Bu Akdeniz bölümünün en geniş alanını, Karadeniz,

Daha fazla öğren...

Rabat Fas'ın başkenti olsa da, **Kazablanka** ülkenin en büyük ve ekonomik olarak en gelişmiş şehridir. Burası önemli bir ticaret, sanayi ve finans merkezidir ve ülkenin en büyük limanına sahiptir. Kazablanka'da çok sayıda modern bina, şirket, banka ve alışveriş merkezi bulunur, aynı zamanda önemli kültürel simgelere de ev sahipliği yapar. En etkileyici yapılarından biri, dünyanın en büyük camilerinden biri olan ve 210 metre yüksekliğinde minaresi bulunan Hasan II Camii'dir. Şehir, geleneksel ile moderni birleştirmesiyle de tanınır ve bu özelliği onu Fas'ın en çok ziyaret edilen şehirlerinden biri yapar.

Kazablanka, Fas

Marmara, Ege ve Akdeniz'e kıyısı olan **Anadolu Yarımadası** oluşturur. Buraya Karadeniz'e bakan Kafkasya'ya yakın bölgeler ve **Levant Denizi**'ne kıyısı olan ülkelerin toprakları da dâhildir. Bu Akdeniz alt bölgesinin konumu için, Avrupa, Asya ve Afrika'yı birbirine bağlayan doğal bir köprü olduğu söylenebilir.

Siyasi-bölgesel açıdan, Asya Akdenizi altı kara devletine ayrılır: başkenti Tiflis olan **Gürcistan**, başkenti Ankara olan **Türkiye**, başkenti Şam olan **Suriye**, başkenti Beyrut olan **Lübnan**, başkenti Kudüs olan **İsrail** ve **Gazze** Şeridi'ndeki Ramallah başkentli **Filistin**. Ada devletleri arasında ise, Güneybatı Asya'ya doğal-coğrafi olarak dâhil olan **Kıbrıs** yer alır, ancak siyasi açıdan Avrupa ailesinin bir parçasıdır.

Ankara, Türkiye

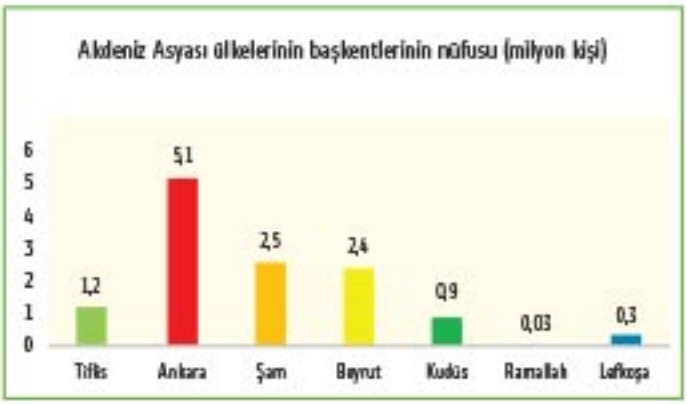
Akdeniz Asyası'ndaki devletlerin temel özellikleri

Devlet	Yüzölçümü	Başkent	Başkent nüfusu
Gürcistan	69.700 km²	Tiflis	1,2 mil. kişi
Türkiye	783.562 km²	Ankara	5,1 mil. kişi
Suriye	185.180 km²	Şam	2,5 mil. kişi
Lübnan	10.400 km²	Beyrut	2,4 mil. kişi
İsrail	20.770 km²	Kudüs	0,9 mil. kişi
Filistin	6.220 km²	Ramallah	0,03 mil. kişi
Kıbrıs	9.251 km²	Lefkoşa	0,3 mil. kişi

Beyrut, Lübnan

Akdeniz Afrika'sı ve Asyası son derece önemli bir coğrafi konuma sahiptir ve Avrupa, Asya ve Afrika olmak üzere üç kıtanın birbirine bağlanmasında önemli bir rol oynar. Doğal

Kudüs, İsrail

Şam, Suriye

zorluklara rağmen, örneğin çöl bölgeleri ve iç kesimlerdeki su kıtlığı gibi, Akdeniz'e yakınlık ve Süveyş Kanalı gibi önemli deniz yolları bu bölgelere özellikle ticaret, ulaşım ve turizm açısından elverişli bir gelişim olanağı sağlar. Aynı zamanda, zengin tarihi, kültürel çeşitliliği ve doğal kaynakları bu Akdeniz bölgesini dünyanın en kendine özgü alanlarından biri yapar.

Araştır

Hangi Akdeniz Afrika ve Asya ülkelerinin en uzun kıyı şeridine sahip olduğunu belirle. Sonuçlarını Excel'de ve PowerPoint'te sun.

Düşün ve cevapla

1. Türkiye iki kıtada yer alır. Topraklarının daha büyük kısmı hangi kıtadadır?
2. Neden Anadolu'nun (Küçük Asya) üç kıtayı birbirine bağlayan bir köprü olduğu söylenir?
3. Neden pek çok eski uygarlık Afrika ve Asya'daki Akdeniz kuşağında ortaya çıkmıştır?
4. Sence neden bazı başkentler (örneğin Ramallah veya Lefkoşa) Ankara veya Şam gibi şehirlerden önemli ölçüde daha az nüfusa sahiptir?

Aklında kalsın

- Akdeniz kıyısına beş Afrika ülkesi ve altı Asya kara ülkesi çıkar.
- Akdeniz Afrikası, Akdeniz'e kıyısı olan Kuzey Afrika ülkelerinden oluşur: Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Mısır.
- Akdeniz Asyası, Karadeniz, Ege, Akdeniz ve Levant Denizi'ne kıyısı olan Asya ülkelerinden oluşur: Gürcistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin.
- Akdeniz Asyası'nın en geniş alanını Anadolu Yarımadası kaplar.

VII.6. Akdeniz ülkelerinin doğal-coğrafi özellikleri

KIYI ŞERİDİNİN DALLANMASI

Akdeniz'in uzun kıyı şeridinin ve onun kenar ve iç denizlerinin parçalı yapısı, çok sayıda yarımada, ada, körfez ve boğazla temsil edilir.

Akdeniz'deki en büyük yarımadalar şunlardır: **Apenin Yarımadası**, **Balkan Yarımadası**, **Pirene Yarımadası** ve **Küçük Asya**. Bunlardan daha küçük yarımadalar ayrılır; örneğin: **Peloponez**, **Halkidiki** ve **İstriya** (Balkan Yarımadası), **Kalabriya** ve **Apulya** (Apenin Yarımadası) vb. Akdeniz'deki küçük yarımadalar grubunda öne çıkanlar şunlardır: **Pelješac** (Adriyatik Denizi), **Atika** (Ege Denizi), **Tunus** (Akdeniz), **Barka** (Akdeniz), **Kırım** (Karadeniz) ve diğerleri.

Akdeniz **adaları** arasında en büyük yüzölçümüne sahip olanlar şunlardır: **Sicilya** (İtalya), **Sardinya** (İtalya), **Kıbrıs**,

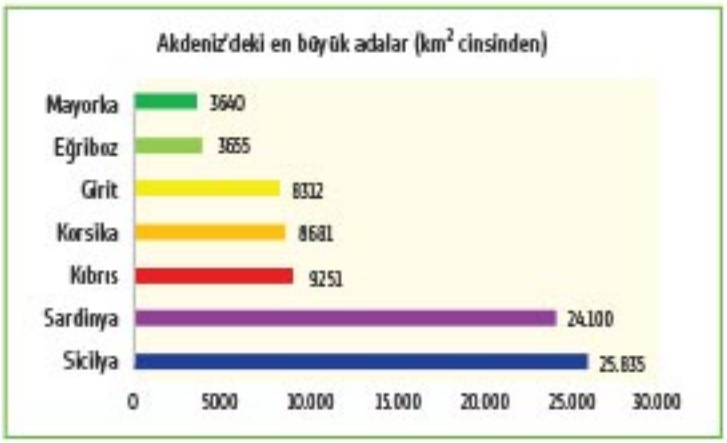
Sözlük

Körfez – deniz genişliğinin karanın içine daha derinlemesine girdiği bölümü.

sıradağ – birbirine bağlı, yan yana sıralanmış dağlar grubu olup, belli bir alan boyunca zincir şeklinde uzanır.

Yunan kıyısının parçalı yapısı

Daha fazla öğren...

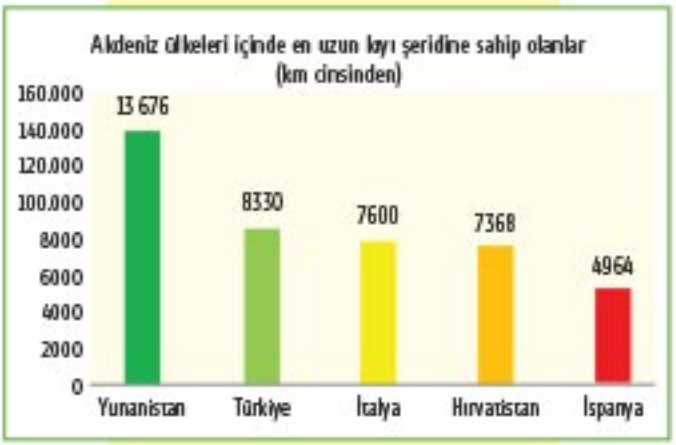
Akdeniz adaları arasında volkanik kökenli olan daha büyük bir grup vardır. Bu adaların çoğunda **volkanik faaliyet** sona ermiş ya da durgun hale gelmiştir, ancak bazıları aktif volkanizmayla dikkat çeker. En bilinen volkanik adalar şunlardır: Sicilya, Stromboli, Vulcano, Milos, Santorini ve diğerleri.

Etna Yanardağı, Sicilya

Korsika (Fransa), **Girit** (Yunanistan), **Eğriboz** (Yunanistan) ve **Balear** Adaları grubundan **Mayorka** (İspanya). Akdeniz'deki diğer büyük adalar şunlardır: **Midilli** (Yunanistan), Rodos (Yunanistan), **Minorka** (İspanya), **Korfu** (Yunanistan), **İbiza** (İspanya), **Cerbe** (Tunus), **Cres** (Hırvatistan) ve diğerleri.

Akdeniz'deki büyük körfezler grubunda öne çıkanlar şunlardır: **Liyon Körfezi** (Akdeniz), **Cenova Körfezi** (Liguriya Denizi), **Kvarner** (Adriyatik Denizi), **Boka Kotorska** (Adriyatik Denizi), Selanik Körfezi (Ege Denizi), **Sidra** Körfezi (Akdeniz), **Gabes** Körfezi (Akdeniz), **Korint** Körfezi (İyon Denizi), **Antalya** Körfezi (Akdeniz) ve diğerleri.

Akdeniz'deki deniz boğazları arasında bölge için en büyük ulaşım önemi taşıyanlar şunlardır: **Cebelitarık** Boğazı – Atlas Okyanusu ile Akdeniz'i birleştirir, **Messina** Boğazı (Tiren – İyon Denizi), **Çanakkale** Boğazı (Ege – Marmara Denizi), **İstanbul** Boğazı (Marmara – Karadeniz) ve **Kerç** Boğazı (Karadeniz – Azak Denizi).

Rovinj, İstriya (Hırvatistan)

YÜZEY ŞEKİLLERİ ÖZELLİKLERİ

Akdeniz'in büyük yüzey şekilleri; **ovalar**, **dağlar**, **çöller** ve diğer küçük yüzey şekilleri ile temsil edilir.

Ovalar

Akdeniz'in en büyük ovaları İber ve Balkan Yarımadası'nda yer alır. İber Yarımadası'ndaki en büyük ovalar **Endülüs** ve **Aragonya Ovalarıdır** (İspanya'da). **Pannon Ovası**'nın çevre bölgeleri şu Akdeniz ülkelerine kadar uzanır: Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Romanya. Aşağı Tuna Nehri vadisinde, **Romanya** topraklarında **Eflak Ovası** yer alır. **Bulgaristan** topraklarında **Yukarı Trakya Ovası** öne çıkar. **İtalya**'da Po Nehri vadisinde **Lombardiya Ovası** bulunur.

Pannon Ovası, Voyvodina'da (Sırbistan)

Daha fazla öğren...

Akdeniz'in deniz tabanı da ilginç bir yüzey şekline sahiptir. **Kalipso Çukuru** (aynı zamanda Kalipso hendeği olarak da bilinir), Akdeniz'in en derin noktasıdır. Yunanistan kıyısına yakın, İyon Denizi'nde yer alır. Derinliği 5.267 metredir. Bu, şu anlama gelir: Alpler'in en yüksek zirvesi olan Mont Blanc (yüksekliği 4.808 metre) bu noktada tamamen suya batırılabilir.

Dağlar ve Yüksek Yaylalar

Akdeniz ülkelerindeki dağlık yüzey şekilleri, genç sıradağlar ve yaşlı dağlarla temsil edilir. Avrupa kıtasının Akdeniz'e bakan kesimindeki en yüksek dağ sıraları şunlardır: **Pirene Dağları, Alpler, Apeninler ve Dinaridler**. Akdeniz'in Afrika kısmında ise yaklaşık **2.500 km** boyunca uzanan **Atlas Dağları** sistemi yer alır. **Türkiye** topraklarında **Pontus Dağları**, **Taurus Dağları** ve en yüksek dağ olan **Ağrı Dağı (Ararat)** öne çıkar. Geniş yüksek yaylalar **İber Yarımadası'nda (Meseta)** ve **Küçük Asya'da (Anadolu Yaylası)** yer alır.

Triglav, Julian Alpleri'nin en yüksek zirvesi, Slovenya

Çöller

Akdeniz yüzey şekillerinin özel bir özelliğini çöller oluşturur. Akdeniz'e kıyısı olan tüm Afrika ülkeleri, dünyanın en büyük sıcak çölü olan **Sahra Çölü**nün bir parçasıdır. Sahra'nın daha küçük bir bölümü **Libya Çölü** olarak adlandırılır ve **Libya** topraklarında yer alır. Akdeniz'in Asya bölümünde ise **Suriye Çölü** öne çıkar.

Kumullar (kum tepeleri) Sahra Çölü'nde, Fas

Araştır

Coğrafi harita ya da Google Haritalar üzerinde, İspanya, İtalya, Yunanistan, Hırvatistan ve Türkiye devletlerine siyasi olarak ait olan en büyük adaları bul.

Düşün ve cevapla

1. En yüksek dağlarımız Korab ve Şar Dağı, Balkanlardaki genç dağ sıralarından hangisine aittir?
2. İtalya çok sayıda dağa sahip bir ülkedir. Onlardan hangilerini sayabilirsin?
3. Lombardiya Ovası hangi denize açılır?
4. Harita üzerinde, Akdeniz'e kıyısı olmayan fakat Sahra'nın bir bölümüne sahip üç ülkeyi bul.

Aklında kalsın

- İber (Pirene), Apenin, Balkan ve Küçük Asya, Akdeniz'in en belirgin yarımadalarıdır.
- Sicilya, Sardinya, Kıbrıs, Korsika ve Girit, Akdeniz'in en büyük adalarıdır.
- Akdeniz ülkelerindeki en yüksek dağ sıraları şunlardır: Pireneler, Alpler, Apeninler, Dinaridler, Atlas vb.
- Akdeniz'in geniş ovaları: Endülüs, Aragonya, Pannon, Eflak ve Lombardiya Ovası'dır.
- Sahra ve Suriye Çölü, Akdeniz'in çöl yüzey şekillerindendir.

VII.7. İklim, hidroğrafya, bitki örtüsü ve hayvan dünyası

İKLİM TİPLERİ

Akdeniz iklimi, birçok doğal faktöre bağlıdır. Öncelikle coğrafi enleme, ardından Akdeniz'den kaynaklanan ısı özellikleri ve su buharlaşması, Sahra Çölü'nün etkisi, Avrupa kıtasının karasal etkisi, yüzey şekilleri, bitki örtüsü vb. etkenler belirleyicidir. Akdeniz iklimi, Afrika kıtasından gelen sıcak, güney rüzgarları ile Avrupa kıtasından gelen daha serin etkilerin yıl boyunca uygun bir şekilde dağıldığı bir kombinasyondur.

Genel olarak, Akdeniz'in Avrupa ve Asya kıyı şeritlerinin dar kesimleri ile Fas ve Cezayir'in kıyı bölgeleri tipik **Akdeniz iklimiyle** karakterizedir. Bu iklimin özellikleri: sıcak ve kuru yazlar, ılıman ve yağışlı kışlardır. Yılın en soğuk ayında ortalama sıcaklık genellikle sıfırın üzerindedir. Kar yağışı nadir ve kısa süreli bir olaydır ya da hiç görülmez (Fas).

Libya, Tunus ve Mısır'ın iç kesimleri **sıcak çöl iklimiyle** karakterizedir. Bu iklimin özellikleri: yüksek gündüz sıcaklıkları (> 40°C sıcak aylarda), düşük gece sıcaklıkları ve düşük yıllık yağış miktarıdır.

Akdeniz'in iç kesimlerinde, denize kıyısı olmayan ülkelerde ya da deniz seviyesinden daha yüksek bölgelerde iklimin **karasal** niteliği artar; yazlar ılıman sıcak, kışlar ise ılıman soğuktur.

HİDROGRAFYA

Akdeniz'in su zenginliğinin en büyük kısmını nehirler oluşturur. Akdeniz'e doğrudan dökülen en büyük nehirler şunlardır: **Nil**, **Ebro** ve **Rhone**.

Sözlük

Kıtasal (kontinental) – kıtanın iç kesimlerinde, karada daha derinlerde bulunan (bölgeler için kullanılır).

Plajda tatilciler, Sitonya, Yunanistan

Barselona, İspanya

Sıcak çöldeki bir vaha

Adriyatik Denizi'ne, Apenin Yarımadası'ndan daha büyük olarak **Po** Nehri; Balkan Yarımadası'ndan ise **Krka**, **Neretva**, **Bojana** ve **Drim** nehirleri dökülür. Ege Denizi havzasındaki daha büyük nehirler şunlardır: Balkan Yarımadası'ndan **Vardar**, **Struma** ve **Meriç** (Maritsa); Küçük Asya'dan ise **Menderes** Nehri.

Karadeniz'e büyük Avrupa nehirleri olan **Tuna**, **Dnyeper** ve **Dniestr** ile Küçük Asya'dan **Kızılırmak** dökülür. Azak Denizi havzasına **Don** Nehri aittir.

Akdeniz bölgesi göller bakımından da zengindir. Oluşumlarına göre farklılık gösteren göller bulunur: volkanik, karstik, tektonik, buzul, çöl, lagün ve akarsu gölleri.

Tektonik göllerden en önemlisi **Lut Gölü (Ölü Deniz)**'dür. Akdeniz'in Asya bölümünde yer alır. Yeryüzünün kara üzerindeki en düşük noktasıdır. Çok tuzlu suyuyla bilinir; insan suya batamaz.

Diğer önemli tektonik göller ise **Ohri Gölü** ve **Prespa Gölü** olup, Balkan Yarımadası'nda yer alır.

Buzul gölleri Alplerde bulunur. En bilinenleri: **Como**, **Garda**, **Maggiore**, **Bled Gölü** ve diğerleridir.

Karstik göller arasında en büyüğü **İşkodra Gölü**dür; Balkan Yarımadası'nda Karadağ ile Arnavutluk sınırında yer alır. **Plitvice Gölleri** de Dinaridler üzerinde yer alır.

Volkanik göller en çok İtalya'da bulunur: **Albano**, **Bolsena**, **Vico**, **Nemi**, **Averno** ve diğerleri.

Çöl gölleri, Akdeniz Afrika'sında yer alır. En büyüğü, **Tunus'taki Şot el Jerid Gölü**dür.

Karakteristik kıyı lagünlerinden en bilineni, İtalya'daki **Venedik Lagünü**dür.

BİTKİ ÖRTÜSÜ VE HAYVAN DÜNYASI

Akdeniz ikliminde yaz döneminde sık sık uzun **kuraklıklar** yaşanır. Bu dönemde canlılar için kullanılabilir su çok daha azdır, bu nedenle hayatta kalmaları daha zordur.

Sözlük

Karstik göl (karst gölü) – kireçtaşı kayalarının çözünmesiyle oluşan çukurluklarda su birikmesi sonucu meydana gelen doğal göl.

lagün – küçük ve sığ kıyı gölü.

delta – nehrin çok dallanmış haliyle denize döküldüğü ağız kısmı.

Nil Deltası

Vardar Nehri Ege Denizi'ne dökülür.

Daha fazla öğren...

Nil Nehri, Akdeniz'e dökülen yalnızca dünyanın en uzun nehri değil, aynı zamanda eski çağlardan beri milyonlarca insan için yaşam kaynağı olmuştur. Çöl boyunca akar, ancak çevresinde tarım, balıkçılık ve yerleşimlerin mümkün olduğu yeşil bir kuşak gelişir. Nil sayesinde, antik Mısır tarihteki ilk büyük uygarlıklardan biri haline gelmiştir.

Hayvanlarda bazı türler, gündüz sıcaklıklarından kaçınmak için gece yaşam biçimine uyum sağlamıştır. Diğerleri toprağın altına sığınaklar kazar veya mağaralarda yaşar. Göçmen hayvanlar da vardır – özellikle kuşlar – daha elverişli iklim koşullarında yaşamak için göç ederler.

Akdeniz'e özgü tipik bitki topluluğu **makilerdir** – kurak koşullara uyum sağlamış herdem yeşil çalı ve orman bitkilerinden oluşan bir topluluk. Başlıca türler şunlardır: **kermes meşesi, defne, funda (çobanpüskülü), pınal meşesi** ve diğerleri. Daha yüksek boylu ağaçlardan selvi sıkça görülür.

Zeytin ağaçları ise Akdeniz'in gerçek simgesidir. Toprak çok verimli olmasa bile iyi yetişirler ve kuraklığa son derece dayanıklıdırlar. Bu nedenle, Akdeniz **zeytinyağı** üretimi açısından en önemli bölgelerden biri olarak bilinir.

Akdeniz Bölgesi'nde bitki örtüsü

Sözlük

Makiler – Akdeniz kıyılarında, sıcak ve kuru bölgelerde yayılmış, her dem yeşil çalılardan ve alçak ormanlardan oluşan bitki topluluğu.

narenciye – kabuklu ve ekşimsi tada sahip meyveler; örneğin portakal, limon, mandalina ve turunç.

Akdeniz makisi, Sardinya

Seviler

Daha fazla öğren...

Akdeniz'de yaşayan nadir **yabani kedi** türlerinden biri **İber vaşağıdır**. Bu tür tehdit altındadır ve sadece birkaç yüz bireyin kaldığı tahmin edilmektedir. En sevdiği besin tavşanlardır, bu nedenle hayatta kalması genellikle Akdeniz ormanlarında yeterli tavşan olup olmamasına bağlıdır. İber vaşağı mükemmel bir avcıdır ve gizlenmede çok ustadır; bu yüzden ona "Akdeniz'in Ruhu" denir. Onu korumaya çalışan bilim insanları, izini sürmekte zorlanır. Vücudunda ilginç dairesel desenler bulunur ve bu desenler her bir vaşakta farklıdır – tıpkı insanların parmak izi gibi.

Bu bölgede **bağcılık** da yapılır ve çok miktarda **şarap** üretilir. Aynı zamanda **limon**, **portakal**, **mandalina** ve turunç gibi narenciyeler (veya turunçgiller) yaygındır. Bunların yanı sıra incir ve nar da iyi yetişir.

Akdeniz, zengin ve çeşitli bir **deniz yaşamına** ev sahipliği yapar – balinalar, yunuslar, foklar, ahtapotlar, midyeler ve birçok balık türü. **Karasal fauna** ise şu canlılarla temsil edilir: kertenkeleler, yılanlar, kaplumbağalar, böcekler, örümcekler, tavşanlar, tilkiler, yabani kediler ve diğerleri. **Kuş dünyasını** kartallar, baykuşlar, flamingolar ve birçok yerel ve göçmen kuş türü oluşturur.

Yunus balığı

Araştır

Bir insan neden Ölü Deniz'de boğulmaz? Araştırın, bir sunum hazırlayın ve sınıfta sunun.

Düşün ve cevapla

1. Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde don olayı mı, yoksa çiğ olayı mı daha fazla görülür?
2. Peki, dolu mu yoksa kar yağışı mı daha olasıdır?
3. Bir kum fırtınasının nasıl göründüğünü hayal edebilir misin?
4. Yılan balığı Ohri Gölü'nde yaşar, fakat yumurtlamak için Atlantik Okyanusu'nun bir parçası olan Sargasso Denizi'ne gider. Harita üzerinde hangi nehirler ve denizler üzerinden oradan oraya yüzdüğünü bul.
5. Narenciyelere (turunçgiller) ait başka hangi meyveyi tanıyorsun?
6. Zaman zaman Vardar Nehri'nin akışında martılar görülebilir. Hangi denizden gelirler?
7. Bu martıların kuzeye doğru uçma ihtiyacı neden olabilir, söyleyebilir misin?

Aklında kalsın

- Akdeniz ülkelerinin iklimi, doğrudan Akdeniz'in kendisinden, Sahra'nın yakınlığından ve Avrupa kıtasının kara etkisinden kaynaklanır.
- Akdeniz iklimi sıcak ve kuru yazlar, yumuşak ve yağışlı kışlarla karakterizedir. Afrika kesiminde yazlar daha sıcak, kışlar daha kuraktır.
- Akdeniz bölgesindeki en önemli tektonik göller arasında Lut Gölü ve Ohri Gölü yer alır; en dikkat çekici karstik göller ise İşkodra Gölü ve Plitvice Gölleri'dir.
- Akdeniz'in canlı yaşamı, hayatta kalmak için bu iklime uyum sağlamıştır. En tipik bitki topluluğu makidir. Zeytin ağaçları, üzüm bağları ve narenciyeler yaygın olarak yetişir.
- Denizde balinalar, yunuslar, foklar, ahtapotlar, midyeler ve balıklar yaşar. Karada ise bizde bulunan hayvanlarla benzer türler yaşar.

VII.8. Akdeniz ülkelerinin nüfusu ve yerleşimleri

Akdeniz ülkeleri, doğal koşullar, tarih ve her bölgenin ekonomik gelişimine bağlı olarak farklı nüfus yoğunluğu ve büyüklüğüne sahiptir. Akdeniz ülkelerindeki nüfus düzensiz şekilde dağılmıştır ve doğal ve toplumsal etkenlerin etkisiyle sürekli değişmektedir. Büyük şehirler ve limanlar, bu bölgenin yaşamında ve gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

NÜFUS BÜYÜKLÜĞÜ VE DOĞAL ARTIŞ (BÜYÜME)

Akdeniz ülkelerinin toplam nüfusu **760 milyonun üzerindedir (2024)**. Bu sayı, Akdeniz'e ve onun yan ve iç denizlerine doğrudan kıyısı olan **27 ülkeyi** kapsamaktadır. Akdeniz'e kıyısı olan en büyük ülkeler: **Rusya, Mısır, Türkiye ve Fransa**'dır. Nüfusu 1 milyonun altında olan en küçük ülkeler: **Karadağ, Malta ve Monako**'dur. Tüm Avrupa'daki Akdeniz ülkeleri –Malta hariç– son yıllarda **negatif doğal artışa** sahiptir, yani nüfus sayısı azalmaktadır. Asya ve Afrika'daki Akdeniz ülkelerinde ise **nüfus artışı pozitiftir**.

NÜFUS YOĞUNLUĞU

Akdeniz'de nüfus eşit dağılmamıştır. Deniz kıyısındaki yerler ve büyük nehirlerin yakınındaki bölgeler yoğun nüfusludur. Örneğin, Mısır'da Nil Deltası'nda bir kilometrekarede yaklaşık 1500 kişi yaşarken, aynı ülkenin

Sözlük

doğal artış – yıllık bazda doğanlar ile ölenler arasındaki fark sonucu nüfusun sayısal olarak artması veya azalması.

nüfus yoğunluğu – bir kilometrekarelik alanda yaşayan insan sayısı.

Biliyor musun...

... İstanbul iki kıtaya mı yayılıyor? Marmara Denizi ile Karadeniz arasında yer alan Boğaziçi Boğazı üzerinde bulunur. Bu şehrin bir kıyısı Avrupa, diğer kıyısı ise Asya kıtasındadır. Akdeniz'in büyük bölümüne hükmeden iki imparatorluğun – Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun – başkenti olarak, yüzyıllar boyunca Akdeniz kültürünün merkezi olmuştur. Muhteşem Ayasofya ile tanınır.

Daha fazla öğren...

Liman kenti **İskenderiye**, 5,2 milyon nüfusuyla Mısır'daki en büyük ikinci şehirdir. M.Ö. 331 yılında Büyük İskender tarafından kurulmuştur. Geçmişte, İskenderiye Kütüphanesi ve eski dünyanın yedi harikasından biri olan İskenderiye Feneri ile ün kazanmıştır.

biraz daha batısında yer alan Libya Çölü'nde bir kilometrekarede sadece bir kişi yaşamaktadır.

Tüm denizlerin kıyıları ile **Balkan**, **Apenin** ve **İber** Yarımadalarının iç kesimleri en yoğun nüfuslu alanlardır. En düşük nüfus yoğunluğu ise, Akdeniz Afrika'sının çöl bölgelerinde ve Küçük Asya yarımadasının orta ve doğu kesimlerinde görülür. Nüfus yoğunluğu en yüksek olan ülkeler (1 km² başına düşen kişi sayısı): **Monako, Malta, Lübnan, İsrail, İtalya** ve **Kıbrıs**. Akdeniz'e kıyısı olan en seyrek nüfuslu ülkeler ise: **Libya, Rusya, Cezayir, Karadağ** ve **Gürcistan**'dır.

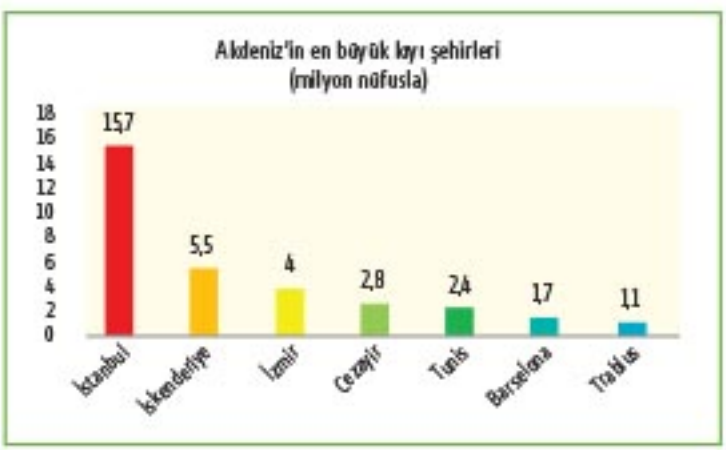
Yoğun nüfuslu şehir (Kahire, Mısır)

BÖLGEDEKİ EN BÜYÜK ŞEHİRLER VE LİMANLAR

Erken dönem uygarlık gelişimi göz önüne alındığında, Akdeniz bölgesi daha antik ve antik öncesi dönemlerde **en eski kentsel yaşam biçimlerinin** geliştiği bir yer olmuştur. Ticaret, Akdeniz çevresindeki eski halkların geleneksel ekonomik faaliyeti olarak, büyük liman şehirlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Nüfus bakımından, Akdeniz kıyısındaki en büyük milyonluk şehirler şunlardır: **İstanbul** (Türkiye), **İskenderiye** (Mısır), **İzmir** (Türkiye), **Cezayir** (Cezayir), **Tunus** (Tunus), **Barselona** (İspanya), **Trablus** (Libya), **Antalya**

Berberi köyü, Tunus

İstanbul, Türkiye

(Türkiye) ve **Odessa** (Ukrayna). Daha küçük ama önemli liman ve turizm şehirleri ise şunlardır: **Valensiya**, **Marsilya**, **Toulon**, **Cenova**, **Napoli**, **Venedik**, **Trieste**, **Rijeka**, **Split**, **Atina**, **Selanik**, **Varna**, **Mersin**, **Tel Aviv** ve diğerleri.

Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin iç kesimlerinde de milyonluk şehir merkezleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en büyükleri: **Kahire**, **Gize**, **Madrid**, **Ankara**, **Roma**, **Paris**, **Sofya**, **Kiev** ve diğerleridir.

Valensiya- İspanya

Split - Hırvatıstan

Araştır

Büyük Akdeniz liman şehirlerinin konumlarını öğren ve bulundukları ülkelerin bir listesini yap. Akdeniz'in en büyük limanı hangisidir?

Barselona'daki Sagrada Familia katedrali ne tür bir yapıdır? Kilise mi, cami mi, yoksa müze mi?

Peki, İstanbul'daki Ayasofya ne tür bir yapıdır? Kilise, cami ya da müze mi?

Düşün ve cevapla

1. Nüfusun doğal artışı hangi faktörlere bağlıdır? Akdeniz'in Avrupa, Asya ve Afrika bölgeleri arasında artış farkı nedir?
2. Neden Akdeniz'in bazı bölgeleri yoğun nüfusluyken bazıları değildir?
3. Akdeniz'in nüfus bakımından en büyük ülkelerini belirt. Bu her zaman böyle miydi?

Aklında kalsın

- Akdeniz ülkelerindeki toplam nüfus 760 milyonun üzerindedir.
- Akdeniz'in en yoğun nüfuslu ülkeleri: Monako, Malta, Lübnan, İsrail, İtalya ve Kıbrıs'tır.
- Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkelerinde yıllık nüfus artışı negatiftir; Asya ve Afrika ülkelerinde ise pozitiftir.
- Akdeniz'in en büyük kıyı şehirleri: İstanbul, İskenderiye, İzmir, Cezayir ve Tunus'tur. Daha küçük liman şehirleri: Valensiya, Marsilya, Napoli, Split, Atina, Selanik, Varna, Mersin vb.

VII.9. Diller, dinler, yemekler ve mimari

Yüzyıllar boyunca Akdeniz, herkesin yaşamak istediği dünyanın merkezi olmuştur. Farklı yerlerden tüccarlar ve fatihler gelmiştir. Tüm halkların tek bir devlette yaşadığı imparatorluklar kurulmuş ve bu dönemde kültürler en fazla karışmış, birlikte gelişmiştir. Bugün Akdeniz'de birçok ülke vardır ve bu ülkeler, kültürler, diller ve dinlerden oluşan ilginç bir mozaik yaratmaktadır.

HALKLAR VE DİLLER

Akdeniz nüfusu, etnik, dilsel ve dini aidiyetlerin yanı sıra kültürel özellikler açısından da farklılık gösterir.

Slav halkları, en çok Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in Doğu Avrupa alt bölgesinde yaşar: **Slovenler**, **Hırvatlar**, **Karadağlılar**, **Sırplar**, **Boşnaklar**, **Bulgarlar**, **Makedonlar**, **Ukraynalılar** ve **Ruslar**.

Latin halk grubu, İber ve Apenin Yarımadası'nda, Fransa'da ve Romanya'da yerleşiktir (**İspanyollar**, **Fransızlar**, **İtalyanlar** ve **Rumenler**).

Semitik ve Türk halk grupları ise Afrika ve Asya Akdeniz'inde yerleşmiştir. **Türkler** Küçük Asya Yarımadası'nı (Anadolu) mesken tutmuştur; semitik halklardan **Araplar** ise Afrika ve Asya'daki diğer Akdeniz ülkelerinde yaşar, az bir kısmı da İsrail de. İsrail'de semitik halklardan **Yahudiler** yaşar.

Akdeniz ülkelerinde özel Hint-Avrupa halkları olarak **Arnavutlar** ve **Yunanlılar** da yer alır. Akdeniz'de en çok konuşulan dil **Arapçadır**. Bu dili, Afrika'daki tüm ülkelerde yaşayanlar ile Asya'dan Filistin, Lübnan ve Suriye halkları konuşur.

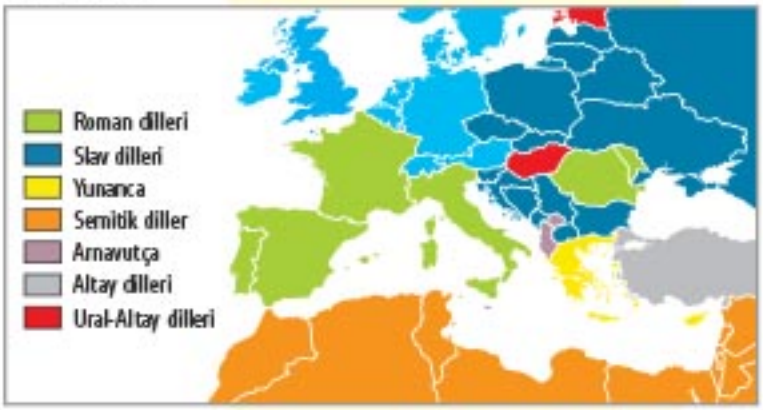
Sözlük

kaldırım – eski Akdeniz ve Balkan şehirlerinde sıkça görülen, yan yana dizilmiş küçük taşlarla yapılmış eski yol veya sokak.

çarşı – Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma, çok sayıda küçük dükkânın bulunduğu ticaret sokakları ağı, bir tür pazar yeri.

Kolezyum – antik Roma dönemine ait, gladyatör dövüşlerinin, yarışmaların ve gösterilerin binlerce seyirci önünde düzenlendiği amfitiyatro.

buzuki – uzun saplı ve metal telli, mandoline benzer Yunan müzik aleti.

Akdeniz'deki dil gruplarının dağılımı

Daha fazla öğren...

İbranice, İsrail'deki Yahudilerin ana dilidir. Bu dili 10 milyondan fazla insan kullanmaktadır ve Kenan (Semitik) dilleri grubunun hayatta kalan tek dilidir.

Biliyor musun...

... Farklı Arap ülkelerinden insanlar, Arapça konuşmalarına rağmen birbirlerini her zaman tam olarak anlayamazlar. Arapçanın ülkeden ülkeye büyük farklılık gösteren onlarca lehçesi vardır – örneğin, bir Faslı ile bir Lübnanlı, okullarda öğretilen standart Arapçayı kullanmadan birbirlerini anlamakta zorlanabilirler. Bu durum, bir dilin hem aynı hem de aynı anda ne kadar farklı olabileceğini gösterir!

Bazı ülkeler aynı resmî dili kullanır. Örneğin, **Yunanca** – Yunanistan ve Kıbrıs'ta; **İtalyanca** – İtalya ve San Marino'da; **Arnavutça** – Arnavutluk ve Kosova'da; ya da **Fransızca** – Fransa ve Monako'da. Diğerleri ise kendilerine ait, farklı bir dil konuşur. Böylece Slovenya'da **Slovence**, Hırvatistan'da **Hırvatça**, İsrail'de **İbranice**, Bulgaristan'da ise **Bulgarca kullanılır**. İspanya'da ise **İspanyolcanın** yanı sıra **Katalanca** ve **Baskça** da konuşulmaktadır.

DİNLER

Akdeniz'de bugün tüm dünyada yaygın olan üç büyük din ortaya çıkmıştır: **Yahudilik**, **Hristiyanlık** ve **İslam**. Avrupa kesiminde Hristiyanlık, Afrika ve Asya kesiminde ise İslam daha yaygındır.

Hristiyan ülkelerin çoğu Katolik mezhebine bağlıdır. **Katoliklik**, **Apenin** ve **Pirene Yarımadalarında**, **Fransa'da**, Balkan ülkelerinden ise **Slovenya** ve **Hırvatistan'da** yaygındır.

Ortodoks kilisesi en çok şu ülkelerde takipçiye sahiptir: **Balkanlar'da** (Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, Kuzey Makedonya), **Doğu Avrupa'da** (Romanya, Ukrayna ve Rusya) ve Asya'dan **Gürcistan**.

İslam, İsrail ve Gürcistan hariç tüm Akdeniz'e kıyısı olan Afrika ve Asya ülkelerinde yaygındır. Balkanlar'da ise en yaygın olduğu ülkeler: Kosova, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'tir.

Akdeniz'de **Yahudilik** yalnızca **İsrail'de** korunmuştur.

Dini grupların Akdeniz'deki dağılımı

YEMEK

Akdeniz mutfağı, insan sağlığı açısından son derece faydalı olduğu tıbben kanıtlanmış bir beslenme tarzı olarak, UNESCO'nun somut olmayan kültürel miras listesine dahil edilmiştir. Bu, **Girit** Adası'na (Yunanistan) özgü olmakla birlikte, diğer Akdeniz halkları arasında da yaygın olan, yiyecek üretimi, hazırlanması ve tüketimine dair geleneksel ve modern becerileri kapsayan bir sağlıklı yaşam kültürüdür. Akdeniz diyeti başlıca şunları içerir: **zeytinyağının yoğun tüketimi**, **baklagiller**, **rafine edilmemiş tahıllar**, **kabuklu yemişler** (badem ve fındık), **narenciye** (limon, portakal, turunç, mandalina), ılımlı miktarda **deniz balığı** ve **deniz ürünleri**, **süt ürünleri** (peynir ve yoğurt), **şarap** ve **kırmızı et**in daha seyrek kullanımı.

Paella (İspanyol spesiyalitesi)

MİMARİ

Akdeniz mimarisi, estetik cazibesi ve doğayla bütünleşmiş bir rahatlık hissi uyandırma özelliğiyle tanınır. Klasik Akdeniz mimarisine örnekler, bazı kıyı şehirlerinin eski kent merkezlerinde, antik, orta çağ ve özellikle yeniçağ dönemine ait yapılarla karşılaşılır. Bu, denize karşı konumlanmış, surlarla çevrili şehirlerden oluşur. Sokaklar dardır ve taş döşelidir; sokaklar birbirini dik açılarla keser. Taş döşeli meydan, dünyanın ana yönlerine göre yerleştirilmiş şekilde merkezi konumdadır. Konut, ticaret ve dini yapılarda ana yapı malzemesi olarak taş kullanılır.

Asya'daki Akdeniz'e kıyı şehirlerinde, el sanatları, ticaret ve yeme-içme işletmelerinin bulunduğu **çarşılar** karakteristiktir. Büyük şehirlerde kültürel ve turistik açıdan büyük öneme sahip eski anıtsal yapılar korunmuştur: **arenalar**, **saraylar**, **kuleler**, **ibadet yerleri** vb. Akdeniz mimarisine ait korunmuş izler şu şehirlerde görülebilir: **İstanbul**, **Atina**, **Roma**, **Dubrovnik**, **Split**, **Napoli**, **Selanik** ve diğer şehirler.

Kapalıçarşı, İstanbul, Türkiye

Daha fazla öğren...

Roma Kolezyumu, antik mimarinin en büyük başarılarından biridir. Zamanında en büyük antik amfitiyatro olan bu yapı, M.S. 80 yılında Titus Flavius tarafından inşa edilmiştir. Kamusal yapı 55 bin seyirci kapasitesine sahipti ve gladyatör dövüşleri, hayvan dövüşleri ve diğer halka açık etkinlikler için kullanılmıştır.

MÜZİK

Akdeniz ülkeleri, kültürel mirasın bir parçası olarak zengin bir müzik geleneğine sahiptir. Daha eski dönemlerde, Akdeniz bölgesinde antik müziğin temelleri atılmıştır. Modern ve popüler müzik türlerinin yanı sıra, Akdeniz ülkelerinde geleneksel İspanyol, Yunan, Türk veya Arap müziği, İtalyan klasik müziği vb. yaşatılmaktadır. Bazı Akdeniz ülkelerinde karakteristik olan etno melodiler, şu geleneksel çalgıları içerir: **buzuk**, **lir**, **gitar**, **saz**, **zurna**, **çiftetelli**, **davul**, **kaval** ve diğerleri.

Zurna

Araştır

Araştırma yap ve Akdeniz ülkelerindeki büyük şehirlerde bulunan en ünlü ve en çok ziyaret edilen kültürel anıtlarla ilgili bir grafiksel sunum veya tablo (Excel) hazırla.

Düşün ve cevapla

1. Akdeniz'deki hangi dillerden üçü akrabadır ve Roman dil grubuna aittir: Türkçe, İspanyolca, Yunanca, İtalyanca, Arapça ve Fransızca?
2. İslam, Avrupa Akdeniz kıyısındaki iki ülkede de oldukça yaygındır. Bu ülkeler hangileridir?
3. Sence neden Akdeniz evleri genellikle taştan yapılır ve dar, gölgeli sokaklara sahiptir? Bunun iklimle ve o bölgelerdeki yaşam tarzıyla nasıl bir bağlantısı olabilir?
4. Sence neden Akdeniz'deki farklı ülkelerin müziği farklı tınılara sahip, oysa hepsi aynı bölgenin parçası? Bu farklılıklarda geleneksel çalgıların rolü nedir?

Aklında kalsın

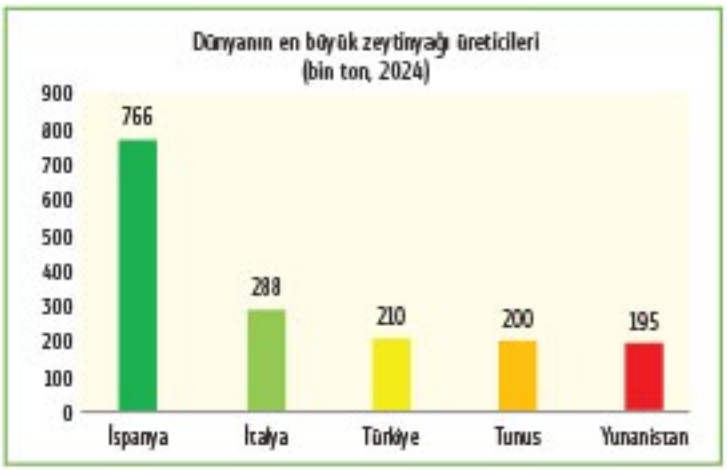
- Akdeniz'deki en kalabalık halk grupları: Slav, Roman, Semitik ve Türk halklarıdır.
- Akdeniz'de en yaygın diller: Arapça, Türkçe, Slav ve Roman dil gruplarına ait diller ile İbranicedir.
- Akdeniz halkları din açısından: Ortodoks ve Katolik Hristiyanlık, İslam ve Yahudilik dinlerine mensuptur.
- Akdeniz mutfağı taze malzeme kullanımını ve zeytinyağı, narenciye, balık, baklagiller, şarap vb. içerir.
- Akdeniz mimarisi dar taş sokakları, taş yapılardan oluşan binaları ve doğayla ve tarihle bağlantı kuran yapılarıyla öne çıkar.

VII.10. Ekonomik-coğrafi özellikler

Akdeniz ülkelerinin ekonomisi zengin ve çeşitlidir; bu yapı, doğal koşullar, coğrafi konum ve kültürel miras tarafından şekillendirilmiştir. Akdeniz, tarım ve balıkçılık gibi geleneksel faaliyetlerin modern sanayi dalları ve dinamik ticaretle tamamlandığı önemli bir ekonomik alandır.

TEMEL EKONOMİK ÖZELLİKLER

Akdeniz ülkelerinde ekonomi geleneksel olarak şu alanlara dayanır: **tarım, balıkçılık, ticaret**; yakın dönemde buna **sanayi ve turizm** de eklenmiştir. Bölgedeki bazı ülkelerde şu enerji kaynakları kullanılmaktadır: **petrol** (Afrika alt bölgesi), **hidroenerji**, **kömür**, **nükleer enerji** (İspanya, Fransa, Bulgaristan), **güneş enerjisi** ve **rüzgâr**. Büyük yarımadalardaki maden zenginliklerinden demir, bakır, boksit, kurşun-çinko cevheri ve metal dışı hammaddeler

Sözlük

Güneş enerjisi – güneş ışınımı kullanılarak üretilen enerji.

işletmek (veya: yararlanmak) – var olan bir şeyi (maden, petrol, odun vb.) kullanarak ondan faydalı bir şey (enerji, ürün vb.) elde etmek.

Akdeniz, dünyanın en büyük zeytinyağı üreticisidir.

Biliyor musun...

... Zeytin dalı, antik çağlardan günümüze kadar kullanılan geleneksel bir barış sembolüdür. Helen şehir-devletlerinin düzenlediği Olimpiyat Oyunları'nda kazananlara ödül olarak zeytin dalından yapılmış taç verilirdi. Bugün bu tür dallar Kıbrıs ve Birleşmiş Milletler bayrağında da görebiliriz.

işletilmektedir. Kuzey Afrika ve Güneybatı Asya'da fosfat ve diğer metal dışı hammaddelerin büyük yatakları bulunmaktadır.

TARIM

Elverişli iklim ve toprak koşulları, çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesine olanak sağlar. Bazı ürünlerde Akdeniz ülkeleri, dünya çapında önde gelen üreticiler arasında yer almaktadır. Örneğin, **turunçgillerde** İspanya, İtalya ve Türkiye büyük dünya üreticilerindendir. Ayrıca, **zeytinyağı** üretiminde dünyadaki en büyük beş üretici ülke Akdeniz ülkeleridir: İspanya, İtalya, Türkiye, Tunus ve Yunanistan. **Bağcılık (üzüm yetiştiriciliği)**, Akdeniz'de geniş tarım alanlarına yayılmıştır. Şarap üretiminde ise dünyada önde gelen ülkeler: İtalya, Fransa ve İspanya'dır. Tahıl ürünlerinde, Ukrayna **buğday**, **mısır** ve **arpa** üretiminde dünyanın en büyük on üreticisi arasında yer almaktadır.

En büyük Akdeniz ve dünya şarap üreticileri
(milyon ton cinsinden, 2024)

Ülke	İtalya	Fransa	İspanya
Miktar	5.000.000	3.710.000	3.700.000

SANAYİ

Sanayi, bu ülkelerde önemli bir ekonomik sektördür. En gelişmiş **sanayi kolları** şunlardır: tekstil, gıda, makine, metal, kimya, otomotiv, gemi yapımı ve diğerleri. En büyük **sanayi merkezleri** şunlardır: İstanbul, İzmir, Milano, Torino, Bursa, İskenderiye, Madrid, Barselona, Tel Aviv, Cezayir, Atina, Lyon, Marsilya ve diğerleri.

Akdeniz ülkeleri, dünyada şarap üretiminde önde gelen üreticilerdendir.

Buğday tarlası (Ukrayna)

Petrol yatağı (Libya)

Daha fazla öğren...

Otomotiv sanayisi Akdeniz ülkelerinde en çok İtalya, İspanya, Fransa, Türkiye ve diğer bazı ülkelerde gelişmiştir. En bilinen otomobil markaları şunlardır: İtalyan markaları (Fiat, Alfa Romeo, Lancia, Maserati, Ferrari); Fransız markaları (Peugeot, Citroën, Renault); İspanyol markası (SEAT); ve Türk markası Tofaş.

Biliyor musun...

... Balıkçılık, Akdeniz'in en eski faaliyetlerinden biridir. Bazı kıyı köylerinde insanlar hâlâ atalarının binlerce yıl önce kullandığı geleneksel tekneleri ve ağları kullanmaktadır. Günümüzde balıkçılık yalnızca gıda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda

TİCARET

Akdeniz'in tüm bölgelerindeki büyük liman şehirlerinde, modern ticaret merkezleri bulunmaktadır. Ticaret, bölge ülkeleri için eski ve önemli bir ekonomik faaliyettir. Uluslararası ticarette Akdeniz ülkeleri şu ürünleri ihraç eder: **turunçgiller**, **üzüm**, **şarap**, **zeytin**, **otomobiller**, **elektronik cihazlar**, **tekstil ürünleri**, **petrol**, **tütün** vb. Özellikle daha küçük ve ithalata bağımlı ülkelerde en çok ithal edilen mallar şunlardır: tahıllar, ilaçlar, et, süt, petrol, otomobiller, ev aletleri vb.

Süveyş Kanalı üzerinden ticaret

Araştır

Hangi Akdeniz ülkeleri kendi kaynaklarından petrol çıkartır ve bu enerji kaynağının tanınmış ihracatçılarıdır?

Düşün ve cevapla

1. Neden Akdeniz her zaman ticaretin ve mal değişiminin gelişimi için elverişli olmuştur?
2. Neden petrol ve gaz eski zamanlarda faydalı değildi?
3. Güneş ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının Akdeniz bölgesinin geleceği için önemli olduğunu düşünüyor musun? Neden?
4. Limanlara sahip ülkelerin, limanı olmayan ülkelere göre ne gibi avantajları vardır?

Aklında kalsın

- Akdeniz ülkelerinde ekonomi tarım, sanayi, ticaret ve turizme dayanır.
- Akdeniz ülkeleri, zeytinyağı, turunçgil meyveleri, üzüm ve şarap üretiminde dünya lideridir.
- Bölgedeki en büyük sanayi merkezleri: İstanbul, İzmir, Milano, Torino, İskenderiye, Madrid, Barselona, Tel Aviv, Kahire ve diğerleridir.
- Afrika kıyısında büyük petrol ve gaz yatakları bulunmaktadır.
- Akdeniz'in en büyük avantajı, çeşitli kaynaklara sahip farklı ülkelerle bağlantılı olması sayesinde gelişmiş ticarettir.

VII.11. Turistik yerler ve kültürel simgeler

TURİZMİN GELİŞİMİNDE ETKENLER

Akdeniz, dünyanın en çok ziyaret edilen turizm bölgelerinden biridir ve en çok arzu edilen destinasyonlardan sayılır. Turizm, birçok Akdeniz ülkesi için önemli bir ekonomik faaliyettir çünkü çok sayıda misafir, konaklama ve finansal gelir getirir. Turizmin burada gelişmesi birçok elverişli faktöre bağlıdır: **doğal cazibe merkezleri** – güzel manzaralar, sıcak iklim ve temiz deniz; **kültürel-tarihi anıtlar** – kaleler, şatolar ve dini yapılar; **ve etno-sosyal değerler** – folklor, müzeler ve etkinlikler. Buna ek olarak, iyi **ulaşım bağlantıları** (iyi yollar) ve çok sayıda **konaklama tesisi** (oteller, kamplar ve apartmanlar) da mevcuttur. Tüm bu faktörler sayesinde, Akdeniz'de farklı turizm türleri gelişmiştir: **dinlenme, kültürel, dini, şehir turizmi, günübirlik geziler** vb.

Bu büyük turizm bölgesinin büyüklüğü ve turistik tekliflerdeki farklılıklar nedeniyle içinde birkaç küçük turizm bölgesi (alt bölge) ayırt edilebilir. Bunlar şunlardır: **İber Yarımadası, Côte d'Azur (Fransız Rivierası), Apenin Yarımadası, Balkan Yarımadası, Karadeniz alt bölgesi, Küçük Asya (Anadolu), Kuzey Afrika.**

AKDENİZ'İN TURİSTİK ALT BÖLGELERİ

İber Yarımadası

İspanya kıyıları, Balear Adaları ve kıtasal turizm merkezleri her yıl 80 milyondan fazla turist tarafından ziyaret edilmektedir. En çok ziyaret edilen yazlık tatil yerleri şunlardır: **Barselona, Valensiya, Lloret de Mar,**

Sözlük

Destinasyon – seyahatin hedefi, varmak istediğin yer.
konaklama tesisleri – oteller, apartmanlar, kamplar, villalar, hosteller ve turistlerin bir yeri ziyaret ederken kaldıkları diğer yapılar.
lüks (mondén) – güzel, modern ve lüks yer; genellikle zengin ve ünlü insanların gittiği yer.
kruvaziyer – turistik gemiyle yapılan yolculuk.

Akdeniz, dünyanın en büyük zeytinyağı üreticisidir.

Biliyor musun...

... Fransız Rivierası (Azur Sahil), her yıl 20 milyondan fazla yerli ve yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir. Azur (mavi) Sahil, Fransa kıyılarında, Fransa-İtalya sınırından Saint-Tropez tatil beldesine kadar uzanır. Bu bölgedeki en önemli kültürel etkinliklerden biri, ünlü Cannes Film Festivali'dir.

Alicante, **Palma de Mallorca**, **Malaga** ve diğerleri. İç kesimlerdeki turistik merkezlerden öne çıkanlar ise Madrid ve Granada'dır.

Fransız Rivierası (Azurlu Sahil)

Fransız Rivierası, Fransa'nın Akdeniz kıyısındaki doğu bölümünü kapsar; Saint-Tropez ile İtalya sınırı arasındaki bölgedir. Fransız Rivierası, dünyaca ünlü lüks bir turizm alt bölgesi olarak kabul edilir. En bilinen turistik destinasyonlar: **Saint-Tropez**, **Nice**, **Cannes**, **Monte Carlo** ve **Antibes**'tir.

Monte Carlo, Monako

Apenin Yarımadası

İtalya'nın kıyı kesimleri, adaları (Sicilya, Sardinya vb.), iç turizm merkezleri ve Vatikan ile San Marino gibi devletler yılda 60 milyondan fazla turist çeker. En cazip kıyı destinasyonları: **Cenova**, **San Remo**, **Napoli**, **Rimini** ve **Venedik**. İç bölgelerde ise en çok ziyaret edilen merkezler: **Roma**, **Floransa**, **Milano**, **Bologna**, **Verona**, **Como**, **Sestriere** ve diğerleridir.

Venedik, İtalya

Balkan Yarımadası

Balkan turizm alt bölgesi, yarımadadaki ülkelerin iç kesimlerini kapsar: **Slovenya**, **Hırvatistan**, **Bosna-Hersek**, **Karadağ**, **Arnavutluk**, **Yunanistan**, **Bulgaristan**, **Sırbistan**, **Kuzey Makedonya** ve **Kosova**; ayrıca bu ülkelere ait olan **Adriyatik**, **İyon**, **Ege** ve **Akdeniz**'deki adaları da içerir.

En çok ziyaret edilen kıyı yerleri: **Portorož** (Slovenya), **Dubrovnik** (Hırvatistan), Yunan adaları ve yarımadaları (**Girit**, **Santorini**, **Korfu**, **Mikonos**, **Zakintos**, **Halkidiki**) ve Bulgar şehirleri (**Varna**, **Burgaz**, **Sozopol**). İç bölgelerde ise en ilgi çekici yerler: **Bled**, **Plitvice Gölleri**, **Belgrad**, **Bansko**, **Zlatibor**, **Kopaonik**, **Ohri** ve diğerleri.

Kopaonik, Sırbistan

Biliyor musun...

... 2024 yılında Akdeniz'in en çok ziyaret edilen şehri 23 milyon turistle İstanbul olmuştur. Şehir, Avrupa ile Asya arasında olağanüstü bir konuma ve zengin bir kültürel-tarihi mirasa sahiptir. En çok ziyaret edilen yapılar şunlardır: Ayasofya, Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camii (Mavi Cami), Galata Kulesi, Kapalıçarşı ve diğerleri.

Karadeniz Alt Bölgesi

Bu Akdeniz bölgesine, Karadeniz'e kıyısı olan Doğu Avrupa ülkeleri dahildir. En çok ziyaret edilen kıyı yerleri şunlardır: **Köstence** (Romanya), **Odessa** (Ukrayna) ve **Soçi** (Rusya).

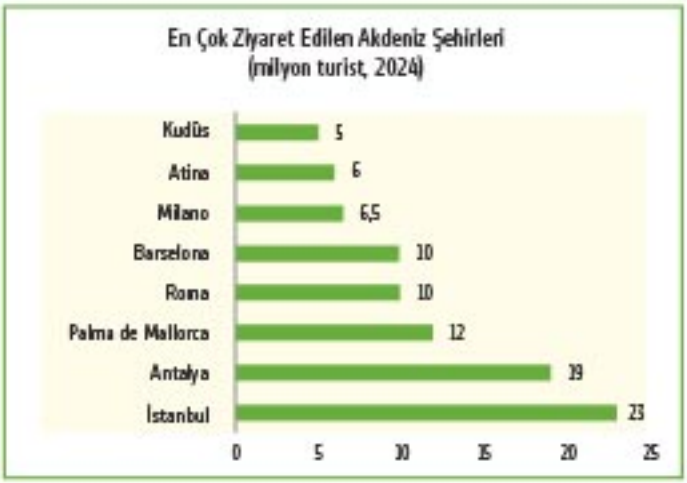
Küçük Asya

Türkiye'deki turistik yerleri yılda yaklaşık 50 milyon turist ziyaret etmektedir. En çok ziyaret edilen şehirler **İstanbul**, **İzmir**, **Ankara** ve tatil beldeleri olarak **Bodrum**, **Antalya**, **Kuşadası**, **Marmaris** ve diğerleridir.

Kuzey Afrika

Akdeniz'in bu alt bölgesinde en yoğun ziyaretçi alan yerler şunlardır: Mısır'da **İskenderiye**, **Kahire** ve **Giza**; Tunus'ta **Tunus**, **Bizerta** ve **Susa**.

Bunların dışında, Akdeniz'in Asya bölümünde İsrail'de **Hayfa** ve **Kudüs** şehirleri de önemli ziyaretler almaktadır.

KÜLTÜREL ESERLER

Kültürel-tarihî anıtlar, bir halkın ya da bölgenin kültürünü özgün biçimde temsil eden ve geçmişten günümüze korunmuş maddi nesnelerdir. Akdeniz ülkelerinde turizm açısından en etkili kültürel anıtlar şunlardır: İspanya'da **El Hamra** ve **Alkazar**; İtalya'da Kolezyum ve **Pompei**, Hırvatistan'da **Dubrovnik – Eski Şehir** ve **Diocletianus Sarayı**; Yunanistan'da Akropolis, Türkiye'de **Ayasofya** ve **Topkapı Sarayı**; Mısır'da **Giza Piramitleri**, İsrail'de **Kudüs – Eski Şehir** ve diğerleri.

Soçi, Rusya

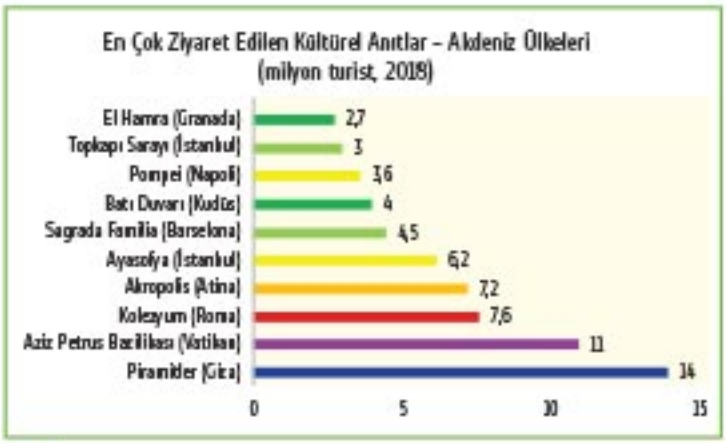
İzmir, Türkiye

Susa, Tunus

El Hamra, İspanya

Piramitler, Giza (Mısır)

Araştır

Nerede, Azure Kıyısı'nda, Formula 1'in en popüler yarışı düzenlenmektedir?

Hangi dönemde Dubrovnik şehri bağımsız bir devlet olmuştur? O dönemde Dubrovnik'te hangi faaliyetler gelişmişti ve bugün şehrin kültürel simgeleri nelerdir?

Sirtaki, flamenko ve çoçek üç Akdeniz ülkesinin geleneksel danslarıdır. Hangileri?

Düşün ve cevapla

1. Neden Akdeniz, dünyanın en çok ziyaret edilen turistik bölgelerinden biridir? Hangi doğal ve kültürel zenginlikler turistleri en çok cezbetmektedir?
2. Sence neden Azur Kıyısı mondain (seçkin) bir bölge olarak adlandırılmaktadır? En çok hangi turistler burayı ziyaret etmektedir ve neden?
3. İber ve Balkan Yarımadalarının turistik teklifleri arasında hangi benzerlikleri ve farkları gözlemleyebilirsin?
4. Akdeniz'de en çok hangi yeri ziyaret etmek isterdin? Neden özellikle orası?

Aklında kalsın

- Akdeniz, ziyaretçi sayısı ve gelir açısından dünyanın en gelişmiş turistik bölgelerinden biridir. Doğal güzellikler, kültürel ve tarihî anıtlar, zengin gelenekler, ulaşım bağlantıları ve konaklama tesisleri, turizmin gelişimindeki başlıca etkenlerdir.
- Akdeniz, birkaç turistik alt bölgeye ayrılabilir: Pirene, Apenin, Balkan, Azure Kıyısı, Karadeniz, Küçük Asya ve Kuzey Afrika;
- Akdeniz'in en çok ziyaret edilen kıyı yerleri şunlardır: Barselona, Nice, Cannes, Cenova, Dubrovnik, İstanbul, Atina, Antalya, İskenderiye ve diğerleri;
- Akdeniz'in en çok ziyaret edilen kültürel anıtları şunlardır: Kolezyum, Pompei, Dubrovnik – Eski Şehir, Akropolis, Ayasofya, Mısır'daki Piramitler vb.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

VII.1. Akdeniz'in Coğrafi Konumu ve Bölgesel Genel Görünümü

1. Hangi üç kıta Akdeniz üzerinden birbirine bağlanmaktadır?
2. Süveyş Kanalı, Avrupa'nın diğer kıtalarla deniz yoluyla bağlantısı açısından nasıl bir öneme sahiptir?
3. Akdeniz, kıyısında yaşayan halklar arasında ekonomik bağların oluşmasına nasıl katkı sağlamaktadır?
4. Akdeniz'in yedi alt bölgesi nelerdir ve hangi özelliklerle birbirinden ayrılırlar?

VII.2. Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in Doğu Avrupa Alt Bölgesi

1. Hangi denizler Balkan Yarımadası'nı çevrelemektedir?
2. Balkanların coğrafi konumu neden elverişli kabul edilmektedir?
3. Hangi yedi Balkan ülkesi doğrudan denize kıyısı olan ülkelerdir? Peki denize kıyısı olmayan üç Balkan ülkesi hangileridir?
4. Balkanlar üzerinden Orta Avrupa ile Asya arasında nasıl bir bağlantı kurulmaktadır?
5. Yunanistan'ın toprakları hangi denizlere kıyısı olan bir bölgedir?

VII.3. Apenin Yarımadası ve Fransa'nın Akdeniz Kıyısı

1. "Azure Kıyısı" terimi neyi ifade eder ve nerede yer alır?
2. Akdeniz'in İtalyan ve Fransız kısmına ait olan adalar hangileridir?
3. Hangi ülkeler Apenin Yarımadası'nda yer almaktadır?
4. Fransa, Batı Avrupa ülkesi olmasına rağmen nasıl Akdeniz bölgesine dahil edilmektedir?
5. Denizleri ve dağları temel alarak İtalya'nın doğal-coğrafi özelliklerini tanımlayınız.

VII.4. Pirene Yarımadası

1. İber Yarımadası nerede yer almaktadır?
2. Cebelitarık Boğazı, Akdenizde dünya ile bağlantısı açısından nasıl bir rol oynamaktadır?
3. İber Yarımadası'nda hangi ülkeler bulunmaktadır ve başkentleri nelerdir?
4. İspanya'da hangi iklim türleri görülmektedir ve bunlar tarımı nasıl etkilemektedir?
5. İspanya, Avrupa ve dünya açısından hangi yönleriyle ekonomik olarak öne çıkmaktadır?

VII.5. Akdeniz Afrika'sı ve Asya'sı

1. Hangi ülkeler Akdeniz Afrika'sına dahildir?
2. Akdeniz Asya'sı nerede yer alır ve buraya hangi ülkeler aittir?
3. Bu bölge için Cebelitarık Boğazı ile Süveyş Kanalı'nın önemi nedir?
4. Akdeniz Asyası'nın coğrafi konumu, Eski Dünya ile nasıl bir bağlantı kurar?
5. Bu bölgedeki doğal koşullar, ekonomik gelişime nasıl etki etmektedir?

VII.6. Doğal-Coğrafi Özellikler – Akdeniz Ülkeleri

1. Akdeniz'de yer alan en büyük üç yarımada ve en büyük üç ada hangileridir? Hangi ülkelere aittirler?
2. Akdeniz ülkelerinde hangi ova türleri görülmektedir ve bunlar nerede yer almaktadır?
3. Akdeniz'in Avrupa kısmındaki en önemli dağ sıraları hangileridir?
4. Akdeniz'in coğrafi çeşitliliği, bölgenin turistik ve ekonomik gelişimini nasıl etkiler?

VII.7. İklim, Hidrografya, Bitki ve Hayvan Dünyası

1. Tipik Akdeniz ikliminin temel özellikleri nelerdir?
2. Balkan Yarımadası'ndan Adriyatik, Ege ve Karadeniz'e dökülen en büyük nehirler hangileridir?
3. Zeytin ve narenciye ürünleri neden Akdeniz ikliminde iyi yetişmektedir?
4. Akdeniz'deki hayvanlar uzun kuraklık ve yüksek sıcaklıklara nasıl uyum sağlamıştır?

VII.8. Nüfus ve Yerleşmeler – Akdeniz Ülkeleri

1. Akdeniz'in en yoğun nüfuslu üç ülkesini belirleyiniz.
2. Neden nüfus genellikle deniz kıyılarına ve nehirlerin yakınlarına yerleşmiştir?
3. Limanlar, Akdeniz'in şehirleşme tarihinde ne tür bir rol oynamıştır?

VII.9. Diller, Dinler, Yemek Kültürü ve Mimari

1. Akdeniz'de en yaygın konuşulan dil hangisidir ve hangi bölgelerde konuşulmaktadır?
2. Akdeniz mimarisinin temel özellikleri nelerdir?
3. Tarih ve doğal konum, Akdeniz'de kültürel karışımın gelişimini nasıl etkilemiştir?
4. Geleneksel bir Akdeniz çarşısı nasıl görünür ve halkın yaşamında ne gibi işlevleri vardır?

VII.10. Ekonomik-Coğrafi Özellikler

1. Akdeniz'in coğrafi konumu bölgenin ekonomisini nasıl etkilemektedir?
2. Akdeniz ülkelerinde hangi enerji kaynakları kullanılmaktadır?
3. Akdeniz bölgesinde hangi ülkeler zeytinyağı ve şarap üretiminde başı çekmektedir?
4. Akdeniz ülkelerinin ihraç ettiği ürünlerle en çok ithal ettiği ürünler arasında ne gibi farklar vardır?

VII.11. Turistik Yerler ve Kültürel Zenginlikler

1. Akdeniz'de hangi turizm türleri gelişmiştir ve bunun nedenleri nelerdir?
2. İber ve Apenin Yarımadalarında en çok ziyaret edilen ikişer turistik yeri belirleyiniz ve neden popüler olduklarını açıklayınız.
3. Balkanlar'da turizmin gelişiminde tarihî ve kültürel mirasın rolünü açıklayınız.
4. Kolezyum, Akropolis ve Piramitler gibi anıtlar kültürel turizm açısından neden önemlidir?

VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

KONU VIII

DEMOKRASİ VE YASALAR

Giriş

Demokrasi, çağdaş toplumların en önemli kavramlarından biridir çünkü halkın özgür ve adil seçimler yoluyla yönetimini sağlar. Yasa ise hukuk devletinin temelidir ve vatandaşlar ile kurumlar arasındaki ilişkileri düzenler. Demokrasi ve yasalar birlikte, insan hakları ve özgürlüklerinin korunmasını garanti altına alan dengeli bir sistem oluşturur. Demokrasi sayesinde vatandaşlar, devletin politikalarının oluşturulmasına ve yönetimine katılma olanağı bulur; yasalar ise tüm insanlar için hukuki güvenlik ve eşitlik sağlar.

İÇERİKLER

- VIII.1. Demokrasi ve demokratik düzen
- VIII.2. Demokrasi türleri
- VIII.3. Demokratik seçimler
- VIII.4. Kuvvetler ayrılığı
- VIII.5. Hukukun üstünlüğü
- VIII.6. İyi yönetim ilkeleri
- Öğrendiklerini kontrol et

Bu konunun sonunda şunları yapabileceksin:

- ✓ Demokrasinin ve demokratik düzenin ne anlama geldiğini açıklamak;
- ✓ Yasama, yürütme ve yargı organlarının rolünü açıklamak;
- ✓ Hukukun üstünlüğünün unsurlarını ve iyi yönetim ilkelerini saymak;
- ✓ Bu ilkelerin ihlali ve kötüye kullanılmasını tanımak;

... ve hukukun üstünlüğü ile hukuk devleti geliştirme ihtiyacının farkındalığını kazanacaksın

VIII.1. Demokrasi ve demokratik düzen

İnsanlar her zaman topluluklar halinde yaşamışlardır çünkü ancak bu şekilde doğanın zorluklarıyla daha kolay baş edebilir, tehlikelere karşı korunabilir ve birbirlerineyardım edebilirlerdi. Zamanla topluluk içinde düzen olsun ve herkes kendini güvende hissetsin diye davranış kuralları oluşturmaya başladılar. Bu yaşam kurallarından farklı toplumsal yönetim biçimleri ortaya çıktı. Bazı topluluklar en güçlü ya da en bilge üyeleri tarafından yönetilirken, diğerleri tüm üyelerin karar alma süreçlerine katıldığı sistemler geliştirdiler. Günümüzde toplum yönetiminin en yaygın yollarından biri demokrasidir – halkın yönetimi.

TOPLUM VE TOPLUMSAL DÜZEN

Geçmişte insanlar çeşitli tehlikelerden korunmak (vahşi hayvan saldırıları, yiyeceğe daha kolay ulaşmak, zor durumlarda birbirlerine bakmak) için gruplar oluşturarak hayatta kalmayı başardılar. Böylece toplumu kurdular. **Toplum**, belirli bir bölgede bir arada yaşayan insan grubudur. Toplumda insanlar ne yapacaklarının, kimin ne görev üstleneceğinin belirlenmesine ihtiyaç duydular ki grup daha iyi işlesin. Görevleri paylaştılar ve toplumu yönetecek liderler öne çıktı. Bu şekilde düzenlenen toplum daha iyi çalışmaya başladı. Toplumu kimin yönettiğine göre farklı toplumsal yönetim biçimleri ortaya çıktı. **Toplumsal düzen, devletin yönetim biçimidir.**

Başlangıçta liderler en güçlü avcılar ve savaşçılardı. Daha sonra uygarlık büyüyüp geliştikçe, başında kralların bulunduğu ve genellikle en büyük oğullarına geçen krallıklar ortaya çıktı. Bazen yönetim firavunların elindeydi; onların yönetimi krallarınkine benziyordu, yani devleti bir kişi yönetiyordu ve bu tür toplumsal düzen **monarşi** olarak adlandırılıyordu.

Sözlük

liderler – grubu yöneten insanlar.
monarşi – bir kişinin, monarkın (kral, imparator, firavun, şah, sultan vb.) yönetimi.
aristokrasi – soyluların yönetimi.
demokrasi – halkın yönetimi.
polis – şehir-devlet.
sitadel – kale, sığınak.

Atina'daki Akropolis – şehrin üzerindeki en yüksek noktada yer alan antik bir kale

Daha fazla öğren...

Araştır ve öğren: **Eski Roma'da devlet** nasıl işliyordu? Ardından Antik Atina'daki yönetim biçimi, Eski Roma'daki yönetim biçimi ve bizim ülkemizdeki demokrasi arasındaki farkları karşılaştır.

ATİNA DEMOKRASİSİ

Uzun süre böyle devam etti, ta ki Eski Yunan şehir-devletlerinde, özellikle Atina'da, iktidar tüm vatandaşların ellerine geçene kadar. Bu halkın yönetimi "demokrasi" olarak adlandırılır. Terim, iki Eski Yunanca kelimenin birleşiminden gelir – **demos** (halk) ve **kratos** (yönetim). Bir devletin toplumsal düzeni demokrasi olduğunda, o devletin **demokratik bir yönetimi** olduğu söylenir.

Ancak o dönemde "vatandaş" denince silah taşıyabilecek özgür erkekler anlaşılırdı. Buradan kadınların ve kölelerin oy hakkının olmadığı ve dolayısıyla karar alma sürecine katılamadıkları sonucunu çıkarabiliriz. Ayrıca **polis**'te (şehir-devlet) doğmamış olanların da oy hakkı yoktu.

Yaklaşık her on günde bir, toplam otuz bin vatandaş arasından beş-altı bin özgür erkek, Akropolis yakınlarındaki bir tepecikte toplanarak çeşitli meseleleri – mali, askeri, dini konuları – tartışırlardı.

Bu toplumsal düzen yaklaşık iki yüz yıl sürdü (MÖ 594'ten MÖ 322'ye kadar), ardından Atina Helenistik krallıkların egemenliği altına girdi. Demokratik bir düzen Roma'da da ortaya çıktı; Roma Cumhuriyeti (MÖ 509'dan MÖ 27'ye kadar) kuruldu.

Kleisthenes,
Atina demokrasisinin babası

MODERN DEMOKRASİ

Demokrasinin dünya çapında bir toplumsal düzen olarak yaygınlaşması uzun zaman almıştır. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru hız kazanmış ve bugün dünyanın büyük bir kısmı demokratik bir düzene sahiptir.

Atinalı devlet adamı Perikles Meclis önünde konuşuyor

Biliyor musun...

- bir dönem Antik Atina'da oylama bağırarak yapılırdı. Karar verilmesi gereken bir konuda, seçmenler önemine göre yüksek sesle bağırırlardı. Özel "oy sayıcıları" ya da daha doğrusu "ses dinleyicileri" vardı ve bir yasanın ya da kararın kabul edilmesi için sesin yeterince yüksek olup olmadığına karar verirlerdi.
- başka bir dönemde ise eski Atina'da oylamanın gizli olması için seçmenler jetonlar kullanırdı, bir tür paraya benzeyen nesneler. Delikli ve deliksiz jetonlar vardı. Deliksiz jetonlar "EVET" oyunu, delikli olanlar ise "HAYIR" oyunu ifade ederdi. Jetonlar baş parmak yüzeyinden büyük olmayacak şekilde yapılırdı ki kolayca saklanabilsin ve oy verme işlemi gizli kalsın.

Günümüzdeki modern demokrasinin, Atina demokrasisinden farklı olduğunu belirtmek çok önemlidir. Demokrasi bugün de halkın yönetimi anlamına gelir. Üstelik şimdiye kadar olduğundan daha başarılı bir şekilde – tüm reşit vatandaşların oy kullanma hakkı vardır. Böylece modern demokrasi, şimdiye dek bir toplumu düzenlemenin en iyi modeli olduğunu kanıtlamıştır. Herkes kendi devletinin politikasının oluşturulmasına katılabilir ve katılmalıdır!

Oy kullanma hakkına sahip özgür vatandaşlar Atina meclisinde doğrudan karar alma süreçlerine katılırlardı

Demokratik ülkelerde tüm reşit vatandaşların oy kullanma hakkı vardır

Roma Senatosu – Roma Cumhuriyeti'ndeki iktidar

Gurup Çalışması

Sınıfınızda Atina demokrasisindeki iki oylama yöntemini de uygulayarak bir karar almaya çalışın.

Düşün ve cevapla

1. Toplumda kurallar olmasa ne olurdu?
2. Kadınların ve kölelerin Atina'da oy hakkı olmamasının adil olduğunu düşünüyor musun? Açıkla.
3. Sen bir öğrenci olarak topluluğunda demokratik ruhu geliştirmek için ne yapabilirsin?

Aklında kalsın

- Toplum, belirli bir bölgede birlikte yaşayan insan grubudur. Grup büyüdüğünde ve bölge genişlediğinde devlet ortaya çıkar.
- Toplumsal düzen, devletin yönetim biçimidir. Şu ana kadar en iyi toplumsal düzen biçimi demokrasi – halkın yönetimidir.
- Demokrasi ilk kez MÖ 6. yüzyılda Atina'da ortaya çıkmış, 19. yüzyılın sonlarına doğru hız kazanmış ve günümüzde neredeyse tüm ülkelerde toplumsal düzen olarak yayılmıştır.

VIII.2. Demokrasi türleri

Önceki derslerden zaten demokrasinin farklı türleri olduğunu öğrendin. Demokrasi başka bir şekilde de doğrudan demokrasi ve temsilî demokrasi olarak ayrılabilir.

DOĞRUDAN DEMOKRASİ

Doğrudan demokrasi, tüm vatandaşların yani seçmenlerin, devletin yönetimi için gerekli tüm kararlara katılmasıdır. Bu tür demokrasi belki daha adildir, ama en azından şu anda uygulanması daha zordur. Sadece seçmen sayısının on bini aşmadığı bazı İsviçre kantonlarında uygulanır. Doğrudan demokrasiye iyi bir örnek, sınıf başkanının seçilmesidir. Bu karara tüm öğrenciler katılır. Herkes aday olabilir ve herkes oy kullanma hakkına sahiptir, böylece sınıf başkanı seçiminde demokratik sürece doğrudan katkı sağlar.

TEMSİLÎ DEMOKRASİ

Temsilî demokrasi, vatandaşların yani seçmenlerin, demokratik seçimler yoluyla kendi temsilcilerini seçmesi demektir. Bu temsilciler, onların düşüncelerini, taleplerini, ihtiyaçlarını ve isteklerini demokratik kurumlar önünde temsil ederler. Ayrıca devletin veya onun bazı temel bölümlerinin nasıl ve hangi yönde yönetileceğine dair kararları onlar adına alırlar: şehir, belediye, eğitim, sağlık gibi konularda kararlar alırlar. Bu tür demokrasi günümüzde dünyada daha yaygındır.

Temsilî demokrasiye örnek olarak yine sınıf başkanınızı gösterebiliriz. Seçilen başkan, öğrenci meclisinde oy hakkıyla ya da okul içindeki diğer organlar önünde – öğretmenler ve sınıf rehberi, okul idaresi veya gerekirse okul meclisinde – sizi temsil eder.

BAŞKANLIK VE PARLAMENTER DEMOKRASİ

Temsilî demokrasi başkanlık demokrasisi ve **parlamenter demokrasi** olarak ikiye ayrılır. Başkanlık demokrasisi, devletin ve onun yönetiminin başında bir **başkanın** bulunduğu bir demokrasi türüdür.

Başkan, aynı anda hem devlet başkanı hem de hükümet başkanıdır. Bu, devletle ilgili önemli kararların büyük bölümünün başkan tarafından alındığı anlamına gelir. Böyle bir örnek ABD'deki demokrasidir.

Parlamenter demokraside en büyük yetki parlamentoya, yani bizim ülkemizde meclise aittir. Meclis üyeleri bakanlardan oluşan hükümetin temsilcilerini seçer ve hükümetin

Sözlük

İsviçre kantonları – İsviçre'yi oluşturan ayrı bölgeler, toplamda 26 tanedir.
yetki – karar verme ve harekete geçme gücü.
eylem – işlem, hareket.
başkan – demokratik seçimlerle seçilen devlet başkanı.
parlamento – meclis.

Washington'daki Beyaz Saray'daki Oval Ofis – ABD başkanının genellikle halka seslendiği yer

Viyana, Avusturya'daki Parlamento binası

başına dolaylı olarak devleti yöneten **başbakan** seçilir. Parlamenter demokraside ayrıca bir devlet başkanı da seçilir ancak onun yetkileri başkanlık demokrasisindekine göre daha sınırlıdır.

Bizim ülkemizde cumhurbaşkanının rolü çok önemlidir – devleti temsil eder, aynı zamanda ordunun başkomutanıdır ve meclis ile hükümetin bazı kararları için veto hakkına sahiptir. Ancak başbakanın rolü cumhurbaşkanınınkinden daha büyüktür.

REFERANDUM

Bugün dünyada en yaygın uygulanan demokrasi temsilî demokrasi olsa da – ister başkanlık ister parlamenter demokrasi yoluyla – demokrasinin en yüksek seviyesi doğrudan demokrasidir. Daha önce de belirtildiği gibi, bunun düzenli olarak uygulanması hâlâ zordur. Ancak bir ülke için son derece önemli durumlarda demokrasinin en yüksek seviyesi uygulanır ve bu da referandumdur. **Referandum**, vatandaşların genellikle tek ve son derece önemli bir konuda oy kullanmak için sandığa gitmesidir. Referandum, seçmen kitlesinin çoğunluğu oy kullanmaya katılmışsa başarılı sayılır.

Sözlük

başbakan – hükümetin başkanı.

referandum – tüm seçmenlerin çok önemli bir konuda görüş bildirmesi.

seçmen kitlesi – tüm seçmenlerin bir bütün olarak oluşturduğu topluluk.

veto – bir kişi veya devletin bir karar ya da sonucun alınmasını engelleme hakkı.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Meclis binası

Biliyor musun...

... ülkemizin bağımsızlığı ve egemenliği referandum yoluyla kazanıldı mı? 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlık referandumu yapıldı ve bu referandum Makedonya'nın Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını ilan etmesiyle sonuçlandı. Referanduma seçmenlerin %71,85'i katıldı ve bunların %95,26'sı (yani oy kullanma hakkına sahip toplam seçmenlerin %72,16'sı) olumlu oy kullandı. Bu nedenle 8 Eylül, Makedonya'nın Bağımsızlık Günü olarak kutlanır ve devletimizin doğum günü kabul edilir. Bayram, Makedonya'nın ve Makedon halkının egemenliğini, bağımsızlığını ve özgürlüğünü simgeler.

Makedonya'nın bağımsızlık referandumu için afiş
Referandum '91
OY VER OY VER OY VER

Temsilî demokrasi

Başkanlık demokrasisi

- Başkan hem devlet başkanı hem de hükümet başkanıdır. Başbakanlık görevi yoktur.
- Başkan halk tarafından seçilir.
- Başkanın görev süresi dört yıldır ve bir kez daha seçilme imkânı vardır.
- Başkan başka bir organa siyasi olarak karşı sorumlu değildir ve yalnızca cezai sorumluluğu vardır.

Parlamenter demokrasi

- Başkan devletin başkanıdır, başbakan ise hükümetin başkanıdır.
- Başbakan parlamento yani meclis tarafından seçilir.
- Başbakanın yani hükümetin görev süresi meclisin görev süresiyle bağlantılıdır ve dört yıldır. Başkanın görev süresi beş yıldır ve bir kez daha seçilme imkânı vardır.
- Parlamento, meclis hükümete güvensizlik oyu verebilir.

Araştır

Araştır ve öğren: Bugün hangi ülkeler başkanlık demokrasisiyle, hangileri parlamenter demokrasiyle yönetiliyor? Şu anda başka devlet yönetim biçimleri de var mı?

Düşün ve cevapla

1. Sence hangisi daha iyi: herkesin karar alma sürecine doğrudan katılması mı yoksa bizim adımıza karar verecek temsilciler seçmek mi? Neden?
2. Ülkemizde daha büyük lider kimdir – cumhurbaşkanı mı yoksa başbakan mı? Açıkla.
3. Neden sınıf başkanının yalnızca kendi fikrini değil tüm öğrencileri temsil etmesi önemlidir?

Aklında kalsın

- Modern demokrasi doğrudan ve temsilî demokrasi olarak ikiye ayrılır. Doğrudan demokrasi, tüm seçmenlerin devlet yönetimiyle ilgili tüm kararlara katılmasıdır. Temsilî demokrasi ise seçmenlerin demokratik seçimlerle kendi temsilcilerini seçmesidir.
- Temsilî demokrasi başkanlık ve parlamenter demokrasi olarak ayrılır. Başkanlık demokrasisi, devlet yönetiminin başında bir başkanın bulunduğu demokrasi türüdür. Parlamenter demokrasi ise seçmenlerin demokratik seçimlerle kendi temsilcilerini seçtiği bir sistemdir.
- Referandum, temsilî demokraside uygulanan bir doğrudan demokrasi sürecidir.

VIII.3. Demokratik seçimler

VATANDAŞ

Demokratik bir düzene sahip ülkelerde vatandaş, o düzeni ayakta tutan temel halkadır. Bir toplumun parçası olan her insan o toplumun **vatandaşıdır**. Farklı toplumsal düzenlerde vatandaşların farklı sınıflandırmaları olabilir. Ancak demokratik bir düzende vatandaşların tek önemli ayrımı reşit olmayanlar ve reşit olanlardır. Ülkemizde:

Reşit olmayan vatandaşlar, on sekiz yaşını doldurmamış tüm kişilerdir.

Reşit vatandaşlar ise on sekiz yaşını doldurmuş tüm kişilerdir.

Reşit olmayanlar ile reşit vatandaşları ayıran birçok özellik vardır. Ancak bir demokratik toplumda en önemli fark oy kullanma hakkıdır. Bu oy hakkına sahip olmakla reşit bir vatandaş resmen devletin demokratik düzeninin bir parçası olur. Reşit bir vatandaş yalnızca **oy kullanmakla** kalmaz, aynı zamanda seçilebilir de, yani demokratik iktidar yarışının bir parçası olabilir.

Vatandaş demokratik toplumun temelidir ve karar alma süreçlerinin aktif bir katılımcısıdır. Seçimlere katılarak ve hak ve yükümlülüklerine saygı göstererek vatandaş, demokrasinin güçlenmesine ve hukuk devletinin gelişimine katkıda bulunur.

Sözlük

vatandaş – bir devletin sakini, yurttaşı.

Oy sandığı

Biliyor musun...

- Estonya, vatandaşlarının ulusal seçimlerde internet üzerinden oy kullanmasına 2005 yılından beri izin vererek elektronik oylamada öncüdür. 2023 parlamento seçimlerinde oyların %51,1'i elektronik olarak verilmiş ve bu önceki yıllara göre önemli bir artış göstermiştir.
- İsviçre'de bazı kantonlar, yurtdışında yaşayan vatandaşlar gibi belirli seçmen gruplarına bu yöntemi kullanma imkânı sağlayarak elektronik oylama denemeleri yapmaktadır. Ancak elektronik oylama ulusal düzeyde henüz uygulanmamaktadır.

Biliyor musun...

... Kuzey Makedonya'da internet üzerinden oy kullanma imkânı yoktur. 2024 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde diaspora, diplomatik-konsolosluk temsilciliklerinde oy kullandı; bu önemli maliyetler doğurdu ve diaspora için çevrim içi oylamanın getirilip getirilemeyeceği sorusunu gündeme getirdi.

Bazı ülkeler elektronik oylama denemeleri yapıyor olsa da, birçok devlet seçim sürecinin güvenliği, mahremiyeti ve bütünlüğü ile ilgili endişeler nedeniyle bunu uygulamaktan hâlâ kaçınıyor.

DEMOKRATİK SEÇİMLER

Bir grup insan oylama yoluyla çoğunluğun karar verdiği bir şeyi seçtiğinde, bu seçimin demokratik olduğu ve grubun **demokratik** bir şekilde **seçim** yaptığı söylenir. Örneğin: sen ve arkadaşların ne oynayacağınıza karar verirken. Herkes bir fikir sunma hakkına sahiptir ama çoğunluk ne oynanacağına karar verir. Neredeyse her zaman karardan memnun olmayan biri olur ama ona düşen sadece oyuna katılıp katılmamayı seçmektir.

Ülkemizde temsilî – parlamenter demokrasi olarak, **vatandaşların oy kullanma hakkı ile temsilcilerini demokratik seçimlerle seçmesi sağlanır.**

Ülkemizde iki tür demokratik seçim vardır: yerel ve ulusal.

YEREL DEMOKRATİK SEÇİMLER

Yerel seçimler, seçmenlerin belediye başkanını ve meclis üyelerini seçtiği demokratik seçimlerdir. Bu seçimler her dört yılda bir yapılır. Vatandaşlar bu seçimlerde **belediye başkanına** ve **meclis üye listesine** oy verir. Bir partinin bir belediyede alacağı meclis üyesi sayısı, aldığı oy oranına göre belirlenir. Belediye başkanı ise en fazla oyu alan aday olur. Yerel seçimler, bir belediyedeki vatandaşlar için önemlidir çünkü burada kendi çıkar ve ihtiyaçlarını temsil edecek kişileri seçerler – özellikle kültür, spor, temizlik hizmetleri, şehir planlaması, sosyal ve çocuk koruma, okul öncesi eğitim, ilköğretim ve yasayla belirlenen diğer alanlar için.

Sözlük

belediye başkanı – bir belediye ya da şehrin başkanı.

belediye meclis üyesi – oy hakkına sahip belediye meclisi üyesi.

hükümeti kurmakla görevli kişi – hükümet kurma yetkisine sahip kişi.

diaspora – yurtdışına göç etmiş ama hâlâ kendi ülkesinin parçası olduğunu hisseden halk.

kanton – İsviçre'nin özerk bölgesel birimi.

parti – ortak çıkar veya amaçlar etrafında birleşmiş insan grubu.

milletvekili – parlamento üyesi, yani parlamento seçimlerinde seçilen temsilci.

Oy kullanma kabinlerinde oy verme

ULUSAL DEMOKRATİK SEÇİMLER

Ulusal demokratik seçimler, **parlamento seçimleri** ve **cumhurbaşkanlığı seçimleridir**. Parlamento seçimleri her dört yılda bir yapılır ve bu seçimlerle **milletvekilleri** yani meclis üyeleri belirlenir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise her beş yılda bir yapılır ve bu seçimlerde cumhurbaşkanı için oy kullanılır. Seçimlerin bir veya iki turu olabilir, bu alınan oy sayısına bağlıdır. Kayıtlı seçmenlerin toplamının yüzde 50'sinden fazlası oy alındığında aday ilk turda cumhurbaşkanı seçilir; daha az oy alınırsa seçim ikinci tura kalır.

Ulusal seçimler devletimiz için daha önemlidir çünkü bu seçimlerle **yasama ve yürütme organlarındaki temsilcilerimizi** seçeriz.

Ulusal seçimlerden oy pusulaları

Araştır

Araştır ve öğren: Ülkemizde ilk seçimler ne zaman yapıldı? Kaç kez seçim yapıldı? Ne tür seçimler vardı?

Araştır – erken seçim nedir?

Düşün ve cevapla...

1. Neden reşit vatandaşların oy kullanma hakkı varken reşit olmayanların yok? Sence bu adil mi?
2. "Demokratik" bir şekilde bir şey seçmek ne demektir? Arkadaş grubunda demokratik bir karar alma durumu yaşadın mı? Anlat.
3. Sen kendi belediyenin başkanı olsaydın ne yapardın? Hangi değişiklikleri getirirdin?

Aklında kalsın

- Demokratik bir toplumda en önemli rol reşit vatandaşlara aittir. Reşit olmayan vatandaşlar önemlidir ama oy kullanma hakları yoktur.
- Demokratik seçimler, reşit vatandaşların kendi temsilcilerini seçme yoludur. Bunlar yerel ve ulusal olabilir. Yerel seçimlerde vatandaşlar belediye başkanını ve belediye meclis üyelerini seçerler; ulusal seçimlerde ise meclis temsilcileri ve cumhurbaşkanı için oy kullanırlar.

VIII.4. Kuvvetler ayrılığı

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasasına göre

Anayasa, devletin yönetildiği ve düzenlendiği yasaların yer aldığı yazılı bir belgedir. Ülkemizde anayasa en yüksek hukuki belgedir. Anayasamızda, her vatandaşın istisnasız uyması gereken yasalar yazılıdır.

Anayasanın 8. maddesine göre, "Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin anayasal düzeninin temel değerlerinden biri devlet iktidarının yasama, yürütme ve yargı olarak ayrılmasıdır."

YASAMA YETKİSİ

Ülkemizde **yasama yetkisi meclistedir**. Anayasaya göre meclisin başlıca görevi yasalar, kararlar, deklarasyonlar, stratejiler vb. çıkarmaktır. Meclis, vatandaşların her dört yılda bir yapılan demokratik seçimlerle seçtiği bir yönetim organıdır. Meclis halkın temsilcileri olan milletvekillerinden oluşur. Mecliste 120 üye vardır. Meclise meclis başkanı başkanlık eder ve onun iki yardımcısı vardır, yani **mecliste başkanın** yanı sıra iki başkan yardımcısı da bulunur.

Meclisin iç kısmı: alt sıralar milletvekilleri için, üst sıralar ise gazeteciler ve diğer konuklar için ayrılmıştır.

Sözlük

anayasa – bir devletin temel yasası.

iktidar – devleti yöneten, yönetme gücüne sahip olan güç.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Anayasası

Kodu tara ve meclis içinde sanal bir gezintiye çık.

Biliyor musun...

... Anayasamız 1991 yılından kalmadır – araştır ve onun hakkında daha fazla bilgi edin. Ülkemiz bu anayasa doğrultusunda yönetilir ve idare edilir.

Meclis, oy verme süreciyle başbakanı, bakanları, meclis başkanını ve meclis başkan yardımcılarını seçer. Ayrıca meclis üyeleri halk ombudsmanını, merkez bankası başkanını, Anayasa Mahkemesi yargıçlarını vb. seçerler.

YÜRÜTME YETKİSİ

Ülkemizde **yürütme yetkisi hükümet ve cumhurbaşkanına** verilmiştir.

Hükümet, devletin en yüksek kolektif yürütme organıdır. **Başbakan ve bakanlardan oluşur**. Başbakan hükümetin başıdır ve hükümeti yönetir. Bakanlar ise devletin belirli bir alanını yönetirler: eğitim ve bilim, sağlık, spor vb. Meclis başbakanı ve bakanları seçer ve bu kişiler meclis üyesi olamazlar.

Cumhurbaşkanı da ülkemizde yürütme yetkisinin bir parçasıdır. Cumhurbaşkanı demokratik seçimlerle, gizli oyla her beş yılda bir seçilir. Bir cumhurbaşkanı en fazla iki ardışık dönem görev yapabilir, yani toplam on yıl boyunca iktidarda kalabilir. Bir kişinin cumhurbaşkanlığına aday olabilmesi için en az kırk yaşında olması, Makedonya vatandaşlığına sahip olması ve son on beş yıl içinde en az on yıl ülkede yaşamış olması gerekir.

Cumhurbaşkanı, devleti temsil etmenin yanı sıra ordunun başkomutanıdır. Meclisin kararlarının geçerli olabilmesi için bunları imzalaması gerekir. Eğer bir kararın devletin yararına olmadığını düşünürse imzalamama hakkına sahiptir. Ancak kararlar milletvekillerinin üçte iki çoğunluğu ile alınmışsa Anayasa'ya göre cumhurbaşkanı bunları imzalamak zorundadır.

YARGI YETKİSİ

Ülkemizde yargı yetkisini mahkemeler kullanır. Mahkemeler bağımsız ve özerk kurumlardır. Mahkemelerde adaleti, Anayasa, yasalar ve Anayasa tarafından onaylanmış uluslararası anlaşmalara göre yargıçlar sağlar. Yargı yetkisinin temel amaç ve işlevleri şunlardır:

Sözlük

başbakan – hükümetin başkanı.
bakan – bir bakanlığı yöneten hükümet üyesi.
halk ombudsmanı – vatandaşın haklarını kamu otoritesine karşı korumakla görevli kişi.
merkez bankası başkanı – merkez bankasının yöneticisi.
mahkeme – adaleti sağlamakla görevli bağımsız ve özerk devlet kurumu.

Hükümet binası

Vila Vodno, cumhurbaşkanının görev süresi boyunca çalıştığı yerdir.

Gurup Çalışması

Kendi hükümetinizi kurun. Ders sırasında sınıfınız bir hükümet gibi olsun. Bir başbakan, bakanlar ve yardımcılar seçin. Herkesin hükümette bir görev alması önerilir.

Biliyor musun...

... yargıçlar da yargılanır mı? Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Yargı Konseyi, yargıçların çalışmalarını denetleyen organdır.

- Tarafların konumu ve statüsünden bağımsız olarak hukuku tarafsız bir şekilde uygulamak,
- İnsan hak ve özgürlüklerini korumak, saygı göstermek ve geliştirmek,
- Her türlü temelde eşitlik, adalet ve ayrımcılığın önlenmesini sağlamak,
- Hukukun üstünlüğüne dayalı olarak hukuki güvenliği temin etmek.

Anayasa Mahkemesi

Araştır

Araştır ve öğren: Ülkemizde kaç tane ve hangi bakanlıklar var? Görevleri ve rolleri nelerdir?

Düşün ve cevapla

1. Sence iktidarın üç ayrı bölüme ayrılması neden önemlidir?
2. Hangi iktidar bölümü yasalar çıkarır? Sence bu görev vatandaşlar için neden önemlidir?
3. Hangi iktidar bölümünün sıradan insanlara en yakın olduğunu düşünüyorsun? Neden?

Aklında kalsın

- Anayasa, devletin yönetildiği ve düzenlendiği yasaların yazılı olduğu bir belgedir. Ülkemizde devlet iktidarı yasama, yürütme ve yargı olarak ayrılır.
- Yasama yetkisinin – meclisin – başlıca görevi yasalar, kararlar, deklarasyonlar, stratejiler vb. çıkarmaktır.
- Ülkemizde yürütme yetkisi hükümete ve cumhurbaşkanına verilmiştir.
- Yargı yetkisini mahkemeler uygular ve bu mahkemelerde adaleti Anayasa, yasalar ve Anayasa tarafından onaylanan uluslararası anlaşmalara göre yargıçlar sağlar.

VIII.5. Hukukun üstünlüğü

KANUNLAR

İnsanlar bir toplumda refah içinde yaşamak için davranış kuralları geliştirmişlerdir. Ancak bu kurallar toplumun tüm üyeleri tarafından her zaman uygulanmadığı için liderler kuralları daha somut ve net hâle getirmek zorunda kalmıştır. Bu kuralların tüm vatandaşlar tarafından benimsenmesi ve uygulanması için kurallar yeniden adlandırılmış ve yapılandırılmış, **"kanunlar"** hâline getirilmiştir. Kanunların amacı insanların davranışlarını açık ve net şekilde düzenlemektir.

Ur-Nammu Kanunları, MÖ yaklaşık 2050 yılına dayanır ve yazılı yasaların varlığına dair en eski kanıttır. Bunu, yaklaşık MÖ 1930'dan Eshnunna Kanunları ve MÖ 1870'ten Isinli Lipit-Ištar Kanunları izler. Bu listede ilk sırada olmasa da bilim için en önemli olan kesinlikle Hammurabi Kanunları'dır, yaklaşık MÖ 1750'de oluşturulmuştur. 282 yasa, 2,5 metre yüksekliğinde bir taş üzerine kazınarak halka açık bir yere konmuştur ki

Ur-Nammu Kanunları

Lipit-Ištar Kanunları, yaklaşık MÖ 1870

Sözlük

hızlı – zamanında.
küresel – tüm dünya için.

Daha fazla öğren...

Babil Kralı Hammurabi (yaklaşık MÖ 1810 – 1750), tanrılar tarafından halkına yasaları vermekle seçildiğine inanıyordu. Kanunlarının önsözünde şöyle der:

"... Anu ve Bel beni, tanrı korkusu taşıyan yüce prens Hammurabi'yi ismen çağırdılar ki, ülkeye adalet düzenini getireyim, kötüleri ve kötülük yapanları yok edeyim; güçlülerin zayıflara zarar vermemesi için; Şamaş gibi insanlar üzerinde hüküm süreyim, dünyaya ışık getireyim, insanlığın refahına katkıda bulunayım..."

kimse "kanunları bilmiyordum" diyemesin. Uzmanlar o dönemde okuma bilen kişi sayısının az olduğunu düşünse de, bu devletin kanunlara göre yönetildiğine yani hukukun üstünlüğüne göre idare edildiğine dair yeterli bir kanıttır.

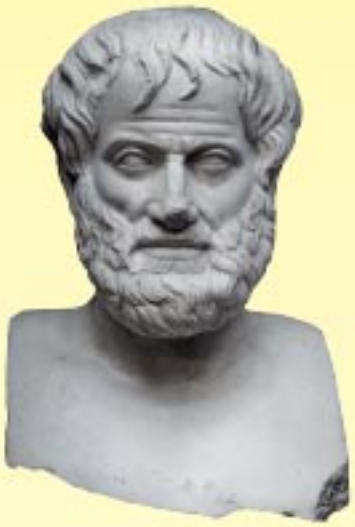
Bu yasaların hepsi Mezopotamya'dan gelmektedir ve toplumsal yaşamı hukuken düzenlemek için yapılan ilk yazılı denemeleri temsil eder. Mezopotamya "medeniyetin beşiği" olarak kabul edilir çünkü orada ilk şehir-devletler ve ilk hukuk kanunları ortaya çıkmıştır.

HUKUK DEVLETİ

Çok eski zamanlarda filozof Aristoteles şöyle demiştir: "Devleti yönetmesi en uygun olan şey herhangi bir yurttaş değil, kanundur." Bununla kastettiği şudur: hukuk yoluyla, yani yasaların takip edilmesi ve uygulanması sayesinde devlet, iktidardaki kişilere göre çok daha iyi yönetilir. Vatandaşlar, adaletin herkes için eşit olacağını bilirlerse kendilerini daha güvende hissederler. Bu da devletin daha iyi gelişmesine ve refahına katkıda bulunur. Böylece yasaların devletin tüm unsurları için aynı şekilde geçerli olduğu bir **hukuk devleti** oluşur.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ İÇİN TEMEL UNSURLAR

Bir devlete hukuk devleti denebilmesi, yani o ülkede hukukun üstünlüğünün olduğunu söyleyebilmemiz için öncelikle yasalar karşısında eşitlik olması gerekir. Devletin **yasaları her vatandaş için eşit olmalıdır**, hangi kategoriye ait olursa olsun. **Herkes yasalara karşı sorumluluk taşımalıdır.** Burada genellikle reşit vatandaşlar kastedilse de reşit olmayan vatandaşlar da yasalar karşısında kendi sorumluluklarına sahiptir.

Aristoteles Heykeli

Sözlük

Hukuk devleti – hukukun üstün olduğu, yani Anayasa ve yasalara göre işleyen ve insan hakları ile özgürlüklerinin korunmasını garanti eden devlet.

Biliyor musun...

... 10 Aralık 1948'de Paris'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edildi mi? Bildirge, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmuş olup tüm insan varlıklarının temel haklarının ilk küresel ifadesini temsil eder. Bildirge, daha sonra uluslararası antlaşmalara, bölgesel insan hakları belgelerine, ulusal anayasalara ve yasalara dahil edilen 30 maddeden oluşur. İçeriğinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yanı sıra Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve onun iki isteğe bağlı protokolü yer alır. Bu nedenle 10 Aralık, Uluslararası İnsan Hakları Günü olarak anılır.

THE UNIVERSAL DECLARATION
of Human Rights
UNITED NATIONS

Yine de bunlar bilinçli insan varlıklarıdır; önce kurallara uymayı öğrenirler ve bu kurallara uymamanın sonuçlarının ne olduğunu bilirler. Daha sonra kurallar, uyulmaması durumunda daha ağır sonuçlar doğuran yasalara dönüşür.

Bir devletin hukuk sistemi adil ve tarafsız olmalıdır. Bu unsurun bir devlette tam olarak uygulanabilmesi için en önemli şey, o devletin yargısında geçerli olmasıdır. **Adil ve tarafsız bir yargı**, hukukun üstünlüğünün korunması için gereklidir.

Hukuk sistemi, yasalar ve bunların uygulanmasından sorumlu olanlar **herkes için erişilebilir** olmalıdır. Bu unsurlar bir devlette iktidar tarafından uygulanıyorsa, o devlette hukukun üstünlüğü vardır denebilir.

Günümüzde insanlık bir adım daha ileri giderek küresel düşünmekte ve tüm dünya vatandaşları için geçerli olması gereken uluslararası hukuk sözleşmeleri oluşturmaktadır.

Adalet ve hakkaniyetin sembolü Justitia

Araştır

– Gruplar hâlinde veya bireysel olarak insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmeleri araştırın ve ardından sınıftaki diğer öğrencilere sunun.

– Dört gruba ayrılarak hukukun üstünlüğü için temel unsurlardan birini seçin veya kura ile belirleyin. Ardından grubunuzda bu seçtiğiniz unsurun neden önemli ve hukukun üstünlüğü için neden temel olduğunu konuşun.

Düşün ve cevapla...

1. "Hukukun üstünlüğü" ne demektir? Bir devlette hiç yasa olmasa o devlet nasıl olurdu?
2. Sence yasalar cumhurbaşkanı için de sıradan bir vatandaş için de aynı şekilde geçerli olmalı mı? Neden?

Aklında kalsın

- Yasaların amacı insanların davranışlarını açık ve net bir şekilde düzenlemektir.
- Yasaları saygıyla uygulayarak, onlara uyarak ve devleti bu yasalara göre yöneterek vatandaşlar bir hukuk devleti oluştururlar.
- Hukukun üstünlüğü için temel unsurlar yasa önünde eşitlik, yasa karşısında sorumluluk, adil ve tarafsız bir hukuk sistemi, adalete erişimdir.

VIII.6. İyi yönetim ilkeleri

Bir hukuk devleti olup hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesi için en önemli unsur, vatandaşların devlette yasaları uygulayacak iyi bir yönetimi seçmesidir. İyi bir yönetim, iyi yönetim ilkelerini yerine getiren yönetimdir. Bu ilkeler şunlardır: **hesap verebilirlik, şeffaflık, sorumluluk ve tarafsızlık.**

HESAP VEREBİLİRLİK

Yönetimin yaptığı işleri seçmen kitlesine raporlamasına hesap verebilirlik denir. Hesap verebilirlik çok önemlidir çünkü vatandaşlar böylece devletin doğru yönde ilerleyip ilerlemediğini görebilirler.

Örneğin sınıf başkanınız öğrenci meclisiyle bir toplantı yaptığında, siz o toplantıda nelerin konuşulduğunu, okulda hangi sorunların tartışıldığını, alınan kararlar olup olmadığını öğrenmeyi beklersiniz. Sınıf başkanınızın öğrenci meclisindeki çalışmalar hakkında size hesap vermesini beklersiniz.

ŞEFFAFLIK

Adil bir demokratik toplumda yapılan işler hakkında hesap verebilirlik belgeler yoluyla açık ve kamuya görünür olmalıdır. Yönetimin yaptığı işleri kamuoyuna açıkça duyurmasına yönetimde şeffaflık denir.

Günümüz teknolojisi sayesinde şeffaflığın uygulanması oldukça kolaylaşmıştır. İyi organize olmuş bir öğrenci meclisi,

Sözlük

birey – toplumun bir parçası olan kişi.

tarafsızlık – adil kararlar alma, taraf tutmama.

yolsuzluk – bir kişinin gücünü veya konumunu haksız kazanç veya çıkar elde etmek için kullanması.

fayda – bir tür kazanç veya çıkar.

sapkın davranış – istenmeyen, uygunsuz davranış.

Biliyor musun...

... 2008 yılında Gürcistan'da İçişleri Bakanlığı için cam duvarlı bir bina inşa edildi mi? Bu yapı, hükümetin çalışmalarında hesap verebilirlik ve şeffaflığın sembolü hâline geldi. Cam duvarlar, hükümetin çalışmalarının herkes için görünür ve açık olması gerektiğini, gizli ve kapalı kararlar olmaması gerektiğini simgeliyor. Bu mimari fikir, şeffaflığın nasıl görsel olarak temsil edilebileceğini gösteriyor ve yolsuzluk ile güç suistimaline karşı bir yönetimi teşvik ediyor.

o öğretim yılı için bir çalışma planı hazırlar ve bunu duyuru panosunda ilan eder. Duyuru panosuna yapılan toplantıların raporları da asılır. O zaman öğrenci meclisinin şeffaf çalıştığını söyleyebiliriz.

SORUMLULUK

Herkes kendi eylemlerinden sorumludur. Demokratik bir toplumda herkes bu devletin sorumluluğunun hepimize ait olduğunun bilincinde olmalıdır. İktidar, devleti nasıl yönettiği konusunda sorumluluk taşır. Yönetiminde hesap verebilirlik ve şeffaflığa saygı göstererek iktidar, aldığı kararların sorumluluğunu üstlenmeye hazır olduğunu gösterir.

Öğrenci meclisinizin çalışmasında hesap verebilirlik ve şeffaflık varsa, o zaman meclis kendi çalışmalarının sorumluluğunu üstlenmiş olur. Eğer yoksa, o zaman gelecek yıl kime oy vereceğinizi ya da mevcut başkanı değiştirmek için demokratik önlemler alıp almamanız gerektiğini ciddi şekilde düşünmelisiniz.

TARAFSIZLIK

Demokratik toplumun karşılaştığı büyük sorunlardan biri, iktidarın kararlarının birine veya bir şeye karşı taraflı kalmamasıdır. Sonuçta iktidar bireylerden, yani kendi ihtiyaçları ve arzuları olan kişilerden oluşur. İktidarın aldığı kararlar onların veya yakınlarının hayatını etkileyebilir. Gerçek demokratik iktidar, tüm toplumun yararına olacak tarafsız kararlar alandır.

Eğer iktidar, kararların, yasaların, hükümlerin alınmasında taraflı davranıp yakın bir kişinin bundan çıkar sağlamasına olanak tanırsa, toplumda nepotizm ortaya çıkar. **Nepotizm**, toplumda istenmeyen sapkın bir durumdur.

Yolsuzluk, hukukun üstünlüğünü zedeler

YOLSUZLUK

Toplumdaki bir diğer istenmeyen durum ise yolsuzluktur. Yolsuzluk, birine aslında hakkın olmayan bir şeyi elde etmek için bir şey vermektir. Yolsuzluk, demokratik bir yönetimde en zararlı olgulardan biridir. Demokratik toplumlarda en yaygın yolsuzluk örnekleri,

Biliyor musun...

... 2003 yılında Birleşmiş Milletler tarafından 9 Aralık, Uluslararası Yolsuzlukla Mücadele Günü olarak ilan edildi mi? Bugünün amacı, yolsuzluğun zararlı sonuçları hakkında farkındalık yaratmak ve onu önleme ve onunla mücadele çabalarını teşvik etmektir. Bu günde birçok ülkede toplumda şeffaflık ve hesap verebilirliği teşvik etmek ve eğitim kampanyaları düzenlemek amacıyla etkinlikler ve kampanyalar yapılır.

Biliyor musun...

... Hindistan'da yolsuz memurlara verilmek üzere 0 (sıfır) rupi değerinde bir banknot var mı? Bu 0 rupi banknotu, 2007 yılında başlayan bir yolsuzlukla mücadele kampanyasının parçasıdır. Vatandaşlar, memurlar rüşvet istediğinde bu banknotları sembolik bir protesto olarak kullanır. Gerçek para yerine, memura halkın haklarının farkında olduğunu ve yolsuzluğu kabul etmediğini anlatan bir mesaj verirler.

Sıfır rupi banknotu

maddi çıkarlar yani **rüşvet** karşılığında iktidarın hukukun üstünlüğüne aykırı kararlar almasıdır. Yani: toplumun çoğunluğunun yararına olmayan yasalar ve kararlar çıkarılır, hapse girmesi gerekenler serbest bırakılır vb.

Tüm vatandaşların demokratik toplumdaki bu sapkın davranışlarla mücadele etme sorumluluğu vardır. Martin Luther King'in dediği gibi: "İyi insanların sessizliği, kötülerin zulmünden daha tehlikelidir." Bu yüzden böyle istenmeyen durumlarla karşılaştığımızda sessiz kalmamalı, aksine bunları çözmekle yükümlü ilgili kurumlara bildirmeliyiz.

Martin Luther King, insan hakları savunucusu

Düşün ve cevapla...

1. Sence öğrenci meclisi hesap verebilir ve şeffaf bir şekilde mi çalışıyor?
2. Biri senden rüşvet isterse ne yaparsın?
3. Okulunda bir nepotizm (kayırmacılık) vakası görürsen ne yaparsın?

Aklında kalsın

- İyi bir yönetim, iyi yönetim ilkelerini yerine getiren yönetimdir: hesap verebilirlik, şeffaflık, sorumluluk, tarafsızlık.
- Hesap verebilirlik, yönetimin yaptığı işleri seçmen kitlesine raporlamasıdır.
- Şeffaflık, yönetimin yaptığı işleri kamuoyuna açıkça bildirmesidir. Yönetim hesap verebilir ve şeffaf olduğunda, sorumlu ve tarafsız olur.
- Yolsuzluk ve nepotizm, toplum ve hukuk devleti için birer kötülüktür.

ÖĞRENDİKLERİNİ KONTROL ET

VIII.1. Demokrasi ve Demokratik Düzen

1. İnsanlar neden topluluklar halinde yaşamaya başlamıştır? Birkaç neden say.
2. Toplum nedir?
3. Demokrasi ne demektir?
4. Toplumsal düzenleme neyi ifade eder?
5. Antik Atina demokrasisi nasıldı? Bir örnekle anlat.
6. Monarşi ile demokrasiyi karşılaştır.
7. Birinin oy kullanma hakkının elinden alınması sence adil midir? Neden?
8. Modern demokrasi Atina demokrasisinden nasıl farklıdır?
9. Öğrenciler okulda karar alma süreçlerine nasıl katılabilir? Bir öneri yap.
10. Demokrasi bugün neden en iyi yönetim biçimi olarak görülüyor? Kendi sözlerinle açıkla.

VIII.2. Demokrasi Türleri

1. İki temel demokrasi türü nedir?
2. Doğrudan demokrasi nedir?
3. Doğrudan demokraside devletin yönetimiyle ilgili kararları kimler alır?
4. Günlük hayattan doğrudan demokrasiye bir örnek ver.
5. Temsili demokrasi nedir?
6. Temsili demokraside seçmenler neyi seçer?
7. Temsili demokrasi nasıl ikiye ayrılır?
8. Başkanlık ve parlamenter demokrasiyi karşılaştır.
9. Sence doğrudan demokrasi neden büyük ülkelerde zor uygulanır?
10. Referandum nedir?
11. Sınıf başkanı sizin iradenizi nasıl temsil eder?

VIII.3. Demokratik Seçimler

1. Demokratik bir düzende en önemli halka kimdir?
2. Reşit vatandaş olmak ne demektir?
3. Demokratik bir toplumda reşit ve reşit olmayan vatandaşlar arasındaki en önemli fark nedir?
4. Neden reşit vatandaşların oy kullanma hakkı vardır?
5. Yerel seçimlerde ne, ulusal seçimlerde ne seçilir?
6. Seçimlerde oy verme nasıl olur? Anlat.
7. Tüm vatandaşların seçimlere katılması neden önemlidir?
8. Bir vatandaşın oyu nasıl bir etki yaratır? Değerlendir.
9. Sınıf başkanlığına aday olduğunu düşün. Arkadaşlarını sana oy vermeye nasıl ikna edersin?
10. 10. Tüm reşit kişiler seçimlerde aday olabilir mi?
11. 11. Demokratik seçim ne demektir?

VIII.4. İktidarın Bölünmesi

1. Devlette hangi üç iktidar vardır?
2. Anayasa nedir?
3. Anayasamıza göre iktidar nasıl bölünmüştür?
4. Meclisin görevi nedir?
5. Hükümet kimlerden oluşur? Amacı nedir?
6. Başbakanı ve bakanları kim seçer?
7. Cumhurbaşkanının rolü nedir? Açıkla.
8. Mahkemelerin işlevi nedir?
9. Başbakan ile cumhurbaşkanının görevlerini karşılaştır.
10. İktidarın bölünmesi neden önemlidir?

VIII.5. Hukukun Üstünlüğü

1. Yasaların amacı nedir?
2. Hukuk devletinde yasalar kime ve nasıl uygulanır?
3. Birkaç antik kanun metni say.
4. Hukukun üstünlüğü ne demektir?
5. Hukukun üstünlüğü için temel unsurlar nelerdir?
6. Yasa neden herkes için geçerli olmalıdır? Açıkla.
7. Okuldaki kuralları devlet yasalarıyla karşılaştır.
8. Yasaların herkes için eşit olduğunu bilen vatandaşlar nasıl hisseder?
9. Birinin diğerinden "daha fazla" hakka sahip olması adil midir? Değerlendir.
10. Yargının bağımsızlığı neden önemlidir?
11. Sen bir öğrenci olarak kurallara uyarak adalete nasıl katkıda bulunabilirsin?

VIII.6. İyi Yönetişim İlkeleri

1. İyi yönetişimin temel ilkeleri nelerdir?
2. Öğrenci meclisi bağlamında "hesap verebilirlik" ne demektir?
3. Belgelerin ve raporların kamuya açık şekilde duyurulması yoluyla şeffaflık neden önemlidir?
4. Yönetim hesap verebilir ve şeffaf davrandığında ne gösterir?
5. Hesap verebilirlik ile vatandaşların yönetime güveni arasındaki ilişki nedir?
6. Nepotizm ve yolsuzluğu somut örneklerle ayır.
7. Martin Luther King "İyi insanların sessizliği kötülerin zalimliğinden daha tehlikelidir" sözüyle ne anlatmak istiyor?
8. Yönetimde şeffaflık ve sorumluluk eksik olursa bir toplumda ne olur?
9. Yönetimin eylemlerinden sorumlu olması ne demektir?
10. Günlük hayattan şeffaflık ya da şeffaflık eksikliğine bir örnek ver.
11. Öğrencilerin nepotizm ve yolsuzluk gibi sapkın durumları tespit edip önlemede rol alması neden önemlidir?

AZ BILINEN KELIMELER SÖZLÜĞÜ

agora – eski Yunan şehirlerinde meydan, insanların toplanma merkezi.
ağaç halkaları – kesilmiş bir ağacın gövdesinde görülen halkalar.
Akdeniz (Mediteran) – Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler.
akropolis – şehirlerin surlu kısmı, genellikle yükselti veya tepe üzerine yapılmış. Bunlar savunma kaleleri olduğu gibi, idari ve dini merkezlerdi. Böyle bir akropolis örneği Üsküp Kalesi'dir.
akt – işlem, eylem.
alçı – suyla temas edince sertleşen beyaz veya gri yumuşak mineral.
alfabe – yazı sistemi, her ses için bir işaret bulunan.
alt bölge – Bir bölgenin daha küçük parçalara ayrılması.
anayasa – Bir devletin temel kanunu.
Areopag – Atina'da yaşlı ve bilge kişilerden oluşan konsey, önemli kararlar alırdı.
aristokrasi – soyluların yönetimi.
aristokratlar – zengin ve nüfuzlu kişiler, toplumda en yüksek görevleri olanlar.
arkeolojik kültür – belirli bir yerde arkeologların bulduğu benzer eşyalar, yapılar ve yaşam biçimleri. Bu izleri bırakan insanlar ortak geleneklere, teknolojilere ve yaşam tarzına sahipti.
askeri sefer – yabancı topraklara ordu gönderme, keşfetmek, fethetmek veya müttefiklere destek vermek amacıyla yapılan askeri girişim.
atlas – coğrafi ya da başka türden harita koleksiyonu.
azatlılar – Efendileri tarafından özgür bırakılmış eski köleler.
Azur Kıyısı – Fransa'nın güneydoğusundaki Akdeniz kıyısı, İtalya sınırına kadar.
bağımsız devlet – Birleşmiş Milletler üyesi olan devlet.
bakan (minister) – Hükümette belirli bir bakanlığı yöneten üye.
balsamlamak – ölü bedenini çürümesin diye özel yağlarla kaplama işlemi.
barbar kabileleri – Roma dışında yaşayan halklar, bilinmeyen diller konuşan ve farklı yaşayanlar, Romalılar tarafından genellikle "vahşi" sayılmıştır.
barbarlar – Yunanca veya Latince konuşmayan halklar ya da Yunan ve Roma kültüründen farklı kültüre sahip olanlar.
başbakan – Hükümetin başkanı.
belediye başkanı – bir belediye veya şehrin başkanı.
belediye meclis üyesi – Belediye meclisinin oy hakkına sahip üyesi.
benefit – bir tür kazanç veya yarar.
birey – Toplumun bir parçası olan tek kişi.
boğaz – İki büyük su kütlesini birbirine bağlayan dar su yolu.
boylam – Greenwich meridyenine göre açısal uzaklık.
büst – yalnızca baş, boyun ve göğsü gösteren heykel.
buzuki – mandoline benzeyen Yunan müzik aleti, uzun saplı ve metal telli.
çarşı – Osmanlı döneminden kalma çok sayıda küçük dükkânın bulunduğu ticaret sokakları ağı, pazar.
çivi yazısı – Mezopotamya'da kullanılan, çivi biçimli işaretlerden oluşan yazı.
coğrafi harita – Dünya yüzeyinin, kıtaların ya da devletlerin çizimi.
cumhurbaşkanı – Demokratik seçimle seçilen devlet başkanı.
delta – çok kollu nehir ağzı.
demokrasi – halkın yönetimi.
demokrasi – tüm vatandaşların karar alma süreçlerine katıldığı devlet yönetimi.
demos – sıradan halk, çok fazla gücü veya zenginliği olmayan vatandaşlar.
destinasyon – yolculuğun hedefi, varmak istediğin yer.
devlet – Belirli bir toprak üzerinde yaşayan insanların örgütlenmiş toplumsal topluluğu; burada iktidar organları, yasalar ve ordu bulunur.
din – İnsanların tanrıya ya da tanrılara inanışı; onları yüceltmek için geliştirilen inanç ve ayin sistemi.
diyadoslar – Büyük İskender'in generalleri ve işbirlikçileri; onun ölümünden sonra devletinin bölümlerini yönetmişlerdir.
diyaspora – Yurtdışına göç etmiş, ancak hâlâ kendi ülkesinin bir parçası olarak hisseden halk.
doğal nüfus artışı – Yıllık doğanlarla ölenler arasındaki fark sonucu nüfusun artması ya da azalması. Artış pozitif, negatif veya durağan olabilir.
dominat – İmparatorun mutlak güce sahip olduğu ve kendisini efendi saydığı yönetim biçimi.
drahmi – Yaklaşık 4,5 gramlık eski Yunan ağırlık ölçüsü; aynı zamanda bu ağırlıkta olan gümüş sikkenin adı.
Dünya'nın devrimi – Dünya'nın Güneş etrafında dönmesi.
Dünya'nın rotasyonu – Dünya'nın kendi ekseni etrafında dönmesi.
efsane (coğrafya haritasında) – İşaretlerin listesi ve açıklaması.
efsane (legenda) – Bazı uzak olaylar veya kişiler hakkında anlatı; varlığı kesin tarihî kaynaklarla kanıtlanmamıştır.
ekliptik – Güneş'in gökküresindeki görünür yolu.
eksen – Bir cismin etrafında döndüğü hayali doğru.
ekspedif – Zamanında, vaktinde.
ekspluatasyon – Var olan bir şeyi (maden, petrol, ağaç vb.) kullanarak faydalı bir şey (enerji, ürün vb.) elde etmek.
ekvator – Dünya küresinde kutuplardan eşit uzaklıkta geçen ve onu iki yarımküreye bölen hayali daire.

ekvator – Dünya küresini iki yarımküreye bölen hayali daire.
ekvidistans – İzohipsler arasındaki yükseklik farkı.
elipsoit – Elipsin kendi ekseni etrafında döndürülmesiyle oluşan geometrik cisim; kesitlerinin tümü elips olan küreye benzeyen şekil.
eneolit – Bakır Çağı için kullanılan başka bir ad.
enlem – ekvatora göre açısal uzaklık.
epope – Büyük kahramanlar, önemli olaylar veya mitolojik öykülerle ilgili uzun şiirsel anlatı; genellikle dizeler halinde yazılır ve kahramanlıklar, savaşlar veya yolculuklar anlatılır.
esnaf – Aynı iş kolunda çalışan zanaatkâr ve tüccarların birbirine yardım ettiği birlikler.
evrensel zaman – Greenwich meridyeninin yerel saati.
evrim – Canlı organizmaların nesilden nesile yavaş ve kademeli gelişimi ve değişimi.
eyalet – Fethedilen devletin yerine oluşturulan idari birim; eyaletleri Roma'dan gönderilen yöneticiler idare ederdi.
falanks – Makedon piyadesinin savaş düzeni; askerler uzun mızraklarla sıralar hâlinde dizilirdi.
fauna – Hayvan dünyası.
filo – Birlikte seyreden organize gemi grubu.
firavun – Mısır krallarının unvanı.
fiziki harita – Orta ya da küçük ölçekli; çok geniş alanların (devletler, kıtalar veya bütün dünya) gösterimi için yapılan harita.
flora – Bitki dünyası.
fresk – Duvara ya da tavana, taze, ıslak sıva üzerine yapılan resim.
galaksi – yüz milyarlarca yıldızdan oluşan yıldız topluluğu.
gerusya – Sparta'da şehri yöneten yaşlılar konseyi.
grafik ölçek – bir çizgi üzerinde ölçeğin gösterilmesi.
Greenwich – Londra yakınındaki yerleşim, Kraliyet gözlemevinin bulunduğu yer.
güneş enerjisi – Güneş ışınlarının kullanımıyla üretilen enerji.
güneş takvimi – Ayların uzunluğunun Güneş'in yıldızlara göre konumuna bağlı olduğu takvim.
hanedan (dinasti) – Aynı aileden hükümdarların ardı ardına geldiği silsile; hanedan içinde iktidar genellikle babadan oğula ya da başka yakın akrabaya miras yoluyla geçerdi.
hanedan (dinasti) – Aynı aileden yönetim, iktidarın babadan oğula geçtiği.
helenistik dönem – İskender'in seferinden sonra; onun ölümünden Mısır'ın Roma tarafından fethedilmesine kadar süren dönem.
helenistik krallıklar – İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla oluşan krallıklar.
helenizm – Makedonya ve Yunan kültürünün, Büyük İskender'in fethettiği doğu ülkelerinin kültürüyle kaynaşması.
helotlar (– Sparta'da toprağı işleyen ve hiçbir hakkı olmayan köleler.
hetairoi – Makedon krallarının yakın dostları ve işbirlikçileri.
heykel – Taş, metal, ahşap veya başka malzemeden yapılmış, insanı, hayvanı ya da nesneyi tasvir eden büyük figür.
hiyeroglifler – Resimli işaretlerden oluşan Mısır yazısı.
hukuk devleti – Hukukun egemen olduğu, Anayasa ve yasalar çerçevesinde işleyen, insan haklarını ve özgürlüklerini güvence altına alan devlet.
ibreli ağaçlar – Çam, ladin, selvi vb. her zaman yeşil kalan ağaçlar.
iktidar – devleti yöneten güç.
insulalar – Antik Roma'da yoksulların yaşadığı, çok sayıda daire bulunan yüksek binalar.
İsviçre kantonları – İsviçre'yi oluşturan 26 ayrı bölge.
izohips – Haritada aynı yükseltileri birleştiren çizgi.
kaldırım (kaldırma) – Küçük taşların yan yana dizilmesiyle yapılmış eski yol ya da sokak; Akdeniz ve Balkan şehirlerinde yaygındır.
kameo – Taş, mineral veya deniz kabuğu üzerine kabartma olarak yapılan oyma; genellikle portre ya da figürlü sahne.
kamu denetçisi – Vatandaşın haklarını kamu otoritesine karşı savunma görevi olan kişi.
kanton – İsviçre'deki özerk bölgesel birim.
karst gölü – Kayaların erimesiyle oluşan çukurlarda biriken suların oluşturduğu doğal göl.
kartografik ağ – Paralel ve meridyenlerden oluşan ağ ya da coğrafi koordinat sistemi.
kavsiya – Eski Makedonların taktığı özel bir tür şapka.
kireçtaşı – İnşaatta çok kullanılan bir taş türü.
kıtasal (kontinental) – Kıtanın iç kısmında, karada bulunan.
kıyı denizleri – Kıtanın kıyısındaki denizler; daha büyük deniz ya da okyanusun parçası.
Kolezyum – Roma'daki antik amfitiyatro; gladyatör oyunları, yarışlar ve gösteriler binlerce izleyici önünde yapılırdı.
koloniler – Eski halkların (örneğin Yunanlıların) başka yerlerde kurduğu yeni yerleşimler.
kolonizasyon – Bir halkın göç ederek kendi vatanı dışında yeni yerleşimler kurma süreci.
konaklama kapasitesi – Oteller, apartmanlar, kamplar, villalar, hosteller ve turistlerin ziyaret sırasında kaldığı diğer yapılar.
konsüller – Cumhuriyet dönemindeki en önemli devlet görevlileri; her yıl ikişer tane seçilirdi.
koordinatlar – Bir noktanın düzlem veya uzaydaki konumunu belirleyen öğelerden biri.
körfez – Deniz yüzeyinin karanın içine doğru sokulduğu bölüm.
kota – Haritada rakamla gösterilen yükseklik noktası.
krallık – Bir kral veya kraliçenin yönettiği devlet.
krater – Şarapla su karıştırmak için kullanılan büyük kap.
krater – Şarapla su karıştırmak için kullanılan büyük kap.
kruvaziyer – Turistik gemi yolculuğu.
kült – Bir tanrıya belirli ritüellerle tapınma.
küre (globus) – dönen Dünya küresinin modeli.
küresel – bütün dünya için.
lagün – Küçük ve sığ kıyı gölü.
lahit – Önemli kişilerin ölümünden sonra konulduğu süslü taş sandık.
latifundiumlar – Köleler ve özgür işçiler tarafından işlenen çok büyük toprak mülkleri.
lejyon – Roma ordusundaki büyük asker topluluğu.
lembos – Hızlı İliryalı savaş gemisi.
liburn donanması – Liburna tipinde savaş gemilerinin birlikte hareket edip saldırdığı filo.

liburna – Daha sonra Romalıların da kullandığı hafif ve hızlı bir gemi türü.
liderler – Grubu yöneten insanlar.
lokalite – Geçmişten maddî kalıntıların bulunduğu ve arkeolojik kazıların yapıldığı yer.
lunar (ay) takvim – Ayların uzunluğunun ay evrelerine bağlı olduğu takvim.
magistratlar – Roma'da Halk Meclisi tarafından seçilen devlet görevlileri.
mahkeme – Adaletin uygulanması için bağımsız ve özerk devlet organı.
makija – Akdeniz kıyılarında, sıcak ve kuru bölgelerde yetişen sık ve sert çalılardan oluşan alçak orman.
mandatar – Hükümeti kurma yetkisine sahip kişi.
matriarkat / anaerkil – Kadınların, özellikle annelerin başat rol oynadığı toplum düzeni.
meridyenler – Paralelleri kesen ve Dünya'nın iki kutbunu birleştiren hayalî daireler.
milletvekili – Parlamento seçimlerinde seçilen meclis üyesi, temsilci.
mit – Tanrılar ve kahramanlar hakkında anlatı.
monarşi – Bir kişinin (kral, çar, firavun, şah, sultan vb.) yönetimi.
mondain (mondensko) – Zengin ve ünlülerin gittiği güzel, modern ve lüks yer.
mumya – Cesedi koruma maddeleriyle işlenmiş ölü beden.
mumyalama (mumifikatsiya) – Cesedin ölümden sonra bozulmadan kalması için korunma süreci; Mısırlıların yaptığı gibi.
narenciye – kabuklu ve ekşi tatlı meyveler, portakal, limon, mandalina ve turunç gibi.
neolitik – Yeni Taş Çağı için kullanılan ad.
nüfus yoğunluğu – 1 km²'ye düşen insan sayısı.
nympheler – Yunan mitolojisinde doğa unsurlarıyla ilişkili güzel genç kızlar.
oktodrahmi – Sekiz Atina drahmisi değerinde büyük gümüş sikke.
ölçek – Haritadaki boyutların doğadaki boyutlara göre kaç kez küçültüldüğünü gösteren sayı.
oligarşi – Az sayıda kişinin (genellikle en zengin, en güçlü veya en nüfuzlu olanların) devletin tüm gücünü elinde bulundurduğu yönetim biçimi.
oryantasyon – Bir noktanın konumunun belirlenmesi.
paleolitik – Eski Taş Çağı için kullanılan ad.
panteon – Bir din veya mitolojideki tüm tanrıların bütünü.
paraleller (naporednitsi) – Ekvatora paralel, Dünya küresi üzerinde hayalî daireler.
paralı askerler – Ücret karşılığında yabancı bir ordu için savaşan askerler.
parlamento – Meclis.
parti – Ortak çıkar veya amaç etrafında birleşmiş insan grubu.
patriciler – Eski Roma aristokrasisinin üyeleri; bir dönemde tüm siyasi ve dinsel işlevleri kontrol etmişlerdir.
patriciler – Eski Roma'da önemli siyasi haklara sahip zengin ve güçlü vatandaşlar.
patriyarkat – Erkeklerin, özellikle babaların başat rol oynadığı toplum düzeni.
peltast – Küçük "pelta" adlı tahta kalkan taşıyan hafif silahlı asker.
perioikos – Sparta'da vatandaş olmayan, serbest kişiler; ticaret ve zanaatkârlıkla uğraşmışlardır.
plan – Büyük ölçekli, küçük alanların (şehirler) ayrıntılı gösterimi için yapılan harita.
plebler – Roma'daki sıradan insanlar; başlangıçta çok az hakları vardı, fakat zamanla siyasi etki kazanmışlardır.
polis – Antik kent-devlet.
portre – Bir kişinin sanatsal olarak, genellikle yüzünün veya üst bedeninin betimlenmesi.
princeps – İmparator Augustus'un kullandığı unvan; "ilk vatandaş" veya "devlette birinci kişi" anlamına gelir.
prinkipat – Roma'da bir yönetim biçimi; imparator (princeps) "eşitler arasında birinci" olarak hükmederdi, fakat devlet hâlâ Cumhuriyet'ten kalan organlara sahipti.
pristis – Birden fazla sıra kürekçiye sahip büyük gemi.
pusula – Manyetik iğneyle yön bulmaya yarayan alet; mekânda yön tayini için kullanılır.
rahip – Tapınakta görev yapan, insanlar ile tanrılar arasında aracı kabul edilen ve bu nedenle büyük nüfuz sahibi kişi.
referandum – Bütün seçmenlerin oy kullanarak önemli bir sorunu çözmesi.
reformlar – Bir devleti daha adil ve daha iyi organize etmek amacıyla yapılan değişiklikler veya iyileştirmeler.
riviyera – Deniz kıyısı.
ruh – Hayalî, görünmez, doğaüstü güç.
rüşvet (mito) – Birinin başkası için haksız çıkar sağlaması amacıyla gizlice ve yasadışı olarak verilen para veya armağan.
saat dilimleri – Dünya üzerinde 15 derece boylam genişliğinde uzanan 24 şerit; aynı dilim içindeki tüm yerler aynı saat dilimine sahiptir.
Sahra – Dünyanın en büyük çölü; Afrika'nın kuzeyinde, sıcak iklimi, kum tepeleri ve çok az bitki örtüsü ile bilinir.
sapma davranış (deviyant) – İstenmeyen, yanlış davranış.
sarissa – Makedon falangasında askerlerin kullandığı uzun mızrak.
sayısal ölçek – oranların sayılarla gösterilmesi, örneğin 1 : 100.000.
seçmen kitlesi – bütün seçmenler, bir bütün olarak.
şehir-devlet – bir şehir merkezi etrafında kurulan küçük devlet.
Senato – Roma'daki en güçlü organ; eski magistratlardan ve devletin en zenginlerinden oluşurdu.
seyahatname – Bir yolculuk sırasında yapılan olay veya yerle ilgili kayıt.
sıradağlar – Birbirine bağlı dağların yan yana sıralandığı ve zincir gibi uzandığı kütle.
sitadel – Kale, sığınak.
situla – Kova biçiminde metal kap.
Spartalılar – Sparta'nın gerçek vatandaşları; zengin, cesur askerler ve en çok hakka sahip kişiler.
Stadion – Eski Yunan'da uzunluk ölçüsü; yaklaşık 160 metre.
su kemeri – köprü biçiminde yapılmış su yolu, şehirler için su taşınan.
tapınak – Tanrı ya da tanrıların çeşitli ayinlerle onurlandırıldığı özel yapı.
tarafsızlık (nepristrasnost) – Kararları toplum için doğru olacak şekilde, kendin veya yakınların zarar görüp görmeyeceğini düşünmeden alma.
tarih değiştirme çizgisi – Greenwich meridyeninin karşısındaki hat, tarihin değiştiği yer.
tetradrahmi – Dört Atina drahmisi değerinde gümüş sikke.

topografik harita – Belediyeler veya küçük bölgeler gibi daha geniş alanları zengin ve ayrıntılı biçimde gösteren harita.
totem – Bir soyun ya da kabilenin atası, kurucusu; atayı veya koruyucuyu gösteren direk.
trireme – Üç sıra kürekçiye sahip hızlı antik gemi.
tutor – Öğretmen ya da eğitici, genellikle özel ders veren kişi.
uygarlık – Bilim, kültür ve sanat alanında önemli gelişmeler göstermiş ileri insan toplumu.
vali – merkez bankası yöneticisi.
vatandaş – bir devletin sakini, yurttaşı.
veto – bir bireyin veya devletin karar ya da sonucun alınmasını engelleme hakkı.
yarımküre – Dünya'nın yarısı, yarımküre.
yerel saat – Bir yerdeki saat; Dünya üzerindeki her yerin kendine özgü zamanı vardır.
yetki (ingerensiya) – Karar verme ve harekete geçme gücü.
yolsuzluk (korupsiya) – Rüşvet; birinin gücünü veya konumunu haksız şekilde para ya da çıkar elde etmek için kullanması.
yörünge (orbita) – Gökyüzü cisimlerinin veya yapay araçların izlediği yol.
yosun (mov) – Nemli yüzeylerde yaşayan yeşil bitki örtüsü.
zafer – Roma'da kazananın müzik, halk kutlaması ve tören alayıyla şehre görkemli girişi.
zenit – Güneş'in gökyüzünde bir noktanın tam tepesinde en yüksek olduğu an.
zigguratlar – Mezopotamya'daki basamaklı tapınaklar, tanrılar onuruna yüksek kuleler şeklinde yapılmıştır.
zonal saat – Dünya'daki 24 saat diliminin her birinin zamanı.